OMENII MARI AI ROMÂNIEI

ION-VODĂ CEL CUMPLIT

AVENTURILE, DOMNIA, RESBÓIELE, MÓRTEA LUĬ; ROLUL SEŬ ÎN ISTORIA UNIVERSALĂ ȘI ÎN VIÉȚA POPORULUĬ ROMÂN.

(1572 — 1574)

Cu un portret, treĭ planurĭ de bătăliă, o chartă militară, un desemn de atac, doĕ genealogiĭ, o gravură de costum şi doĕ fac-simile.

DE

B. PETRICEĬCU-HASDEU

Ainsi d'un peuple entier je feuilletais l'histoire !
Livre fatal de deuil, de grandeur, de victoire....

Ast-fel resfoĭam istoria unuĭ popor intreg : carte fatală de doliŭ, de mărire, de victoriă !

Victor Hugo, Oda *Ubi defuit orbis*.

EDITIUNEA II

BUCURESCI
EDITURA LIBRĂRIEĬ **CAROL MÜLLER**
53, Calea Victorieĭ (Colț cu Pasagiul Român)
1894

Ión-vodă cel Cumplit

Tipografia «GUTENBERG» Ioseph Göbl, Strada Dómnei, 23–25.

PREFAȚA LA A 2-A EDIȚIUNE

Sînt acum aprópe 30 de anĭ, la 1864, în casele luĭ Mircousch din Piața Teatruluĭ, am scris pe «Ion-Vodă cel Cumplit».

Eram tînĕr și scrieam așa cum nu maĭ sînt în stare de a scrie astădĭ; dar tocmaĭ de aceea, reproducênd lucrarea mea de atuncĭ, o las cum a fost, fără a cuteza să 'ĭ îmbĕtrânesc tinerețea, căcĭ orĭ-ce adaos ar fi un benghiŭ, orĭ-ce scurtare o sbîrcitură.

Fără a adăoga, fără a scurta, fără a schimba textul, mĭ-am permis totușĭ a șterge pe tăcute câte-va micĭ scăpărĭ din vedere, carĭ nu ating întru nemic nicĭ caracterul organic peste tot, nicĭ diapasonul de expresiune în parte. Orĭ-ce operă

literară este pînă la un punct o icónă a autoruluĭ; dar într'un portret, fie originalul bĕtrân, fie tînĕr, nu e nevoe de a păstra o jubruliță trecĕtóre.

27 Septembre 1893. HASDEU

PREFAȚA PRIMEI EDIȚIUNI

Istoricul este un uvrier și un artist tot-d'o-dată.

Ca uvrier, el adună; ca artist, el dă brutei materiĭ acea sublimă espresiune, care face că statuele luĭ Canova séŭ curțile Alhambreĭ nu sînt din pétră, că Madonna luĭ Rafael nu este o pânză séŭ o scândură imbuĭbată de nesce sucurĭ vegetale.

Sculptorul, pictorul, architectul, sînt numaĭ artiștĭ: eĭ lasă vulguluĭ sarcina provisiuniĭ.

Istoricul, din contra, el singur strînge, singur scóte pétră, țese pânză, taiă scândură, ferbe colorĭ; și apoĭ tot el singur sculpă, edifică, pinge!

De aceea sînt destuĭ sculptorĭ, destuĭ architecțĭ, destuĭ pictorĭ; de aceea sînt pré-puținĭ istoricĭ.

Uniĭ grămădesc, fără a avé geniul de a creà;

ceĭ maĭ mulţĭ creă, fără să fi avut rebdarea de a grămădi.

Uniĭ fac temeliă fără edificiŭ, alţiĭ fac edificiŭ fără temeliă.

La Românĭ, am vĕḑut pe neobositul Şincaĭ colindând cu desagĭ pe spate, pentru a culege un chaos de petice, bune şi rele, preţióse şi netrebnice.

Am vĕḑut pe atăţĭa «Bolintinenĭ» clădind mereŭ pompóse palaturĭ în aer.

Bălcescu, numaĭ neuĭtatul Bălcescu, fu un adevĕrat istoric, un adevĕrat uvrier şi artist al nostru; dar vaĭ! mórtea îl seceră tocmaĭ atuncĭ când crisalida devenĭa flutur.

Pe când toţĭ imberbiĭ din gĭuru-ne se laudă a fi *ascultat* pe ilustraţiunile profesorale dela Berlin şi dela Paris, fie-ne permis nouĕ a avé o mândriă mult maĭ modestă: noĭ am *auḑit* pe Bălcescu.

Maĭ întăiŭ de tóte, în curs de maĭ mulţĭ anĭ ingropându-mĕ în bibliotece şi archive străine şi naţionale, strînseĭ în sudórea feţeĭ grămeḑĭ de material, în legătură directă şi indirectă cu obiectul aceșteĭ cărticele.

Apoĭ supuseĭ indigesta provisiune la treĭ scalpelurĭ de artă: critică, perspectivă şi colorit.

Scopul criticeĭ este de a desmormînta adevĕrul.

Ast-fel, mĕ deciseĭ o dată pentru tot-d'a-una

a nu mě basa decât numaĭ pe izvóre, adecă pe mărturiĭ contimpurane, adesea oculare, limpeḑite prin confruntaţiunĭ şi prin analise.

Nu vě voiŭ oferi nicĭ o aserţiune, pe care să n'o justifice o notă în josul pagineĭ; iar décă citaţiunea ar fi pré lungă pentru a puté incăpé acolo, căutaţĭ-o maĭ la vale: în Desvoltărĭ analitice séŭ în textul Pieselor documentale.

Perspectiva se cuprinde întru a despune tóte părţile întreguluĭ aşa, încât să nu vě întimpine lacune esenţiale alăturea cu detalie superflue; nemic să nu fie de prisos, nemic să nu fie descusut; cele importante să reésă în reliev pe primul plan, cele secundare să se umbréscă pe planul al doilea, cele accesóre abia să mijéscă maĭ încolo.

Tabloul cată să aĭbă un *fond* séŭ *cer*: la începutul opereĭ schiţarăm în câte-va cuvinte generale starea Europeĭ de atuncĭ.

Apoĭ apare figura cea curat românéscă a eroului; şovăesce din depărtare, cresce şi se caracteriséză din ce în ce maĭ bine apropiându-se de ţintă, aci ĭea proporţiunĭ gigantice şi . . . perde cumpĕtul!

Dar priviţĭ-o chiar în pulberea căderiĭ: ea tot încă este mult maĭ mare, decât tremurânḑiĭ pigmeĭ, carĭ calcă sub piciόre cadavrul!

În fine, când eroul nu maĭ este, spectatorul urmăresce cu fiorĭ, cum se prevale una după alta majestósele creaţiunĭ ale stinsuluĭ geniŭ, pîn'ce un funest intuneric infăşură tot orizontul.

Maĭ remâne o speranţă: invierea morţilor!

Atarĭ fură principiele criticeĭ şi ale perspectiveĭ nóstre: judecăţĭ inşi-vĕ, décă am fost în stare, séŭ maĭ bine, décă avuĭ noroc de a le ţiné credinţă.

Încât privesce coloritul, sciŭ atâta, că inima simţia în adâncul seŭ ceea ce scriea condeiul; iar când inima simte, condeiul devine scurt, laconic, iute ca bătăile pulsuluĭ...

28 Februar 1865.

INTRODUCŢIUNE

Europa în a şéptea decime a secoluluĭ XVI.

> Propter illa quae aliquid significant, etiam ea quae nihil significant atteruntur: solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit, etiam caetera aratri membra sunt necessaria.
>
> In favórea punctuluĭ principal se ma anină câte ce-va accesoriŭ, precum tóte părţile pluguluĭ sînt n aperate, deşi numaĭ ferul cel lung servesce a brăzdui pămîntul.
>
> **St. Augustin,** *De Civ. Dei*; *XVI*.2.

---

§ 1.—Guizot, în studiul seŭ asupra luĭ Shakespeare, începe povestirea prin o lungă digresiune despre Adam şi Eva.

Sîntem maĭ discreţĭ: scriind istoria luĭ Ion-vodă, ne mărginim a arunca maĭ înteiŭ o repede cătătură numaĭ asupra Europeĭ şi numaĭ în momentul precis.

După ce ast-fel ne vom fi familiarisat cu organismul mașineĭ întregĭ, ne va fi lesne apoĭ a înțelege acea mică parte din ea, care ne preocupă în specie.

§ 2.—Spania ajunsese pentru o clipă a fi Statul cel maĭ puternic de pe continentul europeŭ.

Sub sceptrul monarculuĭ dela Madrid se grupaseră tóte provinciele mauresce, castillane și arragonese, Portugalia, Sicilia, Sardinia, Neapole, Neerlandele și America.

Nicĭ un principe nu poseda un teritoriŭ atât de întins: nicĭ un principe nu primĭa un venit atât de colosal; nicĭ un principe nu avea nesce generalĭ atât de abilĭ.

Și cine óre era acel fericit păstor al popórelor?

Fiĭul mareluĭ Carol V, micul Filip II.

Prin doĕ pĕcate mortale el sfărmâ pentru tot-d'a-una piedestalul măririĭ spaniόle: prin fanatism religios și prin ura democrațieĭ.

Neerlandele eraŭ protestante și autonome; Filip II așeḍâ în ele o inquisițiune contra dușmanilor catolicismuluĭ și o spînḍurătóre contra dușmanilor absolutismuluĭ; Neerlandeșiĭ rădicară stégul revolteĭ, și Filip perdu pe ceĭ maĭ industrioșĭ și ceĭ maĭ culțĭ dintre supușiĭ seĭ.

Anglia era reformată și constituțională; Filip II porni s'o strivéscă prin forța brută, și perdu în luptă tótă marina Spanieĭ.

In Franța crescea partitul ughenoților; Filip II cheltuise milióne pentru a aduce esterminațiunea lor și, drept resultat, vĕḍu incoronându-se acolo un principe ughenot: Enric IV.

In fine, el muri desprețuit de toțĭ, póte chiar de sine insușĭ, lăsând financele secate, armata demoralisată, teritorul desmembrat, națiunea ofticată . . . .

§ 3. — Impĕrat al Germanieĭ era Maximilian II,

una din acele figure flegmatice, atât de ereditare pe tronul austriac încât le-aĭ puté crede că sînt una și aceiașĭ persónă nemuritóre, ca Dalaĭ-lama din Tibet.

Tributar al Porțiĭ Otomane, bătut de o mână de Polonĭ, înfruntat de un prințușor din Transilvania, el nu sciu să merite nicĭ măcar devisa cea de furcă a dinastieĭ habsburgice: «Alțiĭ combat; tu te căsătorescĭ, fericito Austriă! alțiĭ dobândesc regate prin sabiă, tu prin zestre!» . . . . .

§ 4. — In Franța domnĭa regele Carol IX.

Greșesc: el nu domnĭa.

Domnĭa mumă-sa Caterina Medici; domnĭa ducele de Guise; domnĭa principele de Condé; domnĭa papa; domnĭa Calvin; domnĭa tótă lumea.... afară de regele Carol IX.

Un singur eveniment, de genul aceluia prin care se ilustrase óre-când Ierostrat, face să trăéscă în istoriă numele acestuĭ somnoros Neron.

Cine óre nu se infióră, numaĭ când i se pare că aude cuvîntul «La Saint-Barthélemy» ?

In dece rîndurĭ Carol IX se aruncase in brațele partituluĭ papistaș al Guisilor, și iar în dece rîndurĭ intinsese o mână de infrățire partituluĭ calvin al luĭ Condé: in dece rîndurĭ se silise a scutura tirania maternă a Caterineĭ Medici, și iar in dece rîndurĭ sărutâ lanțurile ce-l sugrumaŭ; pînă ce intr'o di, vreŭ să dic intr'o nópte, desperat de consciința nulitățiĭ sale, el se hotărî a dovedi lumiĭ ce póte un rege: 30,000 de Francesĭ fură măcelărițĭ prin cea maĭ mărșavă trădare!

Se dice — orróre ! — cumcă insușĭ principele ar fi ucis vr'o câțĭ-va cu propria sa mână!

Peste puțin, el muri in vîrsta de 24 de anĭ: jucăria

partitelor, calâŭ al supușilor seĭ, enigmă pentru posteritate!

§ 5. — Un frate al acestuĭ Carol IX fu ales rege in Polonia, aruncată de curînd in anarchiă prin mórtea luĭ Sigismund-August.

Reposatul principe fusese sfiicios: tremura de Turcĭ, tremura de Moscovițĭ, tremura de Tătarĭ; dar se distinsese prin prudența administrațiuniĭ, prin protecțiunea literelor, prin o toleranță religiósă nepilduită in celelalte State catolice.

Noul rege tremura și el de Turcĭ, de Moscovițĭ. de Tătarĭ; dar pe lângă astea, maĭ adause o supremă incapacitate administrativă, un superb despreț pentru literatura națională, o ură fanatică pentru tot ce nu era sancționat de scaunul apostolic dela Roma....

Enric de Valois aduse in Polonia moda haĭnelor scurte și a danțurilor parisiane: atâta!

§ 6. — Moscovia era o immensă pădure, prin care sălta o fiéră selbatică, numită Ivan cel Gróznic.

Porecla de Gróznic e pré móle pentru a caracterisa pre acest curios principe: era maĭ bine a se dice «Ivan cel Nebun».

Urcat pe tron in etatea de 4 anĭ, sub tutela uneĭ mume desfrînate; de 'ntâiŭ insultat de amanțiĭ țarineĭ, apoĭ corupt de lingușitoriĭ puteriĭ; născut cu o inimă impresionabilă, inveninat prin aerul ce-l respirase din légên, rănit de uniĭ și zădărît de alțiĭ; nu e de mirare, déca el îșĭ perdu mințile.

Șahul Persieĭ îĭ trimisese in dar un elefant: țarul îl tăiâ in bucățĭ, fiind-că bietul animal nu vru să stea in genuchĭ de 'naintea majestățiĭ moscovite.

Pe patul morțiĭ, el cugeta.... cum să violeze pe noru-sa.

Aceste doĕ esemple sînt de ajuns.

Cu tóte astea, el smeri pe Polonĭ, pe Suedĭ, pe Tătarĭ; deveni spaĭma Otomanilor, lăţi hotarele ţeriĭ sale.... dar cum? prin devotamentul cel bestial al Moscoviţilor, pe carĭ îĭ biciuia fără ca eĭ să oboséscă de a se gudura cu umilinţă, lingênd călcâile stăpânuluĭ!

El-insuşĭ, nicĭ o dată nemine nu-l veḑu măcar in apropiarea unuĭ câmp de bătăliă.

§ 7. — Dela Muscal trecem la Turc.

Marele Soliman, principe demn de apoteosă, nu maĭ era: îĭ urmâ fiĭu-seŭ Selim.

El făcu câte-va cucerirĭ; dar victoriele sale, ca şi acele moscovite, eraŭ o consecuenţă a forţeĭ naţionale interne, nu a geniuluĭ princiar.

Selim, tot ca Ivan, nu sciea ce este o bătăliă.

Administraţiunea se afla pe mânile viziruluĭ şi ale unuĭ favorit.... Ovreŭ!

Sultanul nu eşĭa din harem, inchinând mereŭ frumuseţilor circasiene cupe cu vin de Malvasia.

In cronicele turce el este cunoscut sub porecla de «cel Beţiv».

§ 8. — Italia, intru cât nu o cotropiră armele spanióle, asculta pe un popă şi pe un neguţitor: Roma şi Veneţia.

Dar papatul deveni abia o slabă umbră a trecuteĭ sale mărirĭ: raţiunea îşĭ redobîndi o mare parte din terenul ce-ĭ usurpase superstiţiunea; Luther sgudui pîn' in fundamente tronul Hildebranḑilor; maĭ tótă Germania, Anglia, jumătatea Franţeĭ, jumătatea Polonieĭ, imbrăţişară lumina protestantismuluĭ, şi numaĭ Spania maĭ remânea neclintită in orbul seŭ devotament către păpuşeria catolică

Ne maĭ putênd a dicta legĭ lumiĭ, papa Grigoriŭ XIII reformà calendarul.

Veneţia de demult nu maĭ era dictatricea comercială a Europeĭ: descoperirea luĭ Vasco di Gama și acea a luĭ Columb strămutară sceptrul mărilor in mâna Spaniolilor și a Portugesilor.

Acum ea priimi o nouă și teribilă lovire: Turciĭ cuprinseră Chiprul și Cicladele.

Căderea Veneţieĭ nu se póte atribui necapacităţiĭ unuĭ monarc, căcĭ era o republică aristocratică; dar e cu atât maĭ trist că intre mulţimea capetelor ce o cărmuĭaŭ nu-șĭ rădicâ fruntea nicĭ un cap.

§ 9. La bariera opusă a Europeĭ, in Sveḑia și Danemarca, doĭ regĭ incinseră o luptă de esterminare.

Pentru ce?

Pentru că fie-care din eĭ pretindea să pórte pe sigiliŭ una și aceĭașĭ emblemă!

Energica naţiune scandinavă căḑu in copilăriă.

§ 10. -- E ciudat a ḑice, că fu un moment, în care singurul principe adevĕrat mare, din câţĭ conduceaŭ atuncĭ popórele cele maĭ civilisate saŭ cele maĭ puternice ale Europeĭ, era o femeiă.

Regina Elisabeta inflori marina, comerciul, literatura Anglieĭ.

Regina Elisabeta sfărmâ colosul spaniol.

Regina Elisabeta sdrobi idolatria papistașă.

Regina Elisabeta fundâ *Unirea* britanică...

§ 11. — Acesta este inventarul capetelor coronate in momentul ce ne preocupă.

In Spania, in Germania, in Italia, in Sveḑia, in Danemarca, in Polonia, in Rusia, in Turcia.... vedem sceptru-

rile mănuite de popĭ, de copiĭ, de zero, de nebunĭ, de beţivĭ

Tocmaĭ atuncĭ, intr'o ţerişóră română apare un principe, pe care numaĭ cea maĭ négră trădare îl putu oprí de a nu da o altă faţă Europeĭ, fundând pe Peninsula Balcanică un noŭ imperiŭ latin.

Un mare administrator!

Un mare politic!

Un mare general!

I

AVENTURIERUL

Elefantul, orĭ-cât de june, se face respectat de ceĭ-lalţĭ locuitorĭ aĭ codruluĭ. Şérpele din ḑiŭa nasceriĭ amenință cu veninul aculuĭ seŭ. Regiĭ, din légên, îşĭ simt puterea innăscută de a cârmui némul omenesc.....

Calidasa, drama *Vicrama şi Urvasi.*

§ 1. — După Stefan cel Mare domni fiĭu-seŭ Bogdan cel Chĭor; după Bogdan cel Chĭor fiĭu-seŭ Stefan cel Tînĕr; acesta murind fără urmaşĭ, de aci înainte se jócă pe scena istorieĭ moldovene o lungă tragediă de lupte între felurițĭ copiĭ naturalĭ, eșițĭ din trupina domnéscă.

§ 2. — Eraŭ mulţĭ aceĭ copiĭ naturalĭ! eraŭ mulțĭ, căcĭ Româniĭ, strămutaţĭ din Italia și așeḑaţĭ în Dacia deja în epoca decăderiĭ anticeĭ moralităţĭ romane, aduseseră cu sine din prima patriă nesce ideĭ cĭudate asupra legămîntuluĭ căsătorieĭ; nesce ideĭ, pe carĭ nu le putu stĕrpi în ţéra nóstră lumina crestinismuluĭ, și carĭ apoĭ,

firesce, devenirĕ cu atât maĭ ţepene, cu cât maĭ mult le inrădecina deprinderea şi mersul timpuluĭ.

In imperiul roman din ḑilele luĭ Traian familia era o jucăriă.

Măritişul perdu cu totul primitivul caracter sacru şi solemn care'l distingea sub republica romană, şi ajunse a fi o însoţire *per usum:* aşa îl numesc legile imperiale. «Era o simplă învoélă din âmbe părţile, lipsită de orĭ-«ce consecraţiune civilă saŭ religiósă, şi prin care nicĭ «unul dintre soţĭ nu se credea indatorat intr'un mod «serios.» [1])

Inse, ceĭa ce-şĭ permiteaŭ toţĭ Româniĭ, fălindu-se cu origina lor din destrîmata Romă imperială, trebuĭa să fi fost permis de ḑece, de o sută de orĭ maĭ mult Românilor celor cu forţa în mână: pe când unuĭ simplu ţeran i se dedea facultatea de a schimba femeie peste femeie, cununându-se in tóte ḑilele, cu aceea numaĭ ca pentru fie-care noŭ divorţ să plătéscă visterieĭ suma de 12 banĭ [2]); tot atunce vĕ puteţĭ închipui saŭ, maĭ bine,

---

1) **Schmidt,** *Essai historique sur la société civile dans le monde romain* (Strasbourg, 1853, in-8); p. 36: «C'était un simple «consentement mutuel, sans aucune consécration ni civile ni reli-«gieuse, et par lequel ni l'un ni l'autre des époux ne se croyait «sérieusement engagé.»

2) **Gratiani,** *De Ioanne Heraclide Despota Vallachorum principe* (Varsaviae, 1759, in-8); p. 21: «Matrimonia viri vel minimis de causis saepe solvunt remisso uxori nuncio pensisque fisco duodecim denariis.» Autorul visitase hotarele Moldoveĭ cătră 1565. — **Verancsics,** *Oesszes munkai, koezli Szalay* Pest, 1857, in-8); p. 85: «Licet enim eis omnibus communiter et duas et tres uxores habere, nobilibus ac potioribus etiam plures, vaivodis vero quot «volunt, liberum est.» Autorul cunoscuse in persónă pe Petru Rareş.

nu vĕ puteţĭ închipui, cât de intinsă cală să fi fost latitudinea principilor românĭ în privinţa măritişuluĭ!

Uniĭ din eĭ, bună-óră Stefan cel Mare, avură câte cincĭ saŭ şése femeĭ legitime, — cele nelegitime nu se maĭ numeră, — imitând ast-fel pe famosul străbun Mecenate, despre care moralistul roman ḑicea: «s'a insurat in o miă de rîndurĭ!» 3)

Unde demoralisaţiunea naţională se pogóră la o asemenea tréptă, acolo ar fi comic de a maĭ căuta mărginirĭ legale contra copiilor nelegalĭ, carĭ formaŭ ca şi majoritatea poporuluĭ: e de mirare numaĭ cum de maĭ fiinţaŭ ómenĭ cununaţĭ, după ce resultatele cununieĭ perduseră orĭ-ce fel de prestigiŭ, posteritatea din florĭ devenind de o potrivă în drepturĭ cu acea din biserică, ba încă de cele maĭ multe orĭ nelegitimitatea aşeḑându-se cu mândriă pe tronul ţereĭ!

§ 3. — Ştefan cel Mare, Bogdan cel Chĭor, Ştefan cel Tînĕr, fie-care din eĭ n'a trecut cu vederea de a lăsa din parte-ĭ maĭ mulţĭ copiĭ naturalĭ, aruncaţĭ prin bordeile pescarilor, prin prăvăliile neguţitorilor, ba pînă şi prin pădurile cele nestrăbătute ale Basarabieĭ, unde locuĭaŭ celebriĭ prin vitejia lor Codrenĭ şi nu maĭ puţin celebrele prin frumuseţea lor Codrence.

Treĭ din aceĭ «spuriĭ» — cum ĭĭ numĭaŭ vechiĭ Romanĭ, — împlură un semi-secol din istoria Moldoveĭ.

Stefan cel Mare uĭtase in lume un bastard, pe Petru Rareş, care, deja într'o vîrstă inaintată, maĭ bine de 20 de anĭ după mórtea părinteluĭ seŭ, apucând domnia, se aretâ unul din ceĭ maĭ ilustri principĭ românĭ, ĭubit

3) **Seneca**, *Epistola CXIV:* «qui uxorem millies duxit.»

in intrul ţereĭ, grózǎ pentru străinĭ, şi muri lăsând fiilor seĭ tronul Moldoveĭ.

Atuncĭ retăcĭa un alt bastard, al luĭ Bogdan cel Chĭor [4]), Alesandru Lapuşnénul: formându-şĭ un partit in ţérǎ şi intrând in fruntea uneĭ oştirĭ străine, el ucise pe věruseŭ, fiĭul luĭ Rareş; zugrumâ pe mătuşǎ-sa, vǎduva luĭ Rareş [5]); şi pe véra sa, fiĭa luĭ Rareş, şĭ-o luâ femeiă, zidind pe temelia acestor monstruositățĭ un noŭ regim atât de sângeros, "încât contimpuraniĭ îl asemenaŭ cu al regeluĭ Diomed din anticitate, care îşĭ hrânĭa caiĭ cu carnea ómenilor. [6])

In tot cursul domniilor bastarde a luĭ Petru Rareş şi apoĭ a luĭ Alesandru Lăpuşnénul, un al treilea bastard, în aşteptare de a domni şi el la rîndul seŭ, crescea necunoscut în străinătate: fiĭul luĭ Ştefan cel Tînĕr din femeĭa unuĭ Armén numit Serbega.

§ 4. — In plecările şi chĭar în esteriorul luĭ Ión se resfrânse tiparul părinţilor.

Caracterul tâtâni-seŭ cronica ţereĭ îl zugrăvesce în următorul mod: «acest Ştefan-vodă cel Tînĕr întru tot «semena cu firea moşu-seŭ luĭ Stefan-vodă celuĭ Mare, «că la resbóĭe iĭ mergea cu noroc că tot isbîndĭa, şi lu-

---

4) Documente inedite din *Archiva Statuluĭ*, din carĭ unele am publicat în *Archiva istorică a Românieĭ*, nr. 155, 181, etc.

5) Cronica moldovenéscă din 1566, publicată în Wojcicki, *Biblioteka starozytna pisarzy polskich* (Warszawa, 1843, in-8), t. 6, p. 65: «dal stara zone Piotra Vojevoey udawic.» Acest fact s'a omis in letopiseţul luĭ Urechĭa.

6) Lunig, *Orationes procerum Europae* (Lipsiae, 1713, in-8 ; p. 352-6: «Oratio Alberti Lasci ad Milites Polonos, cum eos adversus Alexandrum, Valachiae Principem, in aciem duceret, habita anno 1561.»

«crul seŭ îl sciea a'l purta, măcar că era tînĕr de dile, «și era om mănios, și pré lesne versător de sânge.» 7)

Vitejia, agerimea minții și crudimea trecură ca moștenire paternă în natura luĭ Ión.

Dela mumă-sea, de altă parte, el căpetâ o figură cam armenéscă, féță închisă, pĕr des și negru ca péna corbuluĭ; nas coroiat într'o formă orientală, ce-va ca nasul famosuluĭ Attila, după cât îl cunóscem de pe monete 8); o frunte înaltă, lată în rădecină și strimtându-se în partea superióră: frunte frumósă, dar neromânéscă.

Poporul, după naționalitatea mumeĭ, îl numi Ión Arménul, întocmaĭ precum Alesandru-vodă fu Lăpușnén, ca fiiŭ al uneĭ Lăpușnence, saŭ precum Petru-vodă fuse Rareș, după porecla mumeĭ sale 9): bastardul nu are tată.

§ 5. — În 1561, deja în vîrsta aprópe de patru-deci de anĭ, străcurațĭ în obscuritate, Ión ne apare de o dată pentru prima óră.

Atuncĭ se clătina pe tron cumplitul Lăpușnén, amenințat de către un Iacob Despota, Serb inrudit de pre muĭerĭ cu dinastia domnéscă.

Era timp, ca Ión să-șĭ aducă a minte, cum-că și el este fiiŭ de domn din Moldova, avênd drepturĭ egale cu ale Lăpușnénuluĭ și maĭ marĭ decât ale luĭ Despota.

El începu a da semne de viéță.

Pe când Despota curta pe magnatul Laski, Ión se adresâ către un alt magnat, nu maĭ puțin puternic: Firlei.

Într'un stat aristocratic electiv ca Polonia, regele era

---

7) *Letopisețile*, t. 1 p. 156.

8) *Acta Eruditorum* (Lipsiae, 1720, in-4); p. 215.

9) *Letopisețile*, loco supra: «Petru Măjarul, ce l'aŭ poreclit Rareș, după numele muerilĭ».

nemic, magnaţiĭ eraŭ tot: eĭ stăpânĭaŭ în administraţiune, dispunênd în adunărĭ legislative de voturile cumperate ale numeroşilor boĭerinaşĭ săracĭ; eĭ stăpânĭaŭ în armată, conducênd numeróse stégurĭ feudale proprie; eĭ aveaŭ curţĭ ale lor, rivalizând cu curtea regală şi adesea întrecênd'o prin splendóre şi prin mulţime. Regele, fiind unul, se temea de eĭ, pe când eĭ, fiind mulţĭ, nu se temeaŭ de nimene [10].

Laski reuşise a introduce pe Despota în Moldova, fugărind de acolo pe Lăpuşnénul; Firlei, maĭ puţin întreprinḑetor, scăpâ ocasiunea de a înălţa pe prietenul seŭ Ión; dar ne ajunge a cunósce de o cam dată legătura lor amîndurora: magnatul polon era luteran, partisan aprins al Reformeĭ, cap al tuturor protestanţilor din Polonia [11]; şi e învederat că, pentru a puté căpeta graţiele sale, Ión trebuĭa să se fi arĕtând şi el amic al doctrinelor luĭ Luther.

Acésta fu prima cunoscută apostasiă a eroulu̯ nostru, carele, în tot cursul vieţeĭ sale, trecea necontenit dela o lege la alta, schimbându-le asemenea haĭnelor.

§ 6.—Vĕḑênd moleciunea luĭ Firlei, Ión plécă din Polonia şi apare în Crim, refugit la curtea hanuluĭ, unde captivéză simpatia moscenitoruluĭ tronuluĭ, Mehmed Calga,

10) Filon, *Histoire de l'Europe au XVI siècle* (Paris, 1838, in-8); *t.* 1. p. 439: «Le roi n'était en Pologne que l'instrument de la noblesse. Tandis que partout ailleurs la royauté, jadis faible et im«puissante, s'était élevée par degrés au-dessus des résistances féo«dales, la couronne polonaise, autrefois souveraine et absolue, était «insensiblement tombée sous le joug aristocratique».

11) Gratiani, *De scriptis invita Minerva* (Florentiae, 1745-6, in-4.); t. 2, p. 181: «Firlejus Palatinus Haereticus caputque Hae«reticorum erat».

pe care cronica tătăréscă [12]) îl descrie ca pe un ilustru vitéz.

Toţî ómeniĭ cu sufletele marĭ se inrudesc: aventurierul român plăcu principeluĭ tătar.

Hanul se afla atuncĭ în luptă cu Moscoviţiĭ; Mehmed-Calga conducea oştile tătărescĭ; pe semne şi amicul seŭ Ión, însoţindu-l în acele espediţiunĭ, se va fi distins prin eroicul sânge rece şi teribila putere a braţuluĭ, carĭ îl făcură maĭ în urmă atât de gróznic pe un câmp de bătăliă; e maĭ mult decât probabil; orĭ-cum să fie, legătura între Mehmed-Calga şi Ión deveni atât de strînsă, încât, la plecarea luĭ Ión din Crim, Mehmed-Calga îĭ dete în 1563 o scrisóre către regele polon Sigísmund-August: «te rog fórte mult să bine-voescĭ a ţiné în graţiele tale pe acest fiiŭ de domn din Moldova». [13])

§ 7.—Polonia era ca şi tributară Tătarilor.

În toţĭ aniĭ regele trimitea hanuluĭ, sub numele de peşcheş, banĭ, postavurĭ, metăsăriĭ, felurite producerĭ ale manufactureĭ.

Frica Polonilor era cu atât maĭ legitimă, cu cât hanul Devlet-Ghiraĭ îşĭ făcuse un mare nume prin succesele sale militare: Tătariĭ îĭ daseră pompósa poreclă de «Cuceritor al ţerilor».

Prin urmare, Ión avea dreptul de a crede, că recomandaţiunile tătărescĭ îĭ vor da rodurĭ.

Zădarnică speranţă!

Regele primi scrisórea, zimbi luĭ Ión, dar în loc de a-ĭ da o óste, cu care să-şĭ cucerescă tronul strămoşesc,

---

12) Publicată in estracte rusescĭ in *Zapiski Odeskago Obsczestva Istorii i Drevnostei* (Odessa, 1844, in-4); p. 385.

13) Obolenskii, *Kniga posolskaia W. K. Litovskago s 1545 po 1572* (Moscva, 1843, in-4) p. 222.

el ĭ-ar fi respuns, credem noĭ, cam după următorul tipic: «caută un magnat, care să te ducă în Moldova, «precum Laski dusese pe Despota; acel magnat lesne va «sci să respundă inaintea celor-lalţĭ confraţĭ din aduna- «rea naţională; éră la cas, décă ne va amenința Tur- «cul, ne vom scusa, că nu e culpeșă ţéra, nicĭ eŭ, nicĭ «camera, ci e vinovat un singur nobil, turburător de or- «dinea publică».

§ 8. — Ión nu se maĭ adresâ către magnaţĭ, căcĭ unul era Laski, ceĭ-lalţĭ eraŭ nesce Firlei; el nu maĭ stărui nicĭ pe lîngă nesce regĭ tarĭ în vorbe și slabĭ în fapte, ca Sigismund-August; pentru o bucată de timp îĭ perdem urmele. În acel interval o teribilă tragediă se juca în Moldova: Despota fu resturnat și ucis de către un Ștefan Tomșa; Ștefan Tomșa fu resturnat și fugărit de către Alexandru Lăpușnénul, căruĭa sultanul bine-voi a-ĭ intórce domnia Moldoveĭ; tóte acestea se petrecură în curs de câte-va lunĭ.

Când sângerosul Lăpușnén se reaședa pe tron, de o dată noĭ revedem pe Ion; și unde? la Viena.

§ 9. — Germaniĭ aflându-se în necurmată luptă cu Turciĭ, impĕratul Maximilian II se bucurâ de ocasiunea de a avé la curtea-ĭ un pretendent românesc, pe care să-l ţină ca o schînteiă de revoltă dunăréně.

El dede luĭ Ión un serviciŭ în armata austriacă, și-ĭ promise, în gura mare, 7 saŭ 8 miĭ de óste, pentru ca in fruntea lor să alunge pe Lăpușnénul din Moldova.

Eraŭ numaĭ promisiunĭ, simple promisiunĭ, promisiunĭ curat nemţescĭ.

Cu tóte astea, Pórta Otomană incepu a se cam ingriji.

Un céuș fu espediat la Viena cu aparenţa negociaţiu-

nilor cu Maximilian, dar maĭ cu sémă pentru a atrage cum-va la Constantinopole pe periculosul Ión.

Céușul îĭ descrise perfidia și debilitatea Nemților, carĭ sciŭ numaĭ a făgădui și pe carĭ Turciĭ îĭ infrânseseră în atâtea rînduri; îĭ zugrăvi generositatea și puterea sultanuluĭ, pentru care e o nemică tótă de a da Moldova, ba și ḑece țerĭ ca Moldova, la cel maĭ de pe urmă sclav al seŭ; in fine, îĭ asigură munțĭ de aur din partea sultanuluĭ.

Ión pățise deja cu creștiniĭ în Polonia și avuse a face și cu mahometaniĭ in Crim.

El se increḑu in cuvintele céușuluĭ, fugi in taĭnă din armata austriacă, trecu Dunărea, și étă-l in Constantinopole.

§ 10. — Popórele orientale adóră frumusețea fisică, cu care Mahomet îșĭ împoporase paradisul.

Ion avea o statură uriașă, o constituțiune vînósă, o înfețișare bărbătéscă, în care se vedea că ferbe puterea [14].

Așa déră, figura erouluĭ nostru produse acum asupra Turcilor efectul ce-l produsese maĭ 'nainte asupra Tătarilor.

Vizirul Mehmed-Socolli, — ḑice agentul frances în raportul seŭ către curtea parisiană — «făcênd cunoscință cu Ión îl primi fórte bine, în așteptare de a-l recomanda sultanuluĭ.»

Dar nu trecu nicĭ o lună de ḑile și, cu tótă amicia viziruluĭ, politica Porțiĭ Otomane ceru depărtarea luĭ

14) **Gorecki**, *Descriptio belli Ivoniae, Voivodae Valachiae* (Francofurti, 1565, in-8); p. 23: „vir procerae staturae, facie decora, oculis gracilibus quodammodoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens.“

Ión : pe de o parte, sultanul strîngea oștĭ pentru a merge contra imperatuluĭ Maximilian și, prin urmare, avea trebuință de a mânține în linisce provinciele Turcieĭ; pe de altă parte Lăpușnénul, reașeḑat prin oștile turcescĭ pe tronul Moldoveĭ, se arĕta în a duoa sa domniă maĭ Turc decât Turciĭ[15]) și, prin urmare, avea dreptul de a cere ca sultanul să nu protégă pe un pretendent rival.

Ión fu trimis la insula Rodos.

§ 11. — Aci, în patria șerpilor și a trandafirilor, cunoscută la Grecĭ sub numele de Makara, adecă țéră fericită; aci, unde fie-care pétră, fie-care pesceră, fie-care colnic, conservaŭ încă próspete suvenirĭ și urme de eroismul cruciaților Jerusalemitanĭ; aci Ión petrecu un an și maĭ bine.

Sultanul Suleiman cel Mare muri in 1566, și-ĭ succese fiĭu-seŭ Selim II.

Tot atuncĭ se auḑi din Moldova, cumcă Lâpușnénul, pe semne pentru pedépsa crimelor sale, slăbi în corp, perdu vederile[16]), și căḑu într'un fel de copilăriă periodică, maĭ tristă decât însășĭ mórtea.

Profitând de aceste ocasiunĭ, vizirul Mehmed-Socolli, remas la putere, chiămâ din esil pe amicul seŭ Ión.

§ 12. — Petrecerea luĭ Ión in Constantinopole, in curs de treĭ saŭ patru anĭ, ne presintă date fórte sigure, dar pe carĭ noĭ nu le putem esplica.

---

15) **Orzechowski**, *Quincunx, to iest Wzor korony Polskiei* (sine loco, 1564, in-8); p. 74: „Oto teraz Alexander Woloszyn wygnaniec, „zturczywszy sie woiuie Woloska zîemie, wykorzeniaiac z niey ko„rzen i tez macice wszystkiego plemienia i narodu Woloskiego, a „Tureckim narodem wszystke ziemie Woloska osadzaiac»..

16) **Okolski**, *Orbis Polonus* (Cracovîae, 1641, in-f); t. 2, p. 227: „debilitate oculorum et corporis consumebatur."

Aventurierul ne apare de o dată ca milionar, ca cel maĭ avut comerciant de petre scumpe in capitala Turcieĭ, întunecând prin bogățiile și luxul seŭ pe pașale și pe agale![17])

In comerț ne intimpină lucrurĭ estraordinare, minunĭ puțin probabile și, cu tóte astea, fórte adevĕrate; principiele de credit, de circulațiune, de concurență, etc. etc., acele principie, orĭ-cât de lărgite, orĭ-cât de elastice, tot încă se refusă de a ne limpeḑi unele mistere: neguțitorul, ca și popa, pretinde să-l credem.

§ 13. — Un German, care, peste un secol maĭ in urmă, scrise prima incercare critică asupra vieţeĭ erouluĭ nostru, observă, intre altele: Ión deveni domn din prăvăliaș, precum in vechime la Romanĭ și Sarmațĭ plugariĭ se urcaŭ la cărma Statuluĭ, saŭ precum astă-ḑĭ în Belgia «comercĭanțiĭ devin capĭ aĭ marineĭ[18]).

Aceste esemple sînt frumóse; dar Ión el însușĭ, de

---

17) **Gorecki**, op. cit.; p. 24: „animum ad amplam copiosamque „mercaturam exercendam adjecit, cujus magnitudine ac splendore „non solum in purpuratorum, qui Bassae id est capita, vocantur, „notitiam pervenit, sed et ipsius Selymi." — **I. C. Bulengerus**, *Historiarum sui temporis libri* XXX (Lugduni, 1619, in-f.); p. 141: „cum Ioannes ex antiqua Vaivodarum stirpe Constantinopoli mercaturam faceret, cum eo agunt (Moldavi), ut per Portam purpu„ratum, cui intimus erat etc." — **De Thou**, *Historiarum sui temporis Opera* (Francofurti, 1610, in-f ; t. 2, p. 14; „ampla ac nobili „mercatura magnam sibi inter Turcas auctoritatem conciliaverat."

18) **Schurzfleisch**, *Opera historica antehac separatim edita* (Berolini, 1699, in-4 p. 710: „Ex mercatore evaderet regulus Va„lachorum. Olim apud Romanos Sarmatasque ab aratro acciti, qui „gererent summos magistratus . . . Neque id prorsus insolens pu„tabimus, qui sciamus, extitisse negotiatores apud Belgas, a com„merciis maritimis subductos ad clavum navalis rei."

sigur, nu cugetâ vr'o dată de a imita nicĭ pe Romanĭ, nicĭ pe Sarmaţĭ, nicĭ pe Belgĭ.

Planul seŭ era mult maĭ prosaic.

El avea inaintea ochilor probe de ceea ce póte o marfă și, maĭ ales, o pétră scumpă, asupra Porţiĭ Otomane.

Cu treĭ-ḑecĭ de anĭ maĭ 'nainte, dăruind fiiceĭ sultanuluĭ Suleĭman un simplu gĭuvaer, Petru Rareș îșĭ redobândise domnia Moldoveĭ [19]).

Chiar in timpul luĭ Ión, un Ovreŭ din Portugallia, introducêndu-se prin mărfurĭ pe lîngă sultanul Selim, ajunse de o dată duce de Naxos [20]).

Gĭuvaergiiĭ schimbaŭ un rubin pe o coronă: comerţul plăcu luĭ Ión; și ca să-l pótă esercita și maĭ cu succes, el îșĭ lăpedâ religiunea pentru a doua óră.

Crescut în armenism, luteranisat apoĭ de către Polonul Firlei, Ión îmbrăţișâ acum mahometismul.

§ 14.—Amic cu vizirul, cunoscut cu pașalele maĭ de frunte, familiar cu insușĭ sultanul Selim, el pândĭa cu nerebdare numaĭ prima ocasiune pentru a apuca de mult visatul tron al Moldoveĭ, unde, după mórtea Lăpușnénuluĭ, se instalâ fiiuseŭ Bogdan, copil de 15 anĭ, despre care cronicariĭ ḑic că iubĭa doĕ lucrurĭ nenaţionale: glumele și pe Polonĭ [21]).

In chip de neguţitor, Ión cutriera neîncetat hotarele ţeriĭ, când prin Galiţia, când prin Podolia, când la Prut, când la Nistru [22]).

---

19) Relaţiunea contimpurană, publicată in *Magyar Történelni tar* (Pest, 1857 in-8); p. 52: „. . . dandoli in donno doi perle d'or- „rechia grande come doi peri moscatelli."

20) **Hammer**, *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Pest, 1828, in-8 ; t. 3, p. 563-5.

21) *Letopisețile;* t. 1, p. 190.

22) Gorecki, op. cit.; p. 24.

Un amic devotat și nedespărțit, boerul moldovenesc Ieremia Golia, emigrat încă sub Lăpușnénul, îl însoțía și-ĭ înlesnía înțelegerea cu toțĭ ceĭ nemulțumițĭ de domnia luĭ Bogdan.

Se formâ astfel un partit puternic, în fruntea căruía se puseră toțĭ boĭeriĭ ceĭ marĭ și carele adresâ o plângere către Pórta Otomană [23]).

§ 15. — Sultanul de mult aștepta o asemeuea manifestațiune națională.

Bogdan era trădător oficial în privința Turcieĭ.

In dată după mórtea părinteluĭ seŭ, el încheĭase un tractat cu Polonia, prin care se recunoscea vasal al regeluĭ Sigismund-August [24]), și de atuncĭ încóce medita numaĭ asupra momentuluĭ pentru a înceta de a maĭ plăti tribut Turcieĭ.

Sultanul, încurcat în luptă cu Veneția, se făcea de o cam dată că nu scie nemica, temêndu-se de a maĭ aprinde un alt rĕsboĭu în părțile Dunăriĭ, la cas décă Moldoveniĭ vor voi a susține pe principele lor.

Când scrisorile boĭerilor sosiră la Constantinopole, cu tânguirĭ contra luĭ Bogdan și cerênd pe Ión, sultanul se grăbi a-l trimite la Moldova.

Turcia tot se maĭ feria însă de a-șĭ atrage cum-va un

---

23) *Letopisețile;* loco supra: «Aceste lucrurĭ de hulă trăgêndu-se pînă la urechile vrăjmașilor la Imperațiă, nu cum era, ci maĭ pre sus le adăogea...» Isthuanffi, *Regni Hungarici Historia* (Coloniae, 168 oin-f.); p. 340: «Gravissimis prius criminibus apud Selimum ac defectione ad Polonos, crudelique insignium aliquot Turcarum caede obiecta, accusatum (Bogdanum) tacitis consiliis conjurarunt.»

24) Actul e publicat în Dogiel, *Codex diplomaticus Poloniae* (Vilnae, 1758, in-f.); t. I, p. 620.

resboĭu din partea Poloniei: numirea luĭ Ión la domnia Moldoveĭ remase secretă, și plecarea-ĭ cătră Dunăre fu divulgată a fi pentru treburĭ comerciale.

Il întovărășĭa numaĭ o mică óste saŭ, maĭ bine ḑicênd, o caravană de Turcĭ, ca în chip de escortă contra nesiguranţeĭ drumurilor.

Trecênd prin Tesalia și Bulgaria, Ión maĭ ademeni în serviciul seŭ o sémă de voluntarĭ Serbĭ, Grecĭ, Bulgarĭ.

Dar în orĭ-ce cas, forţa numerică a armateĭ sale nu putea întrece cifra de 4 pînă la 5 miĭ de ómenĭ.

Nicĭ atâţĭa nu-ĭ trebuĭaŭ, căcĭ îl chiăma ţéra.

§ 16. — Când Ión trecea Dunărea, Bogdan cu toţĭ aĭ seĭ se grăbi a fugi, scăpând din mâna boierilor decișĭ a-l estrada Turcieĭ.

Dela Galaţĭ pînă la Sucéva nu se veḑu un singur adversar.

La intrare în capitală, îl intimpinară boieriĭ și poporul, aclamându-l, după anticul obiceiŭ strămoșesc, Părinte al Moldoveĭ», intocmaĭ precum vechiĭ impĕraţĭ romanĭ se numĭaŭ «Patres patriae . [25])

Acest măreţ titlu, Moldoveniĭ îl dedeaŭ acelor principĭ, carĭ venĭaŭ să-ĭ scape de jugul vre-unuĭ tiran: Despotă îl primise după alungarea cruntuluĭ Lăpușnén [26]);

25) Veḑĭ *moneta luĭ Ion-vodă,* planșa 2, pe care Seulescu o esplica așa: «Oteţ Moldoveĭ, adecă Pater Moldaviae, că așa s'a proclamat pe sine Ión părinte.» Nu s'a proclamat, ci fu aclamat, precum urméză din descripţiunea primiriĭ ce i se făcuse în Moldova, veḑĭ în **Lasicki**, *De ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda* (ad calcem Goreckii); p. 128: „cui obviam primates profecti, salutatumque reverenter etc." Cf. **Bolliac**, *Culegere de maĭ mulţĭ articolĭ* (Bucurescĭ, 1861, in-8); p. 88.

26) **Bolliac**, *Daco-Romane,* nr. 112 și 113, inscripţiunea moneteĭ luĭ Despota: „Heraclidis Despotae Patris Patriae", ceea ce se

Ion îl căpetâ prin surparea nepopolarului Bogdan, pe care, precum ḑiserăm, ţéra nu-'l putea suferi din causa gusturilor sale pentru glume și pentru Polonĭ.

§ 17. — Pe când acestea se petreceaŭ in Moldova, Bogdan, închiḑêndu-se in cetatea Hotinuluĭ, cerșitoría sprijinul regeluĭ Sigismund-August și al magnaţilor amicĭ din Polonia.

Regele făcu tot ce putu sĕrmanul: trimise o ambasadă la Pórta-Otomană; dar ambasadorul se întórse înapoĭ fără nicĭ un resultat, afară numaĭ că fuse luat în ris de către Ion-vodă [27]), care 'l lăsâ să trécă in linisce prin Moldova, după ce însă într'o audienţă îl regalase cu o cătătură atăt de furiósă, încât bietul diplomat incepuse a tremura, recunoscênd că n'a veḑut o altă maĭ înfricoșată.

In adevĕr, eroul nostru avea nesce ochĭ micĭ și negri, in carĭ se resfrîngeaŭ cu o deosebită energiă și răpeḑicĭune tóte pasiunile și tóte mișcările sufletuluĭ: in momente de mulţumire prin espresiunea cea maĭ simpatică, in momente de mâniă se impleaŭ de sânge, fulgerând din umbra unor stufóse sprincene ce se imbinaŭ, sburlite prin convulsiva acţiune a nervilor [28]).

---

esplică prin Sommer, *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli* (Vitebergae, 1587, in-4,; p. 16: „e servitute in libertatem vocari sibi videbatur (gens Moldaviae)„.

27) Lunga descripţiune a acesteĭ audienţe, la care a asistat insușĭ **Paprocki**, veḑĭ in a luĭ *Herby rycerstwa polskiego* (Krakow, 1584 in-4) p. 234-35.

28) Scrierea mea *Filosofia portretuluĭ luĭ Ţepeș* (Bucurescĭ, 1864, in-16) p. 20-21: „e de ajuns a alătura, de pildă, portre- „tul luĭ Ion-vodă cel Cumplit (1572-74) de pe moneta luĭ cu acel „făcut guaccio într'un format maĭ mare, pe pergamenă, și care se

Magnații, cuscri aĭ luĭ Bogdan, isprăviră ce-va maĭ mult decât regele. Cu vaĭ cu chiŭ, cum se ḑice, eĭ reușiră a aduna ca la 3,000 de luptătorĭ aleșĭ, unul ca altul, tot junĭ din familiele cele maĭ ilustre ale Polonieĭ.

§ 18. — Pe lîngă stăpânirea Hotinuluĭ, cea maĭ puternică forterețǎ a țeriĭ, și pe lîngă ajutóre polone, Bogdan, ca toțĭ principiĭ destronațĭ, maĭ numera vr'o câțĭ-va partisanĭ între boierĭ.

Pentru a se feri de dușmanĭ casnicĭ, Ion-vodă îĭ puse pe toțĭ sub sabiă.

Aristocrația se înfiorâ, veḑênd în mâna Țiganilor, carĭ esercitaŭ in România profesiunea de calâĭ, pe boieriĭ ceĭ maĭ de frunte, pe stâlpiĭ nobilimiĭ, maĭ cu sémă pe bĕtrânul Ionașcu Zbierea [29]), mare vornic al țereĭ de jos și dintr'un ném de cele maĭ antice ale Moldoveĭ. [30]).

Capul seŭ se rostogoli la piciórele gâdeluĭ tocmaĭ în ḑiua de Pascĭ.

Ion-vodă vru să arete, că nu póte fi scutéla serbătóriĭ pentru a pedepsi orĭ-ce amenință sicuranța Statuluĭ.

Țéra maĭ întâiu de tóte; Pascile maĭ pe urmă! [31])

„află la mine. Pe monetă Ion e liniștit; sprincenele luĭ, bine con„formate, vĕdesc o frumósă inteligență, și nimic maĭ mult. Pe per„gamenă, el e furios, el trage sabia din técă: sprincenele luĭ s'aŭ „strîns pe d'o parte d'asupra rădăcineĭ nasuluĭ și aŭ ridicat în sus „capetele opuse, ca aripele unuĭ vultur. Aci plecările morale ale „luĭ Ion s'ar puté citi chiar numaĭ de pe sprîncene." — **Gorecki**, op. cit; p. 24: „oculis gracilibus, quodammodoque minacibus."

29) *Letopisețile;* t. I. p. 191.

30) *Arhiva istorică a României;* t. I. nr. 92 etc.

31) Pentru pedepse în ḑiua Pascilor cf. **Photius**, *Nomocanon, interprete Agylaeo* (Lutetiae Paris. 1715, în-4); p. 145 (de sepulchrorum violatoribus), p. 150 (de virginum raptoribus) etc. Numaĭ patria e uitată!

§ 19. — Noul vornic de ţéra de jos, Dumbravă, era de ném mic, dar avea o inimă mare.

Ion-vodă îl însărcină a respinge invasiunea polonă[32].

Instrucţiunea, ce-ĭ dede Domnul cu acéstă ocasiune, ne aduce a-minte principiul mareluĭ Scipion: «Lasă duşmanuluĭ nu numaĭ mijlocul de a fugi, dar încă însuţĭ înlesnesce-ĭ calea.»

Dumbravă avea vr'o 6,000 de ostaşĭ aleşĭ, din districtele ţeriĭ de jos, Soroca, Orheĭu, Fălciĭu, din vechime renumite ca cele maĭ belicóse în Moldova[33]; cătră carĭ se maĭ adause un contigent de Turcĭ basarabianĭ, veniţĭ, după cererea luĭ Ion-vodă, sub comanda sangiaculuĭ de Ak-kerman[34].

Cu atarĭ oştĭ era lesne de a sfărîma pe ceĭ 3,000 de Polonĭ, azardaţĭ într'o ţéră străină şi antipatică; dar domnul Moldoveĭ nu avea nicĭ un zor de a-şĭ atrage ura unuĭ puternic regat invecinat, a căruĭ amiciă, din contra, el prevedea deja că-ĭ va puté servi la un timp de nevoiă.

Ast-fel, Dumbravă primise ordinul de a cruţa pe duşmanĭ.

§ 20. — Poloniĭ trecură Nistrul maĭ sus de Hotin şi începură a se pogorî spre Prut, trecênd prin famosul codru dela Cozmin[35].

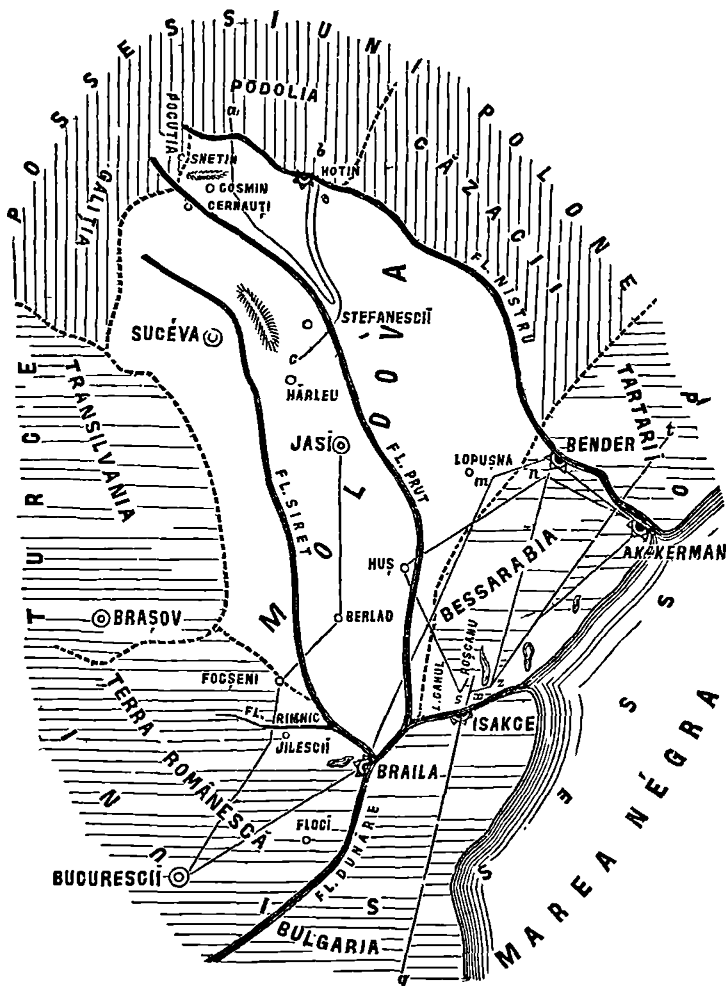
---

32) **Lasicki**, op. cit.; p. 133: «ductor Dambrova».

33) **Cantimir**, *Beschreibung der Moldau* (Frankfurt, 1771, în 8); p. 287—8: „Die Einwohner der untern Moldau sind bessere «Soldaten und auch wildere Leute, als die uebrigen.»

34) **Heidenstein**, *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti lib. XII* (Francofurti, 1672, in-f) p. 3, «aliqui etiam Turcae ac sendziakus se conjunxerant».

35) **Lasicki**, op. cit.; p. 133: «per silvam fagineam, quae quon- «dam ab incolis callide succisa, nostris perniciosa fuit, ad Prutum

Teatrul resbóielor luĭ Ión-vodă 1572—74.

Linia ab *arĕtă mişcarea ostiĭ polone în 1572.*
Linia cd *mişcarea vorniculuĭ Dumbravă, gonind pe Polonĭ.*
Linia între Iaşĭ, Bêrlad, Focşanĭ, Jilescĭ, Bucurescĭ, Brăila, punctul m, *Bender, Ackerman, punctul* n, *Huş, punctul* s, *şi Roşcaniĭ, mişcările luĭ Ión-vodă contra Muntenilor şi Turcilor în 1574.*
Linia qx *mişcarea beglerbeiuluĭ.*
Liniĕle convergintĭ dela Bender, dela punctul t, *şi dela Ackerman spre puncturile* zx, *mersul sangiaculuĭ şi al Tătarilor la intâlnirea beglerbeiuluĭ.*

Un codru teribil!

Acolo, cu opt-ḑecĭ de ani maĭ 'nainte strămoşul luĭ Ion-vodă, Stefan cel Mare. strivise flórea armateĭ polone; şi ósele celor seceraţĭ în acea ḑi remâneaŭ pînă acum elocuenţĭ marturĭ, formând numeróse movile de schelete albe pe'ntre verdéţa cea viuă a arborilor.

Tot pe acolo intrase, cu ḑece anĭ maĭ'nainte, Polonul Laski, aducênd la domniă pe Despota contra Lăpuşnénului[36]).

Tactica Polonilor era de a alege tot-d'a-una acea tristă cale în invasiunile lor asupra Moldoveĭ: curagiul lor se aprindea prin simţul de resbunare; căcĭ nu se afla nicĭ unul din eĭ, a căruĭ familiă să nu fi plâns vre-o victimă, un tată, un bunic, între ceĭ căḑuţĭ din mâna mareluĭ Stefan!

§ 21. — În capul Polonilor se afla Mielecki, cel maĭ bun general al lor de atunce[37]), pe care, cu câte-va lunĭ maĭ în urmă, eĭ cât p'acĭ eraŭ să şi'l alégă rege, numaĭ în favórea strălucitelor sale merite personale.

Lipsit de artileriă[38]), el trimise la Hotin de aduse

«amnem pervenere; unde misso Pilavskio centurione cum Bogdani «famulis, ut Chocimo tormenta bellica adveherent.»

36) Guagnini, *Rerum polonicarum tomi tres* (Francofurti, 1584, in-8); t. 1. p. 117: «ubi adhuc signa huius cladis infelicis «ossa videlicet albentia in hac silva ipsemet vidi, cum magnificus «dominus a Lasko Despotam Heraclidem in occupanda Valachia «iuvaret, in cuius castris ego peditum praefectus fui, anno domini «1562». Deşi cartea fu cunoscută, totuşĭ pasagiul scăpă, nu sciŭ cum, din vederea istoricilor noştri.

37) Starowolski, *Sarmatiae bellatores* (Coloniae, 1631, in-4); § CVIII.

38) Zubrzycki, *Kronika miasta Lwowa* (Lwów; 1844, in-8); p. 194.

tóte tunurile cetăţiĭ, şi apoĭ păşi la vale pe ţermul Prutuluĭ pînă în dreptul Stefănescilor, adecă pe aceĭaşĭ liniă cu Sucéva, punctul obiectiv al invasiuniĭ.

Aci vornicul Ionaşcu Zbierea, să maĭ fi trăit, era să unéscă óstea moldovénă din ţéra de jos cu acea polonă, şi apoĭ să mérgă cu toţiĭ asupra luĭ Ion-vodă.

Mórtea trădătoruluĭ, de carea Mielecki se însciinţâ pré târḑiŭ, dărmâ planul duşmanilor: în loc de Zbierea eĭ găsiră pe Dumbravă.

Avant-posturile moldovene, împrăştiate pe ambele ţermurĭ ale fluviuluĭ, se retrăgeaŭ mereŭ de'naintea Polonilor şi, în fine, trecură Prutul, în speranţă de a-ĭ atrage după sine asupra corpuluĭ armateĭ moldovene, ascuns în nesce pădurĭ nestrăbătute maĭ sus de Hărlâŭ: acolo duşmanul ar fi fost silit de a depune armele chiar fără versare de sânge.

Poloniĭ înţeleseră greşéla şi, infioraţĭ de suvenirea infernală a codrilor Moldoveĭ, începură a da dos pe o cale maĭ scurtă, drept spre Hotin.

Atuncĭ Dumbravă se puse a-ĭ urmări, superându-ĭ din când în când prin jucăria unor micĭ atacurĭ de avantgardă, în care el ţinea înadins tot pe Turcĭ [39]), pentru ca sâ dea a înţelege, încât privesce pe înşişĭ Moldoveniĭ, că eĭ ar fi bucuroşĭ de a nu avé duşmâniă cu regatul polon.

În acest mod, ajungênd pînă la Nistru, Mielecki se răḑemâ de cetatea Hotinuluĭ.

Dumbravă se opri şi el.

Posiţiunea inamicilor devenĭa din ce în ce maĭ critică;

---

39) **Heidenstein**, loco cit.: «a nostris aliquot cum Turcis depugnatum fuisset».

eĭ nu puteaŭ a se închide în fortăréţă, unde caiĭ lor ar fi perit de fóme; nu puteaŭ furagià, din causa esploratorilor luĭ Dumbravă ce-ĭ pândĭaŭ în tóte unghĭurile; nu puteaŭ a se întórce în Polonia, căcĭ Nistrul se afla tocmaĭ atuncĭ în periodul seŭ de crescere....

Strinşĭ in kingĭ, bieţiĭ fugarĭ sè adresară cu rugămințĭ cătră capul contingentuluĭ turc, cerênd permisiunea de a se retrage în Polonia şi jurându-ĭ de a nu se maĭ vârî în trebile Moldoveĭ.

Póte să fi fost şi banĭ la mijloc: orientaliĭ, începênd dela sultan şi pînă la ultimul derviş, nu fac nemic fără darurĭ.

Orĭ-cum să fie, sangĭacul de Ak-kerman se dede cu óstea-ĭ în laturĭ.

Dumbravă, credincĭos politiceĭ luĭ Ion-vodă, făcea chip că împuşcă în duşmanĭ; dar în realitate glonţiĭ alunecaŭ tot d'asupra capetelor.

In curs de cincĭ ḑile, Poloniĭ abia putură opera trecerea furiosuluĭ fluviŭ; şi când se veḑură, în fine, pe ţermul opus, eĭ se îngenuchiară şi mulţumiră luĭ D-ḑeŭ.

§ 22. — «Evenementele se repetă», — ḑise marele Shakespeare [40]).

In ḑilele nóstre, Moldova privi rennoindu-se o altă încercare polonă soră-gémenă cu acea din timpiĭ luĭ Ion-vodă; cu şimpla diferinţă, că în locul unuĭ Mielecki era un Milkowski: precum vedeţĭ, azardul asemenâ pînă şi numile capilor!

In ambele casurĭ o mână de ómenĭ nesocotiţĭ cuteḑară a infrunta o ţéră.

---

40) *King Henry IV;* part 2, act 3, sc. 1:
«There is a history in al men's lives. . .»

In ambele casurĭ Polonii, — ceĭ din 1572 prin afișarea persóneĭ luĭ Bogdan-vodă, ceĭ din 1863 prin proclamaţiunĭ în ḑiarul *Românul*,— ne încredinţaŭ că vin ca amicĭ, nu ca dușmanĭ.

In ambele casurĭ, Domniĭ românĭ, de o potrivă basaţĭ pe consideraţiunĭ de o înaltă politică, recomandară generalilor, — în 1572 vornicul Dumbravă, în 1863 colonelul Călinescu, — de a menagia nebunia adversarilor.

In fine, în ambele casurĭ, Poloniĭ retrăgêndu-se cu rușine, îșĭ găsiră totușĭ admiratorĭ: pe ceĭ din 1572 îĭ celebraŭ istoriciĭ lor naţionalĭ, pe ceiĭ din 1863, vaĭ noĕ! îĭ celebrase chiar un Român, al căruĭ nume îl dăm tăceriĭ pentru a nu huli pe cine nu ne póte respunde!

§ 23. — Hotinul tot remase în posesiunea Polonilor.

Despre apus îl apĕraŭ murĭ fórte înalţĭ și șanţurĭ fórte adâncĭ; despre resărit — stîncele Nistruluĭ [41]).

Un călĕtor, care'l visitase chiar în ḑilele luĭ Ion-vodă, îl asémenă cu Kockenhausen în Liflandia [42]); un alt că-

41) Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Wien, 1781, in-8); t. 1, p. 439: «war sie auf der Abendseite mit sehr ho-«hen Mauern und tiefen Graben, auf der Morgenseite mit dem «steilen Ufer des Niesters, und rauhen Felsen von Natur befestiget» — Douza, *De itinere suo Constantinopolitano* (Lugduni Bat. 1599, in-16), p. 16: «Chotimum . . est hic Arx in edita rupe».

42) Strykowski, *Ktora przedtym nigdy swiata nie widziala kronika polska* (Królewiec, 1582, in-f); p. 763: «Jest Chocim za-«mek piekny obronny na skale, podobny Kokonhauzowi w Lif-«lanciech, jakom sie sam obiema przypatrzyl, wszakzem jusz Tur-«kami ossadzony widzial roku 1574; ale w nim przedsie ma vojewoda «swego Borkolaba, ktory nas tam dwa kroc imieniem hospodarskim «podejmowal».

lĕtor cu Convay în Anglia[43]); un al treilea cu Rumili-hissar de lîngă Constantinopole[44]).

O naivă tradițiune națională încredințéză, că prima fundațiune a fortereței se urcă în epoca pe când Domnul Hristos umbla pe pămînt[45]).

Temĕndu-se ca Polonii să nu rețină acest bulevard al țerii, ca o basă de operațiuni în așteptare ca destronatul Bogdan să-și adune o altă óste maĭ puternică, Ion-vodă trimise pe episcopul Isaia Radouțénul cu alțĭ deputațĭ de frunte pentru a neguța un tractat de pace.

Poloniĭ simțiră deja ce fel de braț ține cârma Moldoveĭ.

Cu o amabilitate nepilduită pînă atuncĭ din parte-le, eĭ se grăbiră a indestula tóte cererile luĭ Ion-vodă.

Fugarul Bogdan ar fi fost estradat, să nu fi fugit din Polonia: în lipsă-ĭ fu remis în mânile ambasadorilor moldovenĭ un frate al seŭ, perit apoĭ fără veste în robia turcéscă.

Cetatea Hotinuluĭ fu înapoiată Moldoveĭ.

Pentru a arĕta tótă importanța acesteĭ acuisițiunĭ, căpĕtate atât de lesne contra speranțeĭ, Ion-vodă numi părcălabĭ doĭ bărbațĭ, pe carĭ punea temeiŭ ca pe sine-însușĭ: socru-seŭ boierul Lupea Hurul, și cel maĭ intim al seŭ amic Jeremia Golia, cu care 'l veḑurăm mâncând impreună pânea străinătățiĭ...

43) **Weltman**, *Kartiny svieta* (Moskva, 1836, in-4); t. I. p. 239.

44) **Resmi-Ahmed-effendi**, reprodus in a mea *Archivă istorică a Româniеĭ;* t. I. p. 183.

45) Ibidem.

II

DOMNUL

> Era grato alli amici, a'li nimici terribile; giusto con i sudditi, infedele con li esterni.....
>
> Era *iubit* de amicĭ, *teribil pentru* inamicĭ, just cu supușiĭ perfid cu străiniĭ.....
>
> **Macchiavelli,** *Vita di Castruccio*

§ 1.—În fine, eroul nostru se vedù stăpân liniștit al Moldoveĭ.

Hotinul era asigurat.

Pe Turcĭ îĭ avea patronĭ, pe Polonĭ — amicĭ.

Rivalul Bogdan retăcĭa prin lume: din Polonia trecu la Viena, din Viena la Dresda, din Dresda la Paris, din Paris la Copenhaga, în sfîrșit la Moscva, unde se povestesce că țarul, cosêndu-l într'un sac, l'ar fi aruncat în fluviŭ: pedépsă de credut din partea unuĭ Moscovit, dar pe care o și merita un Român vîndut străinismuluĭ!

§ 2. — Un filosof antic ḑise sînt acum doĕ miĭ de anĭ: «când Cerul voesce a încredinţa unuĭ om ales o «mare misiune, el începe tot-d'a-una prin a ispiti sufle-«tul și cugetul seŭ în amărăciunea ḑilelor grele; iĭ obq-sesce mușchiĭ și ósele prin lucrărĭ dureróse; iĭ aruncă «fiinţa în tóte lipsele săracieĭ și ale nevoeĭ; vrea ca fap-«tele luĭ să capete tot resultate contrare celor dorite; «în sfîrșit iĭ aţiţă inima, iĭ întăresce firea, iĭ măresce «și adauge forţele prin o energiă, fără care el n'ar fi «fost în stare de a-șĭ împlini înnalta ursită» 1).

Așa fu trecutul luĭ Ion-vodă, pînă a dobândi tronul Moldoveĭ: în curs de o jumătate de secol, el nu cunoscuse decât vagabunde colindărĭ din ţéră în ţéră; speranţe la tot pasul amăgite; durerĭ morale și muncă fisică!

Să vedem, care fu misiunea cea mare ce-ĭ încredinţase Cerul.

§ 3. — Armenist din légên, luteran în Polonia, turcit în Constantinopole, Ion-vodă se arĕtâ creștin ortodox ca domn al Moldoveĭ, precum s'ar fi arĕtat catolic să fi domnit în Spania 2).

Cesar în Galia adorâ pe ḑeiĭ druiḑilor.

Napoleon în Egipt se închinâ în giamia mamelucilor.

Oameniĭ ceĭ marĭ, Cesariĭ și Napoleoniĭ, nu aŭ toţĭ decât o singură religiune: religiunea glorieĭ, nestrămu-

1) **Pauthier**, *Confucius et Mencius* (Paris, 1852, în-8); p, 429.

2) Cronica turcă, tradusă în **Mignot**, *Histoire de l'empire ottoman* (Paris, 1773, în-12); t. 2, p. 210: «Comme il s'était fait musulman pour plaire aux Turcs, il se refit chrétien pour regagner l'affection des Moldaves». — Scrisórea viziruluĭ Mehmed, ce am publicat'o din manuscript în *Archiva istorică a Românieĭ*, t. I. p. 44: «sicuti vos illum christianum putastis, ita nos turcam».

tată în fundul inimeĭ lor ca albia mărĭĭ, pe când cultul esterior se alunecă pe marginile buzelor, ca undele ce se jócă pe supra-faţă.

§ 4. — În maĭ puţin de doĭ anĭ de domniă în pace, Ion-vodă introduse în ţéra sa următórele cincĭ reforme, afară de câte ne maĭ remân pînă acum necunoscute:

1. Controlul personal al actelor emanate din cancelaria domnéscă;

2. Schimbarea capitaleĭ;

3. Eliberarea poporuluĭ de jos din jugul aristocraţieĭ clericale și laice;

4. Baterea moneteĭ naţionale de aramă;

5. Stricteţa contribuţiunilor fiscale.

Și tóte astea, Ion-vodă le făcuse fără ajutorul uneĭ «camere legislative»: *camerele legislative* nu fac un «2 maĭu».

§ 5. — Pînă la 1572 nu găsim, asupra transacţiunilor în interiorul ţereĭ, nicĭ un document subscris cu mâna domnéscă.

Am vedut cu ochiĭ nostri cel puţin vr'o dece miĭ de documente originale: vorbim dupre câte am putut vedé.

Marele logofĕt, ca prim-cancelar al Statuluĭ, intipăria pe hârtiă sigilul princiar în josul crisóvelor, saŭ îl anina pe șvară de metasă către pergamenă; apoĭ uricarul, adecă scribă, îșĭ subsemna numele unde-va în códă; și, în fine, fără vr'o altă formalitate, documentul, care putea să fi fost chĭar pe o sută de moșiĭ, trecea bun dat în mânile celuĭ în drept.

Se întempla, firesce, că marele logofĕt, ca om și, maĭ ales, ca ministru, abusà de sigilul princiar: domnul nu sciea nemica.

Ión-vodă, cel de 'ntâiu, vedênd nedreptăţile ce se pu-

teaŭ face fără scirea-ĭ[3]), începu a subscrie el însușĭ[4]) specificând une-orĭ cu propria sa mână pînă și data documentuluĭ.

În primul an al domniriĭ sale, el schimbâ, unul după altul, doĭ marĭ logofețĭ: cel al treilea nu maĭ cuteḑa a glumi cu încrederea luĭ vodă.

§ 6. — Pînă la 1572 capitala Moldoveĭ fu Sucéva.

Ea se bucurâ de acéstă prerogativă în curs de treĭ sute de anĭ, avea 16,000 de case, 40 de bisericĭ, maĭ multe palaturĭ[5]), un fluviŭ limpede, o posițiune pitoréscă, și un castel care, cu un un secol maĭ 'nainte, respinsese tótă furia uneĭ puternice armate polone[6]).

Iscălitura luĭ Iôn-vodă din documentul, publicat în Archiva istorică a Românieĭ, t. 1 p. 188—4.

3) Veḑĭ, drept dovédă, documentul ce l'am publicat în *Archiva istorică a Românieĭ*, t. 1 nr. 164.

4) *Zapiski Odesskago Obsczestva;* t. 3 p. 254.

5) **Cantemir**, op. cit.; p. 66: «Ausser des Fuersten und der Vornehmen Palaesten, zaehlte man daselbst 10 steinerne und verschiedene hoelzerne Kirchen, und 16,000 Privathaeuser; welche aber alle, nachdem die fuerstliche Residenz von da «verlegt worden, verfallen sind...»

6) **Bălcescu**, *Magazinul istoric;* t. 2 p. 60.

Totul dară se părea a-ĭ asigura liniştita posesiune a vechilor sale drepturĭ, consânţite prin o triplă paragrafiă «immemorială» 7).

De o dată, peste câte-va lunĭ de domniă, Ion-vodă strămută scaunul ţeriĭ la Iaşĭ.

Acesta era un orăşel mic şi fără apă.

Domniĭ ceĭ vechĭ, cărora le plăcea a clădi palaturĭ orĭ-unde se opriaŭ câte doĕ-treĭ ḑile pe an, desfetându-se cu vînatul prin codriĭ învecinaţĭ, zidiseră şi aci un frumos castel de pétră la capĕtul sudic aĭ tîrguluĭ, pe marginea uneĭ rîpe, încât să pótă servi la nevoiă şi în timp de resboĭu.

Maĭ avea Iaşul o capisce armenéscă, o capelă catolică şi treĭ bisericĭ române.

În fine, îl împodobĭa o baiă de pétră de architectura orientală 8).

Ast-fel, se părea că nemic nu putea prevesti acestuĭ tîrguşor un viitor strălucit între oraşele Moldoveĭ.

Se nasce întrebarea: care causă să fi putut împinge pe Ion-vodă de a părăsi Sucéva? de a îmbrăţişa Iaşul?

Sucéva se afla aşeḑată pré-aprópe de hotarele polono-ungare, pré-departe de Turcĭ şi de Tatarĭ; încât principele, în cas de rĕsboiŭ, lesne putea fi surprins prin o invasiune din partea Galiţieĭ saŭ a Transilvanieĭ, pe când, tot de o dată, el nu putea ajunge la timp pentru

7) **Pothier**, *Traité de la possesion* (Paris, 1807, in-8), p. 264: «possessio centum annorum sive temporis immemorialis».

8) **Heidenstein**, op. cit.; p 318: «Templa tria circiter Graeci «ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex maté«ria unum; super omnia balneum Asiatici operis ex lapide pro «captu loci satis elegans».

a împedeca o invasiune de peste Nistru saŭ de peste Dunăre.

Iaşul sta în mijlocul Moldoveĭ.

Acest suprem avantagiŭ strategic era de ajuns pentru a determina alegerea unuĭ Ion-vodă.

Decis a impune respect tuturor vecinilor, el căta să-şĭ ridice un cuĭb central, de unde să pótă veghĭa în tóte părţile, ca vulturul ce de pe vîrful stânceĭ pândesce şi pe puşcaşul, de care trebuĭ să se feréscă, şi biéta turmă, din care îşĭ va ochi o victimă.

§ 7. — Strigat'aŭ óre Sucevenii contra Iaşuluĭ în 1572, precum strigă acum Iaşeniĭ contra Bucurescĭuluĭ?

E sigur, că prin retragerea capitaleĭ, Sucéva, care nu maĭ are nicĭ 1000 de case [9]), perduse peste 90 la sută.

E sigur, că atuncĭ nu era pusă în joc sublima cestiune a Uniriĭ, pentru care saltă orĭ-ce inimă română.

E sigur, că Ion-vodă nu lăsâ Suceveĭ, drept mângăere, nicĭ măcar o curte de apel saŭ o universitate.

E sigur . . şi cu tóte acestea istoria nu ne arétă să se fi plâns Suceveniĭ.

§ 8. Tot ce remăsese fósteĭ capitale din antica-ĭ strălucire era sicriul cu móscele unuĭ sânt.

Ioan cel Noŭ, — aşa-ĭ ḑicea pe nume, — era Trapezuntén de origină; căcĭ Româniĭ, eĭ singurĭ între tóte popórele creştine, nu produseră nicĭ un sânt calendaristic din propriul lor sîn, lăsând acéstă sarcină oficială Muscalilor şi Grecilor, între carĭ ceĭ vrednicĭ de împĕrăţia ceruluĭ se numeraŭ tot-d'a-una cu milióne.

Cu vr'o doĭ secolĭ maĭ 'nainte, un domn fórte religios cumperâ, aduse in Moldova şi aşeḑâ in biserica mi-

9) **Bendela**, *Die Bukowina* (Wien, 1815, în-8; p. 21.

tropolitană dela Sucéva móscele fericituluĭ, pe care 'I declară a fi patron al țeriĭ [10]).

De atuncĭ incóce, maĭ mult din patriotism decât din bigotism, sântul cel cu diploma de național deveni obiectul celeĭ maĭ infocate venerațiunĭ din partea Moldovenilor: la ḑiua luĭ, Sucéva se împlea de numeróse glóte de bărbațĭ, femeĭ, copiĭ, venițĭ în peregrinagĭu de prin tóte unghiurile țeriĭ [11]).

Străiniĭ afirmaŭ, cum-că tot cultul Moldovenilor se mărginĭa în adorațiunea luĭ Ión cel Noŭ [12]): în adever, noĭ ne închinam numaĭ aceluĭa pe care 'l credeam că ne apĕră țéra.

Móscele sântuluĭ formaŭ unul din principalele veniturĭ ale Suceveĭ: Ión-vodă respectă acéstă proprietate, și sermaniĭ Sucevenĭ, atinșĭ la slăbicĭune, remaseră mulțumițĭ.

§ 9. — Privind asupra stăriĭ sociale a țeriĭ sale, eroul nostru vedea o națiune mare sbuciumându-se sub apĕsarea uneĭ clase micĭ, asemenea atletuluĭ mușcat de un șerpe: era statua luĭ Laocoon, dar o statuă viă și de proporțiunĭ immense!

De o parte sta ceeă ce cronicele nóstre numesc *țéră*; de altă parte sta ceea ce nu era «țéră»: boieriĭ și călugĕriĭ.

10) Mitropolitul **Varlaam**, *Invățătură duminecele preste an* (Iașĭ, 1643, in-f); p. 84 verso, in apendice.

11) **Paul of Aleppo**, *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch, in arabic* (London, 1836, în-4); p. 85: «The people of «this country have entire faith in him; and resort, in pilgrimage, «to his festival, on the Thursday after Pentecost, from the remo«test towns and villages».

12) **Coyer**, *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne* (Amsterdam, 1761, în-8); t. 2, p. 23.

Ţéră eraŭ mulţĭ, eraŭ aprópe toţĭ, dar vaĭ! curat numaĭ «suflete».

Boeriĭ şi călugăriĭ eraŭ puţinĭ, eraŭ vr'o câţĭ-va, dar «materiă»: tóte pămînturile, tóte veniturile, tóte folosurile eraŭ ale lor; şi orĭ-cine nu era din eĭ, nu avea nicĭ atâta loc propriŭ, cât trebue pentru o inmormîntare.

Resultatul acesteĭ stărĭ de lucrurĭ îl descrie cronica ţeriĭ: «In Moldova aŭ ceĭ micĭ despre ceĭ marĭ acest obiceiŭ de pier fără judeţ, fără vină, fără sémă»! 13)

Ţi se pare că audĭ resunetul cântecelor ţărănescĭ din intunericul feodal al evuluĭ mediŭ: «Stăpâniĭ ne fac numaĭ reutăţĭ; eĭ nu ne daŭ nicĭ cuvînt, nicĭ dreptate; eĭ «aŭ tóte, ĭeaŭ tóte, mănâncă tóte, lăsându-ne a trăi in «sărăciă şi în durere...» 14)

Intre cronica luĭ Urechea şi cântecul luĭ Robert Wace este la mijloc o distanţă de treĭ secolĭ; dar intre clăcaşiĭ românĭ şi serviĭ feodalĭ noĭ nu vedem nicĭ o distanţă.

§ 10. — Intr'un stat ast-fel constituit, principele putea să-şĭ alégă numaĭ una din treĭ căĭ: saŭ să ţină cu boieriĭ şi călugăriĭ contra poporuluĭ, orĭ să ţină cu poporul contra boierilor şi călugărilor, saŭ în fine să-ĭ impace uniĭ cu alţiĭ.

Câte-şĭ-trele metodele fură incercate.

Cu poporul contra boĭerilor şi călugărilor ţinuse Pe-

---

13) *Letopiseţile;* t. 1, p. 187.

14) **Thierry**, *Récits des temps mérovingiens* (Paris, 1856, in-8); t. 1, p. 25: «Les seigneurs ne nous font que du mal, nous ne «pouvons avoir d'eux raison ni justice; ils ont tout, prennent tout, «mangent tout, et nous font vivre en pauvreté et en douleur..»

tru Rareş[15]): el muri pe tron, după o domniă gloriósă aprópe de doĕ-ḑecĭ de anĭ.

Cu boeriĭ şi călugĕriĭ contra poporuluĭ ţinuse Alesandru Lăpuşnénul în prima sa domniă[16]): fu trădat, resturnat şi alungat.

A împăca poporul cu boĭeriĭ şi călugĕriĭ se silise Iacob Despota[17]): atrăgêndu-şĭ o neîncredere din ambe părţile, el peri sub loviturile uneĭ coaliţiunĭ universale. Aceste treĭ esemple eraŭ tóte próspete: avêndu-le plăpânde de 'naintea ochilor, Ión-vodă, chiar din egoism, îşĭ alese calea, prin care scăpa naţiunea din ghĭarele claseĭ, pe ceĭ mulţĭ din mânile celor puţinĭ, pe turma din gura lupuluĭ.

§ 11. — Am vĕḑut, cum un mare-vornic peri sub cuţitŭl calâuluĭ chĭar în ḑiua de Pascĭ.

Alţĭ boĭerĭ îĭ urmară unul după altul, deşi nu toţĭ avuseră plăcerea de a muri înfruptaţĭ de oŭe roşie.

«De pre boĭeriĭ de cinste şi ceĭ maĭ de jos sabia luĭ «Ión-vodă nu lipsĭa, ci cu multe felurĭ de morţĭ îĭ omo-«ra», ḑice cronica ţeriĭ.

§ 12. — Monastirile consumaŭ în trândăviă şi în desfrînărĭ sudórea Moldoveĭ[18]).

Ión-vodă dede o pildă, neauḑită pînă atuncĭ în istoria Românilor.

Un vlădică fu convins de crima celeĭ maĭ negre nemoralităţĭ; divanul domnesc esecutâ întocmaĭ o legĭuire din Codicele Teodosian: «Sodomitul să péră prin flacărĭ

15) *Ms. Ossolinianum* apud Engel, *Geschichte der Moldau* (Halle, 1804, în-4); t. 2, p. 184-5.

16) *Letopiseţe*; t. 1, p. 177-8; «şi cu dragoste îl primiră boĭeriĭ».

17) Sommer, op. cit.; p. 36-37.

18) Veḑĭ a mea *Lumina*, t. 3, p 51—56.

în presența poporuluĭ» [19]); mărșavul episcop fu ars de viŭ [20]: Ión-vodă ținea pré-mult, pe semne, la litera dreptuluĭ roman!

Mitropolitul, putred de bogățiĭ, adunate prin vîndarea Cuvîntuluĭ luĭ D-deŭ, scăpâ de caznă și de mórte fugind la munțĭ.

Un boĭer, care de 'ntâiŭ trădase pe treĭ domnĭ în șir, apoĭ se făcuse căpitan de haĭducĭ de codru, și în fine credu a-șĭ ascunde urîtul trecut îmbrăcând haĭna cea fățarnică a monachismuluĭ, fu îngropat de viŭ în pămînt.

«Temnițele eraŭ pline de călugĕrĭ,» dice cronica țeriĭ.

Fariseiĭ îșĭ resbunară într'un mod curios: nicĭ într'o monastire a Moldoveĭ nu ni s'a întâmplat a găsi portretul luĭ Ión-vodă saŭ numele seŭ înscris în vre-un pomelnic; éră peste o sută de anĭ maĭ încóce, un mitropolit îl șterse chiar din catalogul domnilor țeriĭ pe care-l scrisese în versurĭ și în care, bună óră, cântă în următorul mod virtuțile Lăpușnénuluĭ:

«Domni ș'acesta bine, și'n Slatina-șĭ fece
«Monastire frumósă, pe tóte le 'ntrece!» [21])

Apoi dĕ!

§ 13. — Ura sa pentru boĭerĭ și călugĕrĭ, desprețul seŭ pentru aristocrația de tot felul, Ión-vodă, în unele casurĭ, sciea să le manifeste și fără ajutorul gelaților.

În tótă Moldova ceĭ marĭ îșĭ mascaŭ faptele lor cele

19) *Lex Dei;* tit. 5, c. 3. — *Cod. Theod.* lib. 6, ad leg. Iul. de adult.: «spectante populo, flammis vindicibus expiabit.»

20) *Letopisețe,* t. 1, p. 192: «băgat'a în foc de viŭ pre vlădica «Gheorghie de a ars, dându-ĭ vină de sodomie.»

21) Cipariu, *Crestomatia saŭ analecte* Blaj, 1858, în-8); p. 236.

neevangelice prin cea maĭ zelósă pădire a posturilor; pe când ţeraniĭ, din contra, destul de storşĭ numaĭ prin apĕsare, se feriaŭ de a maĭ slăbi şi maĭ mult prin lăsărĭ de carne şi de brânză, daca aveaŭ cum-va, din întâmplare, vre-una din acestea.

«La Muntenĭ, boïeriĭ şi poporul sînt de o potrivă re- «ligioşĭ; — dice un călugĕr oriental în interesanta sa «călĕtoriă; dar în Moldova chïar postul cel mare îl ob- «servă numaĭ clasele de sus; éră încât privesce pe ceĭ «de jos, eĭ de loc nu-l bagă în sémă, şi irreligiositatea «lor, cea maĭ mult decât tătărescă, merge pînă acolo, «încât Patriarcul de Antiochia când intra în casele lor, «eĭ nu eşiaŭ înaintea luĭ nicĭ măcar cu o fărmătură de «pâne...» [22]).

Eĭ bine! Ión-vodă era întocmaĭ ca ţeraniĭ ceĭ nelegiuiţĭ aĭ ţeriĭ sale.

Un cronicar mare-logofĕt strigă cu un fel de spaïmă bigotă: «nu cred să fi fost creştin pravoslavnic, că de- «ar fi fost creştin, nu s'ar fi însurat în postul mare!» [23])

Un cronicar mitropolit îl numesce: «Ión cel Reŭ.» [24]).

22) **Paul of Aleppo**, op cit. t. 1, p. 6?: «The fast of Lent is «strictly observed by the court and the higher classes of the peo- ple; but the lower orders keep no fast, nor perform any prayer, «nor appear to have any religion at all.... But in Wallachia, which «God preserve! it is very different; and the religiousness of its «inhabitants, their moderation, and good conduct, are preeminent.» — P. 117: «It is very different from Moldavia; where, when the «Patriarch entered the abode of any of the inhabitants, not one of «them came to stand before him, nor treated him to a cake of «bread, than whom, even the Tartars are more religious.»

23) **Miron Costin**, *Letopis*. t. I, appendice, p. 86.

24) **Cipariu**, loco cit. în notă.

Şi marele logofĕt şi mitropolitul aveaŭ dreptate... din puntul lor de vedere.

§ 14. — Uciḑênd pe boïerĭ şi pe călugĕrĭ, pînă atuncĭ atât de puternicĭ, Ión-vodă, pentru o deplină siguranţă, luâ mĕsurĭ ca să-ĭ împedece de a-şĭ uni forţele contra tronuluĭ; măcar că orĭ-ce ligă e pré-slabă, când nu o susţine poporul de jos [25]).

Precum ḑiserăm, toţĭ aristocraţiĭ, atât clericĭ cum şi laicĭ, aveaŭ un singur D-ḑeŭ: egoism, interes personal, ban.

Ión-vodă îşĭ dede un frumos spectacol făcêndu-ĭ să se bată uniĭ cu alţiĭ, pe când el îĭ bătea pe toţĭ de o potrivă.

Luând, bună óră, o moşiă monastiréscă, el o dedea unuĭ boier [26]): étă călugĕriĭ ţipând contra boïerimiĭ!

Saŭ, luând proprietatea vre-uneĭ monastirĭ, o dedea uneĭ alte: étă cele doĕ monastirĭ intrând în luptă!

Saŭ, în fine, luând dela boïerul cutare, dedea unuĭ alt boïer: étă boïeriĭ inşfăcându-se de pĕr!

Ţéra rîdea, privind întresfîşiarea foştilor seĭ apĕsătorĭ.

Domnul rîdea, vĕḑênd cât de próstă e lumea!

§ 14. Ión-vodă nu împroprietări pe ţeranĭ; nu! căcĭ se ferĭa de o crisă, ale căriĭ efecte pe de o parte nu

25) **Bacon**, *Essais de morale et de politique* (Oeuvres, tr. p. Riaux; Paris, 1851, în-8); t. 2, p. 284: «les grands ne pouvant «presque rien en ce genre, si la multitude n'est disposée a se sou-«lever d'elle-même.»

26) **Wickenhauser**, *Die Urkunden des Klosters Moldowiza* (Wien, 1862, în-8); p. 27 şi 87, documentul din 1577: «Diese Hand-«veste habe nun Jeremias, der Hatmann gewesen, dem heil. Kloster «damals genommen, als er den Kaelugaern in den Tagen des Woe-«woden Johann, ohne ihnen hiefuer etwas zu geben, diese zwei «Doerfer weggenommen hatte».

eraŭ destul de limpeḑĭ, éră pe de alta, nu puteaŭ să-șĭ manifeste fructele lor cele bune, decât numaĭ dóră după un șir îndelungat de anĭ, străcurațĭ în tristă șovăitură.

Improprietărirea țeranilor din proprietatea cea usurpată clerico-boeréscă este o bucățire, în urma cării, ca resultat immediat, ceĭ puținĭ bogațĭ sînt fórte săracițĭ și ceĭ mulțĭ săracĭ nu sînt de loc îmbogățițĭ: ḑecimĭ de anĭ trebue să trécă maĭ 'nainte de a reveni lucrurile la o nouă stare normală, maĭ bună, firesce, decât starea normală cea vechiă... dar pînă atuncĭ? pînă atuncĭ egalitatea sărăcieĭ pentru toțĭ și în tóte!

Ión-vodă improprietăria nu numaĭ pe țeranĭ, ci chiar pe Țiganĭ, când aceĭ Țiganĭ aveaŭ mijlóce de a-șĭ plăti pe-șin o proprietate [27]); când nu, nu; ci-ĭ înzestra încet-încet cu nesce atarĭ mijlóce, intrebuințând un metod, prin care departe de a produce o crisă, el din contra înfloria finanțele Statuluĭ.

Secretul erouluĭ nostru era de o simplitate nespusă: el nu lăsâ pe boierĭ și pe călugĕrĭ să abuse cât un fir de pĕr de munca țĕranuluĭ.

Ión-vodă vedea, că cĭocoĭul ĭea aprópe tot câștigul țeranuluĭ, despoind ast-fel tot de o dată vistieria țeriĭ, căriĭa boĭeriĭ și călugĕriĭ nu-ĭ dedeaŭ nemica, éră ceĭlalțĭ nu maĭ aveaŭ de unde să-ĭ dea.

Jos abusul! — numaĭ atâta.

§ 16. Aice e locul de a analisa cestiunea proprietățiĭ teritoriale la Românĭ, după vechile nóstre legĭ, nescrise,

27 Documentul ce l'am publicat în *Archiva istorică a Românieĭ*; t. 1, nr. 156: „Am dat acestuĭ Țigan, anume Nicola, o treime din «cincimea satuluĭ Bolotesciĭ și cu loc de móră în apa Putneĭ, care «teritoriŭ și-l cumpĕrase etc.»

dar cu atât maĭ raţionale, basate nu pe imaginaţiunea vre-unuĭ jurist, ci pe însăşĭ natura cea intimă a poporuluĭ.

Boĭeriĭ saŭ monastirile nu eraŭ proprietarĭ, ci numaĭ nesce posesorĭ ereditarĭ aĭ respectivelor porţiunĭ teritoriale, carĭ de'ntru 'ntâiŭ le-aŭ fost acordate lor din partea domnieĭ ca locurĭ deşerte şi fără valóre, pentru a le colonisa cu ómenĭ şi a le da ast-fel o utilitate.

Domnul ţeriĭ remânea pentru tot-d'a-una adevĕratul proprietar al întreguluĭ teritoriŭ naţional, încât boerul saŭ monastirea, avênd facultatea de a vinde, de a schimba, de a ipoteca, de a dărui moşiele lor, pentru fie-care din atarĭ transacţiunĭ trebuĭa să capete o nouă specială încuviinţare domnéscă, condiţionată printr'o dare în banĭ saŭ în natură, şi în care principele întărĭa acuisiţiunea nouluĭ posesor prin următórele caracteristice cuvinte: «i-l *dâm* luĭ acel sat etc.» 28)

Pe basa acesteĭ constituţiunĭ a proprietăţiĭ teritoriale, ţĕraniĭ românĭ aveaŭ duple îndatorirĭ; unele către fiscul domnesc, altele către posesorul ereditar, din carĭ cele principale eraŭ:

Indatoririle ţĕrănescĭ către fisc:

1. Dărĭ şi glóbe judeciare, precum de pildă: banĭ de divorţ, banĭ de măritiş, glóbe pentru furturĭ, duşegubine pentru omorurĭ etc.

2. O mică sumă bănéscă anuală, şi dijmă în natură de oĭ, de porcĭ, de mieĭ.

Din tóte aceste veniturĭ ale fisculuĭ, posesorul moşieĭ îşĭ reţinea, ca un fel de resplată pentru munca percepţiuniĭ, câte o a treia parte.

---

28) Vedĭ maĭ tóte documentele teritoriale muntene şi moldovene, în a mea *Archiva istorică a Românieĭ*.

Indatoririle țĕrănescĭ cătră posesor:

1. Treĭ ḑile de lucru, anume una arând, alta cosind, a treia secerând;

2. De doĕ orĭ pe an, la Crăciun și la Pascĭ, darurĭ numite «cinste», anume: ouĕ, găine, cașurĭ [29]).

Sub Domnĭ de principie aristocratice, fie prin concesiunĭ formale, fie prin îngăduirĭ tacite, boieriĭ și călugĕriĭ reușiră pe de o parte de a usurpa tóte folosurile, câte se cuveniaŭ fisculuĭ și din carĭ eĭ nu aveaŭ drept decât numaĭ asupra uneĭ treimĭ; pe de altă parte, de a șterge cu desevîrșire condiționalitatea obligaţiunilor țĕrănescĭ, silind pe sĕtenĭ să le lucreze și să le dea maĭ în tóte ḑilele!

Fiscul se fecunda, maĭ ales, prin confiscaţiunĭ; prin vămĭ, câte nú încăpuseră încă în mânile particularilor [30]); prin dijma de céră și de miere [31]). Dările teritoriale, adevĕrata avuţiă a unuĭ Stat bine constituit, eraŭ ca și nule.

---

29) Tóte acestea se deduc în parte din documentele locale, dar maĭ cu sémă din «jus valachicum» al coloniștilor românĭ din Moldova și Transilvania, carĭ se stabiliaŭ în Polonia și despre carĭ vedĭ o preţiósă colecţiune de acte oficiale în **Stadnicki**, *O Wsiach Woloskich* (Lwów, 1848, în-4); p. 25—92. Unele acte sînt din epoca luĭ Ión-vodă.

30) **Charrière**, *Négociations de la France dans le Levant* (Paris, 1853, în-4); t. 3, p. 913, nota: «...une eschelle ou dace d'un «port vallant trois mil ducats par an... succession et hoyrie d'un «seigneur exécuté par justice...»

31) **Botero**, *Le relationi universali* (Venetia, 1600, în-4); t. 1 p. 95-6: «Il prencipe tira da cento mila scudi, della decima della «cera, et del mele... Vi passa il moscatello, o malvagia di Can«dia per Polonia, e per Alemagna: onde il prencipe cava grande «entrata...»

Restringênd cu totul drepturile cele abusive ale seniorului asupra câștigului țerănesc, Ión-vodă ajungea la treĭ scopurĭ de o importanță supremă:

1. Imbogățĭa pe țeranĭ, adică pe ceĭ mulțĭ, saŭ și maĭ bine, pe ceĭ «toțĭ».

2. Luând dela țeranĭ numaĭ $^1/_5$, $^1/_{10}$ din câte le răpĭa seniorul, umplu visteria ca nicĭ o dată.

3. Reuși a deveni idolul acelora ce eraŭ «țéră».

Și, cu tóte astea, el nu impropriĕtărise pe țeranĭ!

§ 17. — Un alt fact concurge a proba geniul administrativ al luĭ Ión-vodă.

Pentru transacțiunĭ importante, privitóre maĭ cu sémă la clasa de sus, Moldova întrebuința banĭ străinĭ de aur și de argint, carĭ intraŭ în țéră, în mare cătime, în schimb pentru esportațiunea vitelor.

Dar baniĭ de aramă eraŭ puținĭ, încât țeranul, în transacțiunile sale cele micĭ, se vedea forțat de a operà maĭ mult în natură, — moneta cea maĭ nedréptă și maĭ nesigură.

Domniĭ precedințĭ, Despota și Lăpușnénul, făcură banĭ naționalĭ de argint [32]: eĭ nu se gândiră la nevoile țĕranilor.

Ión-vodă pricepu pe dată tóte avantagele moneteĭ de aramă, a căriĭ fabricațiune, costând puțin Statuluĭ, aducea tot-d'o-dată folóse imnense prin îmbogățirea țeranilor, vrea să ḑică a fisculuĭ.

Gologaniĭ naționalĭ începură, în fine, a circula prin tóte unghiurile Moldoveĭ.

Pe lîngă altele, eĭ familiarisaŭ țéra cu icóna frumó-

32) **Bolliac**, *Daco-Romane*; nr. 112 118.

seĭ figure a principeluĭ, în giurul căriĭa se citĭa patrioticul titlu: «Părintele Moldoveĭ».

E de observat, că eĭ fură la noĭ nu numaĭ ceĭ de 'ntâĭu banĭ de aramă, ci încă ceĭ de 'ntâĭu cu o inscripţiune românéscă: nu latinéscă, ca pe aĭ luĭ Despota şi aĭ Lăpuşnénuluĭ, nicĭ slavonéscă, ca pe ceĭ anteriorĭ.

Boĭeriĭ şi călugĕriĭ vorbĭaŭ latinesce şi slavonesce; ţeranul — românesce.

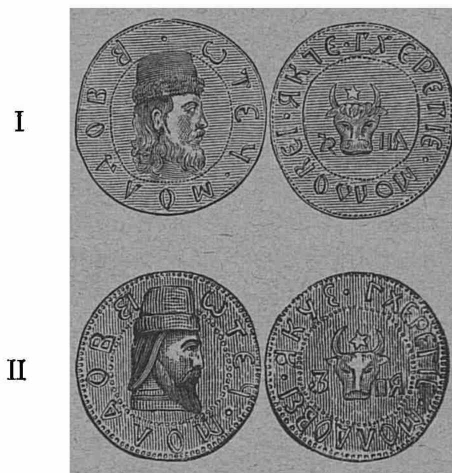

Fig. 2.

I. Moneta luĭ Ión-vodă după cum a publicat'o reposatul George Seulescu în Iaşĭ în 1859, litografia luĭ Parteni, pe hârtiuţe separate.

II. Idem după cum e reprodusă de Papiŭ în al seŭ Tesaur de monumente istorice; t. 3 p. 205.

§ 19. — Puternicul patronagĭu, acordat poporuluĭ de jos contra claselor de sus, avea în ideia luĭ Ión-vodă, precum lesne ne-am putut convinge, maĭ cu deosebire o ţintă financiară.

El făcu acum în privinţa ţĕranilor întocmaĭ ceea ce

regiĭ occidentalĭ făcuseră maĭ 'nainte în privința comunelor municipale, eliberându-le din jugul seniorilor feudalĭ [33]): immensele abusurĭ neregulate ale aristocraților isolațĭ se prefăcură într'un venit periodic al fisculuĭ, maĭ moderat individualmente și colosal în totalitate; cursul apeĭ fu schimbat și canalisat în profitul tronuluĭ ast-fel, încât pěraĭele cele împrăștiate, numeróse și imflate, se reduseră de o dată la proporțiunile unuĭ singur fluviŭ de aur.

Așa dar, e vederat că, îmbunătățind sórta țeranilor, Ión-vodă avea dreptul de a cere din parte-le nu numaĭ o recunoscință morală, ci încă pe acea materială, manifestată prin esactitate și sinceritate în plata dărilor fiscale, carĭ formaŭ acum o mică parte din câte le storceaŭ obicĭnuit boĭeriĭ și călugěriĭ.

Lipsa saŭ abundanța financiară a unuĭ Stat, în cele maĭ multe casurĭ, nu depind de sărăcia saŭ avuția țeriĭ, ci numaĭ și numaĭ de modul percepțiuniĭ impositelor; încât un popor sărac póte să aĭbe un fisc abundant, din causa uneĭ percepțiunĭ energice și bine organisate, pe când, din contra, un popor avut póte să aĭbe un fisc lipsit, din causa uneĭ percepțiunĭ moleșite și reŭ organisate.

Ion-vodă reuși de a face, ca baniĭ să curgă, așa dicênd dela sine, în visteria Domnéscă, fără concursul uneĭ miriade de agențĭ salariațĭ, fără directorate statitice, fără comptabilitate francesă, fără inspectorĭ financiarĭ: el se mulțumi a aplica în tótă rigórea teribila lege penală contra neplateĭ dărilor.

33) Estracte din **Bréquigny, Guizot** și **Thierry** în *Encyclopédie moderne;* nouv. éd. t. 10, p. 272-87.

Maĭ bine legĭ puţine, dar bine esecutate!

Iată tabloul ce-l dă un biograf contimpuran al luĭ Ión-vodă:

«Dacă cine-va vindea fără scirea domnéscă un strugur din viiă[34]), saŭ orĭ-şi-care lucru supus censuluĭ, «pe unul ca acela Ión-vodă, infigêndu-ĭ o verigă prin «nările nasuluĭ, cu mânile legate la spate, îl da calâilor, «ca să-l biciuéscă pe pieţe publice, şi apoĭ cadavrul «lăsâ zăcênd fără inmormîntare, hrană cânilor!»[35])

Astădĭ, legile nóstre pedepsesc cu temniţa pe debitorul unuĭ particular, de cele maĭ multe orĭ al unuĭ Grec saŭ Ovreŭ, căcĭ Româniĭ nu pré aŭ banĭ de dat cu imprumut. . . debĭtorul Statuluĭ remâne nepedepsit.

Prefer sistemul luĭ Ión-vodă.

§ 19. — Istoriciĭ incriminéză crudimea erouluĭ nostru. Sînt nedreptĭ.

Iată ce dise peste doĭ secolĭ şi jumătate Napoleon cel Mare, când istoriciĭ îl incriminaŭ şi pe el de crudime:

---

34) Cf. despre celebrul Wallenstein, unul din geniele cele maĭ marĭ ale timpilor modernĭ, în GUALDO PRIORATO, *Vite et azzioni di personnagi militarĭ e politici* (Viena, 1674, în-f); litt. w, p. 5 nenumerotată: «Castigó severamente piccioli errori per spaventar i gravi falli »

35) Lasicki, op. cit.; p. 129: «. . ipse Ivonia, vel ob levissimum «delictum, poenam capitis insontes statuebat, vivos excoriabat, pa«lis infigebat, oculis privabat (quae poena apud Valachos familia«ris est), naso et auribus praecisis deformes homines reddebat; bre«viter, si quis illo invito seu racemum suae vineae, seu quidpiam «aliud, ex quo census penditur, vendidisset: hunc ille aut occide«bat aut hamo per nares illius traducto, manibusque post tergum «colligatis, tortoribus vel si isti non essent, Nigritis (quos Ziganos «vocant) per plateas immisericorditer flagellandum obiiciebat: et «quod immanius est) caesorum cadavera insepulta etc.»

«Am ţinut tot-d'a-una cu majoritatea poporuluĭ: la ce óre mi-ar fi putut servi crima? [36]);

O logică sublimă!

Ión-vodă ţinuse şi el tot-d'a-una cu majoritatea poporuluĭ.

Majoritatea poporuluĭ îl iubĭa, ca nicĭ pe unul din câţĭ l'aŭ proces şi ĭ-aŭ succes pe tronul Moldoveĭ.

Insişĭ istoriciĭ ceĭ incriminatorĭ recunosc, toţĭ intr'o vóce, suprema popolaritate a luĭ Ión-vodă. [37])

Decĭ, unde e crima?

Nu e crud acel principe, care, cu preţul câtor-va capete aristocratice şi cu neimblânḑita păḑire a legiĭ, îşĭ cumperă idolatra ĭubire a uneĭ ţerĭ intregĭ.

§ 20. — Miraculosul resultat al administraţiuniĭ luĭ Ión-vodă se póte esprime prin puţine cuvinte.

In 1572, la intrarea-ĭ in domniă, tóte calamităţile eraŭ grămădite asupra Moldoveĭ.

O teribilă cĭumă ḑeciuĭa prin sate şi prin oraşe; [38])

---

36) Emerson, *Les représentants de l'humanité* (Paris, 1863, n-8 ; p. 291-2: «on m'accuse, disait-il, d'avoir commis de grands crimes; les hommes de ma trempe ne commettent pas de crimes. ...J'ai toujours marché avec l'opinion des grandes masses et avec les événements. A quoi m'auraient servi des crimes?»

37) Cronica turcă ap. Mignot, op. cit.; t. 2, p. 215: «Pierre fut placé sur le trône de Moldavie, au milieu des larmes des peuples qui regrettaient Ivan.» Gorecki, op. cit.; p. 90: «pedites, gens rustica, singulari fide ac animo in Ivoniam fuere».—Lasicki, op. cit.; p. 130: «. . . illum postea non modo honorarint horruc-«rintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint.»

38) *Archivi Antiqui Leopoliensis Liber MCLXV* (MS. in magistratul dela Lemberg, în-f); anno 1572, p. 613: «Pestis fuit eodem anno gravissima.»—*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (Coronae, 1847, în-4); p. 66: «Saevissima pestis Barcensem Provin-

Un comet speria imaginaţiunea poporuluĭ! [39])

O furiósă inundaţiune devasta câmpiele; [40])

Visteria era secată prin nebuniele luĭ Bogdan-vodă, care se plimba cu trăsurĭ acoperite cu argint şi aur; [41])

Turciĭ şi Tătariĭ, veniţĭ în ajutorul luĭ Ión-vodă, nu se putură reţiné, firesce, de a nu comite jafurĭ, violinţe, omorurĭ; [42])

In fine, era un potop de rele!

In curs de doĭ anĭ, principele nostru realisâ visul domnilor celor maĭ marĭ: financele eraŭ în flóre şi contribuabiliĭ mulţumiţĭ.

§ 21. — Cronicarul Urechĭa servise în tinereţele sale, ca uricar saŭ scribă, la curtea luĭ Ión-vodă; dar era aristocrat din una din familiele cele maĭ ilustre ale Moldoveĭ [43]), inrudit cu ceĭ-lalţĭ boĭerĭ, devotat călugĕrismuluĭ şi, prin urmare, duşman sistematic al stăpânuluĭ seŭ.

---

ciam depopulatur et pene exhaurit »—**Charrière,** op. cit.; t. 3 p. 241, janvier 1572: «la peste est la plus extresme et eschauffée qu'elle «feut, cent ans a, en Levant.»

39) **Gessner,** *Bibliotheca instituta et collecta* (Tiguri, 1583, în-f); p. 265, 312, etc.

40) **Schard,** *Scriptores rerum Germanicarum* (Basileae, 1574. în-f); p. 2522, sub anul 1572: «Danubius ita inundare coepit, ut post hominum memoriam maiorum aquarum illuvies non fuisse existimetur».

41) **Forgacs,** *Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii* (Posonii, 1788, în-8); p. 698: «Bogdanus . . sponsa, quam stolido luxu ambiverat, spoliatus, cui carpentum mirifico sumptu confecerat, ut rotarum quoque circumferentias, quo uspiam ferri usus fuit, argenteis laminis, auratis exornasset. .»

42) **Lasicki,** loco supra.

43) **Cantemir,** *Chronicul Romano-Moldo-Vlachilor* (Iaşĭ, 1835, în-f); t. I, introducere, p. LXX: «. . Corvinos, cuius ex prosapia derivantur Urecestii». Cf. *Archiva istorică a Românieĭ;* t. I, nr. 203.

Eĭ bine! cu tótă ura-ĭ personală ce respiră maĭ în tóte rîndurile povestiriĭ sale, încât nu se teme de a rîde pînă și de mórtea vitézuluĭ[44]); eĭ bine! cu tóte astea, însușĭ cronicarul Urechĭa se simte forțat a caracterisa pe Ión-vodă în următorul mod: «era la minte ascuțit, «la cuvînt gata, și se vedea a fi nu numaĭ de domnia acesteĭ țerĭ, ci și altor țerĭ să fie cap și maĭ mare».

Atarĭ cuvinte din gura unuĭ inamic!

§ 22. — Nu maĭ puțin dibace fu politica esterióră a luĭ Ión-vodă; deși, din nenorocire, noĭ nu cunóscem din ea, pînă acum, decât numaĭ o singură cestiune, în care diplomația cea machiavelică a unuĭ mic principe român era cât p'aci să arunce într'un grozav labirint de complicațiunĭ treĭ din Statele cele maĭ ponderóse ale Europeĭ: Turcia, Franța și Polonia.

§ 23. — Curând după intrarea luĭ Ión-vodă în Moldova murise bătrânul rege polon Sigismund-August.

El fu ultimul din dinastia iagelonă și, tronul remânênd vacant, maĭ mulțĭ principĭ străinĭ se grăbiră a se presinta ca pretendențĭ la corónă, între carĭ și Enric de Valois, fratele regeluĭ frances Carol IX.

Pórta Otomană sprijinĭa acéstă candidatură.

In Polonia o susținea, maĭ cu deosebire, famosul Laski, care ajutase o dată luĭ Despota, dar acum se dumeri de a se face maĭ bine domn el singur, decât să facă pe alțiĭ, și cerea coróna Moldoveĭ dela influința francesă în Constantinopole, ca resplată a servicielor sale in cestiunea luĭ Enric de Valois[45]).

44) *Letop.*, t. I. p. 196.

45) Languet, *Arcana seculi XVI, epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem* (Halae, 1699, in-4); scrisórea dela Dresda, din 1572

Franţa începu a neguţa în taĭnă destituirea luĭ Ión-vodă.

Ast-fel, politica moldovénă se afla pusă în luptă cu acea francesă.

Să urmărim peripeţiele intrigeĭ.

§ 24. In dată după mórtea luĭ Sigismund-August, Ión-vodă espedi în acelaşĭ moment doĭ ambasadorĭ: unul la Constantinopole, către visirul Mehmed-Socolli; altul la Cracovia, către camera polonă.

Ambasadorul, trimis în Turcia, solicită un ajutor de Tătarĭ, în fruntea cărora Ión-vodă promiţea, cu mândriă, că lesne va cuceri tótă Polonia, slăbită prin anarchiă [46]).

Domnul sciea pré bine, că sultanul, legat prin amiciă cu Franţa, nu-ĭ va încuviinţa cererea.

In adevĕr, vizirul se grăbi a-ĭ respunde de a se opri dela orĭ-ce încălcare contra Poloniei; însă, tot-o-dată, îĭ lăudă zelul şi îndrăznéla.

De altă parte, ambasadorul trimis în Polonia încre-

---

pridie Cal. Dec. liber 1, pars 1, p. 182: «Dicunt Turcas promittere Polonis Moldaviam si Gallum eligant. An promittant nescio, sed «scio eos nequaquam tradituros, etiamsi decies promiserint. . Pe«tit praeterea Lasky, ut Rex Galliae perficiat apud Turcas, ut Mol«davia tradatur ipsi, tanquam praemium suorum laborum.»

46) Charrière, op. cit.; t. 3, p. 522, nota: «pendant l'interrégne «de Pologne, il avoit souvent demandé congé au Grand-Seigneur «d'entrer en vostre royaume; et que, y venant aussy de son costé «le Tartare, il asseuroit que s'il ne pouvait y exécuter tout ce qu'il «voudrait, qu'au moins dévasteroit-il, ruinerait et perdrait une «grande partie de pays, etc.» — Cf. scrisórea vizirului în *Archiva istorică a Românieĭ*; t. 1, nr. 47: «Mortuo enim Rege vestro, subinde nos litteris suis solicitavit, ut quinque ?) millibus solum «Turcarum adiunctis, licentiam illi in Poloniam daremus, et se illis totam Poloniam subiugatoriam tributariamque Caesari nostro invictissimo facturum praedicavit...»

dinţa, cumcă o armată de 100,000 de Turcĭ, Tătarĭ şi Muntenĭ, profitând de mórtea luĭ Sigismund-August, eraŭ gata a năvăli în Galiţia; însă, din mila luĭ D-ḑeŭ, îĭ împedecâ Ión-vodă prin rugăminţile sale pe lîngă vizirul Mehmed-Socolli. [47])

Poloniĭ, petrunşĭ de spaĭmă [48]), nu sciaŭ cum să mulţuméscă maĭ bine generosuluĭ principe al Moldoveĭ.

Drept resplată pentru preţiosul serviciŭ ce ḑicea că le făcuse, Ión-vodă cerea dela camera cracoviană doĕ lucrurĭ:

1. Inapoĭarea Pocuţieĭ.

Ştefan cel Mare o cucerise dela Polonĭ şi o reţinu pînă la mórte; Bogdan cel Chĭor o perdu; Petru Rareş o redobândi şi érăşĭ o scăpâ în vr'o câte-va rîndurĭ; urmaşiĭ seĭ o lăsară, fără protestaţiune, în curs de patruḑecĭ de anĭ, sub sceptrul Polonieĭ; pînă ce, în fine, demn strănepot al mareluĭ Ştefan, Ión-vodă îşĭ rădicâ lasul.

47) Bielski, *Kronika polska* (Krakow, 1597, în-f); p. 653: «Posla Woiewody Woloskiego, ktory to ukazowal ze za swa namowa 100,000 Turkow, Tatarow i Multanow od korony polskiey odwrocil etc.»

48) In Europa se respândise deja vestea de invasiunea turcă, ca de un fact acomplit, precum vedem în istoriciĭ veneţianĭ, **Paruta,** *Dell'historia veneziana parte seconda* in *Degli istorici delle cose veneziane* (Venezia, 1718, în-4); t. 4, lib. 3, anno 1572, p. 275: «Essendo a Turchi nato sospetto, che havessero i Polachi favorito il Valacco in pregiudicio dell'imperio Ottomano, per vendi-«carsi dell'ingiuria, erano improvisamente entrati nel paese soggetto a quella Corona, et fatte diverse incursioni nella Prussia, nella Podolia, et nella Rossia, minacciavano ancora d'inferire danni maggiori..»

«Pocuţia e un patrimoniŭ al meŭ,» — scriea el cătră camera polonă. [49])

2. Inapoĭarea tesaurelor moldovene, confiscate în Polonia.

In 1564, fugind de'naintea Lăpuşnénuluĭ, care intra în ţéră cu o óste turcéscă, Ştefan-vodă Tomşa, ucigaşul luĭ Despota, fu prins de cătră Polonĭ şi descapitat în Lemberg, din ordinea regeluĭ Sigismund-August, saŭ maĭ bine ḑicênd, după porunca unuĭ espres ambasador turc.

Tomşa ducea cu sine tótă visteria ţeriĭ: Poloniĭ, — calăĭ în serviciul sultanuluĭ, — confiscară saciĭ cu aur aĭ victimeĭ, mângâiându-se cu metalul pentru ruşinea de a se fi supus orbesce voinţeĭ păgânilor, contra frăţieĭ creştine şi contra legilor ospitalităţiĭ.

Ión-vodă pretindea acum restituţiunea aceleĭ proprietăţĭ naţionale [50]).

Ambasada moldovenéscă îşĭ împlini misiunea cu o aşa mândrie şi demnitate, încât camera cracoviană, cuprinsă de mirare, îĭ arĕtâ maĭ mult respect decât chiar ambasadeĭ imperiale dela Viena.

Poloniĭ nu cutezară a ne tăgădui dreptul asupra Pocuţieĭ, nicĭ asupra averilor luĭ Tomşa; ci, recurgênd la calea amânăriĭ, eĭ promiseră a respunde în dată după ce-şĭ vor fi ales un rege.

Ión-vodă sciea de maĭ 'nainte că Poloniĭ nu-ĭ vor îna-

---

49) **Heidenstein**, p. 8: «Pocutiam tamen, tanquam antiqui juris possessionisque Valachicae»... — **Bielski**, loco supra: «upominal Pokucia, mieniac ia bydz oyczyzna swa.» Aice cuvîntul «oyczyzna» este luat în înţeles de «ocină», adecă «patrimoniŭ,» iar nu «patriă,» cum înţelesese **Engel**.

50) **Heidenstein**, p. 8: «Thesauros quos Thomsa ex Valachia in Regnum importarat, repetit».

poia Pocuţia, pentru care eĭ versară atâta sânge în curs de un secol; şi că de ar vré, tot încă n'ar puté să-ĭ întórcă tesaurele luĭ Tomşa, de demult împărţite, cheltuite şi uĭtate; dar nu Pocuţia, nicĭ Tomşa, formaŭ adevĕrata ţintă a ambasadeĭ moldovene.

Atât în Constantinopole, unde stăruise contra Poloniei, precum şi în Cracovia, unde intrigase contra Turcieĭ, Ión-vodă reuşi deplin în planurile sale:

In Constantinopole, el se întărĭa în buna opiniune a Otomanilor, pentru ca nu cum-va să fie destituit după uneltirile Franciei;

In Cracovia, atribuind Turcilor, cu o fineţă diabolică, cele dise de el însuşĭ [51]), iĭ compromitea în ochiĭ Polonilor, ceea ce-ĭ şi trebuĭa pentru a surpa candidatura protegiatuluĭ otoman Enric de Valois.

§ 25. — Peste puţin timp, Ión-vodă răpedi alte doĕ ambasade, érăşĭ una la Constantinopole şi alta la Cracovia.

Ambasadorul, trimis la Constantinopole, insciinţâ Pórta Otomană, cum-că destronatul Bogdan-vodă adună în Polonia, cu ajutorul magnaţilor, o numerósă óste pentru a năvăli din noŭ asupra Moldoveĭ; şi că se şi apropiă deja de forteréţa Hotinuluĭ.... [52])

Ambasadorul trimis la Cracovia, rugâ Camera de a nu suferi nicĭ o încercare din partea luĭ Bogdan [53]).

---

51) **Bacon**, loco cit.; p. 308: «il est une autre ruse du même genre, que les Anglais désignent assez ridiculement par cette expres-«sion proverbiale: retourner le chat dans la poêle, et qui consiste à attribuer à une autre personne ce qu'on lui a dit soi-même dans le tête-a-tête. Or il est facile d'en imposer aux autres sur ce «point, etc.»

52) **Charrière**, t. 3, p. 318 nota, şi 325.

53) **Bielski**, p. 660.—**Heidenstein**, p. 21.

Pretextul ambelor ambasade era de tot imaginar.

Bogdan de mult nu se maĭ afla pe teritoriul polon.

Cu tóte astea, Turciĭ se înfuriară contra camereĭ cracoviane, éră camera cracoviană, credênd că în adevĕr Bogdan s'ar fi ţinênd ascuns unde-va în Polonia, respândi în tóte direcţiunile curierĭ şi emisarĭ, pentru a prinde pe nenorocitul fugar [54]): atât de gróznic sciuse a deveni Ión-vodă faţă cu unul din cele maĭ puternice regate ale Europeĭ.

Care să fi fost scopul cel secret al Domnuluĭ moldovenesc în aceste doĕ ambasade?

1. De a provoca în Constantinopole din partea Otomanilor vre-o demonstraţiune duşmană contra Polonilor, făcênd ast-fel o lovire indirectă, dar durerósă, în candidatura luĭ Enric de Valois;

2. Sub aparinţa de a urmări pe Bogdan, să câştige timpul şi ocasiunea de a lucra prin ambasadorul seŭ în Cracovia, împrăştiind banĭ şi întrige, contra politiceĭ francese.

§ 26.—Vedênd că Turcia, după solicitaţiunile Curţiĭ dela Paris, tot maĭ cruţă hotarele Polonieĭ, Ión-vodă espedi un al treilea ambasador la Constantinopole.

Reproducem chiar cuvintele agentuluĭ frances pe lîngă Pórta Otomană în scrisórea sa către Enric de Valois:

«M'am însciinţat, că Domnul Moldoveĭ trimise aice un «céuş, carele asigură că ţarul moscovit 'l-u primit în

54) *Archivi Antiqui Leopoliensis lib. MCCX* (MS. in magistratul dela Lemberg, în-f); p. 180: «Anno 1573 Sabbato ante St. Andreae «Apostoli, Gregorio Anteurbano misso Samboriam ad exquirendam «certitudinem rumoris de Bohdani ductu ad Moldaviam, et Trellio «alio suburbano în eodem negotio ad Zaderowacz misso exposi- «torum eorundem ac pro equis meritoriis 3 zl. 16 gr.»

«Vilna și în tótă Litvania, cu voea și îngăduirea țerii «intregi, și că este de temut, că și camera polonă i se «va supune, sciindu-l armat și așa de aprópe; care veste «a fost turburat fórte mult pe Turci, făcêndu-i să ho-«tăréscă in divanul de ieri un resboiŭ contra Poloniei» [55]).

Iată dară că diplomația lui Ión-vodă era cât p'aci să restórne candidatura lui Enric de Valois, dacă Polonii nu s'ar fi grăbit a risipi bănuelile Turciei.

§ 27. — In fine, puțin mai 'nainte de momentul decisiv al elecțiunii de rege, sosi și la Cracovia un al treilea trimis moldovenesc.

Ión-vodă reușise a pune mâna pe doĕ scrisori tur-cesci din partea vizirului Mehmed-Socolli, una către camera cracoviană, cea-laltă către episcopul Montluc, ambasadorul frances in Polonia.

In epistola-i către camera, vizirul poruncia Polonilor de a alege pe Enric de Valois, inchiaiând'o așa: «să nu întâr-ḑiați cu implinirea ordinilor sultanului» [56]); in epistola

---

55) **Charrière**, t. 3, p. 374: «J'ay eu advis que le bogdan a envoyé un chaoux à ceste Porte, qui asseure que le Moscovite a esté receu à Vilna et en toute la Lithuanie, du gré et consentement de tout le pays, et qu'on craignoit que les estats de Polongne se laisseroient aller audit Moscovite, le voyant armé et fort si près d'eux. Ceste nouvelle a merveilleusement troublé ces gens-icy, car c'est le pis qui leur pouvoit arriver... ceux-ci résolurent hier, en divan, la guerre contre la Polongne....»

56) **Choisnin**, *O elekcyi Henryka Walezyusza na króla Polskiego* (Wilno, 1818, în-8); p. 266: «co do listu od Paszy o którymysmy wzmianke uczynili, nietylko ze nicby nam niemógl pomódz, «ale omal cala nie zerwal negocyacya dla nastepuiachych slów w «nim znalezionych: Nie omieszkacie byc posłusznemi rozkazóm «Soltana ...»

către Montluc mărturisia inalta solicitudine a Turcieĭ pentru interesele Francieĭ.

Scandalul fu universal.

Păgânul dedea porunce «inclituluĭ» regat polon!

Enric de Valois apărea ca un cirée al sultanuluĭ!

O indignaţiune generală cuprinse pe mândriĭ magnaţĭ, cu atât maĭ vîrtos că trimisul moldovenesc le maĭ citi in şedinţă plenară următórea ironică scrisóre din partea luĭ însuşĭ Ión-vodă:

«Din cele alăturate aflaţĭ porunca mărieĭ sale sulta-«nuluĭ de a pune în capul vostru pe fratele craĭuluĭ «franţuzesc; veţĭ fi avênd, credem, destulă pricepere, ca «să puteţĭ înţelege, că măria sa sultanul nu lucréză «pentru binele creştinătăţiĭ [57]).

Speriat prin efectul vicleniei luĭ Ión-vodă, Montluc striga, jura, şoptĭa, sbucĭumându-se a dovedi, cumcă cele doĕ epistole sînt născocite din capul Moldovenilor.

Totuşĭ, secretarul ambasadeĭ francese, Jean Choisnin, recunósce în memoriile sale, că infernala diplomaţiă a principeluĭ român pusese candidatura luĭ Enric de Valois într'un pericol estrem, din care abia-abia o putu scăpa renumita abilitate politică a luĭ Montluc.

§ 28. — Óre pe cine să fi dorit Ión-vodă de a vedé pe tronul Polonieĭ?

Pe Ernest, fiĭul împĕratuluĭ Maximilian?

---

57) Ibidem; p. 213-14: «Dowiecie sie Wwmsc Panstwo z listu «który tu dolaczam, ze Sultan Ygmsc daje wam rozkaz, abyscie «na tronie waszym osadzili brata króla Francuskiego. Mam was za «natdo roztropnych abyscie sie jego woli poddali, bo poniewaz «Sultan zyczy sobie miec go na tym mieyscu, domysliecie sie «latwo ze pewnie bedzie chcial miec w nim silnego nieprzyjaciela «calego chrzescianstwa.»

Nu; căcĭ el apreţuise deja o dată, prin propria esperienţă, caracterul nedecis şi egoistic al Austriacilor.

Pe Sigismund, fiĭul regeluĭ Sveḑieĭ?

Nu; căcĭ venĭa pré de departe...

Simpatiele luĭ Ión-vodă eraŭ câştigate anume pentru acela, de care maĭ cu deosebire se temeaŭ Otomaniĭ ca nu cum-va să apuce coróna Polonieĭ: ţarul moscovit famosul Ivan cel Gróznic [58].

Cu acest scop, episcopul Isaia Radouţénul,—inteligentul diplomat, pe care vi-l aduceţĭ a-minte, la începutul istorieĭ nóstre, neguţând tractatul de pace cu Polonia,—fu trimis în taină la Moscva. [59])

Ce va fi isprăvit acolo? nu scim.

§ 29. — Ast-fel, principele Moldoveĭ, în ceĭ doĭ anĭ aĭ domnieĭ sale, desfăşură o activitate diplomatică de o fineţă rară, de o întindere estraordinară, şi ale căriĭ tóte mişcările manifestaŭ din ce în ce maĭ clar măreţul vis al erouluĭ:

Scuturarea juguluĭ musulman!...

§ 30. — Moldova plătĭa Turcieĭ un tribut anual de 40,000 de galbenĭ [60]); dar măéstra administraţiune a luĭ Ión-vodă o aduse într'o stare atât de înfloritâ, încât

58) Despre duşmănia de atuncĭ între Turcia şi Moscovia, veḑĭ **Karamzin**, *Istoria Gosudarstvva Rossiiskago* (Petersburg, 1843, în-8); t. 9, p. 104-5.

59) Despre acéstă călătoriă veḑĭ actul oficial, publicat în *Akty Zapadnoi Rossii* (Petersburg, 1848, în-4); t. 3, anno 1573.

60) Cronica turcă în **Ricaut**, *Estat présent de l'empire ottoman* (Paris, 1670, în-4) p. 113: «On trouve dans l'Histoire des Turcs, «que cette Province payoit en ce tems-la (en l'année mil cinq cens «soixante et quatorze) quarente mille Sequins ou quatre-vingts «mille écus de tribut . . .»

Pórta Otomană se credu acum în drept de a pretinde o dare mult maĭ mare.

Sultanul Selim II și vizirul seŭ Mehmed-Sokolli eraŭ atuncĭ doĭ ómenĭ ceĭ maĭ lacomĭ de pe fața pămîntuluĭ[61]).

Un céuş presintâ luĭ Ión-vodă înnalta poruncă de a plăti 80,000 de galbenĭ.

«Patru-decĭ miĭ să plătescĭ ca beĭu al Moldoveĭ, ĭar «cele-lalte patru-decĭ miĭ ca ghĭaur, de vreme ce «aĭ cutedat a te lepăda de credința luĭ Mahomed»; scriea epistola vizirială, ascundênd mărșava aviditate sub o sofismă bigotă[62]).

Trimisul turcesc sosi la Iașĭ tocmaĭ în diua, în care Enric de Valois primĭa în Cracovia coróna regală a Poloniei: fatalitatea vru să triumfe în acelașĭ moment, la nord și la sud, dușmaniĭ luĭ Ión-vodă.

§ 31.—Pentru alegerea Domnuluĭ, pentru facerea legilor, pentru cestiunĭ de o mare importanță, Româniĭ procedaŭ prin convocarea uneĭ adunărĭ obscescĭ, aședate în principiŭ pe nesce base mult maĭ largĭ decât chiar «votul nostru universal».

In termenĭ generalĭ, luaŭ parte la decisiunĭ, ca și

---

61) **Charrière**; t. 3, p. 283: «il n'y eust oncques avarice si ex«tresme ne si sordide en ce monde qu'est celle dudit Grand-Sei«gneur et de son dit Bassa . . .»

62) Cronica turcă în **Mignot**, t. 2, p. 210: «les Ministres du «Grand Seigneur prétendirent doubler le tribut qu'Ivan devoit, «disoient-ils, a la Porte, premièrement comme Vaivode de Molda«vie, secondement comme Chrétien . . . quarante mille écus au «lieu de vingt mille.» Cifra aci e greșită, precum se vede nu numaĭ din Ricaut, ci chiar din **Charrière**, t. 3, p. 913, nota, unde tributul cel duplu al Moldoveĭ e arĕtat: «ottante mil ducats.» Nu cum-va sub «écus» Mignot ar fi înțelegênd «lire» turcescĭ ?

după legea actuală: «boïerii, popiĭ și ţéra»[63] ; dar analisând cu amănuntul acéstă definiţiune, descoperim în ea elemente desmoștenite astădĭ de anticul lor vot.

Nobilimea electorală se compunea atuncĭ din toţĭ boïerii fără distincţiune: boeriĭ ceĭ marĭ, ceĭ de clasa a doua, ceĭ de clasa a treïa, ceĭ în demisiune, boïerinașiĭ de prin judeţe și toţĭ capiĭ militarĭ.

Clerul electoral se compunea din mitropolit, toţĭ episcopiĭ și toţĭ egumeniĭ.

In fine, «tótă ţéra»[64]).

Cu tóte astea, nu numaĭ iniţiativa, ci încă discusiunea proïectelor era o sacră prerogativă ministerială, adunarea obscéscă fiind strict mărginită în dreptul de a pronunţa o afirmaţiune saŭ o negaţiune.

Divanul domnesc, adecă ceĭ opt saŭ nouĕ miniștri, hotărau de maĭ nainte în ascunsul cabinetuluĭ; apoĭ mitropolitul, orĭ marele logofĕt, saŭ chïar însușĭ Domnul eșïa pe esplanada curţiĭ princiare și, adresându-se către glótele, grămădite pe piaţă, iĭ întreba: «Vreţĭ lucrul cutare?»

Poporul respundea din inspiraţiune: «da» saŭ «ba», fără desbaterĭ, fără șicane, fără amendamente[65]).

Era just.

Glótele nu raţionéză; dar ele pricep fórte bine prin un fel de instinct, tot ce e bun și ce e reŭ.

De pildă:

Intrebaţĭ norodul cel maĭ prost, cel maĭ neeïoplit, cel maĭ orb; întrebaţ-l: «Vreĭ a te înfrăţi cu Ovreiĭ?»

---

63) *Letop.*, t. 1, p. 118, 146, 156, etc.

64) Documentul ce l'am publicat din manuscript în *Arhiva istorică a României*, t 1, nr. 259.

65) Vedĭ descripţiunea alegeriĭ domnescĭ în Paul of Aleppo.

De sigur, nicĭ o vóce, decât dóră a vre-unuĭ botezat, nu va respunde: «da!»

Așa dară, legislațiunea nóstră cea vechiă era basată în acésta pe o profundă cunoscință a natureĭ umane: majoritatea, adecă instinctul adevĕruluĭ cel înăscut și spontaneŭ, aproba saŭ desaproba minoritatea, adecă raționamentul cel supus erorilor sistemeĭ și ale intere-suluĭ.

Inima sancționa mintea.

«Inima este care simte pe D-ḑeŭ!» ḑise marele Pascal[66]).

Am puté adăugi: «inima este care simte pe Satana».

Cu alte cuvinte, în planurile mințiĭ, înima simte când pe D-ḑeŭ și ḑice «da», când pe Satana și ḑice «ba».

Da saŭ *ba*... nu cerețĭ alta dela un vot universal, care nu e și nu póte fi decât un *juriŭ* în causele na-țiuniĭ întregĭ.

§ 32. — Istoria ne-a conservat propriele cuvinte ale luĭ Ión-vodă către obscésca adunare a țeriĭ[67]):

«Dragiĭ meĭ boerĭ și voĭ, iubitele mele slugĭ!

«Greul de astăḑĭ întrece tóte grelele de maĭ 'nainte.

«Lăcomia Turcilor cere un haracĭu îndoit.

«De-l vom da, ea nu va zăbăvi a ne stórce și maĭ mult, pînă ce ne va stinge cu totul, căcĭ acésta o vrea păgânul.

«De nu vom da, ne aștéptă resboiŭ, stricarea țeriĭ, foc și sabiă.

«Cugetațĭ și alegețĭ.

---

66) Pensées, part. 2, art. 17, LXII: «C'est le coeur qui sent Dieu».

67) Gorecki, p. 31: «universo senatu ad se convocato, in hunc «modum ad eum verba fecit.»

«Supunêndu-ne orbesce vrăjmașuluĭ nostru, vom peri de sigur, și vom peri ca mișeĭ; sculându-ne asupră-ĭ, chĭar de nu vom isbuti pentru pĕcatele nóstre, tot încă vom avé mângăerea de a peri bărbătesce, noĭ, femeile nóstre, copiiĭ... cu toţiĭ!

«Voĭ sciţĭ, că haracĭul nu-l plătesc eŭ; ci voĭ și aĭ voștri.

«Puţin dară mĭ-ar păsa, de nu m'ar duré inima pentru ţéră!

«Mĭ-e milă de voĭ, și pentru voĭ îmĭ voiŭ pune capul meŭ, dragilor meĭ tovarăşĭ!

«Să chĭămâm pe D-ḑeŭ într'ajutor, ca să plece pe vrăjmașiĭ noștri sub picióréle nóstre.

«Să trăim slobodĭ, orĭ să ne péră pîn'și urma nóstră!

«Fiţĭ cu mine, și cu noĭ va fi izbânda!...»

§ 33. — Pentru a puté înţelege impresiunea, produsă prin electrica voce a principeluĭ asupra numĕroșilor seĭ ascultătorĭ, trebue maĭ întâiŭ să cunóscem poporul moldovenesc din 1574.

Tocmaĭ atuncĭ un călător polon cutrierâ Moldova în tóte direcţiunile, visitâ orașele, avu curiositatea de a vedé unele monastirĭ, petrecu prin case boĭerescĭ și prin bordeĭe de ţeranĭ, și învețâ un cântec, pe care 'l auḑise în atâtea rîndurĭ, încât chĭar fără voĭe i se întipărise în memoriă.

Vreţĭ a aprofunda caracterul unuĭ popor? studiaţĭ poesia sa naţională.

Cântecul moldovenesc, memorat de acel călător și reprodus de el polonesce, fu:

Ștefan, Ștefan, Domn cel mare,
Sémĕn pe lume nu are:

Sémĕn pe lume nu are,
Decât numaĭ mândrul sóre!

Ştefan, Ştefan, Domn cel mare,
La Sucéva cuĭbu-şĭ are:
La Sucéva cuĭbu-şĭ are,
Şi din el ades el sare!

Ştefan, Ştefan, Domn cel mare,
Pune peptul la hotare:
Pune peptul la hotare,
Ca un zid de apĕrare!

Ştefan, Ştefan, Domn cel mare,
Bate órdele tătare:
Bate órdele tătare,
Şi Turciĭ pe zmeĭ călare!

Ştefan, Ştefan, Domn cel mare,
Bate Leşĭ fără cruţare:
Bate Leşĭ fără cruţare,
Şi Ungurĭ fără 'ncetare!

Ştefan, Ştefan, Domn cel Mare,
Are-o ţéră mică tare:
Ţéra-ĭ mică, ţéra-ĭ tare,
De stă lumea la mirare! [68]

---

68) **Strykowski**: «O tym Wolosza i Multani spiewaia ustawicznie «w kazdej biesiedzie na serbskich skrzypicach przygrywajac «swoim jezykiem:

«Stefan, Stefan, Wojewoda!
«Stefan, Stefan, Wojewoda!
«Bijal Turków, bil Tatarów!
«Bijal Wegrów, Rus, Polaków...»

— Romănesce restabili şi publică acest cântec d. **Alexandri**, în **Pencovicĭ**, *Cartea scólelor de întâĭul grad* (Bucurescĭ, 1863, în-16,; p. 51-52 — **Engel**, t. 2, p. 154, n'a înţeles pe Strykowski,

Ión-vodă, marele strănepot al aceluĭ mare Ştefan, se adresa acum către nesce ómenĭ, deprinşĭ a celebra în tóte ḑilele, cu sonul alăuteĭ, suvenirul strălucitelor victorie dela Lipineţ, dela Racova, dela Cozmin, dela Baĭa!

Trecuse abia şepte-ḑecĭ de anĭ după mórtea vitézuluĭ: icĭ-colea maĭ întâlnĭaĭ încă centenarĭ, carĭ au servit o dată sub stégurile sale şi ale căror povestirĭ volcanisaŭ inimele noueĭ generaţiunĭ.

Ión-vodă sciea către cine vorbesce!

§ 34. — Născuţĭ cu tradiţiunĭ eroice în pept şi pe buze; entuziasmaţĭ prin tonul, prin cuvintele principeluĭ; îmbătaţĭ prin ilusiunea unuĭ viitor glorios, Moldovenii strigară cu glasurĭ marĭ, — scrie cronica ţeriĭ: — «Vom peri toţĭ lîngă măria ta! toţĭ vom peri!»

Fu adus Sântul Evangeliŭ.

«Nu cer să-mĭ juraţĭ mie, — sunâ Ión-vodă, — nu mie, ci juraţĭ unul altuĭa [69].»

A jura unul altuĭa se ḑicea a se face «fraţĭ de cruce»; una din cele maĭ nobile instituţiunĭ cavalerescĭ d'ale străbunilor noştri, care se însoţĭa de simbolica formalitate a gustăriĭ dintr'o pâne făcută în forma crucefisuluĭ [70]): ceĭ legaţĭ prin un asemenea jurămînt deveniaŭ nedespărţiţĭ la viéţă şi la mórte.

Toţĭ jurară.

Jurară că, dacă vre-unul din eĭ îşĭ va vicleni credinţa, atuncĭ să-l bată pămîntul, focul, apa, vezduhul, pânea, vinul, sabia, D-ḑeŭ şi Maĭca Domnuluĭ!

---

când ḑice: «nach dem Serwischen gemodeltes Lied» în loc de: «cântec acompaniat de guslea serbéscă saŭ alăută.»

69) Gorecki, p. 33: «inter se.»

70) Sommer, p. 56: «bolum in crucis formam compositum (quod «sanctissimum apud illos foedus existimatur) edere ..»

Așa era jurămîntul ostașuluĭ român [71]).

Sînt momente sublime în trecutul nostru!

§ 35. — Ión-vodă promisese a nu-șĭ cruța viéța pentru libertatea patrieĭ.

Trebuĭa dară a se asigura, maĭ întâiŭ de tóte, situațiunea Moldoveĭ, la cas dacă o lovitură dușmană va precurma ḑilele generosuluĭ principe.

Adunarea obscéscă încuviință doĕ mesurĭ:

1. Tesaurul țeriĭ și familia domnéscă fură trimise la fortereța Hotinuluĭ, unde se grăbiră a refugi și casniciĭ boĭerilor, sub paḑa socruluĭ princiar, părcălabul Lupea Huru.

2. Pruncul Petru, fragedul fiiŭ al luĭ Ión-vodă, fu declarat erede al tronuluĭ moldovenesc, și numele seŭ începu a figura in documente alăturea cu al părinteluĭ.

Patriotismul, trezit din amorțire în fața pericoluluĭ, înțelese necesitatea eredităţiĭ tronuluĭ: fie-ne drept învĕțătură!

§ 36. — Ión-vodă chiămâ atuncĭ pe céușul turcesc.

«Plécă!» iĭ ḑise cu mândriă principele român.

«Plécă, și spune împĕratuluĭ teŭ, că de aḑĭ înainte, «necum să-ĭ plătim opt-ḑecĭ miĭ de galbenĭ, dar nu va «vedé nicĭ cât primĭa pîn'acuma: cu baniĭ haracĭuluĭ îmĭ «voĭu face oștĭ și apoĭ... apoĭ vom vorbi.

«Plécă!» [72])

71) Dalla Valle, *Una breve narracione etc.* in *Magyar Toerténelmi tar;* t. 3, p. 45: «promettiamo per il Dio, la vergine Ma«ria, per li quatro elementi, per il pane, per il vino, per la nostra «scimittara...»

72) Mignot, t. 2, p. 211: «Le Moldave répondit fierement qu'il «emploieroit cet argent a lever des troupes qui soustrairoient ses «sujets a la vexation qu'on prétendoit exercer contre eux; et il «ordona au Chiaoux de se retirer...»

III

CAPITANUL

...Aber der Krieg laesst die Kraft erscheinen;
Alles erhebt er zum Ungomeinen !

...Dar resboĭul face să apară forța, înalță tóte pînă la sublim !

Schiller, *Die Braut von Messina.*

§ 1. — Infricoșată era posițiunea Moldoveĭ.

In Țéra-Românéscă și în Transilvania stăpâniaŭ doĭ vasalĭ orbĭ și muțĭ aĭ Turcieĭ.

In Polonia se încoronase Enric de Valois.

Germania era departe; Muscaliĭ — și maĭ departe...

Nicĭ o dată istoria nu ne arétă un popor maĭ mic și maĭ isolat, chiămând fără sfiélă la o luptă de mórte pe un dușman maĭ puternic!

§ 2.—Scițĭ cine eraŭ Turciĭ în 1574?

Iată ce ḑice famosul Robertson[1]):

---

1) Roberston, *History of Charles V, in The works complete* (Paris, 1828, in-8) t. 2, p. 106: «The long succession of able princes, which I have mentioned, had given such vigour and firmness

«O lungă succesiune de principĭ agerĭ dede o așa «vigóre și tăriă guvernuluĭ otoman, încât el ajunse în «secolul XVI la putinciósa culme a desvoltăriĭ sale; pecând «statele cele marĭ ale creștinătățiĭ eraŭ încă departe de «a se urca în sfera lor la o tréptă analógă.

«Tot atuncĭ óstea turcă se bucura de tóte avantagele «câte se nasc din superioritatea disciplineĭ militare.

«La întronarea luĭ Suleĭman corpul enicerilor era deja «vechĭu de un secol și jumătate; și pășĭa, fără conte-«nire, tot înainte pe calea disciplinăriĭ.

«Ceĭ-lalțĭ soldațĭ, recrutațĭ de prin provinciele impe-«riuluĭ, fură ținuțĭ neîncetat sub arme în diferitele rĕs-«bóie ale sultanilor, aprópe fără nicĭ un interval de pace.

«Contra unor armate ast-fel organisate și eserci-«tate, forțele Statelor creștine eșĭaŭ la luptă cu un mare «desavantagiŭ.

---

to the Ottoman government, that it seems to have attained, during the sixteenth century, the highest degree of perfection of which its Constitution was capable. Whereas the great monarchies in christendom were still far from that state which could enable them to act with a ful exertion of their force. Besides this, the Turkish troops in that age possessed every advantage which arises from superiority in military discipline. At the time when Solyman began his reign, the janizaries had been embodied near a century and a half; and, during that long period, the severity of their military discipline had in no degree relaxed. The other soldiers, drawn from the provincies of the empire, had been kept almost continually under arms, in the various wars which the sultans had carried on, with hardly any interval of peace. Against troops thus trained and accustomed to service, the forces of the christian powers took the field with great disadvantage. The most intelligent as well as impartial authors of the sixteenth century acknowledge and lament the superior attainments of the Turks in the military art.»

«Autorii ceĭ maĭ inteligenţi şi ceĭ maĭ nepărtenitorĭ «din secolul XVI recunosc şi deplâng inferioritatea «militară a creştinilor faţă cu Turciĭ. . .»

Ambasadorul frances în Constantinopole scriea în 1572 către curtea parisiană:

«Nicĭ o dată n'aş fi creḑut, că Turciĭ sînt atât de gróznicĭ, să nu-ĭ fi vĕḑut cu ochiĭ. . .» [2])

După calculul unuĭ matematic de atuncĭ, venitul anual al sultanuluĭ se compunea din şese-ḑecĭ butóie marĭ cu aur [3]) . . .

Iată pe ce fel de duşman cuteză a'l înfrunta domnul Moldoveĭ, de şi'l cunoscuse de aprópe!

§ 3. — Primind insolentul rĕspuns ce i-l adusese bietul céuş, revenit cu ruşine; sultanul Selim destitui pe Ión-vodă şi numi domn în locu-ĭ pe Petru poreclit cel Schĭop, fratele domnuluĭ muntenesc şi care, după mumă, descindea din sângele vechilor domnĭ moldovenĭ.

Acesta era un june crescut între Grecĭ [4]), amic al boerismuluĭ [5]): prin urmare urît poporuluĭ.

El promisese Turcieĭ un tribut îndoit.

Pe dată Pórta Otomană espedi ordinĭ la sangiacul de Nicopole, la Muntenĭ şi la Transilvanĭ, de a intra cu oştile lor în Moldova.

---

2 **Charrière,** t. 2, p. 269: Bref, je n'eusse jamais creu la grandeur de ceste monarchie, si je ne l'eusse jugée à l'oeil».

3) **Camerarius,** *Vocabula rei nummariae, ponderum et mensurarum* (Lipsiae, 1564, în-8); p. 26 nenumerotată: «sexaginta tonnas auri, qaantam nunc summam dicunt esse annui reditus Regni Turcici .

4) **Crusius,** *Turco-Graecia* (Basileae, 1584, în-f.) p. 274—5— **Dorotheos,** *Biblion historikon periechon en synopsei diaphorous kai exochous historias* (Venet. 1798, în-1,; p. 455-6.

5 *Letopisețe,* t. I. p. 205.

Sultanul trimisese și la Enric de Valois, dar Moldovenii surprinseră pe céuș, căcĭ alt-fel cine scie dacă și turcofilul rege al Poloniei nu s'ar fi grăbit a lua parte la vînatul leuluĭ român. 6)

Fost'a cine-va să ajute luĭ Ión-vodă contra acesteĭ formidabile coalițiunĭ ?

Țeranii moldovenĭ și... o mână de Cozacĭ!

§ 4. — Peste Nistru, la marginea Poloniei cu Țéra-Tătăréscă, se formase cu vr'o cincĭ-ḑecĭ de anĭ maĭ 'nainte o mică republică de ómenĭ desperațĭ, a cărora devisă era nimicirea dușmanilor creștinătățiĭ.

Acea cavaleréscă republică se contopise din treĭ popóre învecinate: Românĭ, Polonĭ și Moscovițĭ 7), carĭ uĭtaŭ acî urele lor naționale pentru a nu maĭ urî cu toțiĭ decât numaĭ pre mahometanĭ.

Eĭ vorbĭaŭ în o limbă amestecată, pe care lesne o învĕțaŭ câte-șĭ-trele națiunile 8).

In toțĭ aniĭ saŭ, maĭ bine, pentru fie-care espedițiune militară, eĭ îșĭ alegeaŭ prin sufragiŭ universal câte un cap numit «hatman 9).

Reședința lor era la gurele Nipruluĭ, unde eĭ îșĭ închipuiră o mică flotilă de luntri saŭ șeĭce», cu carĭ devastaŭ, fără frică, țermiĭ Crimuluĭ și aĭ Turcieĭ.

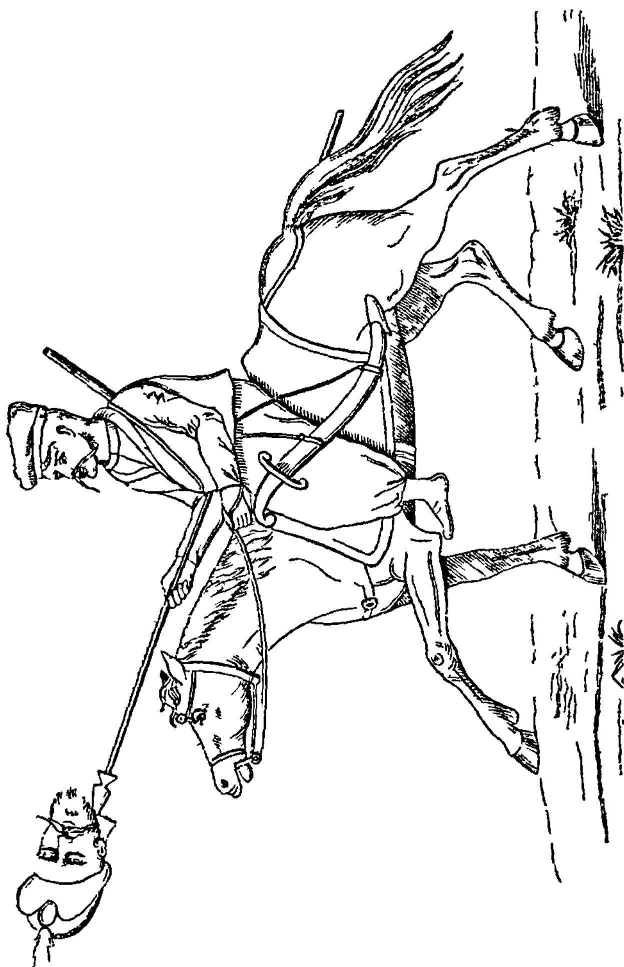
6) **Charrière**, t. 3, p. 522, nota.

7) Documentul ce l'am reprodus în *Arhiva istorică a României;* t. I, nr. 281.

8) Caracteristica acestuĭ dialect vedĭ-o în **Miklosich**, *Lautlehre der Slavischen Sprachen* (Wien, 1852, în-8); p. 340 70.

9) Vedĭ tabloul atăriĭ elecțiunĭ în *Cztenia Moskowskago Obsczestwa Istorii i Drevnostei,* nr. 9 (Moskva, 1847, în-8, de unde am imprumutat pentru scrierea nóstră și planșa cu imaginea Cazaculuĭ.

Eraŭ călăreţĭ, pedeștri, marinarĭ, de tóte pe rînd,

Cozacul de la Nipru

după cum le venĭa maĭ la socotélă: călăreţĭ pe câmpiă, pedestri în munţĭ, marinarĭ pe apă.

Cetele lor se compuneaŭ din câte o sută de ómenĭ comandațĭ de centurionĭ saŭ «sotnicĭ».

Strategia lor era maĭ mult tătăréscă, tactica maĭ mult polonă.

Viéța lor se petrecea într'un neincetat vagabundagĭu la pânda vrăjmașuluĭ; armele eraŭ: arc, sabiă, suliță, dar maĭ ales pușca, din care nu scieaŭ a da greș.

Toțĭ eraŭ băețĭ fără femeĭ și fără copiĭ, renoindu-se mereŭ prin voinicĭ, prin criminalĭ, prin aventurierĭ, carĭ se adăpostĭaŭ aci din tóte părțĭle.

Ast-fel eĭ deveniră gróznicĭ sub numele de Cozacĭ, adecă ómeni ușorĭ ca o căprióră.

§ 5. — Pe aceștĭ nelegĭuițĭ,—*outlaws*—ĭĭ chĭămâ Ion-vodă, cu léfă mare, la luptă contra sultanuluĭ Selim.

Doĕ-spre-ḑecĭ centurie de bravĭ veniră la chĭămare.

Era pe la mijlocul luĭ Martiŭ; primă-véra română începea a-șĭ desboboci frumsețile; Ión-vodă se afla în corturĭ la marginea Iașuluĭ, pe întinsa câmpiă dela Copoŭ.

El făcu Cozacilor o primire strălucită: le eși întru întimpinare, încungĭurat de flórea boĭerimiĭ, cu împușcăturile tunurilor și sgomotósa armoniă de trâmbițe, tobe, fluere, tîmpene , . .

Urmâ un prânḑ, după care toțĭ Cozaciĭ căpetară generóse darurĭ de aur și de argint.

Șese buțĭ cu vin fură desfundate pentru scumpiĭ óspețĭ, carĭ le deșertară cu veseliă în sănătatea luĭ Ión-vodă.

«Nu sînteți decât o miiă doĕ-sute,—le ḑise principele;— dar fie-care sută face cât o miiă!»[10])

---

10) **Paprocki**, în *Tesaur de monumente;* t. 3, p. 278: «Ir wollet «mirs glauben, das ich euch gleich so lieb hab, als wenn ich sonst «an der Volck zwelff tausent bei mir hette».

§ 6. — Cu tótă puţinătatea mijlócelor sale, decisiunea luĭ Ión-vodă de a sfărma robia otomană era basată nu pe temeritate, ci pe cea maĭ profundă convicţiune că va puté reuşi:

El sciea ce póte el-însuşĭ;

El sciea ce pot Româniĭ!

§ 7. — Ión-vodă studiase arta militară la Polonĭ, la Tătarĭ, la Germanĭ, la Turcĭ; şi immensa-ĭ inteligenţă, apropriându-şĭ în sintesă tóte resultatele progresuluĭ epoceĭ, merse şi maĭ departe.

Ast-fel, noĭ vedem cu admiraţiune, că principiele sale ostăşescĭ, elaborate prin propriul seŭ geniŭ, diferesc, în mare parte, de ale tuturor domnilor românĭ de maĭ 'nainte; diferesc, în maĭ multe privinţe, chiar de starea lucrurilor de atuncĭ la popórele cele maĭ civilisate; şi se înrudesc de minune cu preceptele sciinţeĭ de astădĭ.

Ne va fi permis a da aci din capul loculuĭ doĕ esemple maĭ generale.

Pe când în Franţa artileria era încă atât de puţin apreţuită, încât abia peste treĭ-decĭ de anĭ maĭ în urmă Enric IV isbuti a avé în arsenalul dela Paris 100 gurĭ de foc [11]); eĭ bine! Ión-vodă, în scurta-ĭ domniă de doĭ anĭ, îşĭ înzestrâ armata cu un numĕr îndoit maĭ mare.

Pe când în tótă Europa nu era încă destul de simţită predomnitórea importanţă a infanterieĭ în comparaţiune cu cavaleria, — deşi celebrul Machiavelli se silise de demult a desamăgi acéstă retăcire [12]);—eĭ bine! Ión-

11) De la Barre Duparcq, *Eléments d'art et d'histoire militaires* (Paris, 1858, în-8); p. 235: réunit à l'arsenal de Paris jusqu'à 100 bouches à feu, nombre considérable.»

12) *Dell'arte della Guerra*; lib. 2: «Dico per tanto che quelli popoli o regni che istimeranno piu la cavalleria che la fanteria,

vodă ajunge deja la conclusiunea, cumcă óstea călăréţă trebuĭ să formeze numaĭ o mică parte din cifra totală a armateĭ.

Artileria şi infanteria ca temeliă, cavaleria ca accesoriŭ —aşa credea eroul nostru; cavaleria ca temeliă, artileria şi infanteria ca accesoriŭ,—aşa creḑuseră Stefan cel Mare, Ţepeş, Petru Rareş, Alesandru Lăpuşnénul; ba aşa credeaŭ pe la 1574 maĭ toţĭ generaliĭ italienĭ, francesĭ şi germanĭ.

Puteţĭ judeca, cine era Ión-vodă.

§ 8.—Armata moldovenéscă se împărţĭa din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ în *arcaşĭ* saŭ infanteriă şi *călăraşĭ* saŭ cavaleriă [13]).

Uniĭ şi alţĭ deveniră celebri.

Arcul moldovenesc era de dimensiunĭ marĭ [14]); dar ostaşul îl mânuia cu atâta artă, încât «întrecea vîntul prin răpeḑiciunea sboruluĭ şi covîrşia zăpada prin mulţimea descărcăturilor», după espresiunea uneĭ balade germane din evul-meḑiŭ [15]).

«sempre fieno deboli, ed esposti ad ogni rovina; come si e veduta «l'Italia ne'tempi nostri, la quale e stata predata, rovinata, et corsa «da forestieri non per altro peccato che per haver tenuta poca cura «della militia di pie, et essersi ridotti i soldati suoi tutti a cavallo. «Debessi bene havere de'cavalli, ma per secondo, et non per primo «fondamento dell'essercito suo....»

13) *Archiva istorică a României*, t. I. nr. 254, p. 168.

14) Bellon, *Plurimarum singularium et memorabilium rerum observationes* (Antverpiae, 1589, in-8 ; p. 348: «Tartarorum et «Vallachorum arcus illos (Arabicos) adhuc superant latitudine et «longitudine, attamen molles sunt».

15) *Heldenbuch Biterolf und Dietlieb*, vers. 10185; apud Klemm, *Attila nach der Geschichte, Sage und Legende* (Leipzig 1827, in-8); p. 66:

«Die Vlachen kamen angeritten
«Mit manigen huernen pogen

Numaĭ dóră renumiţiĭ arcaşiĭ englesĭ ar fi putut intra în rivalitate cu arcaşul moldovén.

Astădĭ când puşca înlocui cu totul întrebuinţarea arcelor, s'a calculat că, în fie-care bătăliă, se perde în deşert aprópe 1500 de glónţe saŭ 80 oca de plumb pînă a ucide saŭ a răni un singur duşman 16); óre un bun arcaş de maĭ 'nainte nu întrecea prin resultate pe un puşcaş modern?

Turciĭ şi Tătariĭ păstrară usul arcelor maĭ pînă maĭ dĕunădĭ: săgeţile lor făceaŭ şirurilor creştine nesce perderĭ cel puţin egale cu efectul puscelor.

Arcul costa maĭ nemica; încât nu era, póte nicĭ un Moldovén care să nu fi avut acéstă armă şi să nu se fi exercitat din ea aşa dicênd din légên.

Puşca posedă óre un asemenea avantagiŭ?

Tóte aceste supreme raţiunĭ eraŭ causa, că arcul pré cu anevoiă s'a putut desrădecina din óstea moldovenéscă, şi nicĭ pînă la 1700 nu-l alungase încă muschetul saŭ arcabusa.

Ş'apoĭ curios lucru: epocaglorieĭ nóstre militare fu tocmaĭ epoca arcăşieĭ!

Pe lîngă arce, infanteria moldovenéscă maĭ avea cĭo-

«Die waren hoch aufgezogen
«Ze schussen manigen pfeyle
«Die sach man an der weile
«So dicke von der sene gan
«Sam oft der sne hat getan
«Da den treibet der wind . . . »

16) *România militară*, t. 2, p. 213: «In bătălia dela Solferino «s'aŭ tras cel puţin 15 milióne de cartuşe pentru a se omorî saŭ «rani 10 miĭ de Austriacĭ cel mult».

megĭ, carĭ, ca armă curat naţională, merită un cuvînt a-parte.

Ele se numĭaŭ «ghĭóge» şi «fuşturĭ».

Eraŭ subţirĭ în mănuchĭu, gróse şi ghintuite cu cuĭe la capĕtul opus.

Cĭomagul era în privinţa arculuĭ ceea ce baĭoneta este în privinţa pusceĭ: teribilul seŭ aspect, într'un atac de pedestrime, arunca spaĭmă, demoralisând curagĭul duşmanilor.

Cu acéstă armă ţeranul era deprins de mic şi o fabrică el singur: doĕ marĭ avantage.

In fine, unele părţĭ din infanteriă eraŭ inarmate cu cóse, cu carĭ seceraŭ, când picĭórele cailor inamicĭ, când pe prisonierĭ: de acolo se născu espresiunea «a snopi pre vrăjmaşĭ».

Eraŭ nesce snopĭ glorioşĭ pentru ţéra nóstră!

Cavaleria moldovenéscă se compunea din toţĭ proprietariĭ teritorialĭ, marĭ şi micĭ, numindu-se *óste nemeşéscă.*

Caiĭ, străpunşĭ la nărĭ pentru înlesnirea resuflăriĭ, se deosebĭaŭ nu prin mărime saŭ frumseţe, ci prin răpedĭcĭune şi neobosélă.

Unde este astădĭ acea mândră rasă, care aţîţa o dată admiraţiunea străinilor şi era oprită cu totul de a se esporta afară din hotarele Moldoveĭ? 17)

Unde este? unde, ah! unde sînt multe lucrurĭ!

Cavaleria nu costa Statuluĭ nicĭ un ban: era un serviciŭ feudal.

§ 9. — Din legea marţială a vechilor Moldovenĭ, cunóscem un singur articol:

---

17) *Archiva istorică a Românieĭ;* t. 1, nr. 189.

«Fugarul, carele va lăsa câmpul bătăliei, să fie pedepsit cu o mórte maĭ cumplită, decât acea ce i s'ar «fi putut întâmpla în luptă din partea vrăjmașuluĭ.» [18])

§ 10. — Vom aduce o seriă de mărturiĭ despre proverbiala bravură a Moldovenilor în secolul XVI.

Citâm numaĭ o mică parte din câte lesne s'ar puté cita.

1. Graziani:

«Eĭ se bat cu o așa îndrăsnélă, cu un așa despreț pentru dușmanĭ, cu o așa încredere în sine, încât adesea cu o mână de ómenĭ înfrânseră marĭ armate ale vecinilor...» [19])

2. Vigenère:

«E un popor tot-d'a-una fórte cĭudat, caprițios, țifnos; dar atât de dur și resboĭnic, încât nu o dată a dat învĕțăture acelora ce nu-l lăsaŭ în pace...» [20]).

3. Reichersdorf:

«Némul moldovenesc e feroce, cam barbar, dar fórte ager, după propria sa manieră, în arta militară...» [21])

---

18) **Dantiscus**, ap. **Schard**, op laud. p. 1276: «Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes do«mum revertuntur, suppliciis gravioribus quam si in bello cecidis«sent affliciant.» E vorba despre armata luĭ Petru Rareș. — Cf. **Boemus**, *Mores, leges et ritus omnium gentium* (Lugduni, 158?, in-16); p. 210: «Jussi ad bellum exire capitale est non paruisse».

19) *De Heraclide Despota*, p. 22: «Tanta autem audacia prae«lia ineunt, tantaque hostium contemtione, et fiduci sui, ut saepe «haud magna manu vel integras finitimorum exercitus fuderint...»

20) *La description du royaume de Poloigne et pays adjacens* Paris 1573, în-4); p. 38 verso: «Car ce a esté tousiours une na«tion fort bizarre, fantastique et despitte, et au reste fort endurcie et belliqueuse, et qui a souventes fois donné beaucoup d'affaires «a ceux qui luy ont voulu demander quelque chose...»

21) *Transilvaniae ac Moldaviae succincta descriptio* (Colo-

4. Ruggieri:

«Sînt ómenĭ fórte vitejĭ, dar nu pré aŭ arme, între-«buinţând în ofensivă maĭ ales arce...» 22).

5. Veranzio:

«Moldoveniĭ întrec pe Muntenĭ în bravură; dar Muntenii întrec pe Moldovenĭ în ospitalitate...» 23).

6. Bielski:

«Ostaşiĭ moldovenĭ sînt vitejĭ şi meşterĭ de a mânui «suliţa şi a se apera cu scutul, deşi sînt nesce ţeranĭ «proştĭ luaţĭ dela plug...» 24)

7. Miedzieleski:

«Domnul Moldoveĭ are 30,000 de soldaţĭ, din carĭ «15,000 sînt ostaşĭ de ceĭ maĭ bunĭ şi luptătorĭ de ceĭ «maĭ vitejĭ...» 25)

8. Gorecki:

«Fie-care Moldovén, pînă şi cel maĭ sărac, cată să

---

niae Agr. 1595, în-f) p. 50: gens ista Moldavicá ferox est, et ad-«modum barbara, rebus tamen militaribus et bellicis suo more «eximie instructa...

22) *Relotione del Regno di Polonia nel'anno 1568,* estras de d. V. Alexandrescu din manuscriptele dela Madrid, p. 286: «sono «quei huomini molto bellicosi, ma disarmati, et nell'offendere usano «per il piu gli archi...»

23) **Kovachich,** *Scriptores Rerum Hungaricarum minores* Budae, 1798, în-8); t. 2, p. 103: «Moldavi sunt bellicosiores quam «Transalpini, qui etiam cedunt eis, et Transalpini sunt Moldavis «hospitaliores...»

24) *Sprawa rycerska* (Kraków, 1569, în-4); p. 137: «Dzielni sa «i dobrze sie podkaja z drzewcem za tarcza, chocia chlopi prosci «od pluga...»

25) *Acta Tomiciana,* t. 3, p. 170: «communis populi triginta «millia habere, ac de illis quindecim millia dilectissimorum mili-«tum et ferocissimorum pugnatorum cogere solet...

«aibe un cal, pe care'l încalecă pentru prédă și pentr «resboiu...» [26])

9. Orzechowski:

«Sînt ómenĭ gróznicĭ și fórte vitejĭ; și nicĭ că este pe «fața pămîntuluĭ un alt popor, care pentru gloria res- «boĭnică și eroism să apere o țerișóră maĭ mică contra «maĭ multor dușmanĭ, atacându-ĭ saŭ respingêndu-ĭ fără «încetare...». [27])

§ 11. — Dar ceea ce făcea pe un ostaș moldovén formidabil în ochiĭ vrăjmașilor, era nu atât furiósa-ĭ vitejiă, precum o virtute a anticuluĭ legionar roman.

Scipioniĭ, Meteliĭ, chiar străbunul nostru Traĭan, își mulțumiaŭ stomacul, în timpĭ de resboĭu, cu o bucățică de slănină și cu o fărmitură de caș. [28])

Un burduf de brânză și o pâne de grâŭ — ajungeaŭ soldatuluĭ moldovén pentru o expedițiune. [29])

Chiămându-ĭ sub stéguri, principele iĭ însciința de maĭ 'nainte de numĕrul ḑilelor, pentru care trebuĭ să se aprovisioneze cu hrană [30]): nicĭ o dată eĭ nu luaŭ maĭ

26) P. 18: «quivis, vel egentissimus, domi equum alit, quo prae- «datur ac militat..»

27) *Annales* (Lipsiae, 1711, în-f, ad calcem Dlugossi); t. 2, p. 1555: «suntque homines feri, magnaeque virtutis.; neque alia gens pro gloria belli et fortitudine angustiores fines cum habeat plures ex propinquitate hostes sustineat, quibus continenter aut bellum «infert, aut illatum defendit...»

28) **Spartianus**, *Vita Hadriani*: «Cibis etiam castrensibus in propatulo libenter utens, hoc est larido, caseo et posca, exemplo «Scipionis Aemiliani et Metelli, et authoris sui Trajani.»

29) **Bielski**, *Sprawa rycerska*; p. 138: «Strawe na leku przed «soba nosza, to jest bryndze w koziéj skórce z bialym chlebem, bom to widzial na onczas gdy z nimi bitwa byla u Obertyna.»

30) *Acta Tomiciana*; t. 1, p. 96.

mult, decât ceea ce puteaŭ acăța de șea saŭ a purta de-a umerĭ.

Ast-fel, istoria nu ne arétă nicĭ un singur cas, unde armata moldovénă să se fi plâns saŭ ar fi suferit din lipsa provisiunii.

Fără acéstă frugalitate cu greŭ ne-am puté esplica ilustrele campanie ale luĭ Ștefan cel Mare saŭ Petru Rareș.

§ 12. — Artileria română, deși pré puțină în numĕr pînă la domnia luĭ Ión-vodă, totușĭ ar merita prin caracterul seŭ o mențiune de tot a-parte în istoria arteĭ militare moderne.

Se scie, că fusese Român acela, carele dirigiase tunurile sultanuluĭ Mahomed la luarea Constantinopoleĭ [31]): constatâm aptitudinea națională, jelind însă din inimă împregĭurarea, prin care ișĭ dobîndise primul seŭ lustru.

Meșterĭ în artileria de asediŭ, Româniĭ se destinseră și maĭ mult în privința artilerieĭ de câmp.

Reposatul Bălcescu făcu cel de'ntâiŭ următórea profundă observațiune, pe care o reproducem întrégă: ea este de Bălcescu!

«Artileria la Românĭ a fost mult maĭ în bună stare decât la cele maĭ multe némurĭ.

«La aceste, tunurile fiind pré-marĭ, capiĭ nu puteau «nicĭ nu scieaŭ a le schimba posiția de'ntâiŭ, și ast-fel «de multe orĭ ajungeaŭ a fi nefolositóre în bătăliă.

«Pentru aceea, în Europa scădu mult artileria și în«cepu a se întrebuința maĭ cu sémă în isbirea și apĕ«rarea cetăților; ast-fel a urmat pînă în vécul al XVII.

31) **Chalcocondylas**; lib. 8. — cf. **Șincaĭ**; t. 2, p. 24.

«Tunurile românescĭ eraŭ micĭ: de aceea eraŭ maĭ «mobile și se putea trage tot folosul dintr'însele.

«În planurile din cartea luĭ Georgio Tomasi se vĕd tunurile românescĭ și moldovenescĭ tărîte numaĭ de «doĭ caĭ, în vreme ce cele împĕrătescĭ sînt tărîte de patru caĭ.» 32)

Vom completa acéstă preţiósă notiţă prin cuvintele unuĭ auţor polon din epoca luĭ Ión-vodă, și care vorbesce nu de pre auḑite, ci ca martur ocular:

«Tunurile moldovenescĭ de câmp sînt de fer.

«Ele se forméză din câte șése saŭ câte opt tuburĭ, a«șeḑate numaĭ pe doĕ róte micĭ, în așa mod încât dându-se foc unuĭa din tuburĭ, pe dată isbucnesc pe rînd și cele-lalte, urmând șése saŭ opt detunete.

Cartușele sînt învĕlite în hârtiă.

Încărcarea se face cu multă ușurinţă.

Lungimea tuburilor e ce-va peste un cot.

Glónţele sînt de fer saŭ de plumb, cum se întâmpla.

«Nemic nu póte fi maĭ bun și maĭ trebuincĭos pentru infanteriă, decât aceste tunurĭ, carĭ lesne se strămută din loc în loc, încât o óste pedéstră, încungĭurându-se în marș de un atare zid, înfruntă orĭ-ce atac de cavaleriă...» 33)

32) *Puterea armată și arta militară a Valachieĭ (Iașĭ, 1844, n-8* p. 48.

33) Bielski, *Sprawa rycerska*, p. 138 : hakownice zelazne, «ktorych bylo w jedném lozu po szesci i w drugim po osmi na dwu kolkach lekkich przyprawione, iz niemoze nic lepszego byc «i potrzebniejszego wszedzie pieszemu ludowi jako takie, bo je moze drāb za soba wozic kedy chce, i obrócic na wszytkie strony, «gdzie potrzeba ukaze w ciagnieniu, kiedy po wszytkich stronach «wojska takowe postanowi, moze isc kedy chce z nimi, zaden «nieprzyjaciel jezdny na to nie przytrzc, bo tam jedno od drugiego

Iată dară că Moldovenii cunoscură, sînt acum treĭ secolĭ, nu revolvere cele în miniatură din ḑilele nóstre, ci tunurĭ-revolvere!

Aci admiraţiunea devine pré-viuă pentru ca s'o putem esprime prin cuvinte...

§ 13. — Am arĕtat, cine era Ión-vodă.

Am vĕḑut, ce fel era óstea moldovenéscă.

Inchipuiţi-vĕ acum o óste moldovenéscă sub un Ión-vodă!

§ 14. — Sultanul Selim uĭtâ că, cu un secol maĭ 'nainte, Stefan cel Mare cu 40,000 de Moldovenĭ bătuse 120,000 de Turcĭ conduşĭ de însuşĭ sultanul Mahomet; şi că mult maĭ încóce ilustrul sultan Suleĭman creḑu de trebuinţă 300,000 de Otomanĭ pentru a puté alunga din Moldova pe Petru Rareş.

Dormitând pe sofalele haremuluĭ sub vaporile vinuluĭ de Chipru, el credea, că o armată de şese-ḑecĭ miĭ de başi-buzucĭ lesne va călca în picióre mormîntul luĭ Stefan cel Mare şi al luĭ Petru Rareş, prinḑênd şi legând cot la cot pe desmeticul Ión-vodă.

20,000 de Turcĭ dela Nicopole, 40,000 de Muntenĭ cu domnul lor în frunte, şi vr'o 2,000 de Secuĭ trimişĭ din partea beĭuluĭ transilvan, păşĭaŭ cu sunetele tabulhanaleĭ, ducênd cu triumf pe Petru cel Schiop pentru a-l aşeḑa pe tronul Moldoveĭ...

§ 15. — Ión-vodă prânḑía.

«sie zapala, gdy z jednego puscisz, ktemu predkie nabicie moze byc; gdy masz gotowe nabicie w papierze zawinione, a tém moze «predko nabijac, tak iz bez przestania moze strzelba isc; sa troche «dluzsze nizli na lokciu, kulka w nie wchodzi tak wielka jako do «hakównicy, chocia zelazna albo olowiana...»

Eraŭ intinse doĕ marĭ mese: la una ședea principele, avênd la drépta-ĭ pe marele logofĕt, la stânga pe hatmanul, și în gĭur pe căpeteniele Cozacilor; la cea-laltă masă ședea boĭerimea țeriĭ.

De o dată un călăraș aduce scire despre mișcarea dușmanilor.

Ión-vodă se scólă din mijlocul prânḑuluĭ.

El are adunațĭ lîngă sine, de o cam dată, numaĭ 9,000 de cavaleriă și cele doĕ-spre-ḑecĭ cete de Cozacĭ.

Dar nu se speriă Ión-vodă: planul seŭ e gata.

El chiamă pe credincĭosul vornic Dumbravă, cunoscut deja prin artistica respingere a invasiuniĭ polone.

«Iea pe Cozacĭ; sbóră cu răpeḑicĭunea vîntuluĭ, și apucă pe neașteptate străjile vrăjmașuluĭ...»

Ḑis, făcut.

Insușĭ eroul, cu remășița cea maĭ grea a miceĭ sale oștirĭ, urméză maĭ încet după Dumbravă...

§ 16.—In județul Slam-Rîmniculuĭ, pe malul rîulețuluĭ Rîmna în o depărtare aprópe egală dela hotarele turce, transilvane și moldovene, se află satul Jilisce.

Acolo fu punctul natural, unde se concentrară Munteniĭ, Secuiĭ și Otomaniĭ, pentru a năvăli asupra luĭ Ión-vodă.

Dosul armateĭ lor era spre vadul Rîmneĭ, fața privĭa spre Focșanĭ, avant-posturile se întindeaŭ pînă la țermiĭ Siretuluĭ.

Plinĭ de încredere în puterea forțeĭ numerice, sigurĭ că Moldoveniĭ sînt pré slabĭ pentru a se puté opune, basațĭ pe ura aristocrațieĭ către Ión-vodă; inamiciĭ speraŭ că vor ajunge la scopul lor chĭar fără vĕrsare de sânge.

Ast-fel, oprindu-se la Jilisce, Petru cel Schĭop trimise

poruncĭ la toţĭ boĭeriĭ Moldoveĭ să vină a i se închina la marginea ţĕriĭ, primindu-l ca pe un stăpân noŭ, venit cu stég de domniă dela Înalta Împĕrăţiă.

Pînă atuncĭ, în aşteptare, domnul muntenesc bea vin de Drăgăşanĭ în sănătatea frăţine-seŭ; Turciĭ beaŭ haşiş în onórea Proroculuĭ; Secuiĭ beaŭ ce găsiaŭ pentru a nu rĕmâné nicĭ eĭ în urmă. . . . .

Tabăra era fără şanţurĭ.

Străjile steteaŭ la o mare distanţă . . . .

Ce le păsa lor, fie orĭ-cum va fi, când victoria era atât de sigură?

§ 17 — Vornicul Dumbravă, înaintând în cea maĭ mare tăcere, surprinse într'a-murgul seriĭ, înconjură şi desarmă 400 Muntenĭ, carĭ păḑiaŭ de departe intrarea tabereĭ.

Maĭ 'nainte de zorĭ sosesce Ión-vodă cu grosul oştiĭ.

Află numĕrul, spiritul şi disposiţiunea vrăjmaşilor; şi concertéză la moment, cu schînteĭa ginganticuluĭ seŭ geniŭ, schiţa acţiuniĭ.

Diminéţa era brumósă, ca maĭ tot-d'a-una în invecinările apelor.

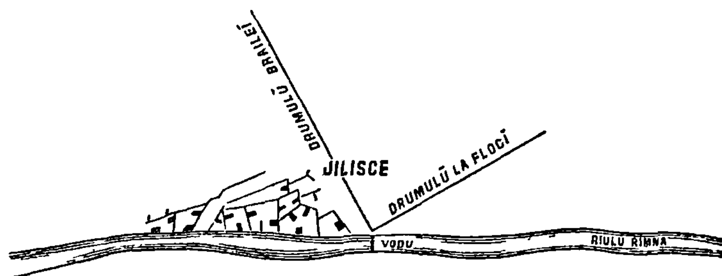
Inamiciĭ dormiaŭ în linisce, iar caiĭ lor păsceaŭ în voiă pe câmp.

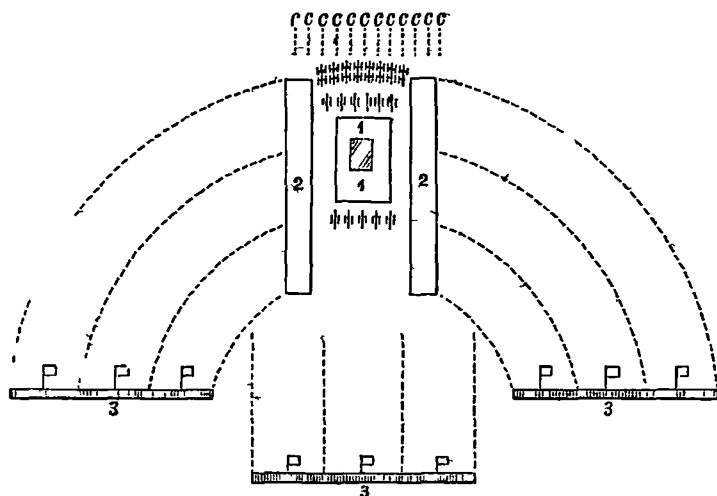
Ión-vodă trimite înainte pe bravul Dumbravă cu Cozaciĭ pentru a încungĭura tabăra şi a lovi din dos despre vadul Rîmneĭ.

El-însuşi îşĭ desfăşură armata într'o singură liniă puţin profundă, reţine centrul, înaintéză aripele, şi se răpede asupra inamicilor din cele-lalte treĭ părţĭ, isbind cu centrul seŭ faţa tabereĭ, cu aripa stânga pe acea dréptă şi cu aripa drépta pe acea stângă a vrăjmaşilor [24]).

---

24) **Paprocki**, in *Tesaur de monumente;* t. 3, p. 279: «Er aber

Ordinea primitivă a bătălieĭ dela Jilisce.

Esplicaţiunea : *1—cuadratul pedestrimiĭ inamice, în golul căruia staŭ corturile generalilor; 2—cavaleria inamică; artileria; parcul; 3—armata luĭ Ión-vodă; c c c Cozaciĭ; directiunea de atac.*

«Ivon hatte seine Ordnung so gemacht, das die Feinde von ihm «auf dreien Seiten, und von Polen auf der vierten ueberfallen «wurden.»—Gorecki, p. 49: «sua acie in longitudinem extensa, «tribus ex partibus hostium castra, omni praesidio nudata, agre«ditur . . . »

§ 18.—Tabĕra dușmană, după maniera turcă, întrodusă atuncĭ și la Muntenĭ [35]), era așeḑată în următorul mod.

Parcul, compus din căruțe și cămile, formă dosul.

Maĭ încóce, spre miĭlocul tabereĭ, se aflaŭ corturile căpitenielor, în gĭurul cărora stetea în cuadrat infanteria.

Baterie de tunurĭ o acoperĭaŭ: unele de 'nainte, celelalte la spate.

Cavaleria se lungĭa în doĕ liniĭ perpendiculare parculuĭ, în interiorul cărora era inchisă tótă tabăra ca între doĕ ziḑurĭ paralele [36]).

§ 19. Inamiciĭ visaŭ.

Visurĭ dulcĭ de victoriă, de triumf, de prédă!

Turciĭ visaŭ paradisul luĭ Mohamed pe undoĭosul sîn al frumóselor róbe Moldovence [37]).

Munteniĭ și Secuiĭ, smerițĭ tovarășĭ aĭ Otomanilor, dobîndeaŭ în vis tot ce nu trebuia pâgânuluĭ: turme de porcĭ! [38])

De o dată, când abia se lumina de ḑi, îĭ treḑesce o musică infernală: strigăte de furiă, țipete de durere, tropotul cailor, zingânitul armelor. . . .

Vornicul Dumbravă sfarmă parcul și pătrunde pînă

---

35) **Veranzio**, ap. **Kovachich**, op. cit.; t. 2, p. 103: «Transal«pini, nullis de re vestiaria aut militari legibus obnoxii, omnia cum «Turcis habent promiscua, propter mutuam consuetudinem.»

36) Veḑĭ gravura uneĭ tabere turce în **Bielski**, *Sprawa rycerska*.

37) **Saedino Turco**, *Chronica dell'origine e progressi della casa Otomana* (Madrid, 1652, în-4); t, 2, p. 302: «donzelle Bog«danesi di cotanta bellezza, che il contemplarle n'era il capitale «dell'eterno godimento . .» Autorul, care trăi pe timpul luĭ Ión-vodă, descrie impresiunile Turcilor după victoria lor asupra luĭ Stefan cel Mare.

38) Ibid.: «le greggi delli porci, che in quella vasta Provincia «furono ritrovate, ne toccarono tutte all'essereito Vallaco».

la corturile capilor; iar unde nu e voinicul Dumbravă, acolo este Ion-vodă: Ión-vodă din faţă, Ión-vodă din drépta, Ión-vodă din stânga!

§ 20. — Las pe ómeniĭ de atunce a face tabloul măcelului:

«Era un spectacol hidos; spaţiul câmpuluĭ sta aşternut «de cadavre, preserat de arme, îmbuĭbat de sânge; nu«maĭ pe alocurea vedeaĭ câte un rânit maĭ sbucĭumân«du-se încă între viaţă şi mórte, vrênd să fugă, vrênd să se ţină pe picióre, încercând a se rădica din ţerînă, «şi iarăşĭ cădênd . . »[39])

Orgoliósa armată a luĭ Satana, sdrobită de mânia Ceruluĭ, în poemul luĭ Milton!

§ 21. — Cincĭ-decĭ miĭ de inamicĭ îşĭ dederă sufletele, invocând în agoniă, uniĭ pe Crist, alţiĭ pe Mohamed.

Petru cel Schĭop scăpâ, nu se scie cum, la învecinata Brăilă.

Frate-seŭ, domnul muntenesc, fugi la Flocĭ, datorind mântuirea vieţeĭ eroismuluĭ uneĭ ilustre familie, în care virtuţile se par a fi fost ereditare.

Cu treĭ-decĭ de anĭ maĭ înainte visternicul Radu Golescu fuse celebru prin vitejiile sale [40]).

El lăsâ doĭ fiĭ demnĭ de tată: clucerul Alb şi vornicul Ivaşcu Golescĭ.

Aceştia sînt carĭ scăpară în bătălia dela Jilisce dilele

39) Gorecki, p. 50: «Tum spectaculum fuit horribile, in campis «patentibus omnes viri afflicti; ac multi, vulneribus acceptis, neque «fugere posse, neque quietem pati, niti modo, et statim concidere. Postremo, omnia qua visus erat, constrata telis, armis, cadaveri«bus, et humús infecta sanguine . . .»

40) *Condica crisóvelor monastiriĭ Vieroşul* (MS. în Archiva Statuluĭ, 1780, în-f); p. 145.

domnuluĭ muntenesc, precum o mărturisĭa maĭ în urmă el-însușĭ într'un act oficial: «maĭ mare dragoste am vĕḑut dela jupânul Ivașco vel-vornic și dela frate-seŭ «jupânul Alb vel-clucer decât dela toţĭ ceĭ-lalţĭ; fiind «fórte bucuroșĭ a-șĭ pune eĭ capetele lor pentru capul domnieĭ mele; căcĭ să nu se fi întors eĭ asupra oștiĭ «moldovenescĭ cu suliţele, apoĭ capul domnieĭ mele ar «fi căḑut; și atuncĭ jupânul Ivașco vel-vornic a scăpat din resboĭu rănit, iar jupânul Alb vel-clucer și-a lăsat «capul seŭ acolo, la vadul ce se ḑice Rîmna, lîngă «satul Jilisce, pentru capul domnieĭ mele . . .» 41)

Golesciĭ, nu Petru cel Schiop, meritaŭ de a se bate cu un Ión-vodă. . . o nu! fericită ar fi fost România, dacă tocmaĭ ceĭ aleșĭ aĭ seĭ n'ar fi ridicat nicĭ-odată o fratricidă armă unul asupra altuia!

§ 22. — Pe când boĭeriĭ muntenĭ scăpaŭ viéţa domnuluĭ lor, domnul moldovenesc scăpa vieţile boĭerilor seĭ.

Părcalabul Jeremia Golia, de care avurăm deja ocasiunea de a vorbi în vr'o câte-va rîndurĭ și vom maĭ vorbi și maĭ la vale, combătea cu o deosebită bravură alăturea cu Ión-vodă, adecă acolo unde lupta era maĭ crâncenă, resistenţa maĭ inverșĭunată, pericolul maĭ mare.

O armă inamică se rădică asupra vitézuluĭ boĭer.

In focul bătălieĭ nu e chip a te feri de tóte loviturile.

Incă o clipă, și părcalabul era mort.

Ión-vodă preveni acea clipă: buzduganul principeluĭ 42) turti pe indrăzneţul dușman 43).

41) Ibidem; p. 160.

42) Domniĭ intrebuinţaŭ buzdugane, precum veḑĭ în *tabloul bătălieĭ dela Obertin.*

43) Acest fact l'a conservat numaĭ cronica turcă în Mignot, t. 2, p. 212: «à qui il avoit sauvé la vie dans le dernier combat...»

Jeremia Golia remase viŭ....

§ 23. — Pentru a micşora gloria eroului nostru în strălucita victorià dela Jilisce, un critic maliţios ar puté, la prima vedere, s'o represinte ca un resultat al nesciinţeĭ şi al negligenţeĭ capilor armateĭ celeĭ biruite.

1. De ce óre să se fi oprit eĭ la Jilisce, pe când trebuĭa să păşéscă drept înainte asupra Iaşuluĭ ?

2. De ce, oprindu-se cum aŭ făcut, eĭ nu-şĭ întăriră posiţiunea ?

Aceste doĕ imputărĭ, ce se par a fi capitale, devin puţin seriόse în faţa uneĭ aprofundate esposiţiunĭ de motive.

Era forţa majoră ca duşmaniĭ să se oprésca la Jilisce, şi décă nu era de asemenea o forţă majoră, cel puţin era o puternică raţiune militară ca eĭ să nu se retranşeze în posiţiunea lor.

Să analisâm.

§ 24. — 1. Armata luĭ Petru cel Schĭop se compunea din treĭ elemente eterogene, Turcĭ, Muntenĭ şi Secuĭ, carĭ, venind din diferite părţĭ, nu puteaŭ năvăli în Moldova maĭ 'nainte de a se fi întâlnit şi concentrat undeva afară din hotare: Jiliscea fu, prin natura sa, punctul cel maĭ nemerit pentru atare operaţiune.

Sosirea câte-şĭ-trelor detaşamente nu putea ocurge în aceĭaşĭ ḑi, fiind plecate din distanţe şi în împregĭurărĭ variate; ast-fel încât detaşamentul sosit la Jilisce cel de 'ntâĭu trebuĭa să aştepte acolo sosirea celuĭ de al doilea, şi apoĭ ambele să adaste pînă la sosirea celuĭ de al treilea: étă deja un interval de maĭ multe ḑile.

Turciĭ veniaŭ de departe, Secuiĭ de peste Carpaţĭ, chĭar Munteniĭ nu eraŭ toţĭ de pe aprópe, cetele cele maĭ brave fiind tocmaĭ dela Olt; încât, după un marş

fórte îndelungat pînă la Jilisce, le trebuia tuturora de o potrivă un timp de odihnă.

În acest mod se respinge acusaţiunea strategică cea maĭ gravă ce se putea face armateĭ luĭ Petru cel Schĭop: de ce nu merse înainte?

2. Dela Focşanĭ pînă la Iaşĭ este o distanţă de 18 ḑile de marş ordinar, 8 ḑile de marş forţat pe drum mare, 6 ḑile de marş forţat pe drumurĭ lăturaşe; iar cu tóte înlesnirile câte se maĭ pot procura prin un sezon frumos—cel puţin 5 ḑile.

Ast-fel, o depărtare minimum de 5 ḑile se intrepunea între armata dela Jilisce şi între reşedinţa luĭ Ión-vodă.

Cătră acéstă consideraţiune se maĭ adaogă o altă şi maı ponderósă: Petru cel Schiop sciea, că Domnul moldovenesc nu avuse încă timpul de a-şĭ aduna o armată, de care se afla în o pré-mare lipsă, de óră-ce se vĕḑuse silit a alerga la sprijinul câtor-va sute de Cozacĭ.

Ne avênd de cine a se teme, şi maĭ fiind şi de tot depărtată dela desarmatul seŭ adversar, contra cuĭ óre să-şĭ fi retranşat tabĕra armata dela Jilisce?

În fine, pînă şi într'o necesitate veghĭată, tot încă fortificarea tabereĭ ar fi fost pré-vătĕmătóre, dând celor retranşaţĭ o ideiă esagerată de puterea adversaruluĭ şi de propria lor slăbicĭune, ceea ce 'ĭ-ar fi demoralisat de maĭ 'nainte.

§ 25.—Care dară să fi fost greşéla celuĭ bătut?

Geniul, numaĭ geniul aceluĭa ce-l bătuse!

§ 26.—Prin minunata esecuţiune a ordinilor luĭ Ión-vodă, vornicul Dumbravă fu principalul instrument al victorieĭ dela Jilisce.

Ambele sale misiunĭ, acea de a surprinde avant-pos-

turile inamicilor și acea de a-ĭ lovi în dos, fură de o potrivă de o greutate estraordinară.

Să fi scăpat un singur om din avant-posturĭ, vrăjmașiĭ s'ar fi pregătit, și atuncĭ totul era perdut!

Să fi întârḑiat o singură clipă lovirea din dos—dușmaniĭ ar fi avut spaţiul deschis ca să fugă peste Rîmna, unde ar fi putut a se reorganisa.

Pentru a isbuti în aceste doĕ artistice operaţiunĭ, prin răpeḑiciunea mersuluĭ, tăcerea mișcăriĭ, calculul timpuluĭ, apropositul ataculuĭ, se cerea din partea capuluĭ detașamentuluĭ inteligenţa cea maĭ viuă unită cu sângele cel maĭ rece.

§ 27. — Dar sublimul victorieĭ consistă în modul, în care însușĭ Ión-vodă atacâ pe vrăjmașĭ.

In arta militară acea speciă de atac se numesce «ordine concavă».

Din causa aceșteĭ ordinĭ Annibal fu biruitor la Canna, Narses la Casilino, Eduard III la Crécy.

Tot din causa aceșteĭ ordinĭ, Petru Rareș fu biruit la Obertin.

Ea presintă, prin urmare, și avantage și desavantage, pe carĭ le pot apreţui, în minutul decisiv, numaĭ crieriĭ unuĭ adevĕrat general.

Iată ce ḑice renumitul Montecuculli:

«Ordinea concavă reușesce maĭ cu samă pe un timp nouros, când e praf, când e fum, saŭ în alte asemenĭ «ocasiunĭ, când adversarul nu póte observa mișcările «tale»[44].

44) Acest pasagiŭ lipsesce în prima ediţiune italiană, *Memorie che rinfermano una esatta instruzzione dei generali* (Colonia, 1704, in-8); t. 1, p. 44; și fu adaus de către autor în urma unor

Ce e dreptul, întindêndu-ţĭ pré-mult fruntea armateĭ, ca să încingĭ pe vrăjmaşĭ, rărescĭ peste mĕsură şirurile şi le espuĭ a fi rupte.

Acésta se putea aplica maĭ cu deosebire către óstea luĭ Ión-vodă, care era maĭ mult decât mică în comparaţiune cu acea a rivaluluĭ.

De aceĭa nicĭ eroul nostru nu recurse la ordinea concavă, decât numaĭ o singură dată: când avea a face cu nesce duşmanĭ orbiţĭ prin somn şi prin bruma dimineţeĭ. El ghicise pe Montecuculli!

§ 28. — Victoria dela Jilisce deslégă una din problemele politice cele maĭ vitale: un principe póte el óre a pune temeiŭ pe o armată mică şi compusă din recruţĭ?

Astădĭ România are sub arme întreit atâţĭa cu câţĭ Ión-vodă înfrânsese pe Petru cel Schiop.

Petru cel Schĭop avea o óste de şése orĭ maĭ numerósă, decât acea a luĭ Ión-vodă.

Décă atuncĭ 10.000 de Moldovenĭ bătuseră 60,000 de inamicĭ; de ce óre acuma 30,000 de Românĭ n'ar fi în stare de a bate 180,000 de duşmanĭ?

Atuncĭ, ca şi acuma, învingĕtoriĭ eraŭ adunaţĭ în pripă, rĕŭ disciplĭnaţĭ, nedeprinşĭ cu focul, fără esperiinţă.

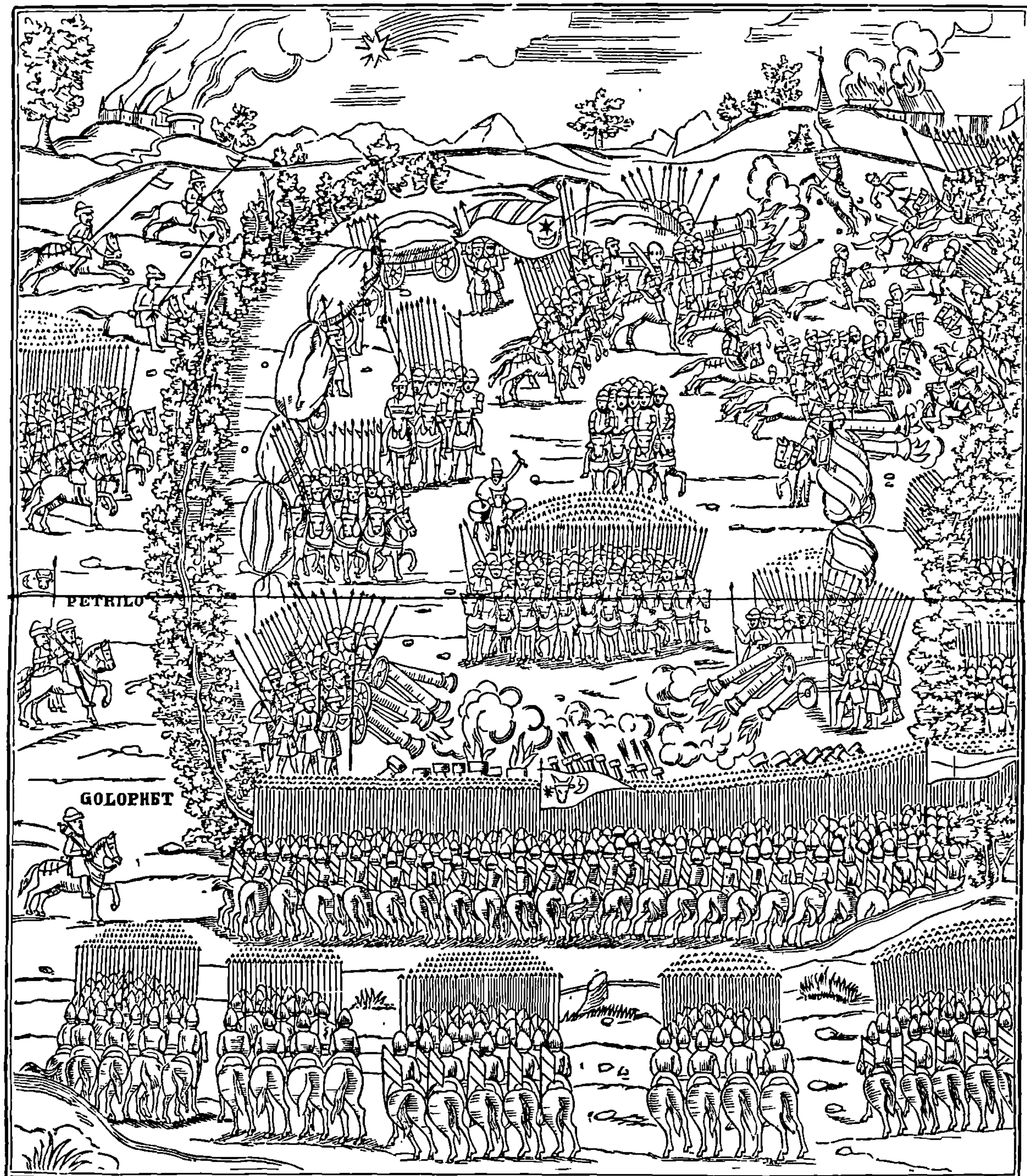
Atuncĭ eĭ aveaŭ în fruntea lor un căpitan mare; un căpitan mare ne trebuesce acuma . . .

§ 29. — Immense fură consecuenţele acesteĭ prime bătălie:

1. Ea supuse luĭ Ión-vodă tótă Ţéra-Românéscă;

---

maĭ profunde meditaţiunĭ în ediţiunea posterióră francesă, *Mémoires divisez en trois livres* (Strasbourg, 1735, in-8); p. 45: «Cecy «réussiroit mieux dans un tems couvert de nuages, de poussière, «de fumée, et toutes fois et quantes que l'ennemi ne pourra pas s'appercevoir de vos mouvemens . . . »

Ordinea concavă, în care Petru Rareș atacă pe Polonĭ în bătălia dela Obertin în 1531

desemnată de Martin Bielski, care luase parte la acea bătăliă.

2. Ea topi una din cele maĭ frumóse armate dușmane;

3. Ea fu câștigată maĭ fără nicĭ o perdere din partea Moldovenilor. . . . .

O asemenea victoriă merită cu tot dreptul de a fi recunoscută, ca una din cele maĭ remarcabile în istoria modernă.

§ 30. — Ión-vodă rĕmase patru ḑile pe câmpul de bătăliă:

Ingropâ pe ceĭ căḑuțĭ, între carĭ avu desplăcerea de a nu găsi și pe Petru cel Schiop;

Impărți între ostașĭ bogata prédă, surprinsă în tabĕra inamiculuĭ;

Dete obositeĭ sale armate un timp de repaos;

Se maĭ întări ce-va-șĭ prin noĭ soldațĭ de prin județele maĭ de aprópe ale Moldoveĭ.

Apoĭ se mișcâ spre centrul Țeriĭ Romînescĭ; arḑênd, tăiând, jefuind tóte în cale-ĭ, după obiceiul timpuluĭ: căcĭ Hugo Grotius nu venise încă pentru a restringe setea sângeluĭ la proporțiunile stricteĭ necesitățĭ.

Ast-fel Ión-vodă ajunse la Bucurescĭ.

§ 31. — Eroul nostru era al doilea domn moldovenesc, căruia i s'aŭ inchinat țermiĭ Dîmboviţeĭ.

Cu o sută de anĭ maĭ 'nainte, Bucurescenii veḑură aci pe strămoșul seŭ, marele Ștefan, care, după ce bătuse pe domnul muntenesc de atuncĭ într'o bătăliă generală de pe la marginea țeriĭ, merse cu iuțéla săgețiĭ, întocmaĭ ca Ión-vodă, drept asupra capitaleĭ: o regulă de strategiă.

Dar în acele timpurĭ Bucurescĭul fusese maĭ tare: pe înălțimile maluluĭ nordic al Dîmboviţeĭ, unde remase pînă în ḑilele nóstre memoria «Curțiĭ-vechĭ», se a-

fla[45]) o citadelă, numită «Cetatea Dîmboviței», care în curs de o ḑi întrégă respinsese armata luĭ Ștefan cel Mare [46]).

Vechile fortificațiunĭ răsipindu-se de atuncĭ încóce, Ión-vodă putu intra acum în Bucurescĭ fără a fi întimpinat cea maĭ mică oposițiune, nu de o ḑi, ci astă-dată nicĭ măcar de o óră.

§ 32. — Studiând istoria română, adesea ne cuprinde mirarea, cum de n'a luminat nicĭ o dată în mintea străbunilor noștri, deși ocasiunĭ aŭ fost pré-destule, mântuitórea ideiă de unire administrativă a unor țerĭ maĭ mult decât surorĭ.

Vĕḑurăm stégurĭ moldave în Bucurescĭ, vĕḑurăm stégurĭ muntene în Sucéva și în Iașĭ; dar Unire tot nu era.

Mircea cel Mare a fost cuprins Moldova și, în loc s'o incorporeze pentru tot-d'a-una cu Țéra-Românéscă, el se mulțumise a-ĭ da un domn din mâna și sub protecțiunea sa.

Ștefan cel Mare imitâ acest esemplu în privința Muntenilor.

Mult maĭ tărḑiŭ Mihaĭu Vitézul reuși a intruni sub sabia sa Transilvania, Țéra-Românéscă și Moldova; eĭ bine! el îșĭ lăsâ șie numaĭ Transilvania. dând Țéra-Românéscă unuĭ fiĭu și Moldova unuĭ nepot de frate.

De unde óre să fi provenit acea curiósă tendință tradițională, pe care abia-abia o putu stĕrpi ĭerĭ-alaltă-ĭerĭ murmurul Europeĭ întregĭ ?

§ 33. — Reŭ-voitoriĭ Românilor represintă acest fenomen ca o consecință a uneĭ antipatie, care ar fi des-

45) După opiniunea d-luĭ **Berindeiu**, *Revista Română*, t. 1, p. 324.
46) *Letopisețe*, t. 1, p. 125.

părţind din timpiĭ ceĭ maĭ vechĭ pe Muntenĭ de Moldovenĭ.

Dar să fi fost aşa, Mircea şi Mihaĭu n'ar fi dat Moldovenilor un domn separat, nicĭ Ştefan Muntenilor; ci fie-care din eĭ şĭ-ar fi intărit propriul jug, fără care nu putea să-şĭ esercite ura.

Purtarea luĭ Ştefan, Mihaĭu, Mircea, fu simpatică, nu antipatică.

Munteniĭ se băteaŭ cu Moldovenĭ, precum în anticitate Ateniениĭ se bătuseră cu Beoţianĭ, Spartaniĭ cu Arcadianĭ, tóte orăşelele Eladeĭ unul cu altul, fără a rumpe prin atarĭ «petrecerĭ» legămîntul frăţieĭ grece.

Când venĭa vorba de un Omer, toţĭ Eliniĭ se grăbĭaŭ a striga cu mândriă: al nostru.

La Muntenĭ şi Moldovenĭ sentimentul glorieĭ naţionale pan-române fu, póte, şi maĭ desvoltat.

Vom da un singur esemplu.

Stefan cel Mare strivise în maĭ multe rîndurĭ pe Muntenĭ; dar el ilustrase prin eroismul seŭ numele tuturor Românilor; şi Munteniĭ, uĭtând tóte câte aŭ fost suferit din parte-ĭ, nu numaĭ cântaŭ cântece în onórea-ĭ, ci încă portretul seŭ îl găsi însuşĭ Ión-vodă în palatul domnesc din Bucurescĭ, făcut *fresco* chĭar pe păretele etaculuĭ princiar, în tótă statura, cu coróna pe cap şi cu un toég în mână [47]).

Cronicele muntene merseră şi maĭ departe: ele pre-

47) Strykowski, loco cit.: «Gdym jachal do Turek, vidzialem w «Bukorestu stolecznym miescie i w dworze hospodara Multanskiego, u któregosmy byli na czci, obraz wymalowany z possochem sta- «roswieckim, wzrostru wysokiego ?), tego Stephana, w koronie królewskiej, na murze w swietlicy hospodarskiej pokojowej.»

tind că vitézul Moldoveĭ ar fi domnit șése-spre-ḑece anĭ asupra Țeriĭ Românescĭ 48).

Unde dară fost'a vre-o-dată antipatiă? — numaĭ dóră în imaginațiunea cabinetuluĭ vięnez saŭ în alucinațiunile Turcieĭ!

§ 34.—Mircea, Stefan, Mihaĭu, fură ómenĭ de geniŭ: eĭ nu puteaŭ a nu fi înțeles supremele avantage ale uneĭ Unirĭ, prin care se duplicaŭ forțele lor și se micșuraŭ în același grad acele ale dușmanilor; prin urmare, cată să fi fost o causă fórte seriósă, pentru ca să-ĭ fi impedecat pe eĭ de a pune culme măririĭ naționale.

Noĭ uniĭ intrevedem în misteriul trecutuluĭ aceĭașĭ tristă causă, care era cât p'aci să zădărnicéscă realisarea Uniriĭ în ḑilele de acum: aristocrația.

Boeriĭ preferĭaŭ să fie maĭ multe tronurĭ, maĭ multe logofeție, maĭ multe vornicie, maĭ multe visterie, maĭ multe postelnicie, maĭ multe «locurĭ boĭerescĭ».

Boeriĭ muntenĭ se temeaŭ de rivalitatea boerilor moldovenĭ și vice-versa.

Boeriĭ din ambele țĕrĭ dorĭaŭ a se ținé maĭ în familiă, pentru a fi cu atât maĭ tarĭ.

In fine, boeriĭ, dela inceput și pînă maĭ de-ună-ḑĭ, formaŭ un ẕid nestrăbătut contra a orĭ-ce încercare de unire administrativă.

La 1859 oposițiunea boerésca fu învinsă, pentru că boeriĭ nu maĭ eraŭ decât o fantomă a trecutuluĭ lor; dar în secoliĭ XV și XVI îĭ apĕraŭ încă doĕ arme formidabile:

1. Fie-care boer nutrĭa sute de slugĭ ce-ĭ lingeaŭ tipsiele și juraŭ în numele seŭ;

---

48) **Engel**, t. I. p. 210. — *Magazin istoric*, t. 4 p. 234.

2, Fie-care avea facultatea de a reversa în tot momentul asupra țerii sale o invasiune turcă, maghiară, polónă.

Și la 1859 boerii ar fi vrut să lucreze tot prin slugi și prin invasiuni; dar slugile se împuținară, se moleșiră, se săturară de atâta slugărit; iar politica Europei închise calea invasiunii, pentru a nu se călca «equilibrul» — ideiă necunoscută în dilele lui Stefan, Mihaiŭ, Mircea.

§ 35. — Ión-vodă făcu și el în cestiunea Unirii tot ce-i permitea starea impregiurărilor.

El vroia să védă Téra Românéscă de 'ntâiŭ mulțumită, și al doilea unită cu Moldova prin cea mai strînsă legătură.

Pentru a satisface pe Munteni, el le dede un principe dintre ei și din ném domnesc; însă, firesce, dintr'o familiă dușmană de mórte cu acea a lui Petru cel Schiop.

Cu vr'o douĕ-deci de ani mai 'nainte, domnise acolo un bastard—bastardii eraŭ pré mulți nu numai în Moldova un bastard renumit prin caracterul seŭ blând și pacinic, și care, otrăvit de către boerii sei, deși ei însiși îi recunoscuseră titlul de «cel Bun», lăsă orfani trei fii:

1) Petru Cercel;

2) Mihaiŭ cel Vitéz;

3) Vintilă.

Câte-și-trei remaseră despoiați de tron, pe care'l apucase o altă dinastiă de asemenea bastardă, anume tatăl lui Petru cel Schiop.

In interval, cei trei frați desmoșteniți cercaŭ valurile lumii sub orizonturi străine: Petru Cercel călătoria prin Italia și Franța, învĕță aprópe tóte graiurile Europei, scriea versuri în limba lui Tasso și atrăgea asupră-și,

prin maniere și învĕțătură, admirațiunea curtesanilor celor maĭ rafinațĭ și a ómenilor celor maĭ instruițĭ aĭ epoceĭ; Mihaiŭ cel Vitéz era încă mic, dar deveni gigant peste treĭ-ḑecĭ de anĭ; Vintilă îșĭ găsise un refugiŭ în Moldova, și Ión-vodă îl puse acum domn al Țeriĭ Românescĭ.

Devotamentul acestuĭ noŭ principe muntenesc era asigurat, nu prin recunoscința ce o datoria bine-făcĕtoruluĭ seŭ,—căcĭ recunoscința, de cele maĭ multe orĭ, e muma vrăjmășieĭ;—ci-'l asigura simțul ereditar de resbunare contra familieĭ luĭ Petru cel Schiop: amiciĭ ceĭ maĭ bunĭ sînt tocmaĭ aceia ce uresc impreună acelașĭ lucru.

Cu tóte astea, într'o cestiune atât de gingașă, eroul nostru nŭ se mulțumi cu o singură garanțiă; spre deplină linisce, el lăsâ în Bucurescĭ, pe lingă Vintilă, pe gloriosul vornic Dumbravă cu vr'o câțĭ-va Moldovenĭ, ca să-l apere, să-ĭ sluj́éscă... să-'l preveghieze.

Era óre-cum o semi-unire.

§ 36. — După patru ḑile de odihnă în capitala Țeriĭ Românescĭ, Ión-vodă sunâ acum trâmbița plecăriĭ și conduse triumfătórea-ĭ armată la Brăila, unde se afla refugit rivalul seŭ Petru cel Schiop.

§ 37. — Ne intrerupem aci un pic pentru a face o observațiune asupra muvementuluĭ numeric al oștiriĭ moldovene: alt fel cu greŭ ne-am puté orienta în urmarea acesteĭ campanie.

Am vĕḑut că, în ḑiua dela Jilisce, Ión-vodă avuse 9,000 de aĭ seĭ, cavaleriă grea, și peste 1,000 de Cozacĭ, cavaleriă ușóră: infanteria iĭ lipsia cu desevîrșire, și nicĭ că 'i-ar fi fost de vre-un folos, atât din causa miraculóseĭ răpeḑiciunĭ a mersuluĭ, precum și din acea a caracteruluĭ curat ecuestru al lupteĭ.

Dar el se gândise la importanţa pedestrimiĭ chĭar din ḑiua declaraţiuniĭ de resboiŭ: «craĭniciĭ», adecă heralḑiĭ domnescĭ, umblaŭ din judeţ în judeţ, din oraş în oraş, din sat în sat, chiămând ómenĭ bunĭ carĭ să mérgă cu léfă mare să servéscă principeluĭ lor contra urgieĭ păgâne.

Era timpul lucruluĭ de câmp; dar orĭ-cum să fi fost, tot încă voĭnicĭ s'aŭ găsit destuĭ şi se immulţĭaŭ mereŭ pe ḑi ce mergea.

Ast-fel, vr'o câte-va miĭ din infanteriă ajunseră la Ión-vodă în intervalul repaosuluĭ după victoria dela Jilisce; ceĭ maĭ mulţĭ, de sigur, din invecinaţiĭ munţĭ aĭ Vranceĭ, popor tot-d'a-una vèstit ca cel maĭ dîrz între Moldovenĭ.

Apoĭ în cursul treceriĭ prin Ţéra-Românéscă şi în impul şederiĭ în Bucurescĭ, infanteria moldovenéscă crescu prin un mare numĕr de Muntenĭ, veniţĭ uniĭ de bună voiă, pentru a se dinstinge sub stindardele vitézuluĭ; alţiĭ din antipatiă contra fósteĭ dinastie; o sémă puşĭ sub arme din obligaţiune de alianţă din partea luĭ Vintilă-vodă.

In acest chip, sosind sub muriĭ Brăileĭ, Ión-vodă avea deja aprópe 14,000 de infanteriă.

§ 38. — Cu o sută anĭ maĭ 'nainte un istoric bisantin numĭa Brăila «cea maĭ celebră piaţă în tóte ţerile române» [49]).

Negoţul seŭ era atât de întins, încât în cursul evuluĭ-

49) Ap. Stritter, *Memoriae populorum olim ad Danubium incolentium* (Petropoli, 1789, în-4); t. 2, p. 926: «Prailabum urbem Dacorum, quae totius Daciae forum erat celeberrimum...»

medĭiŭ o visitaŭ pînă și vasurĭ spaniόle, venite din depărtatele țermurĭ ale Barceloneĭ[50])

Turciĭ, cuprindênd'o, după ce alungaseră pe famosul Țepeș, nu numaĭ nu desființară comerțul Brăileĭ, ci încă îl înălțară pînă la culme.

Pentru a-șĭ asigura acéstă importantă posițiune, eĭ incungĭurară orașul cu un parcan, și zidiră pe o stâncă a Dunăriĭ o formidabilă citadelă cu cincĭ bastióne[51]).

Un beĭu comanda garnisóna.

§ 39. — Ca și la Bucurescĭ, Ión-vodă fu al doilea domn moldovenesc venit sub muriĭ Brăileĭ.

Cu un secol maĭ 'nainte ea fusese arsă de către Ștefan cel Mare, pe ale căruĭ urme pășĭa acum vitézul seŭ strănepot[52]).

§ 40. — Ión-vodă ceru estradarea luĭ Petru cel Schiop.

Capul cetățiĭ trimise patru Turcĭ cu ḑece ghĭulele, ḑece glónțe și două săgețĭ, pentru ca să spună domnuluĭ moldovenesc că-l va ospĕta cu acest fel de mâncărĭ, décă nu se va grăbi a se retrage cu pace de 'naintea Brăileĭ.

Ión-vodă dede pe ceĭ trimiși pe mânile calăilor; le tăiă nările, buzele și urechile; îĭ restignî cu cuĭe de fer pe o prăjină, cu capetele în jos; și-ĭ espuse ast-fel în

50) Precum s'a încredințat **D. V. Alecsandrescu**, visitând archiva municipală din Barcellona.

51 **Sulzer**, op. cit.; t. I, p. 370: «die Festung, welche in einem «mit Basteyen umgebenen Schlosse besteht, auch deswegen noch «betraechtlich, weil sie auf einem steilen Ufer der Donau liegt, «und an einem Arm derselben, der ihr zum Hafen dienet, unten «durch eine Redoute vertheidigt wird....»

52) **Letop.**, t. 1, p. 123.

fața inspâîmaților orășenî, strigând că aceîașî sórtă a-
ștéptă pe toțî păgâniî.

Apoî, fără a lăsa pe uîmițiî spectatorî aî teribiluluî
supliciŭ să revină din inlemnirea lor, el porunci pede-
strimiî a escalada muriî.

Scările de asediŭ eraŭ gata: imitate după acele in-
trebuințate atuncî în Germania, ele conservară în limba
nóstră militară pînă și numele lor cel nemțesc: «loître»
dela «leiter» [53]).

Infanteria moldovenéscă nu avusese încă ocasiunî de
a se distinge sub ochiî eroiculuî principe.

Pe de altă parte, ea sciea din famă, cât de avută era
negutătorésca Brăilă.

Amorul propriŭ și lăcomia unite făcură minunî: pe-
destrașiî se aruncară asupra ziduluî cu atâtă furiă, ră-
sipiră petrele și făcură o lată breșă cu atâta iuțélă,
încât garnisóna turcă nu avuse nicî timpul nicî cura-
giul de a respinge turbatul asalt: câțî putură, fugiră în
citadelă.

Virtutea infanterieî nóstre la escaladarea Brăileî egală
pe acea a cavalerieî la surprinderea tabereî dela Jilisce.

Arcașul era demn de călăraș, călărașul era demn de
arcaș.

§ 41. — Ión-vodă dede acum armateî sale o deplină
libertate de a se scălda cu toțiî în sângele vrăjmașuluî,
de a se resfăța în prédă, de a se imbuîba în păcate.

Jaful Brăileî fu din acelașî secol și avu acelașî ca-

---

53) **Letopisețe**, t. 1, apendice, p. 89: «avênd loître gata, a obo-
rît gardul tîrguluî». — **Paprocki**, în *Tesaur*, t. 3, p. 279: «sie
«schon bereite Leitern hatten, auff denen sie die Mauern in ei-
«nem hin mit grossem geschrey erstiegen».

racter cu famosul jaf al Romeĭ, despre care un istoric italian ne lăsâ următorul tabloŭ:

«După luarea orașuluĭ, soldațiĭ se împrăștiară în tóte «direcțiunile.

«Trecênd pe podurĭ, eĭ vĕḑură pe părințĭ, tațĭ și mume, «șeḑênd pe pragurile locuințelor, plângênd mórtea co-«piilor uciși în luptă și jelind calamitatea patrieĭ.

«Aceștĭ nenorocițĭ, îmbrăcațĭ în haĭne de doliŭ, ofe-«riaŭ soldatuluĭ casele, mobilele, tóte avuțiile lor, ce-«rênd, cu o voce sfășietóre și cu lacrime pe gene, numaĭ «grația viețeĭ.

«In zădar!

«Impinșĭ la măcel prin sunetul tobelor și al trâmbi-«țelor, selbaticiĭ învingĕtorĭ se aruncară asupra bietelor «victime și le bucățiră, fără distincțiune de sex saŭ de «vîrstă, pe strade, prin case, sub altarele bisericelor.

«Apoĭ urmară scene nu maĭ puțin oribile.

«Vedeaĭ copile asvîrlindu-se în brațele nefericitelor «mume, carĭ, despletite, apucaŭ pe soldațĭ de barbă, de «pĕr, silindu-se în deșert a-ĭ opri dela crimă: iritațĭ și «maĭ mult prin resistență, eĭ desonoraŭ femeiă peste «femeiă, și apoĭ le măcelărĭaŭ pe tóte sub ochiĭ părinților «saŭ a bărbaților, pe carĭ ĭĭ țineaŭ legațĭ,—muțĭ, înțepe-nițĭ, dessufletițĭ ca nesce statue, — privind cumplitul «spectacol!

«Unele mume îșĭ scóseră ochiĭ cu degetele ca să nu «fie marture acestor scene!. . . .»[54])

Iată și un alt tabloŭ, maĭ scurt, dar maĭ energic, asupra jafuluĭ Brăileĭ:

---

54) **Buonaparte,** *Sac de Rome;* **in Buchon,** *Choix de chroniques et mémoires, XVI siècle* (Paris, 1836, in-8); p. 204-5.

«Nimene nu fu cruțat; sângele curgea părîŭ în Du-
«năre; nu rĕmase nu numaĭ un om, ci nicĭ măcar un «câne viŭ; nu rĕmase pétră pe pétră: pojarul nemici «tot ce scăpase de sabiă . . .»[55])

Așa eraŭ ómeniĭ pe atuncĭ.

Dacă Ión-vodă fu barbar, snopind pe musulmanĭ; apoĭ cu cât óre maĭ barbar fusese ducele de Bourbon, aducênd o armată de gâḑĭ asupra grandióseĭ capitale a creștinătățiĭ.

Pentru a judeca de gradul civilisațiunii unuĭ popor, nu trebue să ne basâm pe propriele nóstre ideĭ moderne, ci să-l confruntâm, fără prevențiune, cu tóte celelalte popóre din aceĭașĭ epocă.

§ 42. — După obiceĭul seŭ, Ión-vodă permise armateĭ sale numaĭ patru ḑile de odihnă:

Patru ḑile la Jilisce;

Patru ḑile la Bucurescĭ;

Patru ḑile la Brăila.

Acest interval de patru ḑile de repaos după o izbândă se pare a fi fost una din regulele militare d'ale luĭ Ión-vodă.

Stefan cel Mare, în asemenea casurĭ, se odihnĭa tot-d'a-una numaĭ treĭ ḑile [56]).

§ 43. — Citadela Brăileĭ rĕmase în posesiunea Otomanilor.

---

55) **Gorecki**, p. 54: «Ibi ingens caedes Turcarum facta fuit, nemini parsum: ubi ex caesorum cadaveribus sanguis instar rivi in «Danubium profluxit . . . tóta urbs direpta, ac per iram incensa, «nullo hominum, ac ne canum quidem inter incendia ruinasque relicto. Nam a victore hoste ne una quidem domus integra relicta «fuit; omnia eversa ac solo adaequata fuere . . . .»

56) **Letop.** t. 1, p. 119, 125, 127.

Ión-vodă o lăsâ în pace, din următórele cause:

1. Petru cel Schĭop nu maĭ era acolo, fiind fugit peste Dunăre la Constantinopole;

2. Asediul ar fi adus multă scădere în cifra armateĭ moldovene;

3. Generaliĭ ceĭ marĭ, începênd dela Alexandru și pînă la Napoleon I, nu-șĭ perdeaŭ nicĭ o dată timpul de'naintea cetăților, ci băteaŭ pe adversar în câmp deschis; și apoĭ forterețele cele maĭ tarĭ, remânênd fără speranță de sprijin, se închinaŭ dela sine.

§ 44. — Asigurat din partea Țeriĭ-Românescĭ prin victoria dela Jilisce, ruina Brăileĭ și instalarea amiculuĭ seŭ Vintilă, Ión-vodă nu maĭ avea temerĭ din acéstă parte.

Dar acum îl maĭ amenința resăritul: Turciĭ și Tătariĭ se concentraŭ în sandjacaturile otomane de peste Prut, gata a reversa «cĭambulurile» lor asupra Moldoveĭ.

Ión-vodă îșĭ mișcâ armata, al căriĭa numĕr sporĭa necontenit pe drum prin inrolarea nouilor amatorĭ de gloriă și de prédă.

In avant-gardă mergea hatmanul domnesc Slăvilă cu Cozaciĭ și cu 8,000 din cavaleria moldovenéscă.

După el urma însușĭ principele cu tótă infanteria.

Remășița cavaleriei închidea mersul și voltigĭa, pentru pađă, la flancurile oștiriĭ.

§ 45. — Teatrul lupteĭ se strămută în Basarabia.

Astă-đĭ sub acest nume se înțelege tot teritoriul românesc, lungit între Prut și Nistru, cu piciórele muĭate în Marea-négră și cu fruntea umbrită la pólele Carpaților.

In vechime, numaĭ partea sudică a acesteĭ regiunĭ se numia «Basarabiă», nordul purtând un singur nume cu restul Moldoveĭ.

Intr'o vreme, maĭ ales pînă la mórtea luĭ Mircea cel

Mare, tot țermul Dunăriĭ, dela Severin pînă la gura Nistruluĭ, apărțenia Muntenilor, a cărora țéră, după porecla dinastieĭ princiare, se numĭa «Basarabiă» saŭ «Țéra Basarabilor» [57].)

După ce Moldoveniĭ se lățiră cu incetul, bucată câte bucată, și, în fine, sub Stefan cel Mare, tăiară tocmaĭ la Milcov hotarul Țeriĭ-Româneacĭ, teritoriul de 'ntre gura Nistruluĭ și Dunărea conservâ el singur, ca suvenir, numele de Basarabiă [58]).

Sub Petru Rareș, sultanul Suleĭman cucerind dela Moldova acest prețios petic de pămînt, stabili acolo doĕ sandjacaturĭ otomane: unde fusese Cetatea-albă a Românilor se audi numele turcesc de Ak-kerman, éră Tighinea moldovenéscă deveni Bender.

De atuncĭ încóce, Basarabia perdu aprópe cu totul primitiva-ĭ poporațiune română, împlêndu-se de Osmanlâĭ și, maĭ cu sémă, de Tătarĭ, năvăliți cu miĭ de peste Nistru și carĭ iĭ dederă pînă și un nume în limba lor: Budjac» adecă *unghĭu*.

Un șanț antic, cunoscut la popor sub numele de Troian-de-Sus, începêndu-se dela Prut maĭ jos de Fălciiŭ

---

57) **Raczynski**, *Kodex dyplomatyczny Litwy* (Wroclaw, 1845, în-4); p. 351.—**Karano-Tvrtkovics**, *Srbskii Spomenitzi* (Biograd, 1840, în-8). — **Venelin**, *Vlacho-Bolgarskiia gramaty* (Petersburg, 1840, în-8); p. 1-4.—**Dogiel**, op. cit.; t. 1 p. 623, unde este un document dela Vlad-vodă, din 1396, dat în Argeș, în care acest principe se intitulézā: «Waywoda Bessarabiae nec non comes de Severino.»

58) **Sarnicki** în **Mizler**, *Historiarum Poloniae collectio magna* Varsaviae, 1761, în-f); t. 1, p. 259: «Besarabes autem in veteribus sedibus Gotthorum habitant inter Tyram et Istrum seu Danubium.»

și sfîrșindu-se la Nistru maĭ sus de Bender, despărția Moldova propriă de acéstă nouă provincia musulmană.

§ 46. — Natura Basarabieĭ diferesce și diferĭa tot-d'a-una cu desevîrșire de acea a celor-lalte țerĭ române.

In loc de majestóse pădurĭ și daurite holde nu veḍĭ acolo decât monotóne deșerturĭ, așternute cu luciul nă-sipuluĭ saŭ preserate cu debile arbuste, pěduceĭ saŭ mă-ceșĭ, și cu sělbatice erburĭ și buruene, ĭar între ele, ce-va caracteristic, fantasticul scaĭețe, al căruĭ cap, rotund ca o mince, spinos ca un aricĭu și ușure ca puful, se deslipesce tómna de putreḍitul seŭ trunchĭu și apoĭ, go-nit de cea maĭ slabă suflare a vîntuluĭ, rotesce mereŭ d'a-lungul pustiĭuluĭ, pîn'ce se inécă în Nistru saŭ în Dunăre.

In loc de posomorîțiĭ Carpațĭ, urieșe sentinele ale Mol-doveĭ, nu veḍĭ acolo decât pitulate și împrăsciate gră-meḍĭóre de pămînt, carĭ se par a fi inălțate cu mâna omuluĭ, căcĭ producerile natureĭ nu pot fi atât de mes-chine.

In loc de nenumerate ape și riulețe, veḍĭ câte o baltă sărată, câte un părîŭ efemer ce nu-l veĭ maĭ găsi mânĭ, sorbit de arșița sóreluĭ; saŭ daĭ din intămplare peste un puț. . . veĭ umbla mult, sărmane, pînă a-ĭ descoperi o perechiă!

§ 47. — Astă-ḍĭ pacea și industria impoporară Budja-cul cu vr'o câte-va orășele și maĭ multe sate.

In secolul XVI, sub tîmpitórea dominațiune turco-tă-tară, afară de Ak-kerman și Bender, implântate tocmaĭ la margine, nu intîmpinaĭ acolo nicĭ o locuință umană pe suprafața pămîntuluĭ.

Bordeĭele eraŭ săpate pe sub-pămînt[59]), și numaĭ fu-

59) Douza, op. cit.

mul ce se furișa din fundul acelor îngrozitóre suterane putea conduce câte-odată pașiĭ rĕtăcituluĭ călător.

Maĭ zărĭaĭ icĭ-colea câte o turmă albind la piciórele vre-uneĭ coline . . .

Adauge o pestriță societate de mĭerle, ganguri, graurĭ . . . și veĭ avé o ideiă completă despre tótă vitalitatea Basarabieĭ.

§ 48. — Maĭ sus de Bender, cam în prejmetele Lŏpușneĭ, deja pe teritoriul moldovenesc, avant-garda condusă de hatmanul Slăvilă surprinse un detașament de inamicĭ, Turcĭ și Tătarĭ.

Eĭ eraŭ siguri că Ión-vodă se află departe, la Brăila.

Atacațĭ în pripă și descuragĭațĭ chiar înainte de lovire, dușmaniĭ fură infrânțĭ, răsipițĭ, alungațĭ, secerațĭ.

Abia o miiă reuși a scăpa teferĭ la Bender, ducênd cu sine cĭuma spaĭmeĭ.

§ 49. — Ión-vodă, ajungênd la câmpul lupteĭ, nu permise nicĭ un moment de zăbavă.

Inainte cu toțiĭ!

Pe șes, sub muriĭ Benderuluĭ, stetea un alt detașament de vrăjmașĭ, către care se adauseră acum fugariĭ dela Lopușna.

Astă dată îĭ lovi însușĭ Ión-vodă.

Gonițĭ pînă la porțile Benderuluĭ, invinșiĭ intrară odată cu invingĕtoriĭ.

Orașul fu cuprins; puținĭ isbutiră a se închide în citadelă.

Urmâ, firesce, un jaf frate gemen cu acela dela Brăila, cu acea numaĭ deosebire că, în casul de față, préda, din necesitate, fu maĭ modestă.

§ 50. — Bătaea dela Lŏpușna și cuprinderea Benderuluĭ se succeseră cu atâta repedicĭune și se realisară

cu atâta ușurință, încât nu credem să maĭ fie în istoria română un alt esemplu, cătră care maĭ bine să se pótă aplica sublimul laconism al luĭ Cesar: «veniĭ, veḍuĭ, vinseĭ».

§ 51. — După isbândă, eroul nostru, lăsând fără asediŭ citadela, după cum făcuse la Brăila, se așeḍâ cu tabĕra de 'naintea Benderuluĭ, cu fața spre inamic și cu dosul spre hotarul Moldoveĭ.

Aci el dede armateĭ sale, pentru prima óră, un duplu interval de repaos: opt ḍile.

Acéstă neobicĭnuită prelungire avea o gravă causă politică.

Incă la inceputul resboĭuluĭ Ión-vodă scrisese cătră doĭ dintre ceĭ maĭ puternicĭ din aristocrația polonă, rugându-ĭ să-l ajute la nevoiă chiar contra poruncelor turcituluĭ lor rege.

Unul era celebrul Laski, pré-adesea menționat în cursul acesteĭ istorie.

Cel-lalt era principele Ostrogski, gubernatorul Polonieĭ meridionale.

Laski era furios pe Turcĭ pentru că în locul luĭ Iónvodă puseră domn pe Petru cel Schiop, iar nu pe dînsul după cum stăruise; era furios pe Enric de Valois pentru că nu-șĭ pusese pe lîngă Pórta Otomană tóte silințele în acéstă cestiune; era furios și pe Turcĭ și pe Enric de Valois și, prin urmare, din rival periculos deveni acum amic devotat al principeluĭ moldovenesc.

Ostrogski, pe de o parte fiind de rit grecesc, simpatisa cu coreligionariĭ Românĭ și desprețuia fanaticul papism al nouluĭ rege polon; pe de altă parte, fiind cap al marginilor meridionale ale Polonieĭ, el nu se putea resufla de necurmatele invasiunĭ tatare și căpetâ o ură

nestinsă pentru tot ce era musulman; încât rugămintea luĭ Ión-vodă îl atinse la córda cea maĭ delicată.

Așa dară, Laski și principele Ostrogski respunseră amîndoĭ într'o voce că, deși deosebite impregĭurărĭ nu le iértă a veni în persónă în ajutorul scumpuluĭ prieten, totușĭ se vor grăbi a-ĭ trimete ostașĭ, munițiunĭ, banĭ, orĭ-ce le va sta în putință [60]).

Ambiĭ magnațĭ eraŭ în stare de a pune sub arme 20,000 de ómenĭ aleșĭ, călărĭ saŭ pedeștri, prevĕḑuțĭ cu arme de mână, însoțițĭ de artileriă, și conduşĭ de căpitanĭ descepțĭ; eĭ bine! pentru un asemenea contingent, maĭ frumos decât acel al regeluĭ Sardinieĭ în campania dela Crimea,—pentru un asemenea contingent Ión-vodă putea perde patru ḑile peste numĕr.

Posițĭunea dela Bender era în casul de față cea maĭ potrivită: puțin maĭ sus, de ceĭa parte a Nistruluĭ, se

60) **Orzelski**, *Res post obitum Sigismundi Augusti gestae ab anno 1572 ad annum 1576* (MS. in Biblioteca dela Lemberg, in-f. sub Nr. CXIV); p. 92: «Lascus et Dux Constantinus litteras, quae ad manus Bassae venissent, praecaventes, et ad bellum stimulantes, auxiliaque promittentes, dederint...»—Insășĭ scrisórea e cuprinsă în acea vizirială ce am publicat'o din manuscript în *Archiva istorică a Românieĭ*, t. I, nr. 47, p. 43: «Amice nobis dilecte! «nunc agi de vita tua intelligimus, quod profecto dolemus vehe- «menter; auxilium quoque tibi non denegaremus, si modo loci distantia non prehiberemur; nostris tamen ducibus et capitanaeis in illis finibus existentibus mandavimus firmiter ut advigilent, tibique auxilium ferant: tuum ipsum est litteris illos solicitare, ut illi modis omnibus tibi opem ferent.» — Cf. **Charrière**, t. 3, p. 523: «ledit bassa m'a faict dire qu'on luy avoit porté lettres que ledit «seigneur Lasky et le duc Constantin escrivoient audit voyvoda, «par lesquelles ils le confortent a la continuation de cette guerre, «avec promesse de luy mener bientost secourt d'hommes, de chevaux, d'armes et de toutes choses nécessaires a son entreprise.»

începea teritoriul polon, pînă la care era abia vr'o câte-va ore de depărtare.

§ 52.—Aflând de bătaea dela Lŏpuşna şi de arderea oraşuluĭ Bender, sandjacul de Ak-kerman trimise 10,000 de păgânĭ în sprijinul citadeleĭ, rĕmase pînă acum în mânile Otomanilor.

Ión-vódă chiamă pe Swierczewski, cel maĭ renumit dintre căpitaniĭ Cozacilor.

Voesc a-ţĭ arĕta astădĭ o deosebită a mea încredere, —îĭ dise principele:—ĭea Cozaciĭ voştri şi treĭ miĭ din călărimea moldovenéscă; o óste vrăjmaşă se apropiă pentru a ne respinge de aice; aştépt'o după acele movile,—el arĕtâ cu mâna,—aştépt'o şi sdrobesce-o; fă astă-dată, ca slava biruinţeĭ să fie numaĭ a ta!

Cozacul se simţi măgulit pînă în adâncul amoruluĭ propriŭ: cuvintele luĭ Ión-vodă l'ar fi făcut eroŭ, să nu-l fi făcut eroŭ natura.

§ 53.—De ce óre principele nu porni cu tóte forleţe sale întru întimpinarea inamiculuĭ?

Saŭ de ce óre, detaşând un corp de óste, el nu-ĭ porunci a merge maĭ departe, ĭar nu de a aştepta pe duşman chĭar în apropiarea Benderuluĭ?

Aceste doĕ întrebărĭ sînt fórte legitime: un general e dator a da sémă de toţĭ paşiĭ seĭ, arĕtând limpede, pentru ce a făcut aşa cum a făcut şi nu altminterea, şi probând lămurit, că trebuĭa să facă anume cele făcute.

Să se fi mişcat Ión-vodă cu întréga armată, el lăsa garnizóneĭ din citadela Benderuluĭ facultatea de a-l lovi din dos, încât s'ar fi pus el singur între doĕ focurĭ.

Să fi înaintat detaşamentul seŭ pré-departe, rĕmânea fără sprijin la cas de nenorocire; ĭar detaşamentul fiind învins, pe de o parte demoralisarea intra în tótă masa

armateĭ moldovene, pe de altă parte garnizóna din Bender se unĭa cu contingentul dela Akkerman și ne ataca cu un adaus de forță materială și morală.

Așa dară, Ión-vodă fu constrins a nu porni cu tóte forțele sale, ci numaĭ a deslipi un detașament, poruncindu-ĭ a nu se pré-depărta cum-va de prejmetele Benderuluĭ.

§ 54.—Locul, unde stetu Swierczewski, aținênd calea Turcilor, era într'o așa distanță dela tabera luĭ Ión-vodă, încât urcând vre-o movilă din acele cu carĭ e acoperit aci în abundanță tot litoralul Nistruluĭ, principele observa cu ochiĭ seĭ tóte evoluțiunile bătăiĭ.

Citadela dela Bender se afla la mijloc între dosul detașamentuluĭ luĭ Swierczewski și între fața tabereĭ luĭ Ión-vodă.

Acéstă ingeniósă disposițiune a armateĭ moldovene îĭ asigura victoria chĭar maĭ 'nainte de a se fi încins lupta; căcĭ:

1. Să fi eșit garnizóna turcă din citadelă pentru a lovi pe din dĕrît detașamentul luĭ Swierczewski, în aceĭașĭ clipă Ión-vodă s'ar fi repedit, lovind'o tot pe din dĕrît pe ea însășĭ, ceea ce ar fi adus după sine căderea citadeleĭ în mânile Moldovenilor.

2. Contingentul turc, venit dela Ak-kerman, să fi reușit a turbura detașamentul luĭ Swierczewski, Ión-vodă pe dată ar fi mișcat în ajutoru-ĭ alte doĕ séŭ treĭ miĭ de ómenĭ, fără a înceta de a ține tot-d'o-dată închisă eșirea din citadelă.

§ 55. — In bătaea dela Bender Swierczewski fu ceea ce fusese Dumbravă în bătălia dela Jilisce: cel maĭ inteligent esecutor al ordinilor unuĭ om de geniŭ.

Fără doĭ-treĭ ca aceştiĭa, óre s'ar fi putut realisa miraculósele izbânde ale luĭ Ión-vodă ?

Atingem o cestiune care intereséză tóte popórele şi toţĭ secoliĭ în genere; şi care ne va interesa mânĭ-poimânĭ pe noĭ înşi-ne, în specie.

A întreba cum ar fi mers Ión-vodă fără un Dumbravă saŭ un Swierczewski, este a întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes.

A întreba cum ar fi mers Bonaparte fără un Ney, un Murat, un Lannes; este a întreba cum ar fi mers Columb fără busolă.

Columb ar fi inventat busola, şi tot izbutĭa a merge înainte; Bonaparte ar fi descoperit pe mareşaliĭ seĭ în tóte unghĭurile Francieĭ; Ión-vodă ar fi creat pe un alt Swierczewski şi pe un alt Dumbravă.

Prima şi fundamentala trăsătură a ómenilor marĭ, în orĭ-ce ram, este că lor nu le lipsesc nicĭ-o-dată instrumente; prima şi fundamentala trăsătură a ómenilor micĭ, ĭarăşĭ în orĭ-ce ram, este că eĭ nu văd instrumente zăcênd la picĭórele lor şi în zădar îşĭ frâng capul căutându-le aĭurea.

Sub Ludovic XVI Ney ar fi murit dogar, Lannes — vezeteŭ, Murat—birtaş; trebuia un Bonaparte ca să recunóscă în eĭ stofa de generalĭ.

Swierczewski nu fusese nimic cât timp se afla în Polonia, Dumbravă era necunoscut sub predecesoriĭ luĭ Ión-vodă . . .

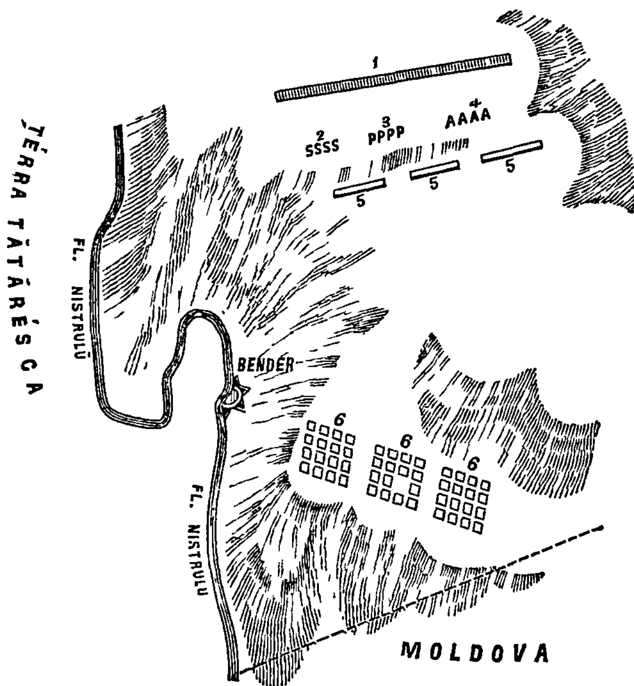
Omeniĭ de geniŭ creâ tot, tot, pînă şi uneltele creaţiuniĭ!

Prin dogăriĭ, prin birturĭ, prin grajdurĭ, mulţĭ Neĭ, Lannĭ şi Muraţĭ românĭ oftéză în tot momentul după un sóre, care să pĕtrundă cu radele sale pînă la soĭosul lor întuneric.

§ 56.—Swierczewski îșĭ așĕḑâ detașamentul în următórea ordine.

Cozaciĭ formaŭ linia de bătaiă.

La aripa stângă eraŭ patru centurie cu sulițe, în cen-

Ordinea bătăii dela Bender.

Esplicațiunea: *1—armata inamică; 2 Cozaciĭ sulițașĭ; 3 Cozaciĭ pușcașĭ 4 Cozaciĭ arcașĭ; 5—regimentele moldovene din embuscadă; 6—lagĕrul luĭ Ión-vodă.* [ondulațiunea symbol] *ondulațiunea terenuluĭ.*

tru patru centurie cu pusce, la aripa dréptă patru centurie cu arce.

La spatele acestora se lungĭa un șir de colnice, din

dosul cărora se ascunseră treĭ miĭ de călărime moldovenéscă.

De'ntâĭ pușcașiĭ și arcașiĭ descărcară o plóiă de săgețĭ și de glónțe, pentru a produce o desordine în centrul și în aripa stângă a dușmanilor.

Apoĭ sulițașiĭ făcură atac asupra aripeĭ drepte.

Inamiciĭ concepură, și trebuia să concépă ideia, pe acest corp, azardat pré-înainte, să-l despartă de celelalte doĕ corpurĭ cozace, remase pe loc.

Decĭ, eĭ îșĭ mișcară centrul și drépta asupra pușcașilor, punêndu-se la mijloc între aceștiĭa și între sulițașiĭ ceĭ încăierațĭ cu aripa dréptă.

Pe basa atăriĭ combinațiunĭ, Turciĭ îșĭ închipuĭaŭ a fi căpĕtat un avantagiŭ decisiv, putênd acum a încongĭura pe ceĭ opt-sute de Cozacĭ, lipsițĭ de o aripă, al căriĭa teren remase gol, și care și aceĭa, isolată la o parte fără nicĭ un sprijin și compusă numaĭ din patru sute de sulițașĭ, căta neapĕrat a fi tăiată în bucățĭ.

In acest mod câmpul bătălieĭ, în urma evoluțiunilor, presinta doĕ grupe: maĭ încóce, peste 6,000 de Turcĭ stringênd 800 de Cozacĭ; maĭ incolo, din dos, 400 de Cozacĭ strinșĭ de peste 3,000 de Turcĭ . . .

Sosi momentul oportun.

Pușcașiĭ și arcașiĭ Cozacĭ, precum ḑiserăm, steteaŭ răḑemațĭ de nesce colnice, la spatele cărora se ținea în embuscadă cavaleria moldovenéscă.

Când cornurile ataculuĭ turc, silindu-se a încinge pe ceĭ 800 de Cozacĭ, se apropiară de linia colnicelor, de o dată Moldoveniĭ săriră cu răcnete la drépta și la stânga.

Turciĭ se treziră încongĭurațĭ eĭ-înșișĭ.

Iĭ coprinse o panică.

Victoria fu completă.

Lupta durase numaĭ o oră.

Tótă perderea detașamentuluĭ moldovenesc abia trecea peste o sută de morțĭ.

Din Turcĭ, ceĭ maĭ mulțĭ așternură câmpul, puțínĭ scăpară cu fuga, vr'o doĕ sute fură prinșĭ.

Ión-vodă, privind din tabĕra de lîngă Bender, aplauda pe copiiĭ geniuluĭ seŭ. [61]).

Oare să fi aplaudat și și garnizóna turcă, privind la spectacol și maĭ bine din vîrful citadeleĭ?

§ 56. — Meritul luĭ Swierczevski se cuprinde ín următórele:

1. El permise Turcilor să védă în voiă tótă puținătatea ceteĭ cozace, ceea ce-ĭ făcu a nu se forma în doĕ linie, maĭ lăsând și o reservă după obiceĭul lor, ci să se grupeze cu toțiĭ într'o singură liniă de bătaiă, în speranță de a scurta ast-fel lupta, turtind în clipă o mână de Cozacĭ sub greutatea mulțimiĭ.

2. El puse în risc o aripă întrégă, micșurându-șĭ înadins lungimea frontuluĭ, ceea ce, înlesnind Turcilor facultatea de a încongĭura pe Cozacĭ, iĭ îndemnâ a profita de o greșélă imaginară și-ĭ atrase drept asupra embuscadeĭ.

§ 58. — Bătaea dela Bender dede nascere unuĭ epizod, pe care îl reproducem aci, ca o poesiă purtând cașetul epoceĭ.

Un mare filosof a ḑis:

«Când cine-va devine famos în bine saŭ în reŭ, popo«rul se grăbesce a și-l închipui în cutare saŭ cutare împregĭurare, și inventézá apoĭ asupra-ĭ fabule în armoniă

61. Gorecki, p. 60: «Ivonia» ex longinquo tam inclytae victoriae spectator fuit».

«cu caracterul eroului; carĭ sînt *mincĭunĭ factice*, dar «*verităţĭ ideale*, căcĭ glótele nu imaginéză decât ceea «ce este analog cu realitatea. [62]).

Detaşamentul luĭ Swierczewski prinsese, între alţiĭ, pe însuşĭ agaŭa, capul armateĭ turce, bărbat frumos, nalt, plin de farmecul manierelor, şi atât de bogat, încât voind a se rescumpĕra din mânile Cozacilor, pentru ca să nu-l ducă de'naintea teribiluluĭ Ión-vodă, le-ar fi propus să-l cântărésca de şése orĭ, contra-balanţându-l o dată cu mărgăritar, de doĕ orĭ cu aur, de treĭ orĭ cu argint.

Mărgăritar în greutatea unuĭ om trupeş . . . nu scim ḑĕŭ, décă Rotschild ar fi în stare a se rescumpĕra cu un aşa preţ, să fi căḑut în robia păgânilor; dar fabula nu căuta la atarĭ şicane de detaliŭ; ea tindea numaĭ a da o ideiă pitorésca de bogăţia paşalelor turcĭ de atuncĭ şi, în acéstă privinţă, minciuna e adevĕrată.

Urmâm maĭ departe cu naraţiunea.

Orĭ-cât de splendidă fuse oferta prinsuluĭ agă, totuşĭ Cozaciĭ nu se lăsară a se corumpe, ei-'l depuseră viŭ în mânile luĭ Ión-vodă, punênd credinţa cea jurată principeluĭ maĭ pe sus de orĭ-ce avuţiă.

Nu 'ĭ de creḑut că fidelitatea Cozacilor se va fi urcat

---

62) **Vico**, *Principes de la philosophie de l'histoire* (Bruxelles, 1835, in-8); p. 103: «Qu'un homme soit fameux en bien ou mal, «le vulgaire ne manque pas de le placer en telle ou telle circonstance, «et d'inventer sur son compte des fables en harmonie avec son ca- «ractère; mensonges de fait, sans doute, mais vérités d'idées, «puisque le public n'imagine que ce qui est analogue à la réalité. «Qu'on y réfléchisse, on trouvera que le vrai poétique est vrai «métaphysiquement, et que le vrai physique qui n'y serait pas «conforme devrait passer pour faux.»

vre-o dată tocmaĭ pînă la un așa grad de cavalerism; dar chĭar câtă a fost, ea tot încă era pré mare și, am puté ḑice, neprobabilă din partea uneĭ oștirĭ mercenare din secolul XVI[63]; încât fabula avea óre-cum dreptul de a iperboliza acea minunată fidelitate, caracterisând'o maĭ în reliev.

In fine, adus de'naintea luĭ Ión-vodă, nenorocitul agă fu interogat de către principele în curs de câte-va ḑile asupra celor atingĕtóre de Turcia, și apoĭ dat soldaților să'l taie în bucățĭ cu cósele; deși nicĭ luĭ Ión-vodă, de sigur, el nu va fi uĭtat să-'ĭ propună cele șése mĕsurĭ de mărgăritar, de aur și de argint.

Mult maĭ eraŭ urîțĭ păgâniĭ în ochiĭ erouluĭ român: din acest punct de vedere, bine îl cunoscu fabula!

§ 59. — Pe când Swierczewski triumfa asupra inamicilor, doĕ-ḑecĭ și cincĭ de luntri, pogorându-se pe Nistru dela fruntariele polone, aduseră luĭ Ión-vodă prima mică dovédă, cum-că Laski și Ostrogski sînt în adevĕr decíșĭ a-ĭ trimite ajutóre: era 600 de Cozacĭ pedestri sub comanda unuĭ vechiŭ marinar Pokotilo.

Orĭ-cât de slab, acest contingent fu de o valóre nespusă pentru trebuința momentuluĭ.

Ión-vodă porunci noilor venițĭ a se re'mbarca în luntrile lor, câte 24 în fie-care, lăsându-se în josul Nistruluĭ asupra Ak-kermanuluĭ, unde nu puteaŭ întimpina multă resistință, precedêndu-ĭ spaĭma victorieĭ dela Bender.

Insușĭ principele remase în escelenta-ĭ posițiune, avênd

63) Veḑĭ ce povestĭa atuncĭ **Du Bellay** (apud **Buchon**, op. laud. p. 329) despre necredința lefașilor Elvețianĭ din armata francesă, deși acestia intreceaŭ fără comparațiune pe Cozacĭ în punctul moralitățiĭ.

la spatele seŭ hotarul Moldoveĭ, de unde îșĭ procura în abundanță provisiunĭ și-șĭ mărĭa cadrele oștiĭ, și în învecinarea Poloniei, de unde aștepta pe tótă óra deplina realisare a promisiunilor luĭ Laski și Ostrogski.

Să se fi mișcat el singur pe uscat asupra Ak-kermanuluĭ, ariditatea năsiposuluĭ sol, lipsa de apă, ucigĕtórea căldură a aceleĭ semi-africane regiunĭ, pe care am descris'o cu câte-va rîndurĭ maĭ sus, n'ar fi întârḑiat a introduce fómete, sete și bóle într'o armată crescută deja la o cifră destul de considerabilă.

Luntrașiĭ Cozacĭ eraŭ maĭ potrivițĭ pentru atare misiune.

Desbarcând pe neașteptate la Ak-kerman, eĭ surprinseră orașul, măcelăriră orĭ-ce li s'a părut a fi musulman saŭ musulmănit, se încărcară de bogată pradă și, dând foc caselor, lăsară numaĭ citadela, înălțându-se ca un monument funebru d'asupra mormîntelor . . .

§ 60. — Să observâm, că Ión-vodă fu unicul principe român victorios pe uscat și pe apă.

§ 61. — Trecură numaĭ doĕ lunĭ dela esplosiunea resboĭuluĭ.

In acele doĕ lunĭ fu câștigată marea victoriă dela Jilisce, fu cucerită tótă Țéra-Românéscă, fură luate Brăila, Benderul și Ak-kermanul; marĭ detașamente inamice fură frânte, o dată lîngă Lopușna și de doĕ orĭ lîngă Bender . . . .

In acele doĕ lunĭ periră, de incendiŭ și de sabiă, cel puțin 200,000 de dușmanĭ, pe când Moldoveniĭ nu se vede a fi perdut peste tot nicĭ o miiă de ómenĭ . . .

Trecură numaĭ doĕ lunĭ dela esplosiunea resboĭuluĭ!

§ 62.— Pînă aci avurăm ocasiunea de a analisa numaĭ resórtele parțiale ale fie-căriĭ din bătăliile luĭ Ión-

vodă, esplicând victoriele sale una câte una, fără legătură cu cele-lalte.

Pînă aci vědurăm causele succeselor în varietatea miljócelor: diferite terenurĭ, diferite arme, diferite ordinĭ de bătaiă, diferite timpurĭ . . . .

Pînă aci aretarăm, bună-óră, cavaleria ilustrându-se în ordinea concavă pe șesul dela Jilisce în bruma dimineţeĭ, infanteria culegênd laurĭ prin o furiósă escaladare a Brăileĭ, marina aruncând desolaţiune în Ak-kerman, embuscada reușind pe terenul undoĭos de lîngă Bender, și așa maĭ departe.

Pînă aci, în fine, nu ne atinserăm de loc de acele principie sintetice, carĭ fac să reușéscă nu o singură bătăliă,—ceĭa ce se póte întâmpla chiar unuĭ general mediocru, prin efectul azarduluĭ,—ci carĭ fac să reușéscă o campaniă întrégă, ceĭa ce nu se póte intâmpla decât unuĭ geniŭ militar, prin forţa combinaţiunilor . , .

§ 63. — Elementele, adunate maĭ sus, ne permit acum a atribui minunile luĭ Ión-vodă, în Ţéra-Româné scă și în Basarabia, la treĭ cause marĭ și generale, carĭ planéză de-asupra tuturor celor-lalte, micĭ și speciale:

1. Marșul;
2. Alegerea teatruluĭ lupteĭ;
3. Maniera personală a capuluĭ.

§ 64. — Tóte mișcările luĭ Ión-vodă fuseră ast-fel, încât inamiciĭ nu-l puteaŭ surprinde nicĭ o dată, pe când el, din contra, ĭĭ surprindea la tot pasul.

Armata sa mergea închisă din faţă, din laturĭ și la dos prin o întinsă reţe de așa numite străjĭ, compuse din óste ușóră, și pe carĭ le străjuĭaŭ ĭarășĭ o mulţime

de sentinele, preserate în tóte direcţiunile, prin sate, pe înălţimĭ, în strimtorĭ, la trecĕtorile apelor[64]) . . .

Cea maĭ ascunsă urnire a duşmanuluĭ era pe minut cunoscută luĭ Ión-vodă, care se asvîrlĭa asupră-ĭ, îl sfărma, îl măcelărĭa, făcea să se simţă trăsnetul maĭ 'nainte de a se fi vĕḑut fulgerul.

Principalele resultate ale acesteĭ estreme răpeḑicĭunĭ, unită cu o estremă pază, fură :

1. Forţele micĭ invingeaŭ forţe marĭ;

2. Inamiciĭ perdeaŭ miĭ de ómenĭ, iar aĭ noştriĭ remâneaŭ maĭ-maĭ intacţĭ.

§ 65. — Alegerea teatruluĭ lupteĭ fu şi maĭ fecundă în consecuenţe.

Ión-vodă nu lăsâ pe duşmanĭ să calce Moldova, ci-'ĭ infruntâ în propria lor ţéră, de'ntâiŭ în Muntenia, apoĭ în Budjac.

In acest chip, el ajunse la treĭ scopurĭ de o supremă importanţă :

1. Moldoveniĭ, scutiţĭ în întrul patrieĭ de nemulţumirile, zăpăcéla şi pagubele resboĭuluĭ, remaseră ca o nesecată reservă de banĭ şi de braţe[65]).

---

64) **Fredro** *Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyuszem* (Petersburg, 1855, în-8); p. 103: «Roztropniéj postapil sobie «Iwon, ktory zdaleka po wioskach, po zamkach, po skalach, u wód, «na czele i z tylu wojsk swoich, postawil podwójne i potrójne «czaty, majac sie na baczeniu tém pilniéj, im blizsze byly wiado- «mosci o nieprzyjaciolach. — Tot acésta, deşi cu maĭ puţină claritate, se deduce şi din **Paprocki**.

65) **Niccollucci**, *Discorsi politici e militari* (Veneţia, 1648, în-4 ; p. 168: «Quel Prencipe, che ha i suoi popoli armati et ordinati alla «guerra aspeti sempre in casa una guerra potente e pericolosa et «non la vadi a rincontrare ; ma quello che ha i suoi suditi disar- «mati et il paese inusitato della guerra, se la discosti sempre da

2. Inamicul, simţindu-se atacat în propriul seŭ cămin, primĭa pericolul asupră-şĭ în loc de a-l da altora, esagera în imaginaţiune-ĭ puterea adversaruluĭ, se descuragĭa.

3. Aflându-se într'o ţéră vrăjmaşă, ostaşiĭ luĭ Ión-vodă, din carĭ ceĭ maĭ mulţĭ fără soldă, aveaŭ drept impuls perspectiva predeĭ.

§ 66. — Un vechĭŭ autor polon, care avu bunul simţ de a cuprinde şi pe Românĭ în tractatul seŭ universal asupra arteĭ militare,—ceĭa ce n'a făcut pînă acum nicĭ un autor noŭ frances saŭ german, — dice, între altele:

«Ión-vodă din Moldova, Mihaĭu cel Vitéz din Ţéra Ro-«mânéscă şi Gustav-Adolf, regele Svediei, scieaŭ a în-«frîna pe numeroşiĭ lor ostaşĭ numaĭ prin prestigiul elo-«cuenţeĭ şi prin familiaritate. . . » [66]).

§ 67. — Trebue óre să maĭ spunem, că Annibal, Cesar, Wallenstein, Frederic cel Mare, Napoleon, nu avură nicĭ eĭ alte principie, afară de cele de maĭ sus? deşi fie-care le aplică în modul cel maĭ potrivit cu impregĭurările propriеĭ sale epoce.

«casa il piu che puó. Et cosi l'uno et l'altro, ciascuno nel suo grado «si diffenderà meglio . . . . »

66) **Starowolski**, *Instituta rei militaris* (Cracoviae, 1640, în-f.); p. 168: «Ita Ivonia Palatinus Valachiae, et Michael Palatinus Mol-«daviae, et nostra aetate Gustavus Rex Sveciae, sola suaviloquentia «ac libertate adhibita (numerosum exercitum in obedientia conti-«nuerunt)» — **Cf. Imbert**, *Eloquence militaire ou l'art d'émouvoir les soldats* (Paris, 1818, în-8).

IV

CATASTROFA

Thus, sometimes, hath the brightest day a cloud... Sirs, what's o'clock?

Ast-fel une-orĭ dĭua cea maĭ senină are un nor... Domnilor, câte césurĭ sînt?

Shakespeare, *Henry* IV: II, 4

§ 1. — Turcia din Europa presintă o mare asemĕnare cu planta numită *sensitiva*: de'ndată ce atingĭ cu indiscreta'ţĭ mână una singură din foile sale, tótă flórea resimte atacul şi se strînge de durere.

Românii, Bulgariĭ, Sêrbiĭ, Greciĭ şi Arnăuţiĭ sînt cele cincĭ foiţe ale sensitiveĭ otomane: cea maĭ mică mişcare produsă în vre-una din aceste naţionalităţĭ, trage după sine immedíata convulsiune a tuturor celor-lalte.

Româniĭ sînt Latinĭ, Bulgariĭ şi Sêrbiĭ - Slavĭ, Greciĭ— o degeneraţiune elenică,[1] Arnăuţiĭ—o viţă tracică, ast-

1) **Fallmerayer**, *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart, 1845, în-8); passim. — Deja in **Tacitus**, *Annales*, lib. II, 55, găsîm următorul pasagĭu chĭar despre Atenianĭ: «non Athenienses, tot cla-

fel diferința sângeluĭ îĭ desbină, dar îĭ unesc doĭ nervĭ puternicĭ: frăția religiósă și frăția de sclaviă.

Când Mircea cel Mare bătea pe Turcĭ, Bulgariĭ și Sêrbiĭ se îndesaŭ sub stégurile erouluĭ român, a căruĭ memoriă remase pînă astădĭ în poesiele lor naționale[2]).

Când Petru Rareș se pregătĭa a scutura jugul otoman, Greciĭ îĭ servĭaŭ în tóte modurile cu cel maĭ curagĭos devotament[3]).

Armatele luĭ Mihaĭu cel Vitéz eraŭ pline de Sêrbĭ, Bulgarĭ, Grecĭ și Arnăuțĭ...

In fine, câte-șĭ-cincĭ popórele recunosceaŭ tot-d'a-una solidaritatea intereselor respective fațā cu factul comun al apĕsăriĭ turce.

§ 2. — Dar din tótă acéstă grupă, legătura fără îndoélă cea maĭ strînsă și cea maĭ traĭnică unesce, din vechime și până astădĭ, pe Românĭ și pe Bulgarĭ.

In evul mediŭ eĭ formaŭ un singur imperiŭ, dela alpiĭ Carpaticĭ pînă la alpiĭ Balcanilor, sub sceptrul uneĭ glorióse dinastiĭ române, de care tremura Constantinopole și pe care o lingușĭa Roma.

In secolul XIII acea grandiósă monarchiă se rupse în treĭ trunchĭurĭ: Moldova și Téra-Românéscă începură a se nasce, Bulgaria începuse a muri.

In loc de un singur suveran apar pe scenă treĭ principĭ neatărnațĭ; dar tradițiunea unitățiĭ primitive nu fu uĭtată: câte-șĭ-treĭ adăugaŭ către propriele lor numĭ

---

dibus exstinctos, sed colluviem illam nationum.» Acésta e decisiv în privința Grecilor.

2) Miladinovtzi, *Bulgarski narodni piesni* (Zagreb, 1861, în-8); p. 282—6. — Rakowski, *Poesie naționale bulgare și sêrbe* (MS).

3) Document Nr. 11, în magistratul municipal dela Lemberg, fasc. 154. Îl vom publica cu timpul în *Archiva istorică a Românieĭ.*

sacramentul prenume de *Ioan*, conservând ast-fel nemuritórea memoriă a împĕratuluĭ Ioan Asén, fundatorul măririĭ româno-bulgare unite[4]).

In secolul XIV Bulgaria căḑu cu desevîrşire sub jugul otoman: de atuncĭ încóce nefericiţiĭ seĭ fiĭ refugĭaŭ în toţĭ aniĭ cu miimĭ pe teritoriul remas pe jumătate liber al Românilor, aşteptând cu rebdare mântuirea lor dela aceĭa, dintre carĭ avuseseră într'o vreme generositatea de a-şĭ primi o dinastiă.

Ḑiarul româno-bulgar «Viitorul», apărut şi din nenorocire apus maĭ an pe ospetósele malurĭ ale Dîmboviţeĭ, fu cea maĭ próspetă, dar nu ultima manifestaţiune a aceleĭ eterne simpatiĭ internaţionale...

§ 3. — Inima Bulgarilor putea ea óre a nu fi tresărit în profundul seŭ, când frémetul fluviuluĭ-rege le aducea resunetul miraculóselor fapte ale luĭ Ión-vodă?

Serbiĭ, Arnăuţiĭ, Greciĭ remâneaŭ eĭ óre de tot surḑĭ la depărtatul echo de libertate?

Un luminos incendiŭ ardea cu vĕpaiă de'ncóce de Dunăre; tăcĭunĭ inflăcăraţĭ sburaŭ pînă la Balcanĭ; vr'o duoĕ-treĭ scânteĭ cădeaŭ şi maĭ departe: unde-va pe stâncele Croĭeĭ saŭ pe ruinele Panteonuluĭ!

§ 4. Mare fu spaĭma Porţiĭ Otomane, vĕḑêndu-se în pericol de a perde, prin o conflagraţiune generală, tot ce usurpase din astă parte a Bosforuluĭ[5]).

In zăpăcirea lor, pe Turcĭ nu-ĭ tăia capul, un prin-

4) Vedĭ articolul meŭ în *Bucĭumul*, 1863, Nr. 111, 119.

5) Gorecki, p. 61: «Interea Selymus, Constantinopoli tot Ivoniae «victoriis perturbatus, ac territus ne plane Valachia exueretur, ac «e Graecia quod illi opinor, contigisset, ni defectio Czarnieviecii «ad Turcas obstitisset) pelleretur, cum suis Deo more suo sup«plicat».

țușor vasal, un simplu beĭu, un sclav [6]), cum să cutețe el a întreprinde și cum să reușéscă a conduce o revoltă atât de estravagantă, ale cării consecuențe amenințaŭ însășĭ inima imperiuluĭ otoman.

Sultanul Selim recurse, în fine, la treĭ měsurĭ:

1. Se ruga Alahuluĭ și proroculuĭ seŭ Mohamed în gĭamia Sânteĭ Sofie;

2. Fulgerâ contra guvernuluĭ polon, pentru ca să curme orĭ-ce comunicațiune cu Moldova; [7])

3. Trimise asupra luĭ Ión-vodă o nouă armată, de care s'ar fi speriat atuncĭ cel maĭ puternic monarc al Europeĭ...

§ 5. — Ahmed-Pașa, beglerbeĭul Rumelieĭ [8]), și Adel-

---

6) Epistola vizirială în *Archiva istorică*; t. 1, p. 43.

7) **Charrière**, t. 3, p. 522, nota: «Il y a quelque temps que «j'ay sceu de bon endroict que dès le commancement de la guerre «de Moldavie ces gens entrèrent en opinion que Jean, vayuoda «d'icelle, n'estoit pour s'y disposer et résoudre de la façon qu'il a faict, moins de la pouvoir supporter et maintenir, comme il se «voyt, sans intelligence, appuy et moyen d'autruy, et pensèrent «non seulement, mais eurent plusieurs advis que sa principalle «faveur luy viendroi, d'aucuns seigneurs de vostre royaume...» Așa scriea ambasadorul frances în Constantinopole cătra Enric de Valois, deșĭ vedurățĭ că tot ajutorul polon trimis în Moldova se reducea la 1200 Cazacĭ venițĭ la început și 600 sosițĭ maĭ tărdiŭ.

8) Numele acestuĭ cap se află numaĭ în cronica turcă ap. **Mignot**, t. 2, p. 212.—**Baudier**, *Inventaire de l'historie generalle des Turcs* (Paris, 1617, in-4); p. 470: «Cependent Selim iugeoit que le Vaivode Ivon pourroit croistre a telle authorité et a un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il seroit par apres malaisé de l'abaisser... manda au Beglierbeq ou General de l'Europe «d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin: celuy-cy arme, sa levee fut d'environ cent mille combattans...»

Ghiraĭu, fratele hanuluĭ Crimuluĭ [9], primiră ordinĭ de a intra cu tóte forțele în Moldova; de a prinde viŭ saŭ mort pe «nebunul tărăe-brâŭ și vîntură-țéră»—așa numiaŭ pe Ión-vodă Turciĭ supĕrațĭ peste mĕsură [10];—și de a pune domn pe Petru cel Schiop.

O sută miĭ de Turcĭ pășĭaŭ spre Dunăre; o sută miĭ de Tătarĭ pășĭaŭ spre Nistru....

§ 6. — Aflând disposițiunile dușmanilor, Ión-vodă nu maĭ putea remâné lîngă Bender: el trecu Prutul și'șĭ puse tabera la marginea Moldoveĭ, în Hușĭ.

Cu un secol maĭ 'nainte, acest orășel fu descălecat de o colonia de Husițĭ, alungațĭ din Boemia și din Ungaria, și pe carĭ Ștefan cel Mare, ĭertându-le eresul în favorul industrieĭ, ĭĭ primise și-ĭ căsnicise în Moldova [11]).

Fugariĭ îșĭ aleseseră un cuĭb, care să le pótă aminti perduta patriă: délurile și pădurile Hușuluĭ reproduc pînă acum imaginațiuniĭ călătoruluĭ pitorescele siturĭ de lîngă Carslbad.

Pînă a sosi momentul oportun, acéstă forteréță firéscă era, pentru eroul nostru, cel maĭ nemerit și, putem ḑice, unicul punct de așteptare.

Posițiunea Hușuluĭ presinta următórele avantage principale:

1. Inlesnire pentru hrană și pentru recrutațiunĭ din interiorul Moldoveĭ;

---

9) **Bandtkie,** *Dzieje narodu Polskiego* (Wroclaw, 1835, în-8); t. 2, p. 136.

10) **Charrière,** t. 3, p. 522 nota: «ledict bassa m'adjousta qu'il «estoit remueur de mesnage ,et chercheur de nouveautez»—Ib., p. 524 nota: «ce fol...»

11) **Timon,** *Additamentum ad imagines Hungariae* (Cassoviae, 1735, în-16) p. 27—29.

2. Apropiare dela fruntaria polonă, de unde Ión-vodă tot încă nu despera de a căpěta ajutóre maĭ serióse;

3. Localitate retranșată prin însășĭ natura și în care nu putea fi forțat într'un cas de năvală neprevěḑută;

4. Facultatea de a porni, într'un moment, saŭ la Nistru contra Tătarilor saŭ la Dunăre contra Turcilor...

§ 7. — Aci Ión-vodă congediâ tótă infanteria, compusă numaĭ din țeranĭ.

Fie-care pedestraș fu însărcinat de a sbura la satul seŭ, de a aduce brânză și făină pentru maĭ multe ḑile, de a respânḑi în țéră dulcea poveste despre victoriele deja obținute și de a înrola pe aceĭ ce ar voi să ĭea parte la gloria și câștigul victorielor viitóre.

Apoĭ dede poruncă la ceĭ 600 ḑe Cozacĭ marinarĭ, carĭ arseseră Ak-kermanul, să se tot plimbe cu luntrile lor pe Nistru, pe Marea-négră și pe Dunăre, în linia de'ntre Bender și Brăila, pândind mișcările și intențiunile turce și tătare.

Cele-lalte centurie cozace, ecuestre, fură rînduite în altă parte, autorisațĭ de a cutriera Budjacul în tóte direcțiunile, tăiând, arḑênd și apucând tot ce le va sta în cale.

In fine, remânênd în taběra dela Hușĭ de o cam dată numaĭ cu garda personală saŭ curteniĭ, tótă cavaleria moldovenéscă Ión-vodă o espeḑi la Dunăre, cu misiunea de a opri pe Otomanĭ.

§ 8. — Operând în unire cu Tătariĭ, Turciĭ nu se puteaŭ transporta în Moldova decât prin un singur punct, între Prut și Marea-négră, pe la cetatea Isakcia, numită în vechile nóstre cântece istorice: «Vad dela Oblucița.» [12])

---

12) **Cantemir**, *Chronicul;* t. 1, p. 332: „din pomenirea moșilor

Ce-va maĭ sus, Dunărea, lărgită prin numerósele-ĭ gurĭ, nu maĭ presintă nicĭ o putință de trecere; ce-va maĭ jos, începêndu-se Prutul, Turciĭ nu puteaŭ trece fără a cădé în imposibilitatea de a se întâlni cu Tătariĭ.

Ast-fel, stând zid în fața Isakceĭ, maĭ fiind susținută și prin cele 25 luntri ale Cozaculuĭ Pokotilo, cavaleria nóstră fără greutate putea să apere trecĕtórea Dunăriĭ în curs de maĭ multe dile, respingênd cu succes tóte încercările Turcilor.

§ 9. — Pe când Ahmed-Pașa cu Otomaniĭ ar fi stătut în nemișcare pe țermul opus al Dunăriĭ, Adel-Ghiraĭu cu Tătariĭ ar fi trecut Nistrul lîngă Bender saŭ lîngă Ak-kerman, unde nemic nu-l putea impedeca, fiind protegĭat de artileria cetăților.

In acel interval Ión-vodă, concentrându-șĭ tótă infanteria, garda personală și cavaleria cozăcéscă, s'ar fi răpedit cu furiă asupra Tătărimiĭ, ar fi sdrobit'o și apoĭ, cu o óste deja înaripată prin victoriă, s'ar fi intors cu iuțélă la Dunăre contra Turcilor...

Acéstă măréță combinațiune era de felul acelora, carĭ, cu un secol maĭ în urmă, ilustrară pe mareșalul de Luxembourg în bătălia dela Fleurus și pe celebrul Turenne în bătălia dela Sintzheim.

A preveni unirea duor armate inamice, bătênd de'ntâĭu pe cea maĭ slabă și apoĭ pe cea maĭ tare, este una din operațiunile cele maĭ frumóse în arta militară [13]).

„strămoșilor audim, precum unde acum este Oblucița, cărĭa Turciĭ „îĭ dic Isakcĭa, să fie chĭămat vadul Dunăriĭ . . . încă și în cân„tecele prostescĭ pe la domnia luĭ Petru-vodă vadul Obluciţeĭ se „pomenesce."

13) **Santa-Cruz**, reprodus în *Encyclopédie méhodique*; *Art militaire* (Paris, 1784, în-4); t. 1, p. 16: «Si deux corps de vos

§ 10. — Ast-fel, tótă reușita campaniei depindea dela detașamentul, trimis la Vad dela Oblucița,

In fruntea lui fu pus părcalabul Jeremia Golia, care, precum vedurăm, se distinsese prin bravură în bătălia dela Jilisce.

El era cel mai intim amic al lui Ión-vodă;

El însoțise pe Ión-vodă în străinătate;

El intrigase pentru a procura lui Ión-vodă coróna Moldovei;

Lui îi încredințase Ión-vodă forteréța Hotinului, una din cheile țerii;

Lui, deja în timpul resboiului, Ión-vodă îi dărui două mari moșii [14]);

Lui, îi scăpâ Ión-vodă viéța în focul unei bătălii, cu pericolul propriei viețe;

Inainte de a pleca la Dunăre, el jurâ lui Ión-vodă pe sânta Cruce și pe sântul Evangeliŭ de a fi credincios pînă la mórte....

Garanțiele eraŭ óre destule? [15])

Eĭ bine! pentru trei-deci pungi cu aur, al doilea Juda, părcalabul Jeremia Golia vîndu o suvenire, un amic, o patriă, o religiune! [16])

«ennemis doivent se joindre, marchez au plus proche avant leur «jonction, comme Turrenne a Sitzheim, et Luxembourg a Fle-«urus...»

14) Actul de donațiune e publicat în *Zapiski Odeskago Obsczestva*, t. 3, p. 254.

15 Cuvintele lui Ión-vodă în Goreckí, p. 87: «Nec ego tantam «rem cuivis commisi, sed huic, cuius mihi fides semper in dubiis «ac difficillimis rebus perspecta est; quem comitem tot peregrina-«tionum mearum, prope modumque exilii habui...»

16) Camerarius, *Operae horarum subcisivarum sive medita-*

§ 11.—Turciĭ trecură Dunărea. Trădătorul însciinţâ pe Ión-vodă, cum-că ajunsese pré târḑiŭ pentru ca să-ĭ fi putut oprì; dar că forţa duşmanilor nu se ridică peste 30,000 de óste nedesciplinată [17]).

Planul primitiv e rĕsturnat: Domnul se vede silit a bate de'ntâiŭ nu pe Tătarĭ, ci pe Turcĭ.

Fie-care minută e preţiósă.

El trece Prutul şi sbóră spre gura Dunăriĭ. . .

§ 12.—Cu tóte astea, veselia şi speranţa domnia în óstea erouluĭ.

Cu câte-va ḑile maĭ 'nainte, la 2 Iuniŭ, ea serbase în fecundele podgoriĭ ale Huşuluĭ o ḑi mare, naţională, de bun ogur: ḑiua sfântuluĭ Ión dela Sucéva, patronul Moldoveĭ şi tot-d'o-dată patron al vitézuluĭ principe.

Acum ea păşia la luptă cu voióse cântece: sgomotósa musică de tobe, trâmbiţe, surle, fluere [18]), o ducea la cununiă. . . . cu mórtea!

§ 13.—Apropiindu-se de tabăra turcă, Ion-vodă trimise pe hatmanul Slăvilă, cu Cozaciĭ şi câte-va miĭ de cavaleriă moldovenéscă, să afle numĕrul precis şi disposiţiunile inamiculuĭ.

---

tiones historicae (Francofurti, 1658, în-4); t. 1, p. 253-261, pune pe pârcalabul Jeremia între trădătorĭ celebri.

[17]) Cronica turcă ap. **Mignot**, t. 2, p. 212: «ce perfide manda à Ivan que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut «pu atteindre les rives de ce fleuve; qu'au reste leur armée montoit au plus à trente mille hommes de mauvaises troupes. . . Cf. **Fredro**, p. 114.

[18]) **Paprocky** in *Tesaur*, t. 3, p. 281: zog auff die Feinde zu, «lies Trompeten, Paucken und Trommeln schlagen, zogen also fort «mit lust. . .» — **Gorecki**: «cum cantu cornicinum tubicinumque pervenit.

Eĭ dederă peste 4.000, ce formaŭ avant-posturile armateĭ dușmane; dar fugărindu-ĭ, nu putură prinde decât un singur Turc, greŭ rănit și carele espiră maĭ înainte de a fi putut rĕspunde la întrebările hatmanuluĭ.

Atuncĭ însușĭ Ión-vodă, luând cu sine 500 călăreţĭ, carĭ eraŭ garda-ĭ personală, se sui pe o înălţime, sperând a puté judeca de cifra inamicilor după spaţiul ce va fi ocupat armata lor.

Dar nu vĕḍu nimic, afară de vr'o patru cete, carĭ păḍiaŭ în diferite direcţiunĭ intrarea tabereĭ păgâne.

Ast-fel, pentru prima óră, îĭ lipsia acum neapĕrata prefaţă a uneĭ bătăliĭ: să afle puterea, situaţiunea și planul adversaruluĭ.

Norocul începu a-șĭ schimba pasul.

Dar însășĭ fatalitatea dede astă-dată peste un Prometeŭ gata a provoca la luptă tóte fulgerele Olimpuluĭ!

§ 14.—Când ostașiĭ, turburaţĭ prin fel de fel de șópte, citind nedomerire pe frunţile căpitanilor și silabisând în propriele lor inimĭ presimţimîntul catastrofeĭ, veniră să întrebe pe Ión-vodă de numĕrul păgânilor, — «îĭ vom socoti în luptă!» le rĕspunse eroul [19]).

§ 15.—Maĭ rĕmâne la mijloc o nópte!

A doua ḍi se va desbate cestiunea emancipăriĭ creștinilor de sub jugul Turcieĭ.

Pînă acum stăpân al Moldoveĭ, cuceritor al Ţĕriĭ-Românescĭ, desrobitor al Basarabieĭ, Ion-vodă mâine... peri-va?

Maĭ rĕmâne la mijloc o nópte!

Să aromim în așteptarea ḍileĭ.

---

[19]) **Fredro**, op. laud.; p. 117: «gdy nieprzijaciel wystapi, liczbe jego poznamy....»

Ión-vodă mâine va trece Dunărea, al căriĭ gemet rĕsună deja pînă la tabăra moldovenéscă; va inarma braţele vînoşilor Bulgarĭ şi, înălţând pe culmea Balcanilor stégul libertăţiĭ, va striga: «După mine la Constanti-«nopole!»

Maĭ rĕmâne la mijloc o nópte.

§ 16.—Când se luminâ de ḑi, treĭ boerĭ marĭ lipsiaŭ din tabăra moldovenéscă.

Le punem aci numile pentru a rĕmâné în veciĭ vecilor stigmatisate în memoria strănepoţilor.

Fu vornicul Murgu, stolnicul Bilăe şi hatmanul Slăvilă.

In cursul nopţiĭ, eĭ fugiră la Turcĭ.

Cronicarul Urechĭa se încércă a-ĭ scusa, ḑicênd: «se temeaŭ să nu caḑă în primejdiă.»

Curios!

Cronicarul trebuia să fi fost boer pentru a scusa pe alţĭ boerĭ cu atâta naivitate.

§ 17.—Cu tóte desavantagele sale, ba să maĭ fi fost altele şi maĭ marĭ, Ión-vodă fu nevoit de a grăbi cu orĭ-ce preţ bătălia, din următórele cause:

1. Pentru a preveni sosirea luĭ Adel-ghiraĭ cu Tătariĭ;
2. Pentru a profita de prima ardóre a ostaşilor;
3. Pentru a curma calea deserţiuniĭ. . .

§ 18.—In faţa cetăţiĭ Isakcia, din astă parte a Dunăriĭ, se lungesce, perpendicular fluviuluĭ, lacul numit Cahul, ale căruĭ malurĭ despre rĕsărit, unde se petrece scena, presintă un crescet rădicat cu maĭ multe ramurĭ lăturale, formând văĭ şi vălcele, saŭ maĭ bine amfiteatrurĭ închise fie-care prin câte treĭ pereţĭ de pămînt.

Maĭ înainte de a deveni celebră în analele Românilor, acéstă localitate îşĭ câştigase deja un nume istoric din timpiĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ: ea se deprinsese a vedé catastrófe!

Aci unde-va în apropiere se afla într'o vreme un oraș dacic, dărâmat de Macedonii lui Alexandru cel Mare în espedițiunea lor dincóce de Dunăre;

Aci Perșii lui Dariŭ Istasp trecură și retrecură Istrul în nefericitul lor rĕsboiŭ cu nomadii Sciți;

Aci, mai târdiŭ, împĕratul roman Valinte o pățise azardându-se contra Goților;

Aci, pînă astădi, în prejmele satului Cartal, se desgrópă în toți anii din misterul țĕrínei prețióse anticitățĭ grece și latine, testamente ale unei lumi perdute.[20]

§ 19.—La drépta Moldovenilor se întindea în lungime lacul, lat de peste 2,000 de stânjeni și fără vadurĭ; în centru terenul era fórte accidentat; la stânga se desfășura un șes; la spate—o terasă naturală.

Din partea Turcilor lacul eră la stânga; éră la drépta și în centru terenul, formând o rădicătură cam paralelă cu frontul Moldovenilor, se pogora înapoi pînă la țermul Dunăriĭ.

Armata nóstră avea peste vr'o câte-va miĭ de glótă saŭ recrutĭ; peste 20.000 de infanteriă, peste 10,000 de cavaleriă, peste 1,000 de Cozaci, 80 obusiere și 60 tunurĭ de câmp de cele mici moldovenescĭ, pe carĭ le-am descris cu o altă ocasiune; adecă peste tot pînă la 35,000 de ómenĭ și 140 piese de artileriă.

Turciĭ eraŭ peste 130,000 de ómenĭ, ceĭ maĭ mulțĭ, după obiceĭul lor, cavaleriă; și 120 gure de foc[21]).

---

20) **Brunn**, *Notices sur la topographie ancienne de la Bessarabie* (Odesa, 1857, în-8); p. 43.

21) Cifra Turcilor se póte cunósce făcênd o proporțiune între cifra uneĭ aripe a lor, adecă în prima liniă 20,000, și acea a uneĭ aripe moldovene, adecă maximum în prima liniă 5,000; încât tótă armata moldovénă fiind aprópe 35,000, acea turcă, quadruplă, este

Fie-care Moldovén căta a se lupta, el singur, câte cu patru păgânĭ; dar Ión-vodă, ca un general adevĕrat modern, îșĭ asigurase un mare avantagiŭ prin infanteriă și artileriă, maĭ ales avênd a face pe un câmp undoĭos, precum sînt tot-d'a-una ţermiĭ lacurilor.

Pe lîngă astea, fie-care călăraș moldovenesc avea câte un cal de reservă, pentru a înlocui pe cel trudit saŭ ucis.

Parcul abunda în arme: săgeţĭ pentru infanteriă, pentru cavaleriă suliţe. . . .

Acestea eraŭ mijlócele respective ale ambelor armate.

§ 20. — Despre ordinea Turcilor avem pré-puţine indicĭ, după carĭ să ne putem orienta.

Istoriciĭ o laudă: cu atât maĭ reŭ trebuĭa să fi fost pentru Ión-vodă.

Tot ce se scie, este că:

1. Linia lor de bătaiă avea la aripa stângă 20,000 de luptătorĭ;

2. Artileria nu se afla de'naintea fronttuluĭ, ci la dosul luĭ, după coline;

3. Armata avea multe liniĭ, lungite, una după alta, pînă la ţermul Dunăriĭ;

4. Batalionele și escadrónele eraŭ profunde. . . .

§ 21.—Ordinea de bătaiă a luĭ Ión-vodă se póte desfășura cu destulă claritate.

În România, ca și în Franţa [22]), armata naţională se

---

minimum 130,000, ceĭa ce se potrivesce și cu termele mediŭ tras din diferitele cifre, presintate de istoricĭ, anume 90,000 în **Mignot**, t. 2, p. 211; 100,000 în **Baudier**, loco supra; 200,000 în **Paprocki**, **Gorecki**, **De Thou**, etc.; căcĭ suma totală 390,000, împărţită pe 3, dă 130,000.—Despre cifra tunurilor, veḑĭ **Engel**, t. 2, p. 224.

22) **Du Bellay**, op. cit.; p. 501: «Et afin que soudain il eust les «hommes a son premier mandement, ordonna François I) avec ceux

împărţia în pâlcuri saŭ regimente câte de 1000 de ómenĭ sub câte un căpitan, subdivise în despărţirĭ câte de 500 de ómenĭ, sub hodnogĭ, vatavĭ saŭ locotenenţĭ.

Ión-vodă conservâ acéstă divisiune, afară numaĭ de Cozacĭ, al cărora numĕr nu se putea tăia decât cel mult în centurie; afară de glótă, care nu avea nicĭ o organisaţiune regulată; şi afară de garda pérsonală, o mică unitate escepţională.

Pe acéstă basă, principele îşĭ împărţi acum armata moldovenéscă propriă în 30 de regimente, 20 de infanteriă şi 10 de cavaleriă; căutâ a da celeĭ una miiă de Cozacĭ o aşa posiţiune, încât fie-care centuriă a lor să aibe efectul unuĭ regiment românesc; iar glóta o lăsâ a fi de o cam dată numaĭ spectatrice, călindu-se încet şi de departe, ca într'o şcólă, pentru ocasiunĭ viitóre, cu focul lupteĭ.

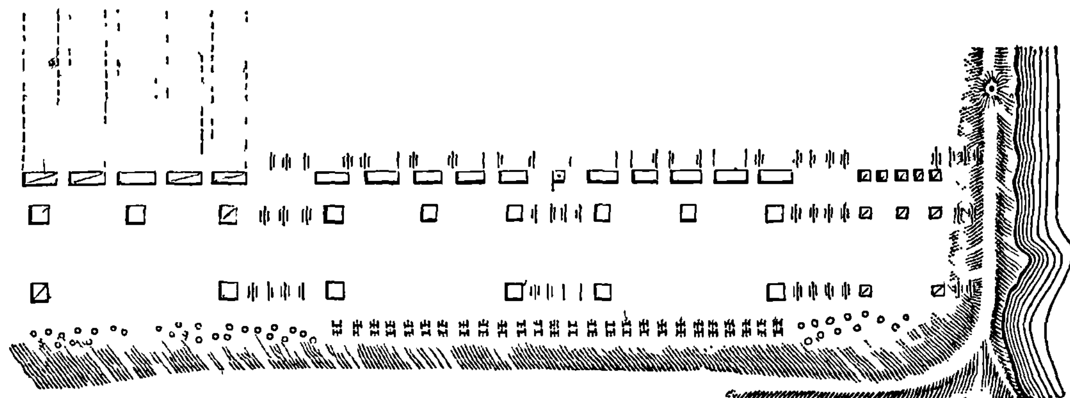
Formaţiunea tactică a acestor unităţĭ presintà treĭ liniĭ, compuse fie-care, în proporţiunĭ diferite, din câte treĭ elemente separate: în centru stetea infanteria, la aripa stângă—cavaleria, la aripa dréptă Cozaciĭ.

Tóte aceste elemente speciale eraŭ prevĕdute fie-care cu un element comun: artileriă.

Prin câte-şĭ-trele liniile treceaŭ treĭ intervalurĭ de o lărgime egală: unul despărţind cavaleria de infanteriă saŭ aripa stângă de centru, un altul tăiând infanteria saŭ centrul în doĕ jumătăţĭ, un al treilea despărţind infanteria de Cozacĭ saŭ centrul de aripa dréptă.

---

de son conseil de dresser, a l'exemple des Romains, en chaque province de son royaume, une légion de six mille hommes de «pied, dont il bailleroit la charge a six gentils-hommes, les quels «auroient pour chaque mille hommes deux lieutenans, et soubs chacune enseigne cinq cens hommes . . .»

Ordinea primitivă a armateĭ luĭ Ion-vodă în bătălia dela lacul Cahul.

Esplicațiunea semnelor: *cavaleria moldovenéscă desvĕlită;* *idem în col ne;* *infanteria desvĕlită;* *idem în colóne;* *centuriele cozace desvĕlite;* *idem în colóne;* *óste de adunătură;* *artileria;* *parc;* . *direcțiunea de atac;* *curtea luĭ Ion vodă;* *rădicătura terenuluĭ* *lacul Cahul;* *înălțimea predomnitóre.*

În intervalul din mijlocul infanterieĭ, între prima și secunda liniă, stetea principele, încongĭurat de garda personală, 500 voĭnicĭ aleșĭ din tótă armata[23]).

Acolo, la vĕḑul óștiĭ întregĭ, se înălța stégul cel mare al țĕriĭ[24]), cu capul unuĭ zîmbru instelat pe o parte, și o cruce pe revers[25]).

Composițiunea fie-căriĭ liniĭ diferĭa de cele-lalte doĕ prin putere, fiind cu atât maĭ tare în tóte, cu cât maĭ mult se apropia de sfera acțiuniĭ inamice: ceĭ maĭ mulțĭ ómenĭ și cele maĭ multe tunurĭ se indesaŭ în prima liniă, linia secundă era maĭ puțină și maĭ rară; proporțiunea maĭ scădea încă în linia a treĭa.

Ast-fel:

Prima liniă numera 16,000 luptătorĭ, anume 10,000 infanteriă, 5,000 cavaleriă, 500 Cozacĭ și 500 garda personală;

Secunda liniă numera ca la 9,300 luptătorĭ, anume 6,000 infanteriă, 3,000 cavaleriă, 300 Cozacĭ;

A treĭa liniă numera ca la 6,200 luptătorĭ, anume 4,000 infanteriă, 2,000 cavaleriă, 200 Cozacĭ;

Prima liniă avea 30 tunurĭ de câmp, secunda—18, a treĭa—12[26]);

---

23) **Urechĭa,** *Letop.*, t. 1, p. 165, pune garda princiară 600; **Bielski**, *Kronika,* p. 718, pune 300; noĭ preferim 500 nu numaĭ ca un terme mediŭ, ci maĭ cu sémă ca cifra regulamentară a uneĭ vătăvie de curtenĭ domnescĭ la Românĭ.

24) **Négoiă Basaraba,** *Învățăture către fiiu-seŭ Teodosie-vodă Copia* din 1654, MS. în Biblioteca din Bucurescĭ, în-4); p. 196: Stégul stă în mijlocul resboĭuluĭ și caută tótă óstea la stég . . .»

25) Veḑĭ *planul bătălieĭ dela Obertin.*

26) **Bielski,** *Kronika*; p. 714: «Kazdy ufiec mial dwa dziala, «bylo y mozdzierzow 80 miedzy nimi . . .»

Dispositiunea precisă a celor 80 obusiere e necunoscută, fiind însă maĭ mult decât probabil cumcă o parte ocupa înălţimea predomnitóre ce se ridică pe ţermul laculuĭ, la drépta armateĭ moldovene, adecă din partea Cozacilor; ïar remăşiţa va fi fost distribuită, ca şi tunurile de câmp, în calcul de câte doĕ pe regiment.

Prima linià era menità a inaugura lupta; secunda trebuïa să recépă pe prima la cas de retragere, saŭ s'o susţină la cas de debilitate; a treïa formà reservă [27]).

Acéstă caracteristică a fie-cării liniĭ în deosebĭ implica luarea următórelor mesurĭ necesare:

1. Prima linià fu desvĕlită în lungime, pentru a avê un front egal frontuluĭ inamic [28]):

2. Prima linià avea între regimente şi între centurie intervalurĭ fórte micĭ, pentru a presinta o resistenţă compactă; [29]

3. Liniele a doua şi a treïa fură formate în colóne [30]), pentru a puté păşi maĭ în ordine la ajutorul linieĭ precedinţĭ respective;

4. Secunda linià avea între regimente şi între centurie intervalurĭ marĭ, în carĭ să se pótă incadra la nevoià prima linià; [31])

27 **Fredro**, p. 117: «jednym powierzajac glówna bitwe, drugim «posilkowanie . . . »

28) Cf. planşa *Bătălieĭ dela Obertin*.

29) **Fredro**, loco supra: «W niewielkich odstepach...»

30 Cf. *Bătălia dela Obertin*.

31) **Macchiavelli**, op. cit.; lib. 3 : «la seconda schiera, perche «ha prima a ricevere gli amici che a sostenere il nimico, convienne «che habbia gli intervalli grandi, et per questa convienne che sia «di minor numero che la prima...» Cf. **Négoià Basaraba**, op. cit., p. 179: şi de se va întâmpla vre-o întâmplare străjeĭ ceĭ deîn-

5. Linia a treĭa avea între regimente și între centu-rie intervalurĭ și maĭ marĭ, în carĭ să se pótă incadra la nevoiă prima și secunda;

6. Distanța dintre prima și secunda era mică, pentru ca sprijinul să pótă fi maĭ grabnic;

7. Distanța dintre secunda șĭ a treĭa era mare, pentru a păstra reserva intactă de lovirile projectilelor vrăjmașe pînă la momentul trebuințeĭ estreme.

In fine, afară de cele treĭ liniĭ de maĭ sus, maĭ era o a pâtra liniă, suplimentară, în dată la spatele reserveĭ, în care se află parcul, caĭ, munițiunĭ, etc., avênd la dos un lung brâŭ de coline, ĭar glóta la flancurĭ.

§ 22. — Acéstă ordine primitivă de bătaiă ni se pare a fi un cap-d'operă de bun simț militar: nu era cu putință a profita maĭ bine de tóte condițiunile terenuluĭ și de marcata specialitate a diferitelor arme.

In privința terenuluĭ:

1. Un lac apĕrând într'un mod inaccesibil aripa dréptă a óștiĭ moldovene, Ión-vodă, după un principiŭ fórte vechĭu în tactică[32]), putu să-șĭ strămute tótă cavaleria la aripa stângă; unde, pe lîngă forța-ĭ numerică aglomerată, ea devenĭa gróznică érășĭ prin un alt avantagĭu natural, prețĭos anume pentru acțiunea călărimiĭ: șes.

2. La aripa dréptă, asigurată prin posițiunea loculuĭ și prin o înălțime garnită de artileriă grea, Ión-vodă credu pré-de-ajuns a lăsa numaĭ o mână de Cozacĭ,

«tâ'u, ea să vie să se amestece în cea de a doua...» Négoiă Basaraba este anterior luĭ Macchiavelli.

32) **Vegetius**, lib. III, cap. 26: «Qui pauciores, infirmioresque habere se novit, septimo modo ex uno latere, aut montem, aut mare, aut fluvium, aut aliquod debet habere subsidium...»

voĭnicĭ devotațĭ și carĭ, fiind călărĭ saŭ pedestri, după trebuință, lesne se acomodaŭ cu tot felul de teren.

3. Sciind, că Tătariĭ vor puté supraveni chĭar în cursul bătălieĭ, lovindu-l din spate, Ión-vodă și-l acoperi prin căruțele parculuĭ și prin o ridicătură de teren, lăsând, din necesitate, maĭ descoperită numaĭ cavaleria din aripa stângă, care însă, precum vețĭ vedé, era să aĭbă un rol maĭ important numaĭ la începutul lupteĭ.

In privința armelor:

1. Ión-vodă sciu a se feri de o greșélă comună generalilor europenĭ din secolul XVI, și chĭar maĭ tărḑiŭ luĭ Gustav-Adolf, carĭ toțĭ obicĭnuĭaŭ a amesteca armele la un loc, făcênd monstruóse batalióne equestro-pedestre: în armata erouluĭ nostru, din contra, cavaleria stetea la o parte, infanteria la o parte, Cozaciĭ — un fel de dragonĭ[33]) — érășĭ la o parte.

2. Deși în Europa nu se stinsese încă usul feodal din evul meḑiŭ de a plantà în centrul armateĭ cavaleria, în care servĭa mândra nobilime și pentru care mojica pedestrime abia avea dreptul de a formà aripe; deși o asemenea ordine se perpetuase, maĭ cu sémă, la vecinii noștri Ungurĭ și Polonĭ; totușĭ Ión-vodă, ghĭcind prin geniul seŭ tóte misterele arteĭ militare moderne[34]), nu se sfii a aborda o cale de tot opusă obiceĭuluĭ: el puse infanteria în centru și cavaleria la aripe.

---

33) Cât de greșită dară e opiniunea luĭ **Melzo**, *Regole militari sopra il governo della cavalleria:* «l'uso degli Archibugieri a ca«vallo fu inventato da Francesi...»

34) **De la Barre Duparcq**, p. 279: «La cavalerie ne saurait for«mer le centre de la ligne de battaille, parce que toute sa force «réside dans le mouvement et que dans cette position elle ne pourrait «se mouvoir, soit en avant, soit en arrière, sans désunir la ligne.

§ 23.— Studiând acum în quintesenţă întregul ordin de bătaiă al armateĭ moldovene, lesne deducem următórele treĭ puncturĭ principale:

1. Aripa dréptă —Cozaciĭ—prin lac şi prin tunurĭ era tare în privinţa defensivă;

2. Aripa stângă - cavaleria—prin şes şi prin numĕr era tare în privinţa ofensivă;

3. Centrul—infanteria—aşeḑat pe terenul accidentat cel maĭ propriŭ pentru acéstă armă, era gata a susţiné, ofensiv saŭ defensiv, pe orĭ-care din aripele sale.

§ 24.—Maĭ 'nainte de a începe bătălia, Ión-vodă maĭ urcâ, pentru a duoa óră, piscul de pe malul lacuĭuĭ şi vĕḑu, astă-dată, tótă armata turcă eşind în ordine din văĭ.

Era o mulţime spăimîntătóre!

Eroului tot însă nu-ĭ venĭa a-şĭ închipui că l'a trădat pârcalabul Jeremia Golia, acela căruĭa,—după sublima espresiune a luĭ Tacit,—el îĭ dase tot ce póte primi un supus! [35])

In loc de a aresta pe criminalul, el se mulţumi cu scusele sale; în loc de a-ĭ tăia capul, el îĭ lăsâ cea maĭ importantă operaţiune a bătălieĭ.

La Waterloo Napoleon cel Mare creḑu pe Grouchy!

§ 25.—Bucĭumiĭ începură a cânta.

Rĕsunâ fiorosul răcnet «Ucide! ucide!» [36]), rĕmas nouĕ,

---

35) *Annales*, lib. XIV, 54: «uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere...»

36) **Lasicki**, p. 147: «Tollitur clamor Turcice, Gaur gaur, vur, vur, Valachice autem, Ocide, ocide. . . .»—Românesce, în limba vechiă, a ucide insemna a lovi, precum veḑĭ în *Biblia* şi în *Pravila luĭ Vasile-vodă.*

ca moștenire, dela vechiĭ Romanĭ, carĭ strigaŭ în momentul ataculuĭ: «ferĭ! ferĭ!» [37]

Planul luĭ Ión-vodă, precum se putea judeca din însășĭ disposițiunea armateĭ sale, în care una din aripele, acea stângă, concentrase în sîne tótă forța ofensivă, era de a începe bătălia în așa numita *ordine oblică*, ca Epaminonda la Mantinea, Cesar la Farsale, Gustav-Adolf la Leipzig, Bonaparte la Marengo.

Admirat deja în anticitate [38]), acest gen de atac căpĕtâ nesce sufragie și maĭ ponderóse [39]) și se sancționâ prin nesce esemple și maĭ strălucite în timpiĭ modernĭ. Frederic cel Mare resumă prețiósele avantage ale ordiniĭ oblice în următórele câte-va cuvinte:

«1. Cu o óste mică înfrângĭ o óste mare;

«2. Lovescĭ pe dușmanĭ din partea, de unde însuțĭ te «sciĭ a fi maĭ tare;

«3. Espuĭ pericoluluĭ numaĭ o porțiune din armată, «restul conservându-se próspĕt. . .» [40])

---

37) **Lipsius**, *De militia romana* (Antverpiae, 1595, în-4) t. 2, p. 289: «In eodem (Plutarchus in Mario) lego, Romanos etiam usur«passe crebro illud Feri in acie, et cum sese mutuo adhortarentur."

38) **Vegetius**, lib. 3, cap 26: «Qui imparem se iudicat, dextro cornu suo sinistrum cornu pellat inimici. . . qui sinistram alam «fortissimam habere se noverit, dextram alam hostis invadat. . .

39) *Encyclopédie méthodique*; *Art militaire*; t. 3, p. 290: «Ce «ordre de battaille est regardé par tous les auteurs militaires comme un des meilleurs moyens de s'assurer de la victoire. C'est, dit M. le chevalier de Folard, tout ce qu'il y a de plus à craindre et de plus rusé dans la Tactique. . .»

40) *Mélanges en vers et en prose* (Sine loco, 1792, în-8), t. 3, *Instruction militaire du roi de Prusse pour ses généraux*; p. 213: «C'est ici où l'on peut faire une application utile de mon or«dre de battaille oblique. Car on refuse une aile à l'ennemi, et on

Ar puté crede orĭ-cine, cumcă eroul prusian justifică acĭ anume motivele eroului românesc!

§ 27.—Ión-vodă comanda centrul.

Swierczewski—drépta.

Stânga. . . părcălabul Jeremia Golia.

§ 28.—Precum vĕḑurăm, acéstă din urmă trebuĭa să încépă atacul.

Cele cincĭ regimente de cavaleriă se aruncară asupra aripeĭ drepte a Turcilor.

Invecinatele cincĭ regimente de infanteriă se mișcară înainte pentru a sprijini lovirea, amenințând centrul inamiculuĭ.

Dar vaĭ!

Ión-vodă vede infanteria retrogradând, ĭar cavaleria plecând stégul, ridicând cușmele pe sulițe, și trecênd la dușmanĭ.

In capul aceleĭ cavaleriĭ,—o maĭ repetâm odată,—fu mascatul pînă atuncĭ trădător, care, după ce vîndusę pâgânuluĭ trecĕtórea Dunăriĭ, se grăbĭa acum a câștiga deplin prețul patricidului: fu părcalabul Jeremia Golia.

§ 29.—Secolul XVI fuse fecund în cruḑimĭ: Sânt-Bartelemĭ, domnia luĭ Ivan cel Gróznic, furorile Incuisițiuniĭ, îl împestrițéză ca nesce pete de tigru.

Varietățile de pedepse, întrebuințate atuncĭ maĭ la

renforce celle qui doit faire l'attaque. Par là vous portez toutes vos forces sur l'aile de l'ennemi, que vous voulez prendre en flanc. . . Par cette disposition vous aurez l'avantage: 1) de faire tête avec un petit nombre de troupes à un corps supérieur; 2) d'attaquer l'ennemi d'un coté où l'affaire sera decisive; et 3, votre aile ayant été battue, il n'y aura qu'une partie de votre armée d'entamée. . . . »

tóte popórele Europeĭ, îțĭ ridică pĕrul, îțĭ încrețesc fruntea și-țĭ închiagă sângele [41]).

Dar nu fu, nu este, nu póte fi nicĭ o penalitate destul de crudă pentru a corespunde cu fapta unuĭ vîndĕtor de patriă!

A împinge milióne de frațĭ pentru secolĭ în abisul sclavieĭ, este un atentat nu contra unuĭ om, nicĭ chiar contra uneĭ singure națiunĭ, ci contra a dece, a douĕdecĭ de popóre, ce se nasc unul după altul și se numesc generațiunĭ.

Crima aste atât de monstruósă, încât imaginațiunea se refusă a-ĭ inventa o pedépsă analógă: penalitatea cea maĭ potrivită ar fi de a da miserabiluluĭ viéța Jidovuluĭ Retăcitor, pentru ca să audă şi să simță în curs de o miriadă de anĭ necurmatele blăsteme ale posterităţiĭ.

Cain fusese sânt alăturea cu părcalabul Jeremia Golia!

§ 30.—O descuragiare generală cuprinse pe Moldovenĭ.

Numaĭ Ión-vodă conservâ o frunte senină: el devenĭa cu atât maĭ mare, cu cât maĭ mare devenĭa furtuna.

Turciĭ aședară pe trădătorĭ de'naintea linieĭ lor de bătaiă.

«Iată vîndĕtoriĭ noștri!» strigâ Ión-vodă, poruncind ca tóte focurile, tóte împușcăturile, tóte lovirile să fie aţintate spre acea parte.

Mișeiĭ periră pînă la unul; curagiul renăscu în pepturile celor credincĭoșĭ.

Ión-vodă înaintâ cavaleria din secunda liniă la locul celeĭ trecute la dușmanĭ, apropiâ cavaleria din reserva, regulâ din noŭ pedestrimea, restabili orânduiala în tóte...

41) *Acta Tomiciana;* t. 1 p. 11.

§ 31.—Folosindu-se de momentana terŏre a infanteriei moldovene și pășind pe cadavrele trădătorilor, Turcii ne atacară acum în *ordine conică*, adecă mișcându-se cu centrul lor asupra centrului nostru și aținěndu-și aripele.

Eĭ sperau a rumpe armata română in doě.

Iŏn-vodă era gata.

Tŏte tunurile fiind de o cam-dată descărcate, el formâ planul de a lua din cŏste conul cel inaintat al păgânilor, poruncind Cozacilor să-l lovĕscă cu puscele din drĕpta, pe când cavaleria cea rennoită din stânga îl strîngea cu sulițele, ĭar infanteria din centru ploua nourĭ de săgețĭ.

Turciĭ dederă dos.

Retrăgĕndu-se, intențiunea lor era de a atrage pe Moldovenĭ asupra bateriilor ascunse după coline.

Eĭ uĭtară că Iŏn-vodă, fost amic al viziruluĭ Mehmed-Sokolli, cunoscea tŏte finețele tacticeĭ otomane.

După o scurtă gŏnă, Moldoveniĭ primiră ordinul de a reveni înapoĭ în șirurĭ strinse.

Turciĭ nu puteaŭ presupune că Iŏn-vodă să le fi pregătit lor întocmaĭ aceĭașĭ embuscadă, în care eĭ nu reușiseră a-l ademeni pe dînsul.

Așa dĕră, vĕḍĕnd retragerea nŏstră, eĭ se aruncară din noŭ. De o dată șirurile Moldovenilor se desfăcură în laturĭ și, desmascând artileria, fulgerară, amețiră, alungară pe inamic.

Doĕ atacurĭ fură respinse.

Nesciind ce să maĭ facă, Turciĭ năvăliră pentru a treĭa ŏră, acum cu tŏtă linia lor de bătaiă, silindu-se a încongĭura mica ŏste românĕscă. . . .

§ 32.—«Sbor topŏrele-aruncate,
«Sbîrnâĭu arcele 'ncordate,

«Și săgețile ușóre
«Nouréză mândrul sóre.
«Caiĭ saltă și nechĭéză,
«Lupta urlă, se 'ncleștéză,
«Și barbariĭ toțĭ grămadă
«Morțiĭ crude se daŭ pradă!
«Ḑece cad, o sută mor,
«Sute vin în locul lor;
Miĭ întregĭ se risipesc,
«Alte miĭ în loc sosesc!
«Dar vitézul cu-a sa pală
«Face drum pintre năvală,
«Și pĕtrunde prin săgețĭ,
«Că-ĭ Român cu șépte vĭețĭ!
«În zadar hidra turbéză,
Trupu-ĭ gróznic incordéză,
«Geme, urlă și crășnesce,
«Și 'npregĭur se 'ncolăcesce,
«Fiĭul Romeĭ se aprinde,
Hidra 'n mâne-ĭ o cuprinde,
«Ș'o sugrumă, și o sfarmă,
Ș'o invinge, și o darmă...» [42])

§ 33. — După un potop de sânge din âmbe părțile, Turciĭ, respinșĭ pentru a treĭa óră, fură goniți cu atâta înverșunare, încât garnisóna otomană dela Isakcĭa, pe malul opus al Dunăriĭ, în mică depărtare dela câmpul lupteĭ, vĕḑênd neregulata lor mișcare îndĕrît, creḑu bătălia de tot perdută și rupse la fugă.

§ 34. — Pentru inlesnirea memorieĭ, resumâm aci, prin câte-va cuvinte, într'un mod plastic, tot mersul

42) **V. Alexandri.**

acțiunii în acéstă primă fasă a bătăliei, remasă în avantagiul lui Ión-vodă.

Liniile duple semnifică armata inamică; acele simple pe ai noștri.

1. Aripa stângă moldovenéscă, susținută de jumătatea centrului, atacă aripa dréptă a Turcilor:

2. Centrul inamic, susținut de ambele sale aripe, atacă centrul Moldovenilor:

3. Ambele aripe moldovene atacă din cóste centrul Turcilor:

4. Ambele aripe turce atacă pe ambele moldovene:

5. Tótă linia de bătaiă a Turcilor atacă pe acea a Moldovenilor:

§ 35.—Apoĭ analisând în detaliŭ muvementul corpurilor moldovene pe câmpul bătălieĭ, noĭ admirâm, maĭ ales, precisiunea și apropositul momentuluĭ când, după al doilea atac din partea Turcilor, aripele nóstre, precum arĕtarăm, îșĭ despicară șirurile, golind focul artilerieĭ: o evoluţiune fórte grea în genere, ĭar maĭ cu sémă în retragerea uneĭ cavaleriĭ.

Pînă atuncĭ Turciĭ se credeaŭ óre-cum numaĭ eĭ singurĭ capabilĭ de a opera acéstă artistică mișcare, pentru care se esercitaŭ în specie din timpiĭ ceĭ maĭ depărtaţĭ, socotind'o ca pe unul din principalele resórte ale proprieĭ lor tactice, prin care câștigaseră maĭ multe victorie strălucite asupra creștinilor, între altele pe acea dela Mohacs [44]).

Veḑurăţĭ cum că Moldoveniĭ luĭ Ión-vodă îĭ întrecură pînă și în acéstă privinţă!

§ 36.—După ultimul atac și desordinata respingere a păgânuluĭ, să fi avut eroul nostru o călărime próspetă, adecă să nu'l fi părăsit la începutul bătălieĭ, prin trădarea părcălabuluĭ Jeremia Golia, cele maĭ alese cincĭ regimente de cavaleriă, victoria era completă.

O dată întorșĭ la fugă, Turciĭ trebuĭaŭ gonițĭ fără un minut de zăbavă: linia lor de bătaiă, alungată și tot lovită cu furiă, s'ar fi resturnat peste cele-lalte liniĭ, deja descuragĭate; ĭar neputinţa de a scăpa peste Dunăre ar fi topit într'o clipă tótă armata, prin ferul Românilor și prin undele fluviuluĭ.

43) **Bielski**, *Sprawa rycerska*; p. 55: «tym hakiem ida, uste-«puja sie nazad potrosze broniac sie niebroniac na dziala, a gdy «im najbardziéj przypra, rozstapia sie w strony, odkryja dziala, «strzelbe puszcza na niaprzyjaciela, zbija tak, by najwietszy lud, «jako uczynilli u Mochacza Wegrom . . . .»

Dar lipsit de flórea și cea maĭ mare parte a cavalerieĭ sale, mica remășiță fiind stórsă de obosélă, ce óre putea face marele eroŭ al Moldoveĭ?

§ 37.—Și cu tóte astea, orĭ-care va fi de aci înainte resultatul final al bătălieĭ, analele militare trebue să admire cu entusiasm pe acela care, înfruntând o armată de treĭ orĭ maĭ numerósă, fiind în treĭ rîndurĭ vîndut, după ce susținuse treĭ atacurí teribile, tot încă părea a fi el învingĕtor.

§ 38.—Obosițĭ de crâncena luptă, Turciĭ se opriră; Moldoveniĭ se puseră la repaos din dosul tunurilor.

«Și așa stând și privind uniĭ la alțiĭ,—dice cronicarul »Urechĭa, — a dat o plóiă mare de a muĭat praful «cel de pușcă, de unde aveaŭ Moldoveniĭ nădejde de a-«jutor» [44]).

Precum vĕdurăm, numaĭ prin infanteriă și, maĭ ales, prin artileriă Ión-vodă întrecea pe Turcĭ, contrabalanțând grozava disproporțiune a forțeĭ numerice.

Infanteria era ostenită: artileria fu abimată.

Elementele se uniră cu trădătoriĭ!

§ 39. Plóĭa domolind praful și împrăștiind fumul ce s'aŭ fost rădicat de sub piciórele luptătorilor, caĭ și ómenĭ, și din detunetele artilerieĭ; Turciĭ se încredințară acum limpede de tótă puținătatea armateĭ luĭ Ión-vodă.

La aripa dréptă, eĭ vĕdură o adevĕrată miniatură: numaĭ vr'o câte-va sute de Cozacĭ, pe carĭ îĭ apĕraseră

44) Un cas de acelașĭ gen raportéză **Frontinus**, lib. IV, cap. 7, ex. 30: «P. Scipio in Lydia, quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum Antiochi videret; nec homines tantum aut «equos deficere, verum arcus quoque madentibus nervis inhabiles «factos, exhortatus est fratrem ut postero, quamvis religioso, die committeretur proelium; quam sententiam secuta victoria est. . »

pînă atuncĭ formidabile bateriĭ, dar în urma plóeĭ nu-ĭ maĭ apĕra nimica.

Ast-fel, ceĭ 20.000 de Turcĭ, carĭ formaŭ aripa stângă a păgânilor, se grăbiră a se asvîrli cu tótă furia siguranţeĭ asupra vitejilor aliaţĭ aĭ luĭ Ión-vodă.

Contra acesteĭ inundaţiunĭ de braţe steteaŭ peste tot 300 de Cozacĭ: 900 căduseră morţĭ maĭ 'nainte în cursul bătălieĭ.

Eraŭ 70 de Turcĭ pe un singur Cozac.

§ 40.—Spre culmea fatalităţiĭ, sosesce în acelașĭ moment Adel Ghiraĭ cu 100.000 de Tătarĭ, realisându-se nenorocirea, pentru a căriĭ înlăturare Ión-vodă pripise a da bătălia cu o oră maĭ 'nainte.

Pe când aripa dréptă a armateĭ turce năvălesce din faţă asupra restuluĭ cavaleriei nóstre din stânga, Tătariĭ trec terasa din dosul Moldovenilor și lovesc dindĕrît.

Nu aveam în totul nicĭ 5.000 de călărașĭ, carĭ, pușĭ între doĕ focurĭ, simţiră acum o sută de braţe rădicate asupra fie-căruĭ cap!

§ 41.—Cozaciĭ aveaŭ pusce, se sprijiniaŭ de o parte de ţĕrmul laculuĭ, de cea-laltă de infanteria, și eraŭ atacaţĭ numaĭ din faţă: eĭ resistară contra aripeĭ stângĭ a păgânilor;

Cavaleria moldovenéscă, lipsită de armă de foc, avênd o córstă descoperită, şi fiind atacată tot-d'o-dată din faţă și din dos, de Tătarĭ și de aripa dréptă a Turcilor, nu era chip a rĕmâné pe loc.

§ 42.—Infanteria se conservâ pînă acum din treĭ cause:

1. Prin posiţiunea-ĭ centrală, care nu permitea inamiculuĭ a o distruge maĭ 'nainte de a fi nimicit aripele;

2. Prin parcul ce-ĭ acoperĭa dosul, apĕrând'o de năvala Tătărimiĭ;

3. Prin naturala-ĭ stabilitate în comparaţiune cu esenţiala mobilitate a uneĭ cavalerie.

§ 43. Glóta scăpâ furişându-se printre căruţe...

§ 44.—Rĕmas numaĭ cu infanteria, Cozaciĭ şi glóta; perdênd o aripă întrégă; părăsindu-l orĭ-ce speranţă, orĭ-ce posibilitate de victoriă; ce óre maĭ putea întreprinde Ión-vodă?

În acest moment i se arĕtâ la lumină tótă mărimea de suflet.

El ar fi putut să-şĭ scape propria sa viéţă.

Străvestit într'o haină ţĕrănéscă, încălecând pe un mândru cursier domnesc, nimic nu era maĭ lesne decât a eşi pe din dosul armateĭ, a ocoli lacul Cahuluĭ în direcţiunea Prutuluĭ, pe unde nu pĕtrunseră încă inamiciĭ, a trece în Moldova şi a fugi d'aci în Polonia, recurgênd acolo la ospitalitatea luĭ Laski saŭ a principeluĭ Ostrogski.

Cine scie dacă, în cursul timpuluĭ, el nu se va fi reconciliat cu Pórta Otomană?

Cine scie, dacă nu va fi adus din Polonia, ca Lăpuşnénul saŭ ca Despota, o nouă armată, cu care să-şĭ recucerésca ţéra . . .

Eĭ bine! aceste impulsurĭ egoistice, deşi aŭ putut strebate în peptul unuĭ Pompeiŭ saŭ Carol XII, totuşĭ nu-şĭ găsiră loc in sublimul cuget al luĭ Ión-vodă.

A scăpa remăşiţele armateĭ moldovene, fără a se gândi un minut la sine însuşĭ; saŭ dacă nu, apoĭ cel puţin a peri cu gloriă de'mpreună cu iubita patriă . . . numaĭ una din aceste doĕ putea alege restrănepotul mumeĭ luĭ Ştefan cel Mare, care învĕţa pe fiiĭ seĭ că: *paserea în cuĭbul seŭ pere!* [45]).

45) **Neculcea**, *Letopis.*, t. 2, p. 198.

§ 45. — Tătariĭ, impinșĭ de ne'nfrênata lor lăcomiă, purceseră în gónă după imprăștiata cavaleriă, compusă din boïerĭ și boierinașĭ, adică, maĭ bine ḑicênd, din blânĭ de samur, din săbiĭ cu petre scumpe, din lanţurĭ de aur.

Acéstă capitală imprudenţă eliberând de o cam dată spatele armateĭ moldovene, Ión-vodă, — minte limpede în impregiurărĭ turburĭ[46]) — se grăbi a profita de greșéla vrăjmașuluĭ.

El descalecă de pe cal, pedestresce pe Cozacĭ, grupéză glóta cu infanteria și, strigând către eroicele resturĭ ale oștiriĭ sale: «Fraţilor! caḑă capul meŭ unde vor cădé capetele vóstre!» — face un atac atât de furibund, încât apucă dela Turcĭ artileria lor, o strică pentru ca să nu le maĭ pótă servi, și 'ĭ lasă înlemniţĭ de ameţélă și uimiţĭ de admiraţiune!

Cu propriele sale mânĭ, în furia aceluĭ moment suprem, el trase din mijlocul păgânilor un tun de cele marĭ: atât de colosală era puterea fisică a acestuĭ Ercule român. [47]).

Apoĭ formând o compactă nestrăbătută colónă, Moldoveniĭ se retraseră pînă la apropiatul munte, pe vîrful căruĭa fumegaŭ ruinele satuluĭ Roșcaniĭ, ars cu câte-va minute maĭ 'nainte de către urdiele tatare.

§ 46. — Ultimul atac, maĭ 'nainte de a se retrage, ca și tóte cele-lalte manevre ale acesteĭ memorabile bătălie, este un strălucit testimoniŭ de sciinţa militară.

Mult maĭ în urmă, ilustrul Montecuculli ḑise:

---

46) **Tacitus**, *Hist.*, lib. IV, 77: «turbidis rebus intrepidus».

47) Un alt esemplu contimpuran de asemenea forţă veḑĭ la **Camerarius**, *Operae horarum*, t. 1, p. 380: «Baro a Fronsberg tor«mentum murale solus innitens humero, quo vellet, propelleret.»

«Cată să ataci pe dușmanĭ cu o violență estraordinară maĭ cu sémă atuncĭ când voescĭ a te retrage.» 48.

Plecațĭ dară fruntea de 'naintea luĭ Ión-vodă, care înțelesese acésta la 1574 în momentul cel maĭ desperat al uneĭ bătălie deja perdute; nu de 'naintea luĭ Montecuculli, care rumega cu un secol maĭ târḑiŭ în liniscea cabinetuluĭ!

§ 47.—Din aprópe 35,000 de óste, eroul rĕmase abia cu 7.000 49).

Cel puțin 20,000 de Românĭ aŭ căḑut într'o jumătate de ḑi, apĕrându-șĭ cele treĭ idolurĭ, pe carĭ le recomandase odată marele Ștefan în instrucțiunile sale militare: Crucea, Téra șĭ Stégul! 50)

§ 48.—Scriind aceste rîndurĭ în singurătatea nopțiĭ, când misteriul natureĭ și tăcerea ómenilor duc imaginațiunea departe, departe—la ceea ce nu maĭ este saŭ ceea ce nu este încă, uĭtând presentul și confundând într'o radă trecutul și viitorul; mĕ cutremură bătaea inimeĭ, mĕ arde focul capuluĭ, mĕ furmică prin sânge fluvie de forță, mĕ electriséză o șóptă ce vine nu sciŭ de unde, din mine saŭ din afară: «mare e Românul!»

Dar de odată se aude troscotul uneĭ birje sdrobind pavelele stradeĭ; mĕ arunc la ferestă; luna întinde o melancolică lumină; un june cu mânușĭ albe, cu gĭam la ochiŭ, cu havana în gură, se întórce palid de obosélă după o petrecere nocturnă....

§ 49.—Așeḑându-se printre dărămăturĭ, Ión-vodă ocoli

48) *Mémoires,* p. 168: ne charger jamais plus fortement l'ennemi que quand on se veut retirer . . . »

49) **Fredro, p. 121**: «niewiecéj nad 7,000 rozbitków. . . »

50) Vedĭ un articol al meŭ în *Buciumul,* 1864, nr. 214.

cu șanțurĭ platoul munteluĭ [51]); puse în fața inamiculuĭ, în gĭurul așa numiteĭ *creste militare* (crête militaire), adecă pe linia cea maĭ înălțată a pogorîșuluĭ, pe ceĭ maĭ bunĭ arcașĭ și pușcașĭ; îĭ întări prin o secundă liniă; și, în fine, formâ o reservă, pentru a susținé la cas de trebuință puncturile cele maĭ amenințate.

Cu apropiarea nopțiĭ Turciĭ și Tătariĭ, uniĭ revenind din zăpăcélă, ceĭ-lalțĭ din gónă după fugărita cavaleriă, blocară noua tabără a luĭ Ión-vodă.

Rĕsbóĭele francese în Algeria probézä pînă astă-ḑĭ, cât de greŭ este a ataca o înălțime chiar lipsită de fortificațiunĭ și apĕrată de un mic numĕr de Beduinĭ; cu cât dară maĭ tare era posițiunea Moldovenilor, plantațĭ pe un munte șanțuit, grupațĭ în numĕr de maĭ multe miĭ de ceĭ maĭ bravĭ, și unind avantagele înălțimiĭ cu nisce avantage nu maĭ puțin prețióse ale ruinelor: «atacul unui sat cóstă pré mulțĭ ómenĭ,» ḑicea Frederic cel Mare.

Maĭ adăugațĭ că Ión-vodă, în ultimul seŭ atac, stricase o mare parte din artileria turcă; iar câte tunurĭ le maı rĕmâneaŭ bune, tóte îșĭ perdeaŭ în zadar glónțele printre zĭgzagurile ruinelor, fără a nemeri pe Moldovenĭ, pe când aceștĭa, din contra, țintind dintr'ascuns și în liniște, trimiteaŭ păgânilor cu fie-care descărcătură un sigur mesagiŭ de mórte.

§ 50.—Istoriciĭ acusă pe Ión-vodă de a-șĭ fi ales o posițiune fără apă și de a nu fi luat nicĭ o mĕsură pentru a șĭ-o procura prin mijlóce artificiale [52]).

---

51) **Urechia** numesce satul fără detalie topografice, carĭ găsim numaĭ în cronica turcă ap. **Mignot**, t. 2, p. 213: «une montagne sur laquelle il se retrancha».

52) **Fredro**, p. 121: «zamiast próznych ubolevań, zdolalby snadz

Acusaţiunea e basată pe necunoscinţa localităţiĭ:

1. In tot cuprinsul Budjaculuĭ apa e aprópe tot atât de rară, ca şi în centrul Africeĭ;

2. Căutând izvóre pe vîrful unuĭ munte, trebuĭa săpat pământul pînă la o adâncime fórte mare;

3. Chiar rĕuşind în asemenea azardósă şi grea operaţiune, o fântână n'ar fi ajuns pentru îndestularea a 7,000 de ómenĭ. . . .

§ 51.—In curs de treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ Ión-vodă respinse tóte atacurile a 200,000 de păgânĭ.

Lipsiţĭ de o picătură de apă, Moldoveniĭ aşteptaŭ venirea nopţiĭ pentru a întinde petice de pânḑă d'asupra erburilor: eĭ îşĭ ungeaŭ buzele cu rouă! [53])

Adesea cu Ión-vodă în frunte, o sémă eşĭaŭ din şanţurĭ, se repeḑĭaŭ cu turbare asupra celor maĭ espuse posturĭ inamice, tăiaŭ, măcelărĭaŭ, doboraŭ tóte dinaintea lor, şi apoĭ, crunţĭ de sânge, se întorceaŭ cu mulţumirea luĭ Ugolino din Infernul luĭ Dante, când róde capul vrăjmaşuluĭ seŭ Ruggieri!

§ 52.—In cursul acelor treĭ ḑile şi treĭ nopţĭ, demne de timpul luĭ Oraţiŭ Cocles, Ión-vodă, să se fi gândit el cât de puţin la propria-ĭ sicuranţă, scăpa.

Vorbind turcesce ca un Turc, el putea trece în crepuscula sereĭ chiar prin mijlocul păgânilor, precum deja făcuse odată Ţepeş.

Dar tóte demonstră, că eroul nostru, grózā numaĭ pentru păgânĭ, pentru cĭocoĭ, pentru călugĕrĭ, îşĭ iubĭa ţéra maĭ mult decât pe sine însuşĭ.

«zaradzic zlemu, gdyby, rozdzieliwszy robote pomiedzy zastepy»
«ial wspólnemi silami kopac studnie. . . .»

53) Ibid.; p. 122.

§ 53.—In a patra ḑi Turciĭ încep a parlamenta.

Ión-vodă arată celor trimișĭ tăria posițiunii sale și numĕrul vitejilor ce-ĭ maĭ rĕmân.

«Precum vedețĭ,—le ḑice el,—sînt în stare de a maĭ susține lupta».

Apoĭ le propune următórele treĭ condițiunĭ:

1. Mâna dușmanilor să nu se atingă de ostașiĭ Moldovenĭ, cari să fie liberĭ a merge pe la casele lor, fără a fi prigonițĭ vre-odată pentru trecut de către viitorul domn al Moldoveĭ [54]);

2. Cozaciĭ să fie lăsațĭ a se întórce la țéra lor;

3. Insușĭ principele să fie trimis, viŭ și nevătămat, d'a-dreptul la sultanul Selim. . .

§ 54.—Păgâniĭ primiră tractatul.

Condițiunile fură jurate de șépte orĭ de către beglerbeiul Ahmed-Pașa și de șépte orĭ de către Petru cel Schĭop, devenit în fine în realitate domn al Moldoveĭ:

Ahmed-Pașa le jură de șépte orĭ pe Cartea luĭ Mahomed;

Petru cel Schĭop le jură de șépte orĭ pe Cartea luĭ Crist. . . [55])

---

54) Cronica turcă ap. **Mignot**, t. 2, p. 214: «Il offrit au Béglierbeg de se rendre à lui à condition qu'on le conduiroit à Cons«tantinople, où il jouiroit de sa liberté et d'une pension propor«tionnée à la dignité qu'il perdoit; qu'on laisseroit tous les siens «retourner chez eux, sans attenter ni à leur vie, ni à leur liberté, «ni à leurs biens, et que le nouveau Voivode de Moldavie accorderoit une amnistie générale pour tout le passé.»

55) Ibid.: Ces conditions furent jurées solemnellement jusqu'à sept fois différentes par le Beglierbeg sur le Koran et sur la tête de l'Empereur; par Pierre nouveau Voivode, sur l'Evàngile. . . Tóte acestea sînt desnaturate în relațiunea luĭ **Paprocki** și a celor-lalțĭ.

§ 55. — Cu lacrimĭ în ochĭ, fără a puté vorbi de emoțiune, Ión-vodă se despărți de credincĭoșiĭ seĭ tovarășĭ.

Cozacilor, ómenĭ străinĭ, veniți a servi pentru plată, el le lăsâ tóte sculele ce avea lîngă sine;

Moldovenilor, frațĭ aĭ seĭ, carĭ se luptaŭ pentru libertatea patrieĭ, le lăsâ suvenirul de a le fi fost un mare domn și vaga speranță de întórcerea sa la domniă...

Eroul era convins că va reuși prin profunda-ĭ diplomațiă a recâștiga grațiele sultanuluĭ Selim, precum altă dată, tot într'o asemenea situațiune, Petru Rareș, numaĭ prin bărbătésca-ĭ elocuență, reușise a îmblânḍi mânia sultanuluĭ Suleĭman.[56]

Ómeniĭ marĭ nu desperă nicĭ chĭar pe insula Elba!

Pînă atuncĭ — adio!

Cozaciĭ plângeaŭ; Moldoveniĭ nu puteaŭ plânge: escesul dureriĭ seca isvorul plânsuluĭ.

§ 56. — Capitulațiunea dela Roșcanĭ amintesce o altă, încheĭată tot cu Turciĭ, nu maĭ departe decât cu vr'o treĭ anĭ maĭ 'nainte, pe când însușĭ Ión-vodă petrecea încă în Constantinopole.

După o eroică apĕrare a cetățiĭ Famagusta în Chipru,

---

56) Giovio, *La seconda parte dell'istorie del suo tempo* (Venetia, 1560, în-4) p. 693: «havendo egli racconte le cagioni et i successi delle guerre mosse da lui, la poverta del suo erario, il «caso del Gritti, gl' inganni del fratello et de Baroni, et le ragioni antiche de suoi confini co Poloni, et umilmente hebbe dimandato perdono, parve che e'fosse stato indegnamente trattato dalla «Fortuna di maniera, che i Bassa, ancor che non fossero stati «corrotti con alcun dono, havrebbono in ogni modo difeso questo «valoroso huomo illustre per tanti casi, il qual con animo invitto non cedeva punto all'insolente Fortuna...»

comandantul Bragadino, redus nu prin arme, ci prin fómete, impusese păgânilor condițiunea de a permite garnizónei o liberă retragere.

Seraskirul turc iscălise fără greutate, și tot fără greutate se grăbi a-și călca iscălitura: după deșertarea cetății, vitézul Bragadino și flórea juneței venețiane periră în torture.

Cunoscênd dară perfidia otomană, Ión-vodă nu se mulțumi cu o simplă iscălitură a pașalelor: el ceru și dobândi, ca garanțiă, un septuplu jurămînt, mahometan și creștin, din partea luĭ Ahmed-Pașa și din acea a luĭ Petru cel Schĭop, dela inamic și dela rival....

Eĭ bine! prin acésta tractatul deveni el óre maĭ sacru?

§ 57. — Povestirăm trădarea, să povestim sperjuriul.

§ 58. — Pe lîngă persóna luĭ Petru cel Schĭop, pentru a-l instala cu firman, — o inovațiune nepilduită pînă atuncĭ în Moldova [57]) — se afla capigibași saŭ prim-ușerul Porțiĭ Otomane, un personagĭu deja important, dar care maĭ în urmă ajunse și maĭ sus, vizir, ginere și cumnat al sultanilor....

Era Scipione Cigala, dintr'o familiă aristocratică neapolitană, renegat sub numele de Djigala-zade [58]): un june móle, desfrînat, nestatornic, mâncăcĭos, bețiv.. dar cu atât și maĭ puternic la curtea unuĭ sultan ca Selim II.

---

57) Analele turce ap. **Ricaut**, p. 113: «Jean le Vaivoda ayant «esté tué en trahison, cette Province fut entièrement soumise à la «puissance du Turc et réunie à cet Empire en l'année 1574...»

58) **Rym**, *Bericht v. J. 1574*; ap. **Hammer**, t. 3, p. 608: «Zum «Voivoden der Moldau ward Peter ernannt, und durch den Ka«pidschibaschi Dschigala-sade, den Sohn des in der Schlacht vor «Dscherbe gefangenen Cicala, installirt...» — Despre origina-ĭ vedĭ

Când Ión-vodă intrâ în cortul beglerbeĭuluĭ, Ahmed-Pașa era încongĭurat de enicerĭ, agale, beĭ, sangiacĭ, carĭ toțĭ se îmbulḑĭaŭ să véḑă pe teribilul eroŭ dela Jilisce, Brăila, Lopușna, Bender. . . .

Seraskirul începênd cu mustrărĭ, Ión-vodă iĭ respunse cu tótă demnitatea unuĭ principe, că, pe basa capitulațiuniĭ sale, el nu are a da sémă decât numaĭ când îl va fi întrebat însușĭ sultanul.

Mândria vitézuluĭ înfiorâ pe musulmanĭ; dar grandórea-ĭ se părea a fi înlânțuit brațele lor: eĭ se uĭtaŭ nedomerițĭ unul la altul, indemnându-se care de care a da prima lovitură, și nemine nu cuteḑa. . . . . trebuĭa un apostat; trebuĭa un om indobitocit prin escesul banchetelor și un dobitoc amețit prin furia opiuluĭ; trebuĭa un monstru pentru a face un asemenea pas contra onoriĭ și contra jurămîntuluĭ.

Acel monstru fu capigibași Djigala-zade.[59]

§ 59.—Munténul Petru cel Schĭop aduse armele păgânilor asupra erouluĭ Moldoveĭ;

Italianul Scipione Cigala iĭ înfipse cuțitul în inimă.

Un Muntén, un Italian, un Moldovén.

Se sfâșieaŭ frațiĭ: rîdea Otomanul, zîmbĭa Némțul, se pregătĭa a rînji Muscalul.

§ 60. — Când gigantul fu căḑut sub perfidul pumnar al Neapolitanuluĭ Cigala, enicerii, îmbărbătațĭ prin inițiativă, se asvîrliră asupra victimeĭ, tăiară majestosul cap ce-ĭ speria maĭ dĕ-ună-ḑĭ pînă și'n taĭna visurilor, și-l înălțară pe o suliță.

Moréri, *Le Grand Dictionnaire historique* (Paris, 1712, în-f); t. 2, p. 306-7.

59) **Gorecki**, p. 108-9: «Ibi Bassa Capucius stricto gladio ven-«trem faciemque ejus discidit. . .»

Apoĭ temêndu-se, póte, ca un al doilea cap să nu resară cum-va pe desfiguratul corp, eĭ legară trunchĭul martiruluĭ de códele a doĕ cămile, carĭ gonite în direcţiunĭ opuse, îl rupseră în hidóse fragmente.

§ 61.—După ce finitul spectacoluluĭ le recise minţile, păgânii nu putură a nu recunósce propria lor nulitate in alăturare cu sublimul eroism al mortuluĭ.

Credênd că virtutea luĭ Ión-vodă îșĭ va fi avut izvorul în ósele din carĭ fusese ţesut și în sângele ce-ĭ circulase prin vine; eĭ îșĭ împărţiră intre sine, ca móștiĭ, fărmăturele acelor óse, și-șĭ încruntară săbiele in acel sânge, rugându-se luĭ Allah ca să le dea și lor tuturor inima principeluĭ român!

Calâiĭ purtaŭ pizmă jertfeĭ lor.

§ 62.—Cât timp a trăit Ión-vodă, Turciĭ, boeriĭ și călugăriĭ nu-l suferĭaŭ de o potrivă.

După ce murise, inamiciĭ străinĭ se arĕtară maĭ generoșĭ decât inamiciĭ casnicĭ.

Pe când eniceriĭ se puseră a adora remășiţile vitézuluĭ, ciocoiĭ ceĭ cu ișlice și cu comanace credură sosit momentul de a-șĭ bate în fine joc de acela, de'naintea căruĭa eĭ nu îndrăsnĭaŭ pînă atunce să rădice ochiĭ dela pămînt.

Pentru a-ĭ răpi chĭar gloria postumă, eĭ respândĭau acum în popor odiósa anecdotă, cumcă în momentul când îl rumpeaŭ cămilele, Ión-vodă să fi dis: «Ah! caută «că eŭ multe felurĭ de morţĭ gróznice am făcut, iar «caznă ca acésta n'am sciut să fac!» [60])

Dar cine óre să fi putut rosti acéstă barbară și atroce

60) *Letop.*, t. 1, p. 196.

glumă: capul cel lipsit de trunchĭu? saŭ trunchĭul cel lipsit de cap?

Nu pentru prima și nu pentru ultima óră o neputinciósă ură inventa absurdităţĭ!

§ 63.—Cronicarul Urechĭa—o maĭ diserăm deja nu o dată—este un echo al partituluĭ aristocratic.

Așa dér, el nu numaĭ profanéză prin satiră ultimele divine momente ale luĭ Ión-vodă, ci încă se incércă a scusa mârșava trădare naţională a părcalabuluĭ Jeremia Golia.

Când vine vorba de vîndarea trecĕtóriĭ Dunăriĭ, analistul-cocon declamă cu un aer de criminală inocinţă: cu greŭ este celor puţinĭ a opri pe ceĭ mulţĭ şi celor slabĭ pe ceĭ tarĭ; căcĭ trecênd întâiŭ puscele cu enicerĭ și cu pedestrimea să apere vasele, aci și tótă a-laltă óste turcéscă a sosit, unde vĕdênd Ieremia părcalabul că nu-ĭ póte opri, s'a întors. . . . »

Când ajunge la defecţiunea celor cincĭ regimente de cavaleriă, el se feresce măcar de a menţiona numele părcalabuluĭ Jeremia Golia, alunecând numaĭ în trécĕt urmatórea frasă obscură și diminutivă: «la începutul resboĭuluĭ dic că o sémă de Moldovenĭ să se fi închinat la Turcĭ. . . . .»

Însișĭ cronicariĭ otomanĭ sînt maĭ Românĭ!

§ 64.—După măcelul dela Roșcanĭ, Petru Schĭopul se grabi a trimite caĭmacam la Iașĭ, ca să-ĭ pădéscă troul, pe unul din miserabiliĭ vîndătorĭ aĭ luĭ Ión-vodă, tolnicul Bilăe, înălţat acum la demnitatea de mare vornic l ţeriĭ de jos, ocupată pînă atuncĭ de bravul Dumbravă.

§ 65.—Nu numaĭ vitejiĭ dela Cahul, nu numaĭ «fraţiĭ e cruce» aĭ luĭ Ión-vodă, desarmaţĭ prin jurămînt și măcelăriţĭ prin sperjuriŭ, avură sórta de a peri, ca tâlhariĭ eĭ osândiţĭ la mórte, fără a se puté apĕra; nu! nu

numaĭ pe ţermiĭ Cahululuĭ şi pe ruinele Roşcanilor curse cel maĭ pur sânge şi cădură cele maĭ nobile capete ale Moldoveĭ; nu!—«s'aŭ pornit Tatariĭ în prédă peste tótă «ţéra,—dice cronica,—cât n'a fost nicĭ o dată maĭ mare «pustietate decât atunce; că pre toţĭ ĭ-aŭ cuprins pe «la casele lor fără grijă, unde pînă astă-dĭ între Prut şi «între Nistru de atunce a remas pustietate, de nu s'a «maĭ împlut de ómenĭ. . . .

Petru cel Schĭop, în fruntea urdielor păgâne, privĭa cu o sacrilegă nepăsare, cum inamiciĭ Românilor şi aĭ Cruciĭ îĭ aşterneaŭ pînă la Iaşĭ o cale domnéscă de purpură din sânge şi arcurĭ triumfale din capetele Moldovenilor,

§ 66.—Mórtea luĭ Ión-vodă fu semnal de peire pentru treĭ miniştri, credincioşĭ pînă în fine lucéfĕruluĭ libertăţiĭ naţionale:

Vintilă-vodă,

Vornicul Dumbravă,

Episcopul Isaia Radouţénul . . .

§ 67.—Fostul principe muntenesc, alungat d'impreună cu frate-seŭ Petru cel Schĭop, espedi acum o armată turcă să cuprindă Bucuresciul.

Deşi Vintilă-vodă nu avea lîngă sine decât pe vitézul vornic Dumbravă cu o mână de Moldovenĭ, totuşĭ lupta, încinsă pe câmpia unde este astă-dĭ Radu-vodă, fu atât de cruntă, încât învingĕtorul credu de cuviinţă a-ĭ eternisa memoria, zidind o biserică pe locul bătălieĭ şi înfiinţând o serbare anuală, remasă pînă astădĭ sub numele de «Moşĭ.»

O victoriă, o biserică, o serbare, carĭ ne aduc aminte de ruşinea discordielor române!

§ 68.—Vornicul Dumbravă reuşise a scăpa în Transil-

vania, avênd nobleţa de a căuta refugiŭ la generositatea unuĭ inamic, ale căruĭ oştĭ se luptară contra Moldovenilor în bătălia dela Jilisce.

Un eroŭ muntén fu trimis pentru a cere mórtea unuĭ eroŭ moldovén: Ivaşco Golescu mijloci estradiţiunea vorniculuĭ Dumbravă.

Ce infamiă, ce timpurĭ, o Dómne!

Călcând acele legĭ, carĭ prin sublimul lor meritară ca ómeniĭ să le numéscă divine, Stefan Batori, beĭul transilvan, dede pe Dumbravă, legat la mânĭ şi la picióre, in dispositiunea ambasadoruluĭ muntenesc. [61])

Sosind la Bucurescĭ, demnul tovarăş al luĭ Ión-vodă fu descapĭtat.

§ 69. Vlădică Isaia Radouténul nu întârḑiâ a fi scos din scaunul episcopal de cătră Petru cel Schĭop [62]): de atuncĭ încóce numele seŭ, ilustrat un moment prin neociaţiunĭ diplomatice cu Polonia şi cu Moscovia, despare pentru tot-d'a-una din analele ţeriĭ....

§ 70.—Nu putem trece cu tăcerea, în acest dureros martirologiŭ, pe bravul Swierczewski.

Fară a fi fost Român, el merită să-l punem şi pe el in numĕrul *Sânţilor*: epitet ce poporul nostru îl dedea n vechime nu ipocrisieĭ ascetice, ci numaĭ apĕrătorilor ţeriĭ [63]).

După bătălia dela Cahul, Swierczewski nu maĭ apare

61) *Condica MS. dela Vieroş*, p. 102.

62) In locu-ĭ urmâ George Movilă, precum se veḑe din documentele episcopieĭ de Rădăuţĭ.

63) *Letop.*, t. I, p. 145: «după mórtea luĭ îĭ ḑicea Sfântul Stefan-vodă, nu pentru sufletul, ci pentru lucrurile sale cele vitejescĭ»...

pe scena istorieĭ; product al geniuluĭ luĭ Ión-vodă, el se stinse odată cu creatorul seŭ... [64]).

§ 71.—Cel-lalt Cozac, marinarul Pokotilo, învingĕtorul dela Ak-kerman, după ce se vĕḑuse in imposibilitate de a apĕra el singur trecerea Dunăriĭ contra colosaleĭ armate otomane, lăsâ portul Galaţuluĭ, unde se ţinuse in embuscadă, şi . . nu-ĭ găsim urme în istoriă!

§ 72.—Maĭ peri atuncĭ, peri fără de veste, o fiinţă gingaşă, ḑe care n'am vorbit nemic în tot cursul acesteĭ tragediĭ, pline de caractere saŭ pré-marĭ, saŭ pré-micĭ, dar numaĭ bărbătescĭ: iĭ reservam pateticul finaluluĭ.

Era o femeiă, care ĭubĭa atât de mult pe Ión-vodă, încât îl întovărăşĭa în tóte bătăliele sale, de'mpreună cu un prunc de ţîţă. . . .

Nu vĕ mândriţĭ, Româncelor: era o străină, o Săsóĭcă, un blond şi melancolic căpşor german din Transilvania.

In focul ultimeĭ lupte, cuprinsă de acel presimţimînt profetic ce însoţesce tot-d'a-una un amor profund şi pur,—fie acel amor pentru un bărbat, pentru o patriă, saŭ pentru însuşĭ D-ḑeŭ!— «ea nu lasa pe Ión-vodă, — ḑice cronica ţeriĭ,—să stea între óstea cea călaréţă, temêndu-se să nu-l viclenéscă boĭeriĭ!» [65]).

Căḑênd prisonieră, veduvă a fericiriĭ sale, condusă în robiă la Constantinopole, ea se evaporéză din istoriă, după expresiunea poetuluĭ:

---

64) După **Paprocki**, *Tesaur*, t. 3, p. 286, el scăpă maĭ în urma din robiă; dupa poesia naţională cozacă, peri în bătălia dela Cahul «aprópe de oraşul Kilia, de unde şoimiĭ şi vulturiĭ însciinţară în «sbor Ţéra Căzăcéscă că hatmanul seu nu maĭ este.» Veḑĭ **Sreznewskii**, *Zaporozskaia starina*, t. 1, nr. 1, p. 31.

65) **Miron Costin**, *Letop.*; t. I. apendi e, p. 91.

«Ça o fantasmă dragă, ce 'n vise lungĭ și rele,
«Trecênd printre morminte, șoptesce: am trăit!...»[66])

Sugarul seŭ, născut așa ḑicênd pe un câmp de bătăliă, crescu în haremul unuĭ pașă.

Peste ḑoĕ-ḑecĭ și cincĭ de anĭ Turcia, sigură că natura părinților degenerase cu desevîrșire în acéstă rămurea transplantată a unuĭ ném eroic, îl trimise domn în Țéra-Românéscă.

El domni ce-va peste un an, nu făcu nemic, și abĭa figuréză în cronice sub porecla de «cel Surd»[67]).

In adevĕr surd, surd la vocea măreţeĭ sale originĭ: fiiŭ desnaturat al unuĭ tată eroŭ și al uneĭ mame eroine, maĭ purtând spre derisiune numele strămoșesc al mareluĭ Stefan!

Bruma sclavĭeĭ ucide în rădăcină chiar florile cele maĭ alese.

§ 75.—Dela amorul nelegitim, dar pasionat și poetic al juneĭ Germane, să trecem la călduţa proză a căsătorieĭ luĭ Ión-vodă cu féta mareluĭ boer Lupea Huru.

Vĕḑurăm că Dómna, de'npreună cu fiiu-seŭ Petru, declarat prin votul ţeriĭ moștén al tronuluĭ moldovenesc, refugise contra neliniștiĭ resboiuluĭ la marginea Polonieĭ, după muriĭ formidabiluluĭ Hotin.

(66) **Bolintinénu.**

67) Cronica muntenéscă în *Magazin istoric*; t. 4, p. 276: «Stefan voda Surdul a venit domn dela Pórtă cu stég, și a domnit anĭ unu și jumătate... « *Chronicon Fuchsio-Oltardînum;* p. 37 anno 1591: «mittitur Stephanus, filius Vayvodae quondam Moldaviae Ivan, quem ante annos 26 camelis alligatum pedibus et manibus discerpserat Princeps militiae Turcicae, ut et supra anno 1574. Hic tandem regnum occupat die 23 Iulii. . .» Documentul din Bucurescĭ 1591, oct. 1, la **Venelin** p. 231: «Ión Stefan voevoda i gospodin vsoi zemli ungrovlahiiskoe, sin velikago i predobrago Ioanna voevodi . »

Insușĭ socrul princiar comanda cetatea, ca unul ce avea un interes personal în mântuirea fiĭceĭ sale și a coronatuluĭ seŭ nepoţel.

Familiele celor maĭ însemnaţĭ boĭerĭ căutară siguranţa lor pe lîngă familia domnéscă.

Ajungênd scirea despre calamitatea dela Cahul, eĭ cu toţiĭ trecură Nistrul, ducênd cu sine tesaurul princiar, însoţiţĭ de 200-nobilĭ Polonĭ, carĭ se grăbiră a forma o frumósă escortă în gĭurul nefericitelor Romănce, și familia domnéscă se retrase la moșia unuĭ magnat vechĭu amic al luĭ Ión-vodă.

In zadar Turcia ceruse în maĭ multe rîndurĭ estradiţiunea fugarilor, maĭ ales a principeseĭ cu copilul și cu bogăţiile luĭ Ión-vodă: ospitalierul magnat, credincĭos suveniruluĭ amicieĭ, respinse tóte stăruinţele Porţiĭ Otomane și chiar ale regeluĭ polon, pînă ce, în fine, fiind ameninţat, el se căsători cu văduva erouluĭ moldovenesc, și numaĭ așa o putu scăpa de robia păgână.

Dómna Moldoveĭ deveni soţia luĭ Cristof Strus. 68)

Pe lîngă prestigiul seŭ de mântuitor, noul bărbat al văduveĭ luĭ Ión-vodă avea o calitate ce-l făcea demn de o asemenea însoţire: el se trăgea dintr'o familiă atât de eroică, încât în Polonia devenise proverbial că fie-care Strus móre pe câmpul bătălieĭ 69).

---

68 **Orzelski**; p. 102: «Interea temporis Ivani Satrapae Valachiae «conjux vidua Christoforo Strussio nuptura, curae Palatini Po«doliae una cum Thesauris cum èa ablatis mandata est.» — Așa déră e greșită aserţiunea luĭ **Heidenstein**, p. 64: «Uxor Chrosco«vam ad Strussios confugit, postea per Czaussium repetita deditur.»

69) **Potocki** ap. **Niesiecki**, *Herbarz Polski* (Lipsk, 1841, în-8); t. 8, p. 538: «Ex Strussia gente raro aliquis integrum corpus sepulchro intulit.» — **Starowolski**, *Sarmatiae bellatores*, în *Tractatus tres*

Douĕ-ḑecĭ și patru din acest ném periră în lupte cu păgânii[70]).

Peste treĭ-ḑecĭ de anĭ, fiastrul luĭ Cristof Strus, eredele luĭ Ión-vodă, strîngênd o mână de Cozacĭ, năvăli în Moldova ca să cuprindă tronul părintesc, pe când Domnul Aron-vodă se afla atuncĭ dus la Constantinopole: după o domniă de doĕ lunĭ, neputênd să resiste unor forțe centuple, el fu silit a se întórce în Polonia, fu arestat și trimis în esiliŭ la forteréța Marienburg.

Prin un azard curios, tot acolo în esiliŭ 'șĭ-a fost petrecut junețea un strămoș și omonim al seŭ, famosul Petru Rareș.[71])

§ 74. — Așa finiră cele doĕ femeĭ și ceĭ doĭ fiĭ aĭ luĭ Ión-vodă.

§ 75. — Voind a încheia acest registru mortuar, îmĭ tremură mâna, ca și când prin descrierea crimelor aș resimți eŭ, în locul ucigașilor, remușcările consciințeĭ!

Puțin în urma bătălieĭ dela Cahul, un străin visită Bucuresciul.

Pe pórta palatuluĭ domnesc el vĕḑu espuse doĕ domnescĭ capete.

(Vratilslaviae, 1734, în-4); p. 147: «Multa claritudine generis et «veteri origine conspicua Strussorum domus, improspera semper fuit. «Nullusque sane illorum aut pauci sua morte perierunt, sed in «acie quilibet et pro tuitione patriae libertatis, a barbaris interempti «propemodum omnes.» Warszewicki, *Turcicae Quatuordecim* (Cracoviae, 1595, in f., p. 139:» sic ut unos illos in Polonia Strussos, «a quarta aut quinta iam progenie, non nisi in patentibus contra Tartaros campis in acie cecidisse constiterit.»

70) **Paprocki**, ap. **Niesiecki**; loco supra.

71) Despre acest fact vedĭ o sumă de documente în *Acta Tomiciana* passim, necunoscute istoricilor precedinți.

Unul, de curând secerat, conserva încă ce-va sufletesc, asemenea undeĭ de care atingêndu-se în sbor aripa uneĭ păserĭ, întipărise în ea pentru o clipă o vagă mișcare.

Cel-lalt, cosit de demult și adus de departe, livid, fix, speria prin un aer de ironiă mortală, nu din astă lume, ci din nesce sfere superióre: teribila espresiune a capetelor mórte pe pânzele luĭ Caravaggio!

Acele doĕ infernale trofeurĭ era capul luĭ Vintilă-vodă, Domnul Țeriĭ-Muntenescĭ, și capul luĭ Ión cel Cumplit, Domnul Moldoveĭ . . . [72])

Frațĭ pînă la mórte, frațĭ după mórte: adevĕratul simbol de Unire!

72) Strykowski: «Ivonie Woloskiego hospodara glowa na bramie «w Bukorestu stolecznym dworze i miescie multanskim, i Draku-«lina podle niego, ktorego byl wsadzil Iwonia na hospodarstwo «multanskie wygnawszy Alexandra . . .»

V

DUPA EL...

Tak strúny lutni od tengiego ciosu
Zabrzmia i penkna: zmieszan mi dzwi[enki
Zdaja sie glosic poczatck piosc ki,
Ale jéj konca nikt sie nie spodziewa.

Ast-fel córdele alăuteĭ, lovite ré tare, resună și plesnesc: confu nl s n se pare a promite abia începutul cântecnluĭ, dar nimene nu se maĭ aștéptă a-ĭ audi sfîrșitul !...

Mickiewicz ; *Konrad Wallenrod.*

§ 1. — Era anul 1577: treĭ anĭ dela peirea luĭ Ión-vodă.

Pe tronul Moldoveĭ, după ce și-l cumpĕrase cu un tribut îndoit și cu pĕraie de sânge românesc, domnia în linisce, ca într'un cimitir, Petru cel Schiop, încungiurat de ciocoĭ, carĭ îl numiaŭ «matcă fără ac»[1], și de călugărĭ, carĭ iĭ admiraŭ cunoscințele în astronomiă și în musică[2]).

1) **Urechia**, t. 1. p. 205.
2) **Dorotheos**, op. laud.; p. 455.

Ţeraniĭ nu aveaŭ ce mânca.

Visteria era sécă [3]).

Enicerii, carĭ formaŭ garda princiară, eraŭ stăpânĭ prin oraşe şi prin sate [4]).

De o dată sosesce un curier: Cozaciĭ se pregătesc a trece Nistrul, avênd în fruntea lor pe un frate al luĭ Ión-vodă . . .

§ 2. — Mult póte un nume!

La Roma era de ajuns, ca un Commod saŭ un Eliogabal să se numéscă Antonin pentru ca pe dată tot imperiul să-ĭ aclame cu entuziasm, aducêndu-şi aminte de fericiţiĭ timpĭ sub Antonin cel Piŭ şi sub Marc-Aureliŭ Antonin!

In ochiĭ Francesilor, unul din cele maĭ marĭ merite ale luĭ Napoleon III fu calitatea sa de nepot al luĭ Napoleon I.

Judecaţĭ déră de impresiunea, produsă asupra Moldovenilor prin vestea veniriĭ unuĭ frate al neuitatuluĭ martir dela Cahul!

§ 3. — Pretendintele era fiiul Armenceĭ, mumeĭ luĭ Ión-vodă; însă fiiŭ din un alt tată, un tată ne-domn şi chiar ne-Român.

Décă boieriĭ şi călugăriĭ imputaŭ ca o crimă originea armenéscă numaĭ maternă a luĭ Ión-vodă, apoĭ cu cât

3) **Languet**, op. laud., p. 169, o epistolă din 1576: «tantam ibi «esse rerum omnium penuriam, ut ipsi (Bathoreo) per Moldaviam «facienti iter Voivoda (Petrus) cui erat notus, miserit panem hor«deaceum pro eximio munere.»

4) **Paszkowski**, *Kronika* (Krakow, 1611, în-f); t. 3, p. 35: «ska«rzac sie przy tym na Piotra Woiewode swego, iz od niego wiele «krzywd nieznosnych cierpieli, takze i od Turków, w ktorych sie on «kochal, i na dworze swym mial . . .»

M M
STEFANŬ CELLŬ MARE (1456 – 1504)

M M
BOGDANŬ CELLŬ CHIORŬ (1504 – 1517)

M M
PETRU RAREȘ (1527 – 1546)

SHARBAG

N.
ARMÉNCĂ

M M
STEFAÑ CELLŬ TENERŬ (1517 – 1527)

M M
ALEXSANDRU LĂPUSNÉNŬ (1552 – 1568)

DESPINA

V V
MIRCEA II (1546 – 1559)

M M
IVANŬ

M M
ALEXANDRU

N.
HURÓIĂ

M M
JONŬ CELLŬ CUMPLIT

N.
SASCĂ

M M
BOGDANŬ

M V
PETRU CELLŬ SCHIOPŬ

M M
PETRU

V V
STEFANŬ CELLŬ SURDŬ

Genealogia luĭ Ión-vodă,

în legătură cu acea a rivalilor seĭ Bogdan Lăpușnénu și Petru Șchiopul, și a fraților seĭ de mumă Ivan Potcóvă și Alexandru.

Notă : *cuadraturile trăsurile arată bastardeță.*

maĭ pronunțată cată să fi fost aversiunea lor pentru acest frate, nu fiiŭ domnesc, Armén și de pe tată și de pe mumă!

Prima așeḑare a Armenilor în Moldova fuse anterióră descălecării așa numituluĭ Dragoș-vodă[5]); dar în curs de treĭ secolĭ de emigrațiune mica lor coloniă nu sciu a se întruni cu Româniĭ: ea remase diferită prin religiune, prin limbă, prin obiceiurĭ, prin ocupațiunĭ, prin incuscrirĭ.

Din acéstă causă, Moldoveniĭ privĭaŭ tot-d'a-una cu un despreț suprem pe laborioșiĭ Armenĭ, acufundațĭ cu totul în negoțul lor, numindu-ĭ *păgânĭ* și bisericeĭ lor ḑicêndu-ĭ *capisce*.

Eĭ bine! un Armén, un paria al societățiĭ moldovene, fu primit acum cu brațele deschise, numaĭ pentru că avuse aceĭașĭ mumă cu nemuritorul eroŭ al Românieĭ!

§ 4.—Carabied Serbega — așa-ĭ era numele armenesc — e cunoscut în cronicele nóstre sub porecla de Ión Crețul, după caracterul pěruluĭ, ĭar în analele cozace sub acea de Ivan Potcóvă, fiind că frângea între degete potcóva de cal.

Nalt, bine-făcut, avênd o forță estraordinară, brav pînă la temeritate, acest domn, adevěrat frate cu Ión-vodă, fugind în urma catastrofeĭ dela Cahul, îșĭ găsise un refugiŭ peste Nistru.

---

5) Soutzo, *Notions statistiques sur la Moldavie* Iassy, 1849, în-8); p. 52-3: «Dès le XI siecle des Arméniens abandonnant leurs «foyers envahis par les Perses se refugièrent en Pologne et en «Moldavie. Des émigrations subséquentes eurent lieu en 1342 et «en 1606 . . . Ils ont huit églises en Moldavie, dont les plus an-«ciennes sont celle de Botochany bâtie en 1350 et celle d'Iassi qui «date de 1395 . . . »

Antipatiele sale și ale Cozacilor eraŭ comune: îĭ însufleția de o potrivă acelașĭ simț de resbunare contra păgânilor.

Așa déră, în curând Potcóvă își câștigă un renume teribil, care resuna până 'n fundul Moscovieĭ, 6) și pînă la haremurile Stambululuĭ: vitejiile sale contra Turcilor din Budjac și a Tătarilor din Crim îl făcură gróza mahometanilor 7) și «Roland» al poesieĭ slavo-orientale! 8)

Născut și crescut în Moldova, frate al unuĭ mare domn moldovenesc, el se scârbĭa de numele de Armén și se fălĭa cu acela de Român, pe temeiŭ că e Român orĭ-cine voesce și simte românesce: la anticiĭ noștri străbunĭ doĭ împĕrațĭ din ceĭ maĭ eminențĭ, Traian și Alexandru Sever, a fost unul — barbar din Spania, cel-lalt — barbar din Siria...

Ast-fel, gloria personală a luĭ Potcóvă măgulĭa amorul propriŭ național al Moldovenilor, carĭ îșĭ atribuĭaŭ și aveaŭ cuvînt de a-șĭ atribui lorușĭ cu mândrie victoriile înstrăinatuluĭ vitéz, și figura luĭ apărea cu atât maĭ mare, cu cât maĭ mult o esagera fama depărtăriĭ și cu cât maĭ mică se vedea de aprópe caricatura domnéscă a luĭ Petru cel Schĭop...

6) Un document la **Karamzin**, t. 10, nota 193: «takova rytzaria Podkova, kakova u vas i ne byvalo...» adecă: «un vitéz ca Potcóvă nici n'aŭ avut vre-o dată Poloniĭ,» diceaŭ ambasadoriĭ moscovițĭ regeluĭ Stefan Batori.

7 *Lvovskaia russkaia letopis* reprodusă în *Ruskii istoriczeskii sbornik* (Moskva, 1839, în-8); t. 3, sub anul 1578: «Batoryi kazal kozaka Podkovu stiati, bo posol turetzkii skarzil na nego sczo «Tataruv bil...»

8) **Kostomarov**, *O znaczenii russkoi narodnoi poezii* (Harkov, 1843, în-8); p. 94—95. — In poesiile cozace Potcóvă conservă numele seŭ armenesc Serpega saŭ Serbega.

§ 5.—După fatala bătăliă dela Cahul reușise a scăpa în patriă căpitanul cozacesc Kopycki [9]), păstrând în inimă un devotament postum și religios pentru memoria luĭ Ión-vodă.

Tot atuncĭ se retrăsese peste Nistru, de frica persecuţiuniĭ luĭ Petru cel Schiop, fostul părcălab de Roman Ţopa [10]); îșĭ cumpĕrase o bucată de pămînt la hotarul Moldoveĭ; se însurase cu o femeiă Cozacă [11]) și, privind cu dor de pe ţermul fluviuluĭ la părăsita ţéră, gemea după un trecut, ofta după un viitor.

Aceștĭ doĭ, Kopycki și Ţopa, întreprinseră acum a da luĭ Potcóvă coróna frăţine-seŭ luĭ Ión-vodă, veștejită de treĭ anĭ pe fruntea unuĭ trândav cirac al Porţiĭ Otomane.

---

9) **Paprocki**, în **Tesaur**, t. 3, p. 286: «Die Polaken aber so (von «Tuercken lebendig gefangen wurden, waren diese.... Kopytski... «Diese allen wurden von iren Herrn vider ausgeloeset und er«kaufft.—» Istoriciĭ luĭ Potcóvă scăpară din vedere acéstă legătură a lui Kopycki cu reposatul Ión-vodă.

10) Documentele din 1572, Decembre 13, și din acelașĭ an, Decembre 20, ambele în *Condica MS. moldovenéscă* sub nr. 101[F], în Archiva Statuluĭ, p. 119, 130, unde el este specificat ca unul din părcălabiĭ de Roman, cel-lalt fiind un Tóder. Un portret antic pe pânză al acestuĭ strămoș al familieĭ Hasdeŭ se află în judeţul Hotinului, Basarabia, în satul Cristinesciĭ moșia părinteluĭ meŭ. Intru cât îmĭ aduc aminte, este o figură fórte brună, cu ochĭ marĭ, și cu o manta roșiă. Vechea genealogiă a familieĭ Hasdeŭ, depusă din parte-mĭ la Biblioteca din Bucurescĭ, și pe care, confruntând'o cu documente originale, a confirmat'o guvernul moscovit, îl numesce: Gavrilă Hăjdeŭ poroclit «Cĭampa.»—La **Engel**, t. 2, p. 228, stă «Ţampa.» — **Urechĭa**, t. 1, p. 197 îĭ dice «Cepla». — Noĭ însă preferim forma Ţopa, care ne întîmpină în tóte documentele, și pe care-o adoptase și **Miron Costin**, *Letop.*, t. 1, apendice, p. 96.

11) **Paszkowski**, op. laud.; t. 3, p. 35—6: «Czapa Woloszyn ie«den, ktory sie tu byl ozenil, y w Braclawskiey wlosci mieszkal. .

Pe de o parte, eĭ îșĭ formară un puternic partit în interiorul țeriĭ, pe'ntre vechile slugĭ ale glorióseĭ domniĭ trecute; de de altă parte, prin banĭ și promisiunĭ, adunară câte-va centurię de Cozacĭ; în fine, arĕtând luĭ Potcóvă scrisorile Moldovenilor, carĭ îĭ propuneaŭ cu stăruință tronul fratern, îl îndemnară a profita de ocasiune.

§ 6.—Aflând despre mișcarea periculosuluĭ rival, Petru cel Schĭop începu a-șĭ organisa armata, rugând tot-d'odată pe comandanțiĭ polonĭ de pe la fruntariile Moldoveĭ, ca să oprésca Cozăcimea de a călca tractatul de pace dintre Polonia și imperiul Otoman.

Potcóvă, Kopycki și Țopa, ne avênd încă sub arme maĭ mult de 300 de voĭnicĭ, credură de cuviință a maĭ amână întreprinderea pînă la un moment maĭ oportun, se retraseră dela hotarul Moldoveĭ, și se împrăsciară cu scop de a recruta maĭ multe forțe: Kopycki merse la cetatea Bar, Țopa la orașul Braslaw, însușĭ Potcóvă se aședâ în tîrgușorul cozacesc Nemirov.

In acest interval, guvernul polon, strîmtorat de cererile unuĭ céuș turcesc venit din partea luĭ Petru cel Schĭop, se vĕdu silit a aresta pe turburătorĭ: un căpitan fu espedit la Nemirov cu treĭ escadróne pentru a pune mâna pe Potcóvă.

Vitézul avea pe lîngă sine numaĭ 50 de Cozacĭ pedeștri cu pusce; dar în peptul seŭ bătea inima unuĭ frate al luĭ Ión-vodă [12]: el nu se înfricoșâ a eși în câmp întru întîmpinarea unuĭ detașament de șése orĭ maĭ numeros, înfruntând Polonia în mijlocul Polonieĭ.

12) Espresiunea luĭ Titus-Livius, I, 47: «fratri similior quam «patri.

Pentru a puté întra în Nemirov, căpitanul polon trebuĭa să trécă un rîuleţ: Potcóvă se puse în cale ĭ, vărîndu-se cu aĭ seĭ în apă pînă la brâŭ, cu pusce aţintate.

Renumele adversaruluĭ şi tăria posiţiuniĭ ce-şĭ alesese speriară pe trimisul regal: el se retrase cu cele treĭ escadróne fără a fi slobodit un singur foc; Potcóvă se întórse liniştit în tîrguşor [13]).

Dar orizontul seŭ se posomorîse: el nu maĭ putea remâné în Polonia,

In acest moment hatmanul cozăcesc Şah îĭ propuse serviciele sale, carĭ, unite cu ale luĭ Ţopa şi Kopycki, se rădicaŭ în totul pînă la o miiă de ostaşĭ de frunte.

Nu era timp de a se maĭ gândi.

Tobele resunară; Potcóvă trecu Nistrul, lăsând la spate resbunarea guvernuluĭ polon şi privind în faţă armata luĭ Petru cel Schiop...

§ 6.—Invasiunea Cozacilor în Moldova se operâ prin judeţul Soroca.

Poporaţiunea acestuĭ district, o amestecătură de Românĭ cu Tătariĭ-Pecenegĭ din secolul XIII [14]) şi cu o coloniă de Genovesĭ din secolul XIV [15]), se distingea prin spiritul seŭ resboĭnic.

---

13) **Paszkowski**; t. 3, p. 36: «Ale sie Podkova w czas postrzegl, «y wyjachal z miasta, majac przy sobie 50 pieszych z rusznicami, «przyiachal na ieden brod, w ktory webrnawszy koniem do brzucha, «postawil strzelce przed soba na czolo. Gdy Bobolecki w on brod «przyiąchal, obaczywszy lud sprawiony w mieyscu dobrym a trud«nym do potkania, wrocil sie nazad..»

14) **Constantin Porfirogeneta**, *De administrando imperio*, 37, menţionéză între oraşe pecenege Krakna saŭ Sracna-katai, póte oraşul Soroca, finalul katai însemnând *locuinţă* în limbile mongole.

15) **Brunn**, op. laud., p. 54.

Așeḑațĭ la hotarul țeriĭ, eĭ scieaŭ tot-d'a-una a-l apĕra çu peptul lor, când contra Polonilor, când contra Tătarilor: abia se arĕta inamicul pe sacrul țerm al Nistruluĭ, în clipă Soroceniĭ se strîngeaŭ grămadă, îl respingeaŭ, și-l goniaŭ adesea chiar de'ncolo de fluviŭ [16]).

Insișĭ Cozaciĭ o pățiseră nu o dată, și o pățiseră fórte reŭ, cu *Hânsariĭ*,—așa se numia brava milițiă districtuală, comandată de părcălabul Soroceĭ [17]).

Prin urmare, să fi fost iubit saŭ, cel puțin, să fi fost respectat Petru cel Schiop, Potcóvă cu o miiă de aventurierĭ cu greŭ străbătea prin resboĭnicele malurĭ ale Nistruluĭ.

Dar Sorocenii, ca și tótă țéra, urând și despreţuind pe necapabilul lor domn, Cozaciĭ fură primițĭ ca nesce amicĭ, Potcóvă—ca un mântuitor. . . .

«Acolo mulțĭ i s'aŭ închinat», ḑice cronicarul Urechia.

§ 8.—Apropiindu-se de Iașĭ, eroul nostru fu oprit de armata luĭ Petru cel Schiop, care puse în prima-ĭ liniă 500 de Turcĭ, dându-le ordinul de a trage de'ntâiŭ

16 **Bielski**, *Sprawa rycerska;* p. 138: «lecz na tym porzadek dobry iz sie predko na nie zbiora y nie dadza sobie szkod czynic.»

17) **Urechia**, t. 1, p. 204: «In anul 7095, genariŭ 8, rădicatu-s'aŭ o sémă de Cozacĭ ca nesce lupĭ învĕțațĭ de pururea la prédă, și aŭ intrat în țéră și multe bucate din ținutul Soroceĭ aŭ luat; iară Pârvul părcălabul de Soroca s'a îndemnat cu hânsarĭ și cu alțiĭ câțĭ aŭ vrut de bună voiă, de a mers după Cozacĭ și'ĭ-aŭ ajuns la Periaslav; acolo Cozaciĭ vrênd să nu dea dobânda, iar Moldoveniĭ să scóță al seŭ, tare resboĭu s'a făcut, și în doĕ ḑile bătêndu se abia aŭ spart pe Cozacĭ; și dacă ĭ-au biruit, pre toțĭ ĭ-aŭ tăiat, numaĭ unul ḑic să fi scăpat. . .»—Acest pasagiŭ póte servi de lecțiune istoricilor polonĭ, carĭ esageréză în tóte importanța specială a Cozacilor.

din tunurĭ și apoĭ a se arunca în atac cu armă albă[18].

Dar Potcóvă moștenise o scînteiă din acel geniŭ militar, care caracterisa într'un grad suprem pe rĕposatul Ión-vódă, făcêndu-l să prevéḑă și să preîntîmpine tóte planurile inamicilor.

Înțelegênd gândul luĭ Petru cel Schĭop, el porunci Cozacilor a se culca jos la pămînt, pînă ce glónțele tunurilor vor trece d'asupra capetelor.

Atuncĭ, sărind pe neașteptate în picióre, eĭ descărcară în Turcĭ tóte puscele: treĭ-sute Otomanĭ căḑură morțĭ.

Petru cel Schĭop creḑu totul perdut și rupse la fugă.

Victoriă, góna, măcel. . .

§ 9.—Moldoveniĭ nu luară de loc parte la bătăliă.

Tótă acțiunea se petrecuse numaĭ între ceĭ 500 Turcĭ din prima liniă și între Cozacĭ.

Din dată ce Otomaniĭ fură bătuțĭ, óstea cea curat moldovenéscă a luĭ Petru cel Schĭop se grăbi a trece la Potcóvă, pe care-l dorĭa maĭ de'nainte.

§ 10.—Prin o singură victoriă Potcóvă luâ acel tron, pe care Petru cel Schĭop nu-l putuse lua cu tótă armata turcă-maghiară-munténă de cât cu ajutorul celeĭ maĭ mârșave trădărĭ, după treĭ lunĭ de o luptă necurmată, unde fusese bătut și tot bătut în ḑece rîndurĭ; acel tron, pe care încă maĭ 'nainte Ión-vodă el-însușĭ l'a fost luat dela Bogdan-vodă fără a vĕrsa o picătură de sânge!

În acéstă cronologiă se cuprinde o profundă lecțiune filosofică, la care cată să se gândéscă mult, fórte mult, toțĭ Domniĭ de pe fața pămîntuluĭ: tronurile se dobân-

18) **Paszkowski**, t. 3, p. 37: «wyciagnal z ludem, ktorego przy «sobie mial niemalo, i naprzod Turki, ktorych bylo piecset, przy «strzelbie na czolo uszykowal.»

desc lesne și se perd cu greŭ de către aceĭ ce-ĭ vrea țéra, se dobândesc cu greŭ și se perd lesne de către aceĭ ce țéra nu-ĭ vrea.

Așa fu, așa este, așa va fi tot-d'a-una.

§ 11.—Intrând în Iașĭ, Potcóvă fu coronat sub memorabilul nume de Ión-vodă.

Dar domnia-ĭ fu atât de scurtă, încât nu e chip a ne pronunța asupra capacitățiĭ administrative și diplomatice a acestuĭ mare ostaș.

Prima-ĭ grijă fu de a trimite ambasadorĭ la Constantinopole, ca să cerce de nu cum-va vor reuși a-ĭ scóte învestitura domnéscă.

Apoĭ eliberâ de prin închisorĭ glóte de prisonierĭ creștinĭ, căduțĭ în trecut la mâna păgânilor și păzițĭ în capitala Moldoveĭ, sub preveghiarea temnicerului turcesc —Petru cel Schiop.

In fine, numi boierĭ: Țopa deveni mare vornic al țeriĭ de jos, Kopycki—pârcalab de Hotin, Sah—hatman ...

§ 12.—Nu trecu mult timp și eternul nostru fugar, Petru cel Schiop, reveni cu o puternică armată de Muntenĭ, Tătarĭ din Budjac, Turcĭ din Dobrogia, adunațĭ prin firmanul imperial al luĭ Amurat III . . . uitasem a spune, că sultanul Selim II nu maĭ era: el murise de bețiă în anul morțiĭ celeĭ vitejescĭ a luĭ Ión-vodă.

Maĭ mulțĭ Moldovenĭ, — Moldovenĭ, vaĭ! de felul pârcălabuluĭ Ieremia Golia, — se adauseră către óstea păgână, ridicată ea singură la o cifră de 'naintea căriĭ ar fi tremurat orĭ-cine afară de Potcóvă.

Fidel sistemuluĭ fratern, acesta nu aștepta a fi atacat a-casă, ci cu mulțĭ-puținĭ, câțĭ avu lîngă sine, eși cu semețiă el-însușĭ drept contra inamiculuĭ, ajuns deja în prejmetele Iașuluĭ.

§ 13. — Reposatul Bălcescu analisă bătălia dela satul Docolina în următórele câte-va cuvinte, pline de acea limpeḑiciune critică, care distingea pe nemuritorul nostru istoric:

«La 1578 vedem pe Petru cel Schiop a întrebuința «aceiașĭ tactică, ce vestitul Catargines Annibal întrebu- «ințâ în bătălia dela Zama.

«In lipsă de elefanțĭ însă, el puse în fruntea linieĭ sale de bătăliă ciredĭ de vacĭ și hergheliĭ de caĭ, pentru ca să calce pedestrimea luĭ Potcóvă.

«Luĭ i-se prileji aceiașĭ nenorocire, ce întimpinâ ves- «titul biruitor dela Canne; căcĭ Cozaciĭ, stând pe loc și «lăsând să se apropie oștirea luĭ Petru-vodă, de o dată «sloboḑiră focurile într'însa.

«Atuncĭ acea herghelia de caĭ și cirédă de boĭ spăimîntându-se, se întórse înapoĭ, și, năvălind peste óstea «luĭ Petru-vodă, o puse în neorînduélă.

«Cozaciĭ se folosiră d'acéstă împregiurare, o isbiră de «o dată d'a drépta și d'a-stânga, și lesne o învinseră. [19])

§ 14. — Ciudat lucru!

Petru cel Schiop, carele sciea bine elinesce [20]), citise pe Polybiŭ numaĭ pentru a imita greșelele luĭ Annibal, dând ast-fel luĭ Potcóvă o frumósă ocasiune de a birui întocmaĭ ca marele Scipion.

Natura, nu lectura face adevĕrațĭ generalĭ, carĭ sînt și eĭ poețĭ, adesea poețĭ sublimĭ prin varietatea și mărimea ideelor, prin frumsețea și armonia formeĭ, prin ușurința concepțiuniĭ, prin efectul finaluluĭ, prin darul de a improvisa.

---

19) *Magazin istoric,* t. 2, p. 57.

20) **Dorotheos**, p. 455.

§ 15. — După victoria dela Docolina, Pórta Otomană se speriâ, întocmaĭ ca și când ar fi vĕḑut înviând din morţĭ pe teribilul Ión-vodă: nouĭ ordinĭ fură espedite la Muntenĭ, la Transilvanĭ, la Tătarĭ și la beglerbeĭul Rumelieĭ, ca să intre cu toţiĭ în Moldova, reașeḑând pe tron pe Petru cel Schiop.

§ 16. — Caracterul luĭ Potcóvă presintă un tip de cavalerism din evul meḑiŭ: despreţ pentru folóse materiale, amor furios de renume.

Cu o mână de ómenĭ, el arĕtâ lumiĭ că scie să-șĭ cuceréscă o purpură.

Cu o mână de ómenĭ, el arĕtâ lumiĭ că scie a învinge o hidră.

De patru anĭ în luptă necurmată cu păgâniĭ, el nu fu bătut nicĭ o dată . . .

Eĭ bine! decât să-șĭ risce o reputaţiune, câștigată prin un șir de vitejiĭ minunate, el preferi acuma, după o lună de domniă și după doĕ victoriĭ strălucite, să renunţe de bună voiă la coróna fraternă, perḑênd tronul, dar conservând gloria.

Pe când Petru cel Schĭop fuge cu rușine și cu desperare de pe câmpul Docolineĭ, Potcóvă adună divanul ţeriĭ și-ĭ declară, cu demnitatea unuĭ învingĕtor, că el nu voesce a maĭ domni».

Apoĭ ĭea cu sine cele 14 tunurĭ, cucerite în bătălia de lîngă Iașĭ și pe carĭ le socotĭa cu tot dreptul ca un netăgăduit trofeŭ personal, și se retrage în linisce peste Nistru.

§ 17. — Prin capriciul azarduluĭ, guvernul polon însărcinâ cu arestarea luĭ Potcóvă tocmaĭ pe generalul

Mielecki[21]), acela care, décă vĕ maĭ aduceţĭ a-minte, se încercase cu cincĭ anĭ maĭ 'nainte a restabili pe tron pe Bogdan-vodă și fuse alungat de pe teritoriul Moldoveĭ de cătră vornicul Dumbravă.

Mielecki cunoscuse pe Ión-vodă, audise de Potcóvă, și pățit o dată dela unul din frațĭ, se temea a nu maĭ păţi o a doua óră și dela cel-lalt: ast-fel, deși avea la disposiţiune-ĭ tóte forţele armate ale regatuluĭ contra unuĭ singur om, totușĭ el credu maĭ demn a birui prin trădare.

Amăgit cu promisiunĭ de ĭertare și chĭar de resplată pentru măreţele sale fapte contra vrăjmașilor numeluĭ creștin, Potcóvă se dede el-însușĭ, cu tótă artileria și cu tóte tesaurele sale în ghĭarele perfidieĭ [22]): fu ferecat la mânĭ și la picĭóre și aruncat în temniță.

§ 18. — Cozaciĭ și Moldoveniĭ fură cuprinșĭ de indignațiune; dar o resimțiră maĭ cu sémă Kopycki și Țopa, în carĭ o nestinsă ĭubire pentru familia luĭ Ión-vodă se unĭa cu o ură mortală contra luĭ Petru Schĭopul.

Hatmanul Șah și de astă-dată se înțelese cu dînșiĭ.

Potcóvă avea un frate bun, maĭ mic de anĭ, numit Alesandru; ca și dînsul, Armén prin sânge și Român prin cuget; ca și dînsul, refugit peste Nistru; ca și dînsul, semenând la caracter cu neuĭtatul Ión-vodă.

---

21) Senkowski, *Collectanea z dziejopisów tureckich* (Warszawa, 1825, în-8); t. 2, p. 303.

22) Paszkowski, t. 3, p. 39: «iachal z woiwoda do Hetmana, «ktoremu 12 dzial darowal, a Hetmanowi dwie; takzec go Hetman «Krolowi odeslal do Warszawy na Seym: wszakze go Krol nie wdzie-«cznie przyial, y kazal go zaraz do wiezienia dac, a okowy na «nogi wlozyc, y straz pilna nad nim miec...» Mielecki înșelă pe Potcóvă prin intermediul principeluĭ Zbaraski, voevodul de Braslav.

«In lipsa potcóveĭ avem o talpă!» strigară Cozaciĭ, aducênd în Moldova pe noul pretendinte[23]).

Petru cel Schĭop remase fidel principielor sale: el fugi sprinten maĭ 'nainte de a fi vĕḑut faţa inamiculuĭ[24]).

Alexandru-vodă intrâ în Iaşĭ şi primi coróna ţeriĭ.

§ 19.—Acéstă domniă, ca şi a luĭ Potcóvă, ţinu abia o lună.

Noul principe nu avuse încă timpul de a-şĭ organisa o armată, când ĭată o puternică óste turcă, transilvană şi muntenéscă cotropesce ţéra.

Alexandru-vodă, cu vr'o câţĭ-va Cozacĭ, se închide în palatul domnesc, decis a susţiné un asediŭ.

§ 20.— Pentru un Ión-vodâ fu de ajuns o ḑi, o nópte, să ĭea o cetate ca Brăila saŭ ca Benderul.

Petru cel Schĭop perdu un şir de ḑile şi de nopţĭ fără a puté reduce o casă!

---

23) Ibid.; t. 9 p. 27: «powiadaiac, ze choc Podkowy niemasz, «przedsie podeszwa zostala...»

24) **Charrière**, t. 3, p. 733, nota: «Jeudi dernier, 20 de ce moys «(février, arriva un ullac de Moldavie despesché par le sangiac «de Salistria pour donner advis qu'un frère de celui qui estoit dernièrement entré audit pays et en avoit chassé le vayvode, y estoit de nouveau entré fort acompagnié, et avoit contraint ledit voyvode de quitter sa demeure et se retirer, ensemble ledit sangiac qui estoit près de luy, bien blessé, et plusieurs de siens, et quelque nombre de janissaires tués. Le premier bassa fut si fasché de ceste nouvelle etc.... L'on a nouvelles certaines à ceste Porte que le Tartare est party, quarante jours a, avec plus de «100,000 chevaulx pour aller faire une autre course audit Polloigne, et se dit publiquement que c'est pour chastier ceux qui ont donné passage et favory ces deux frères entrés en ladite Mol- «davie, s'assurant que les gens dudit dernier sont la pluspart Co- «sacques».

«A bătut pregiur curtea din căşlegĭ pînă la médi-părăsimĭ»; dice cronica ţeriĭ.

Lipsit de praf de puşcă şi de provisiunĭ, Alexandru-vodă tot însă nu capitulâ.

Eşind cu aĭ seĭ din palat, el străbătu în întunericul nopţiĭ prin posturile armateĭ inamice, şi fugi în direcţiunea laculuĭ care scaldă o cóstă a capitaleĭ,

Aci însă îl ajunserâ gonaşiĭ.

După o luptă furiósă, puĭul de eroŭ fu prins şi—orórę! —deja pe jumătate mort din rânile primite în bătăliă [25]), el espirâ în ţépă.

§ 21.—Aprópe de locul bătăiĭ, Petru cel Schĭop zidi monaştirea Galata, precum frate-seŭ domnul muntenesc zidise adiniorĭ o biserică pe locul bătălieĭ cu vornicul Dumbravă.

Şi biserica unuĭa, şi monastirea celuĭ-lalt, încăpură amîndouĕ în grifele a nisce Grecĭ, îmbrăcaţĭ în haĭne de călugărĭ.

Iată cine trăgea folóse din sinuciderile Românilor!

§ 22.—Dar pe când Alexandru-vodă móre în Iaşĭ din mâna unuĭ calâŭ turcesc, ce órę va fi făcênd gróznicul Potcóvă, pe care îl lăsarăm în fundul uneĭ puşcăriĭ?

Va muri şi el, nu vĕ îndoiţĭ; va muri şi el tot din mâna unuĭ calâŭ turcesc: căcĭ aşa fu scris în Cartea Destinuluĭ pentru câte-şĭ-treĭ fraţiĭ, legaţĭ prin sânge prin eroism şi prin martiriŭ!

§ 23.—Enric de Valois de demult nu maĭ domnĭa în Polonia.

---

25) **Charrière**, t. 3, p. 739, nota: «ayant Pietro-Vayvoda faict «journée avec son ennemy, qu'il a vaincu et prins vif, mais si «fort-blessé qu'il est mort». **Heidenstein**, p. 125: «Alexander enim «cum vivus in hostium potestatem venisset, palo suffixus . . . . »

Chĭar în anul peiriĭ luĭ Ión-vodă, el fugi dintr'un regat ce nu-l meritase, alergând la tronul Franțeĭ, rĕmas vacant și pe care urcându-se, dovedi în curând și acolo, că nu merita nicĭ pe acela.

După el, Poloniĭ îșĭ aleseră rege, érășĭ și érășĭ din îndemnul Turcieĭ, pe Stefan Batori... acel beiŭ transilvan, carele d'intâiŭ trimĭsese oștĭ contra luĭ Ión-vodă, și apoĭ estradase Muntenilor pe vornicul Dumbravă.

§ 24.—Cu câte-va ḑile maĭ 'nainte de oribila peire a luĭ Alexandru-vodă, regele polon primi dela sultan următórea epistolă, reprodusă aci după original [25]):

«Etern-victoriosul fiŭ al luĭ Selim-han, nepot al luĭ «Suleĭman-han, Amurat-han.

«Lăudatule între ceĭ maĭ aleșĭ monarchĭ creștinĭ! «cărmacĭule popórelor luĭ Isus! tu, carele țăriĭ după tine pólele generosităţiĭ și ale venerațiuniĭ! maĭestosule și respectabilule stăpân al țerilor polone! rege Stefan Batori! a căruĭ viéță dea Allah să se sfîrșéscă pe calea cea dréptă!

Pe data ce acéstă scrisóre imperială va ajunge la manile tale, ĭea a-minte ceea ce urméză.

«Nu e mult timp, de când un turburător al ordiniĭ publice, punêndu-se în capul uneĭ monstruóse adunăturĭ de Cozacĭ din Mankerman, din Czerkas, din Kanev și din Braslav, de'ntâiŭ cucerise Moldova și apoĭ, după miĭ de pustiirĭ și neorînduelĭ, se întórse înapoĭ în regatul teŭ.

Deși maĭ în urmă hatmanul teŭ reuși a pune mâna pe ceĭ vinovațĭ, totuși, grăbindu-se a merge întru în-

25) Textul turcesc și o traducțiune polonă sînt publicate în Senkowski, op. laud, p. 302-308.

«timpinarea persónei tale, el se mulțumi a-ĭ distribui «sub pază prin felurite castelurĭ, o dată cu turburătorul cel de frunte.

«Aflând noĭ tóte acestea, chĭar când ne pregătĭam a «cere cu stăruință estradițiunea capuluĭ invasiuniĭ, viŭ «saŭ mort; ĭată că tocmaĭ atuncĭ, spre maĭ marea nóstră «mirare, primim scirĭ dela legitimul beĭu moldovenesc «și dela pré-onorabilul Daud-beĭu, sandjac de Silistria, «cumcă un alt nemernic, ce se ḑice a fi frate cu acela «de maĭ 'nainte, năvăli acum cu vr'o 2000 de pușcașĭ «Cozacĭ călărĭ și pedestri, tăiând și arḑênd tótă țéra «Moldoveĭ și amenințând însășĭ capitala Iașiĭ.

«Sciĭ bine, cumcă din timpiĭ respectabililor și ono«rabililor străbunĭ aĭ noștri,—ale căror morminte Allah «să le încunune cu o lumină eternă! — și pînă 'n ḑiua «de astăḑĭ, ambele nóstre popóre, păzind strict condi«țiunile păciĭ, consideraŭ tot-d'a-una tractatul ce ne légă «a fi un izvor de putere și o temeliă de prosperitate, «pentru fie-care din ele.

«Dar acum, când un hoț netrebnic, eșind din hota«rele Poloniei în fruntea uneĭ bande de vagabonḑĭ și «tâlharĭ, cutéḑă a inrumpe în Moldova, țéră atărnată «de posesiunile nóstre cele de D-ḑeŭ ferite; când el o «pustiesce în miĭ și miĭ de modurĭ și apoĭ se întórce «înapoĭ în hotarele Poloniei, fără a găsi acolo pedépsa «crimelor sale; óre unele ca acestea nu sînt ele o ve«derată călcare a tractatuluĭ nostru de pace?

«Maĭ apoĭ, când hatmanul teŭ, punênd mâna pe tur«burătorul cel de'ntâĭu, îl lașă în linisce, fără a ni-l «trimite nouĕ la Fericita nóstră Pórtă, viŭ saŭ mort; «óre toțĭ vagabonḑiĭ și toțĭ trântoriĭ din Polonia nu sînt «eĭ încuragĭațĭ a crede, cumcă nesce asemenea hoțiĭ

«și amestecături nu numaĭ nu vor fi pedepsite, ci încă «din contra resplătite și susținute?

«In adevĕr, nepĕsarea și molecĭunea din parte-țĭ sînt «singura causă atât a cutedării primuluĭ turburător, «precum érășĭ a invasiuniĭ celuĭ de al doilea!

«Adu-țĭ aminte, că numaĭ prin înalta nóstră protec-«țiune urcându-te pe tronul regal, tu însuțĭ ne promi-«teaĭ nouĕ un nemărginit devotament intereselor nóstre; «óre evenimentele astea din urmă, întămplate sub re-«gimul teŭ și prin negligența ta, óre ele să fie realisa-«rea acelor promisiunĭ ale tale?

«Așa déră, îndată ce atingerea acesteĭ epistole îțĭ va «onora mânile, prudența ta și spiritul amicieĭ ce ne u-«nesce cer de o potrivă ca să nu întârdiĭ a trimite la «Fericita nóstră Pórtă, viŭ saŭ mort, pe turburătorul «Moldoveĭ, care se adăpostise în hotarele Polonieĭ și se «află pînă acum în a ta disposițiune.

«Incât privește pe secundul turburător, apoĭ ți se «cade neapĕrat și nezăbovit a te pune tu însuțĭ în ca-«pul oștilor tale, cu carĭ, dacă poțĭ, prinde-l și-l pedep-«sesce cu toțĭ aĭ seĭ; ĭar dacă alțĭ inamicĭ esteriorĭ «saŭ debilitatea forțelor tale saŭ vr'o altă împedecare «te va fi oprind dela acésta, atuncĭ fă-ne cunoscută «noŭe slăbiciunea-țĭ, și noĭ înși-ne îțĭ vom trimite în a-«jutor nenumĕrate armate.

«Pe de altă parte, întămplându-se cum-va, ca povĕ-«țuitorul acestor nemernicĭ să scape din mânile óștilor «nóstre și să fugă în Polonia, apoĭ veĭ fi dator în orĭ-«ce chip a-l prinde și a ni-l espedi nouĕ viŭ saŭ mort.

«Căcĭ îțĭ declarâm ție, că nemic nu te va puté scusa «înaintea nóstră, la cas de nu ne veĭ trimite viŭ saŭ «mort pe capul primeĭ turburărĭ, saŭ de veĭ protege

«orĭ-şi-cum pe turburătorul ăst de al doilea: atuncĭ pa-
«cea nóstră internaţională fiind săpată în cele maĭ profunde ale sale fundamente, resboĭul va sfâşía fericirea «şi binele popórelor!

«Prin urmare, îţĭ maĭ recomandâm încă odată de a nu cruţa şi a nu amâna nicĭ unul din mijlócele, câte se pot închipui prin energiă şi prin înţelepcĭune, pentru ca să conservĭ bine-facerile păciĭ şi ale legăturilor «de vecinătate, de carĭ se bucură ambele nóstre ţerĭ.

«Scris în ultimele ḑile ale sacreĭ lune Zil-hidjdje, în «anul hegireĭ noĕ-sute opt-ḑecĭ şi cincĭ, în capitala Constantinopole».

§ 25.—Reproduserâm textual acéstă curiósă epistolă, saŭ maĭ bine, acéstă seméţă poruncă, pentru a arĕta deplin gradul de înjosorîre vasală, la care ajunse mândra Poloniă faţă cu Pórta Otomană. prin stupiditatea unuĭ Enric de Valois şi prin slugărnicia unuĭ Stefan Batori.

§ 26.—Sórta grăbise finitul luĭ Alexandru-vodă, fără participarea regeluĭ polon.

Dar Potcóvă remânea: aşa déră fostul persecutor al luĭ Ión-vodă şi al vorniculuĭ Dumbravă tot încă maĭ avea în reservă o ocasiune de a-şĭ demonstra acum, ca rege polon, zel şi supunere la ordinile luĭ Amurat III, precum şi-le demonstrase altă dată, ca beiŭ transilvan, la ordinile luĭ Selim II.

§ 27.—Scena, ce o vom descrie, se petrecu în Leopole, secularara capitală a Galiţieĭ, respectată sub tóte dominaţiunile: ruténă, polonă, austriacă.

Acest oraş se afla tot-d'a-una în cea maĭ strînsă legătură cu Moldova şi chiar cu Ţéra-Românéscă.

Când amic, când neamic, istoria luĭ adesea se con-

fundă cu istoria română, în cât timp avuse și el o istoriă a sa, și noĭ o istoriă a nóstră.

Aliată cu Alexandru cel Bun și cu Mircea cel Mare, Comuna Leopoliĭ se bucură în secoliĭ XIV și XV de nesce immênse prerogative comerciale în tot cuprinsul Românieĭ, dela Nistru și pînă la Severin [27]).

Apoĭ Stefan cel Mare, în resboĭul seŭ cu Poloniĭ, ajunse cu fer și sabiă pînă sub muriĭ acesteĭ capitale, pustiînd într'un mod înfricoșat tóte satele din pregiur și chiar mahalalele [28]), și se dice — noĭ nu ne pronunțâm — se dice că în jaful palatuluĭ unuĭ magnat galițian ar fi găsit acolo cea maĭ veche cronică moldovenéscă, descoperită — dice-se — în aniĭ trecuțĭ sub numele de Cronica luĭ Huru [29]).

De aci înainte Bogdan cel Chior, pășind în urmele tătâni-seŭ, veni și el cu o puternică armată a brava zidurile Leopoliĭ, și se întórse încărcat de prédă.

Ca antic și unic deposit al mărfurilor moldovene în Polonia, acest oraș se împluse în cursul timpuluĭ de ne-

27) *Archiva istorică a Românieĭ*; t. 1, nr. 1 și 189.

28) In memoria acestuĭ eveniment pe pórta numită «Halicka» se afla săpată pe pétră următórea curiósă inscripțiune: «Nobilis, at «nunquam nubilis Uirgo sum, semper Vestalis, ex quo per tria saecula mille procis èxambita, omnibus casta virago, repudium «feci; et armatis precibus Stephani Palatini Moldaviae, talem me «praestiti; primus ille malo caduceatore cum XL. M. filiorum Agar(?) «paranymphus, thalamos meos exambivit, sed cum omnibus aba«cibus, expers coronae virginalis, plenus ignominiae recessit ac in minoribus oppidis ardorem conceptum consumpsit. Anno nati ex Vir«gine Dei Hominis MCCCCXCVIII.» — Vedĭ Chodyniecki, *Historya miasta Lwowa* Lwów, 1829, in-8) p. 68 nota.

29) Asaki, *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* (Iassy, 1859, in-8) t. 1, p. 22.

guţătorĭ Românĭ, din carĭ uniĭ, ajutaţĭ d'intâiŭ de Alexandru Lăpuşnénul, cel maĭ bigot dintre tiranĭ, fundară aice, pe la mijlocul secoluluĭ XVI, o frumósă biserică de rit oriental, cunoscută pînă astăḑĭ sub numele de «biserica moldovenéscă» [30]).

§ 28. — In 1578 petrecea din întâmplare în Leopole un Italian din Florenţa, numit Filip Talducci.

El lăsă în manuscript o naraţiune, păstrată pînă astăḑĭ în Archivul Mediceŭ, şi pe care o traducem aci din literă în literă, precum în tribunalurĭ se înregistrézĕ fără nicĭ o schimbare depunerile unuĭ martur ocular. [31])

§ 28. — «Plecând din Varsavia, regele poruncise a «închide în castelul Rawa, în provincia Masovia, sub cea «maĭ aspră pază, pe fostul domn moldovenesc Potcóvă.

«Maĭ în urmă dede ordin a-l strămuta la Leopole, «unde venise un céuş turcesc, nu cu alt scop, precum «sciea tótă lumea, ci numaĭ pentru a cere capul luĭ «Potcóvă.

«Tot cu aceiaşĭ ţintă sosi şi un ambasador din par«tea luĭ Petru cel Schiop, aducênd regeluĭ peşkeş 50 «boĭ, 4 buţĭ de tămăiósă, 2 buţĭ de lămâĭ sărate de «cele micĭ, şi un frumos armăsar.

«De aci lunĭ deminéţa, în 16 a luĭ Iuniŭ, regele se «depărtă pe doĕ ḑile din oraş, sub pretext de vînă«tóre, după ce maĭ întâiŭ poruncise ca tótă poliţia să

30) Zubrzycki, op. laud. p. 192.

31) *Archivio Mediceo Vecchio;* sezzione Strozziana, filza 303, nr. 11. — Acest manuscript se află şi la Milan, *Biblioteca Ambrosiana*, Mss. R. 94. — Noĭ cunóscem traducţiunea polonă, publicată de Przezdziecki, *Listy Annibala z Kapui* (Warszawa, 1852, în-8) p. 253-258.

»stea sub arme, precum și garda regală, ïar porțile ora-«șuluï să fie închise.

«Ciaușul turcesc fuse îndemnat a eși din Leopole, «atât pentru a se feri de pericol personal, cum și pen-«tru a se mască rușinea vasalităţiï guvernuluï în pri-«vința Turçieï.

«Tóte aceste mĕsurĭ fură ocasionate prin neobicïnu-«itul concurs de ómenĭ armaţĭ, veniţĭ la Leopole sub «cuvînt de a onora presința regeluï, dar în realitate, «precum se vorbïa, maï ales pentru a asista pe Potcóvă.

«După plecarea regală și regularea celor poruncite, «ce-va maï 'nainte de amédĭ, principele prisonier fu adus «pe piață, fără ca să-l țină cine-va, căci îșĭ ceruse acéstă «singură grațiă, după ce îi fusese anunțată sentința «de mórte.

«Scena rĕsună de sgomotul ómenilor și de vuetul to-«belor.

»Potcóvă trecu de doĕ orĭ d'a-lungul pïețeĭ, netedin-«du-șĭ barba și privind la public fără cel maĭ mic semn «de frică; apoï rugâ să-l asculte și, făcêndu-se tăcere, «rosti polonesce următórele cuvinte:

«*Domnilor Leșĭ! merg la mórte nu sciŭ pentru ce, «căcĭ nu 'mĭ aduc aminte să mĕ fiŭ învrednicit prin «faptele mele de un asemenea sfîrșit.*

«*Sciŭ atâta, că tot-d'a-una m'am bătut bărbătesce «și vitejesce împotriva dușmanilor numeluĭ creștinesc, «lucrând numaĭ pentru binele și folosul țeriĭ mele, cu «hotărîre de a-ĭ fi ca un zid pentru ca păgâniĭ să «nu pótă trece Dunărea.*

«*D-ḑeŭ scie de ce nu pu'uĭ isbuti în acéstă dorință; «pricina cea de căpitenià este trădătorul, care prin «înșelăciune mĕ aduse în starea în care mĕ aflu.*

Dar bun e D-deŭ! şi cânele cel vîndĕtor curând îşĭ va primi plata pentru nevinovatul meŭ sânge.

Atâta sciŭ; ba maĭ sciŭ încă, maĭ sciŭ că trebue să mor acuma din mâna acestuĭ călâŭ crestin; — arătâ la acela—*căcĭ acestuĭa îĭ porunci aşa craĭul vostru, ĭar craĭuluĭ vostru aşa îĭ porunci stăpânul «seŭ Turcul, cânele de păgân!*

«Mie unuĭa puţin îmĭ péşă de viéţa mea; dar ţineţĭ minte, că peste puţin timp vĕ aştéptă şi pe voĭ înşi-vĕ aceĭaşĭ sórtă: de câte orĭ va vré cânele de păgân, capetele şi averile vóstre, ba şi capetele şi averile crailor vostri vor fi trimise la Ţarigrad![32])

§ 30.—Ne întrerupem aci, neputênd a nu ne întrerupe. Ultimele cuvinte din energicul discurs al luĭ Potcóvă «eraŭ nu numaĭ o prorociă, ci chiar un fel de a doua «vedere; căcĭ aprópe în acelaşĭ moment, în care fură ro-

32) **Przezdziecki**; p. 254-5: «Panowie Polacy, ide ne smierc ; «nie pamietam abym w zyciu mojém uczynil co zaslugujacego na «taki koniec. To wiem ze zawsze bilem sie meznie i po rycersku «przeciwko nieprzyjaciolom imienia Chrzescianskiego, i, zem praco- «wal zawsze na pozytek i dobro kraju, z mocném postanowienim byc «dla niego murem i warownia przeciw niewiernym; tak aby oni w «granicach swoich pozostali, i nie mogli przebyc Dunaju. Ten do- «bry zamiar nie przyszedl de skutku; Bogu to wiadomo dla czego; «ale najbardziéj przeszkodzil temu ten, na dobra wiare którego da- lem sie przywiesc do tego kraju. Ale w Bogu mam nadzieje, ze wkrótce jako pies zdradziecki, odniesie kare za moja krew niewinnie «pszelana. Nic wiecéj nie wiem, tylko ze mam umierac z reki tego; poniewaz Turek, pies poganin, roskazal to waszemu Królowi, a svojemu poddanemu; a wasz Król, temu roskazal. Nareszcie dla «mnie jednego, to nie wiele znaczy; ale miejcie w pamieci ze nie «zadlugo, to co ze mna sie dzieje, i wam sie przytrafi, i ze waszé «majatki, wasze glowy, i waszych królow, ile razy ten pies poganin «roskarze, do Carogrodu zawiezione beda.»

stite, un nobil polon, amic personal al luĭ Ștefan Batori, fiind trimis din parte-ĭ în Turcia pentru a cumpĕra caĭ orientalĭ, fu ucis din porunca sultanuluĭ și baniĭ seĭ încăpură în tesaurul otoman [33]).

Aflând maĭ în urmă acéstă flagrantă călcare a dreptuluĭ ginţilor, începutul realisăriĭ predicţiuniĭ luĭ Potcóvă, Polonia pufni de mâniă și . . . tăcu!

Revenim la naraţiunea luĭ Talducci.

§ 31.—«Apoĭ după o scurtă pausă, arĕtând la opt ómenĭ «ce-l însoţĭaŭ, Potcóvă ḑise:

«Acești slujbașĭ și tovarășĭ aĭ meĭ fiind tot atât de «ispravă ca și mine însumĭ, ómenĭ cinstiţĭ și vrednicĭ «prin nisce slujbe făcute crăieĭ vóstre; așa déră vĕ rog ca, după mórtea mea, nu numaĭ să nu fie bântuiţĭ, ci încă din potrivă resplătiţĭ după vrednicia lor [34].

Apoĭ adaose:

«Vĕ maĭ rog ca pe acest om lipsit de cinste, —

---

33) **Bulengerius**, op. cit., p. 230: «Dum in Belgio dubio marte «res cernitur, per summam injuriam a Stephano Rege Poloniae Potcova Casacchorum dux fortissimus, qui Tartaros et Turcos bello saepe fregerat, Amurathi per clarigatorem deposcenti traditus est (?), in quem omni supplicio saevitum. Mox Podolovius Ste«phani cubicularius, qui Amurathis voluntate XX equos Turcicos «pecunia mercatus erat, ejusdem jussu per clarigatorem ex insidiis «obtruncatus est, equi ad Amurathen deducti, quod Stephanus tam «dolenter accepit, ut de bello Turcis inferendo cogitaret . . .»

34) **Przezdziecki**, p. 255: «Prosze was, aby tym slugom i to«warzyszom moim, którzy sa tak zacni jak ja sam, po mojéj smierci «nic zlego sie niestalo; poniewaz przedewszytkiém sa to poczciwi ludzie, a potém dobrze zasluzeni téj Rzeczypospolitéj, a zatém «nietylko wypada, aby zadnéj krzywdy nie doznali, ale nawet aby «dostali nagrode wedlug zaslug swoich.»

«arĕtâ la calâŭ, — *carele nu e vrednic a se atinge de* «*trupul meŭ cât timp sînt viŭ, să nu-l lăsațĭ a mĕ* «*pângări cu mâna-ĭ nicĭ după mórte*; *ci îngăduițĭ* «*acéstă sarcină ómenilor meĭ, carĭ numaĭ pentru astă* «*de pe urmă slujbă mĕ însoțiră pînă aice*[35] .

«De aci tăcu.

«Tot poporul plângea ; maĭ cu sémă plângeaŭ o mul-«țime de ostașĭ, venițĭ la Leopole numaĭ pentru Potcóvă, «dar pe carĭ marea forță de resistență din partea gu-«vernuluĭ îĭ împedica de a scăpa pe eroŭ.

«Pe fețele lor se citĭaŭ durerile sufletescĭ.

«Unul din eĭ, — se ḑice că după rugămintea luĭ însușĭ «Potcóvă, — îl abordâ cu o mare cupă cu vin.

«Principele îĭ mulțumi, luâ cupa, o deșertâ fără a «rĕsufla și, uitându-se în ochiĭ aceluĭa ce-ĭ dase, îĭ ḑise, «după obiceiŭ, că bea pentru sănătatea luĭ și a tuturor tovarășilor luĭ.

«Apoĭ éră trecu de doĕ orĭ de-alungul piațeĭ și, în ajunul momentuluĭ fatal, zărind o legătură de paiă pe «care trebuĭa să îngenunchĭe, strigâ cu indignațiune:

„*O Dómne! óre să nu fiŭ vrednic de a îngenunchĭa* «*pe ce-va maĭ bun decât asta!*[36])

«Și adresându-se cătră ómeniĭ seĭ, le ḑise:

35) Ib. p. 256: «O to jezcze was prosze, abyscie temu czlowiekowi «bez czci jako niegodnemu dotknac sie mego ciala za zycia, nie «pozwolili dotykac sic go i po smierci mojéj, ale zeby to zostawione «bylo tym moim ludziom, ktorzy dla tego jedynie tu sa, aby mi «te ostatnia przysluge oddac.»

36) Ib: «O Boze mój, czyliz nie godzien jestem uklęknac na czems «lepszem od tego!»

«*Aduceţĭ covorul ce-mĭ maĭ remase din lucrurile mele?*[37])

«Când tapetul fu adus, Potcóvă se puse în genuchĭ «cu demnitate, recitâ rugăciunea, făcu crúce după mo-«dul grecesc şi închise ochiĭ, în aştéptarea loviriĭ mor-«tale; dar când simţi că gîdele nu se mişcă, se întórse «către el cu întrebarea:

«*Ce maĭ staĭ?*[38])

«Călâul respunse:

«Stăpâne! maĭ întâĭu haĭna trebue aşeḑată ast-fel «încât să nu mĕ împedece.

«*Bine, bine*[39]), ḑise principele.

«Atuncĭ el singur îşĭ aşeḑâ haina, invocâ numele luĭ «D-ḑeŭ, şi, poruncind călâuluĭ să-şĭ împlinéscă datoria, «muri cu liniştea cea maĭ senină.

«Unul din ómeniĭ guvernuluĭ, voind a arĕta că totul «e sfîrşit, rădicâ de treĭ orĭ în sus, în spectacol, des-«trunchĭatul cap al erouluĭ.

«In acest moment din tóte gurile isbucni un singur «ţipĕt de durere.

«Indignaţiunea poporuluĭ fu atât de mare, încât garda «regală apucâ puscele, temêndu-se de o revoltă...»

§ 32. — Capul luĭ Potcóvă fu al doilea cap princiar din Moldova rostogolit pe piaţa Leopoliĭ din mâna unuĭ gâde, într'un scurt interval de 14 anĭ.

In 1564 fuse descapitat tot acolo, din ordinea rege-luĭ Sigismud-August, Stefan-vodă Tomşa, fugit de 'nain-

---

37) Ib. p. 257: «Idzcie do moich rzeczy i przyniescie mi dywan «co mi ieszcze pozostal.»

38) Ib.: «Co ty robisz?»

39) Ib.: «Bardzo dobrze.»

tea luĭ Alesandru Lăpușnénul: testamentul seŭ[40]) și un petic de catifea din mantaua domnéscă[41]) se păstréză pînă astădĭ în capitala Galiției.

Dar între Stefan Tomșa și Potcóvă, între Sigismund-August și Batori, între anul 1564 și anul 1578, este un abis de diferință.

Stefan Tomșa, în domnia sa céa de câte-va lunĭ, făcea paradă de o antipatiă febrilă contra Poloniei, mergênd cu estravaganța-ĭ pînă la aceea, încât pe neguțitoriĭ din Galiția, abătuțĭ din întâmplare la Sucéva, poruncĭa armașilor să-ĭ înece în rîŭ[42]). Descapitând pe un asemenea vrăjmaș al numeluĭ polon, regele Sigismund-August esecuta o rĕsbunare națională.

Batori avu el óre vre-o umbră de scusă măcelărind pe Potcóvă ?

§ 33. — Archiescop catolic al Leopoliĭ era pe atuncĭ, saŭ cu vr'o cincĭ anĭ maĭ târdiŭ, învĕțatul Solikowski, carele ne lăsâ o interesantă istoriă a timpuluĭ seŭ.

Deși inamic declarat al ortodoxilor și, prin urmare, al tuturor Românilor[43]), totușĭ el nu se sfiesce a mărturisi în gura mare o profundă indignațiune în privința morțiĭ luĭ Potcóvă.

«Aprópe toțĭ cetățeniĭ,— dice el, — plânseră peirea a-

40 *Liber Testamentorum* (Mss. in Tabula Magistratuluĭ de Lemberg, în-f) t. 2, p. 225, feria 6 post festum Inventionis S. Crucis 1564.

41) Chodyniecki, op. laud.; p. 91 nota.

42) *Notabilia ex Actis Leopoliensibus* (MSS. nr. 1076 în Archivul Municipal din Lemberg, în-f); p. 673: «Stephanus Tomsa «in locum Despoti ad Palatinatum Moldaviae suffectus et Moczuc «gentis primas praedas agebant, et mercatores spoliabant aquisque «submergebant...»

43) Zubrzycki, p. 109.

»cestuĭ vitèz Moldovén; și nu puțin perdu regele chĭar «în stima popórelor străine. . .»[44])

Atare testimoniŭ este de o greutate estremă.

§ 34.—Depus într'un cosciug împodobit cu cununĭ de trandafirĭ, cadavrul luĭ Potcóvă fu înmormîntat în biserica cea românéscă. . . . .[45])

Despre Kopycki nu se maĭ aude nemica; Țopa abia peste cincĭ-spre-ḍece anĭ cuteḍâ a se întórce în Moldova[46]); Șah se călugări și muri într'o monăstire[47]).

§ 36.—Petru cel Schĭop, afară de o scurtă întrerumpere, își conservâ letargica domniă pînă la anul 1591. Atuncĭ începu a cresce în grațiile Porțiĭ Otomane, refugit la Constantinopole, un frate maĭ mic al aceluĭ Vintilă, care a fost împărțit în bine și în reŭ tótă sórta luĭ Ión-vodă: era famosul Mihaĭu, cunoscut de'ntâiŭ sub titlul de «Mare-ban , apoĭ sub porecla domnéscă de «cel Vitéz».

44) *Commentarius rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti* (Dantisci, 1647, în-4); p. 105: «Advectus erat Varsaviam «Ivan quidam Podkova Moldavus .. rex) iratus Podkovam supplicio «afficiendum decrevit. Quod cum in Comitiis facere non posset, propter crebras et vehementes Nuntiorum Equestris Ordinis pro illo intercessiones, quae tamen apud eum locum non habuerunt, «denuo illum Leopolim vinctum remisit, ubi postea jussu ejus capite plexus est, omnium fere hominum dolore et non exiguo apud «exteros existimationis Regiae detrimento, erat enim Vir procerus, bene formato corpore, et tantis viribus corporis praeditus, ut inter digitos equorum ferreas soleas frangeret. . . .»

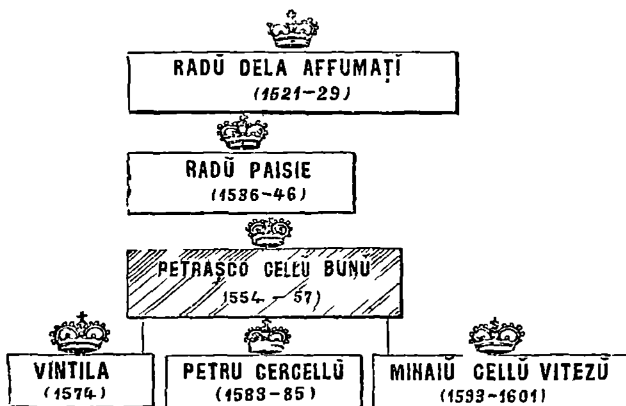
45) **Chodyniecki**, p. 95: «Zwloki Podkowy, Bractwo ruskie do «cerkwi swojéj zanioslo, i tam w grobie przybraném w wience ro«zane, pochowalo. . .»

46) *Documente de familiă.*

47) **Koniskii**, *Istoriia Russov* (Moskva, 1846, în-8); p. 30-31.

Și ca fiiŭ al luĭ Petrașcu cel Bun, și ca frate al nenorocituluĭ Vintilă-vodă, urînd cu înverșunare tot némul luĭ Petru cel Schĭop, acest noŭ personagiŭ nu contenĭa a-l săpa mereŭ în opiniunea Turcieĭ, pînă ce, în fine, reuși a face să se numéscă un alt domn în Moldova.

Aflându-se acum în starea în care pusese altă dată pe nemuritorul Ión-vodă, Petru cel Schĭop avu el óre inima de a imita pe predecesorul seŭ? chiemâ óre la arme pe tôțĭ fiiĭ țeriĭ? stete óre în fruntea vitejilor?

Genealogia luĭ Vintilă-vodă.

sburâ să apere cu peptul hotarele Moldoveĭ? umplu lumea de fala isbîndilor sale și pe păgânĭ de teróre?... nu; el îșĭ strînse catrafusele și plecâ în Germania! [48])

48) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*; p. 88.-Cf. Simon Massa, áp. Wolf, *Beitraege zu einer Beschreibung der Moldau* (Hermannstadt, 1805, în-8); t 2, p. 107: «allein um diese Zeit befand «sich der tyrannische krayowacr Ban Michael in Konstantinopel, «wo er bei dem Sultan Murat eine so hohe Gnade sich erworben

Suflet slab și minte mică, om născut nu pentru grandórea purpureĭ, ci pentru a se supune orbesce astădĭ la ordinile Turculuĭ, mânĭ la șóptele Jesuiților—pe carĭ el cel de'ntâiŭ se încercase a-ĭ întroduce chĭar în Moldova [49]),—acest principe tăritor muri peste puțin timp în esil, devenind catolic și tocmaĭ atuncĭ când mergea la Roma să sarute papucul Papeĭ! [50]).

Aci apune *secolul luĭ Ión cel Cumplit* și resare *secolul luĭ Mihaĭu cel Vitéz;* doě serbătorĭ române atât de înrudite, încât istoriciĭ ceĭ vechĭ, carĭ descriseră pe una din ele, credeaŭ de datoriă a descrie tot eĭ și pe cea-laltă gémenă [51]).

«hatte, dass der walachische und moldauische Voivode wegen sei-«ner grosse Furcht gerieten. Als dieser von der erhabenen Pforte zurueck kam, verliess Peter mit seinem Sohn die Moldau. . . »

49) *Archiva istorică a Românieĭ;* t. 1, nr. 257.

50) **Soranzo**, *Ottomanus sive de Imperio Turcico,* reprodus în **Conring**, *De bello contra Turcas gerendo libri varii* Helmestadi, 1664, în-4; p. 127: «Petrus Moldaviae Vaivoda, qui anno «1594 in montibus Rhaeticis prope Balzanum mortuus est, cum «Romam ad osculandos Beato Pontifici pedes, quamvie religione «Graeca imbutus, veniret; de quo ego, mandatu ejus, apud Pon-«tificem egeram».

51) **Paprocki** scrie despre Mihaiŭ în *Ogród Krolewski* Praga, 1599, în-f).—**Gorecki** în cartea perdută, cunoscută numaĭ după titlul *Historia de bello Hungarico-Valachico 1598,* și despre care vorbesce **Wiszniewski**, *Historya literatury polskiej* Kraków, 1851, în-8); t. 8. p. 71.

EPILOG

> Așa, drumașul sereĭ, în câmp vrênd să se culce,
> E fericit când plécă p'o flóre fruntea sa...
>
> Bolintinénu.

§ 1.—Pînă acum Ión-vodă jucâ un rol secundar în analele române și formà o lipsă în istoria universală.

§ 2.—Nu vorbim nemic despre periodul cel aventuros al vieţeĭ sale, saŭ de tot necunoscut, orĭ în totul desfigurat la Engel, Wolf, Şincaĭ, Photinos, Vaillant, Laurian, și la toţĭ ceĭ-lalţĭ, câţĭ credură de ajuns o pagină saŭ doĕ pentru a cuprinde un om pe care nu-l putuse cuprinde o ţéră; ne vom pironi tótă atenţiunea nóstră asupra altor elemente, prin carĭ persóna individuală a luĭ Ión-vodă se contopesce cu persóna cea colectivă a Românieĭ și atinge colosul umanităţiĭ.

§—Ca domn, el fu judecat pînă astădĭ numaĭ de pre înveninatele spuse ale vrăjmașilor seĭ: ciocoĭ, fariseĭ și străinĭ.

Ast-fel marele Julian Apostatul, unul din ceĭ maĭ sublimĭ împĕraţĭ aĭ Romeĭ deja cădute, zăcea osîndit fără

reservă în cursul secolilor, pînă ce, în fine, trebuia să vină un Bayle și un Voltaire pentru ca să întórçă Cesaruluĭ ceea ce este a luĭ Cesar.

Ast-fel, de asemenea, uriașul Napoleon apare și maĭ puţin decât mic în pamfletul luĭ Victor Hugo; dar nu Victor Hugo este istoricul luĭ Napoleon.

§ 4.—Ca ostaș, Ión-vodă fu micșorat pînă astădĭ după viclenele relaţiunĭ ale Polonilor, când dușmanĭ neputincioșĭ, când aliaţĭ perfidĭ, carĭ, în ambe casurile, voĭaŭ a-ĭ răpi, saŭ tótă gloria, saŭ partea-ĭ cea maĭ frumósă, împăunându-se eĭ însișĭ cu miserabilul plagiat de pene strălucite.

Acéstă sórtă o avură, vaĭ! toţĭ eroiĭ Românieĭ.

Maghĭariĭ óre nu-șĭ atribuĭaŭ eĭ lorușĭ, în faţa nedomeriteĭ Europe, cele maĭ falnice și maĭ legitime victoriĭ ale luĭ Mircea, Ţepeș, Stefan și Mihaĭu?

§ 5.—Numaĭ un democrat póte înţelege domnia luĭ Ión-vodă, a căruĭ tótă administraţiunea fuse ca o luminósă presimţire a cuvintelor luĭ Saint-Simon:

«Nu lăsaţĭ ca ceĭ săracĭ, despoiându-se de puţinul ce «aŭ, să maĭ adaugă la prisosul celor avuţĭ;

«Nu lăsaţĭ ca hoţiĭ ceĭ de frunte să fie pușĭ judecă«torĭ peste greșelele cele micĭ;

«Nu lăsaţĭ ca nesciinţa, superstiţiunea, lenea și des«frinarea, născute pe puful salónelor, să calce în picĭóre «capacitatea și moralitatea, eșite din întunericul unuĭ «bordeiŭ . . . »

§ 6. — Numaĭ un soldat póte înţelege rĕsbóĭele luĭ Ión-vodă, carĭ se povestĭaŭ pînă acum ca un lung înșirăte-mărgărite fără plan și fără succesiune; dar în carĭ arta militară descopere cu uĭmire o prodigiósă diversitate

de mijlóce, cârmuită de o minunată unitate de direcţiune.

§ 7. — Ce e dreptul, ca Domn, Ión-vodă se arătâ câte-o-dată pré crud; dar Mircea, Ştefan, Mihaiŭ, fost'aŭ eĭ óre maĭ blânḑĭ? dar secolul al şése-spre-ḑecelea întreg nu fu el óre unul din secoliĭ ceĭ maĭ încruntaţĭ în tóte ţĕrile lumiĭ, în Spania, în Francia, în Anglia? dar pînă şi capiĭ bisericilor, pînă şi predicatoriĭ păciĭ evangelice, pînă şi Luther şi papa Piŭ V, nu strigaŭ eĭ óre atuncĭ cu furiă: «tăiaţĭ! tăĭaţĭ! tăiaţĭ mereŭ!

§ 8. — Ce e dreptul, ca ostaş, Ión-vodă, după ce făcuse miracole, căḑu; dar nu uĭtaţĭ cuvintele luĭ Frederic: «nicĭ un geniŭ militar nu póte ţiné contra trădăriĭ»; dar nu uitaţĭ mórtea luĭ Cesar, Enric IV, Gustav-Adolf, şi chiar pe a luĭ Mihaiŭ; dar nu uitaţĭ Waterloo!...

Nu tot-d'a-una succesul este ceea ce distinge pe ómeniĭ ceĭ marĭ; căcĭ adesea sînt fórte marĭ tocmaĭ nenorociţiĭ, carĭ mor semĕnând, pentru ca mediocra posteritate să aĭbă fericirea de a culege maĭ târḑiŭ rodul cel ce se cóce cu greŭ.

§ 9. — Mircea domnise aprópe 40 de anĭ;

Ştefan — de asemenea;

Mihaiŭ tot încă, cu bine cu reŭ, îşĭ trăgânâ pînă la 9 anĭ eroica-ĭ domniă...

Mircea, Ştefan, Mihaĭu, avênd puternicĭ duşmanĭ, avură însă şĭ puternicĭ amicĭ, regĭ şi împĕraţĭ.

Dar căutaţĭ cu luminarea, ca Diogen, nu numaĭ în România, ci căutaţĭ în tótă istoria universală, un singur principe, carele cu maĭ puţine mijlóce să fi esecutat în pace şi în resboiŭ, ca Domn şi ca ostaş, într'un interval de douĕ-ḑecĭ şi opt de lunĭ, nisce lucrurĭ maĭ gigantice decât reformele administrative şi bătăliele luĭ Ión-vodă!

§ 10. — Fie-care fact istoric este o învĕţătură, adresată la un moment óre-care ce se va ivi când-va în viitor, precum în poesia luĭ Heine cedrul Livanuluĭ se gândesce la depărtatul brad din codriĭ Scandinavieĭ.

Ḑilele nóstre mi se par a fi anume óra, care rĕspunde la vechea lecţiune a luĭ Ión-vodă: sîntem slabĭ şi desorganisaţĭ, nu avem amicĭ, duşmanii ne împresóră, ne ameninţă, ne năbuşesc din tóte părţile.

Dar trebue óre să desperâm . . . ? Lipséscă un părcălab Jeremia Golia, lipséscă nisce vornicĭ Bilăe şi Murgu, lipséscă un hatman Slavilă, lipséscă negrul stol de lacomĭ vînḑĕtorĭ; şi atuncĭ, sub un alt Ión-vodă, ne vor ajunge doĭ anĭ, numaĭ doĭ anĭ, fraţilor Românĭ! pentru a rĕsădi în scumpa nóstră ţĕrişóră un paradis, păzit la hotarele sale de miĭ de îngerĭ cu săbiĭ înflăcărate.

§ 11. — **Pentru cine vrea, în puţin timp şi din nemica se fac multe şi marĭ.**

F i n e.

NOTE

I

Originea luĭ Ión-vodă.

Engel ḑice: «Wer war ḑieser Ivonia? Er selbst gab «sich fuer einen mit einer Beyschlaeferin erzeugten Son «des Voivoden Stephan, aus. Nach einer in Pohlen ver-«breiteten Sage aber war er ein gebohrner Grosspohle «aus Masovien. Der Mold. Geschichtschreiber Ureke heiss «ihn einen Armenier. Fredro hat das Geruecht, dass er «aus Reussen gebüertig gewesen.

Aci sînt adunate tóte opiniunile despre originea luĭ Ión-vodă, și anume: 1) fu bastard al unuĭ Stefan-vodă; 2) fu Polon din Masovia: 3) fu Polon din Galiţia; 4) fu Armén.

Să analisâm câte-șĭ-patru părerile.

Tóte făntânele, Forgacs, Gorecki, Lasickĭ, Paprocki, De Thou, Bielski, Isthuanffi, Urechĭa etc. recunosc, cum-că Moldoveniĭ îșĭ aduseră domn pe Ión-vodă din causă că predecesorul seŭ, Bogdan, ĭubĭa pe Poloni, pe carĭ aĭ noștriĭ de loc nu-ĭ puteaŭ suferi.

Apoĭ este óre vre-o umbră de probabilitate, că alungând pe un polonofil, Moldoveniĭ să fi chiămat și îmbrățișat pe un altul chĭar Polon?

Să vedem însă, de unde îșĭ are începutul acéstă absurdă afirmațiune.

1. Despre polono-masovismul luĭ Ión-vodă:

Tot, dar tot ce s'a spus în acéstă privință, decurge din următórele cuvinte ale luĭ Gorecki, care însușĭ recunósce că nu crede în ceea ce relatéză: «Erat Ivo-«nia, quem quidam Polonum fuisse in Masovia natum dicunt, stirpis Valachicae...» ceea ce însemnéză: «Ion, pe care uniĭ îl fac Polon născut în Masovia, era de «ném moldovenesc.»

Slabă temeliă pentru a polonisa pe eroul nostru! Dar de unde derivă ea óre, așa cum este? Isvorul îl găsim in Lasicki, care ḑice, că în 1561 Ión-vodă se afla la Lublin, pe lîngă magnatul Ión Firlei. Orașul Lublin fiind în Masovia, étă de unde se născoci ridicola poveste de masovismul luĭ Ión-vodă, ca și când ar fi Turc cine petrece la Constantinopole saŭ Némț în Viena.

2. Despre polono-galițismul luĭ Ión-vodă:

De acésta vorbesce numaĭ Fredro, ințelegênd reŭ un pasagĭu din Bielski, unde cronicarul polon numesce Pocuția *patrimoniŭ,* ĭar nu *patriă,* al luĭ Ión-vodă: Pocuția fiind o parte din Galiția, ĭată de unde se născoci și acea a doua ridicolă poveste, despre originea cea galițiană.

Ambele aceste fabule se păreaŭ unora cu atât maĭ de creḑut, că Ión-vodă vorbĭa polonesce ca un Polon; dar el vorbĭa și turcesce ca un Turc....

Decĭ, origínea polonă, fie masoviană, fie galițiană, a principeluĭ nostru este o imposibilitate pe de o parte și un *quiproquo* pe de altă parte: nesce asemenĭ fantasiĭ nu merită a figura în istoriă; și cu tóte astea le imbrățișară Miron Costin, Wolf, Șincaĭ, Palauzov și alțiĭ.

Remân cele-lalte doĕ aserțiunĭ: 1) fu bastard al unuĭ Stefan-vodă; 2) fu Armén.

Originea moldovenéscă a luĭ Ión-vodă o atestă cronicele

turce la Mignot și la Ricaut, Isthuanfi, cronicele cozace, Forgacs, Bullenger, Gorecki, etc.; Lasicki și Loewenklau [1]) maĭ adaugă anume, cumcă era bastard al unuĭ Stefan-vodă; tot așa se intitula el-însușĭ în tóte crisóvele sale; și tot așa îl recunoscură și toțĭ Moldoveniĭ, chiămându-l la domniă, ceea ce este de o greutate covîrșitóre.

Dar al căruĭ dintre Stefanĭ să fi fost bastard? căcĭ dela Stefan cel mare pînă la 1564 istoria Moldoveĭ numĕra patru principĭ de acest nume: 1) Stefan cel Tînĕr, fiiul luĭ Bogdan cel Chĭor; 2 Stefan Locustă, fiĭul unuĭ Alexandru-vodă; 3) Stefan fiĭul luĭ Petru Rareș; 4 Stefan Tomșa.

Care anume din aceștiĭa să fi fost tată luĭ Ión-vodă? Pînă acuma istoriciĭ nu sciură a se pronunța asupra acestuĭ punct; și eŭ însumĭ, sînt patru anĭ, greșisem într'un articol, scris în răpețiciune și maĭ mult din memoriă pentru țiarul «Tribuna română», unde l'am numit bastard al luĭ Stefan Rareș.

De curând avuĭ ocasiunea a descoperi în Archiva Statuluĭ, Condica Moldovenéscă Nr. 1015, pag. 132-34, următorul document al monăstiriĭ Golia, din 1573, Martie 6, ce-l reproducem textual în transcripțiunea latină:

Milostiiu bozieiu Ion voevoda, syn Stefana voevodi, «gospodar zemli moldavskoi. Oze priidosza pred nami i «pred naszimi moldavskimi bolieri Sofiica doczka Iurii, «i vnutzi ei Ion Tzogoe i brat ego Alexa, i sestri ich «Annuszka i Fedia i Nastia dieti Marini, i plemenitzi «ich Ilia syn Kobaku tiz vnuk Iurii. . . . i prosili sebe «ot nas urik na ich pravoiu otninu i diedninu i daanie «sczo bil dal diedu ich Iurii ot dieda naszego Bogdana «voevodi na edno miesto ot pustini na Veliki Czuluk «sczo sia teper imienuet selo Kobiaczanii; i privilie sczo imal died ich Iurii za danie ot Bogdana voevodi na «togo viszepisanago sela na imia Kobiaczanii u Velikii «Czuluk, on bil zakopal u zemli koli priszli Tatari u

1) *Annales sultanorum Othmanidarum* (Francofurti, 1596, în-f) p. 59.

zemli s Alexandru voevoda, ta pognil i takmo . . . . .
«my i s naszimi bolieri iskachom i obrietochom s na-
«szimi duszami oze est im prava otnina i diednina. . . .
«i dadochom im i utverdichom im naszim znamenitom
«listom, kako da est im i ot nas urik iakoz i prezde s
«vsem dochodom, im i dieti ich i vnuczatom i prav-
nuczatom i praszczoriatom i vsemu rodu ich kto sia
«im izberet naibliznii neporuszeno nikoliz na vieki; a
«chotar toe predreczenoe selo na imia Kobaczanii da
«est ot vsech storon po staromu chotaru pokuda iz
vieka ozivali; a na to est viera gospodstva viszepisa-
«nago Ion voevoda syn Stefana voevodi, viera prevoz-
liublenago syna gospodstva-mi Petra-voevodi, viera boiar
«naszich: viera pana Dumbravy dvornika dolniei zemli,
viera pana Pakuraria dvornika gornei zemli, viera
«pana Kosmi Murgu, viera pana Ion Karaghiuzele
«i pana Lupe Huru prakalabove chotinskich, viera pana
Maxima i pana Romaszka pcrakalabove niemetzkih, viera
pana Toadera. . . prakalabi romanski, viera pana Gyrli
«portar suczavski, viera pana Krysti i pana Danczula
«prakalabi orcheiski, viera pana Malai . . viera pana Gri-
«gorie spatar, viera pana Iani.. viera pana Buczuma czasz-
«nika viera pana Bilye stolnika, viera pana Nikoari ko-
misa, viera vsech boiar naszich velikich i malich; a po
«naszem zivotie kto budet gospodar ot dietei naszich ili
«ot naszego roda il pak . . . izberet gospodarem naszei
«moldavstiei zemli, tot bi . . . naszego daania i potvre-
«zdenia, ale bi dal i ukriepil zaneze . . . i dali i potvre-
«dili . . . est im prava diednina; a na bolszii kriepost i
potvrezdenie tiem vsem viszepisanim velieli esmi na-
szemu viernomu i pocztenomu bolierinu panu Ion Golie
«logofet pisati czto ta viszepisana peczat ot dieda na-
szego Bogdana voevodi, priviesiti . . . . nasze peczat k
seinu istinomu listu naszemu. Pisal Kristia Michaileskul.»

Precum vedeţĭ, în acest preţios document Ión-vodă în doĕ rîndurĭ se numesce lămurit «fiiŭ al luĭ Stefan-«vodă fiiul luĭ Bogdan-vodă», adecă al luĭ Stefan cel Tînĕr, şi, prin urmare, strănepot al luĭ Stefan-cel Mare.

Cum déră cronicarul Urechĭa îl numesce «Armén»? și nu numaĭ cronicarul Urechĭa, ci încă și un alt contimpuran, Francesul Languet, un diplomat pré-bine informat asupra evenimentelor Moldoveĭ? aceste doĕ mărturiĭ atât de poneróse, cum óre să le împăcâm cu originea cea domnéscă a luĭ Ión-vodă?

Credem a fi găsit o cheiă pentru a descifra cimilitura.

Concubina luĭ Stefan cel Tînĕr, care dede nascere bastardă erouluĭ nostru, maĭ avu un bărbat legitim, cu care făcu alțĭ doĭ fiĭ: Potcóvă și Alesandru, frațĭ bunĭ între eĭ, dar pe carĭ istoriciĭ de atuncĭ, Bielski, Paszkowski, etc. îĭ numesc numaĭ frațĭ de mumă saŭ uterinĭ —bracia przyrodzoni—cu Ión-vodă.

In poesia națională cozacă, unul și cel maĭ celebru din aceĭ doĭ frațĭ, vitézul Potcóvă, e numit Serpega: nume neslavon, netătăresc și neromân, ci pur armenesc [2]), în care e maĭ cu sémă caracteristic finalul gutural *eg* saŭ *ag* precum este în cele maĭ multe numirĭ armene: Kakeg, Armenag, Arpeg, Havanag, Vashdag, Haigag, Ampeg, Arhneg, Korheg, Endsag, Kelag, Pazug, Huseg, Farnag, Gornhag, Nerseh, Zareh, Sanadrug, Sahag, Vasag, etc. Asemenea numĭ le poțĭ vedé la tot pasul în istoria armenéscă a luĭ *Serpos* [3]), al căruĭ însușĭ numele ne dovedesce și maĭ limpede decât tóte armenismul familieĭ *Serpega*.

Decĭ, e clar și decisiv cumcă muma luĭ Ión-vodă fu Arméncă.

Recitesce acuma, drept verificațiune, cele dise asupra fisionomieĭ acestuĭ principe, și maĭ studiéză și însușĭ portretul seŭ; căcĭ în istoriă se cere, maĭ pe sus de tóte, o armoniă de probe.

---

2) **Eugène Boré** ap. **Barancz**, *Zywoty slawnych Ormian w Polsce* Lwów 1856, în-8); p. 410.

3 *Compendio storico sopra la nazione Armena* (Venezia, 1786, în-8.

II

Ión-vodă în Lublin

In Lasicki întimpinâm următórea frasă: «Ivonia. . . . «anno salutiferi partus 1561, rege Sigismudo Augusto «comitia Lublini agente, Iohannis Firlei. . . . minister «fuit».

D. Papiŭ traduce așa: «Ión. . . . pe la anul mântuiriĭ 1561, când regele Sigismund August celebra comiţiele în Lublin, era *servitorul* luĭ Ión Firleĭ . . .»

Ast-fel pentru D. Papiŭ, a fi «minister» e a fi «servitor»; de asemenea îl tradusese și Engel prin «Diener».

Dar óre puternicul Laski și, maĭ ales, ilustrul principe Constantin Ostrogski, «le plus riche et plus puissant Prince du Royaume» [4]); óre eĭ, flórea Polonieĭ, să fi putut deveni amicĭ personalĭ cu o fóstă slugă polonă?

Dar óre Bogdan-vodă, gonit din Moldova, n'ar fi mustrat pe fericitul seŭ rival de a fi fost cĭocoĭu maĭ 'nainte de a pretinde la domniă?

E pré-vederat, cumcă *minister* al luĭ Lasicki nu e nicĭ *servitor* al D-luĭ Papiŭ, nicĭ *Diener* al luĭ Engel, carĭ amîndoĭ nu aprofundară organisaţiunea curţilor boerescĭ polone din secolul XVI.

Fie-care din acele curţĭ se compunea din junĭ din familiile cele maĭ nobile, dar carĭ saŭ căḑuseră în sărăciă, orĭ căutaŭ preţiosul sprijin al unuĭ patron cu multă influenţă, și care se întâmpla une-orĭ ca el însușĭ să-șĭ fi început cariera în acelașĭ mod. Eĭ eraŭ «clienţĭ», nu *servitorĭ*, nu *Diener* . . .

Asupra acesteĭ remarcabile instituţiunĭ naţionale Polonul Golembiowskĭ scrise un volum întreg [5]), fără care cu greŭ s'ar puté înţelege cum se cade posiţiunea luĭ Ión-vodă faţă cu magnatul Firlei.

4) **Du Fossé**, *Trésor politique reveu et augmenté* Paris, 1611, în-8; p. 181.
5) *Domy i dwory* (Warszawa, 1830, în-8).

III

Ión-vodă în 1564—1565.

Pînă acum se sciea numaĭ atâta, cumcă Ión-vodă trecu din Polonia în Turcia și de aci la insula Rodos; despre trecerea din Polonia în Turcia vorbesc maĭ toțĭ autoriĭ, despre trecerea la insula Rodos numaĭ cronicarul Urechĭa. Actele diplomatice ale ambasadeĭ francese în Constantinopole, publicate din manuscripte oficiale de către Charrière, aruncă o nouă lumină asupra acesteĭ fase din viéța luĭ Ión-vodă: estragem tóte pasagele relative la cestiune.

1. La 29 Iuliŭ 1564 agentul Petremol scrie din Constantinopole: «Il court aussy un bruict, de par deça, que le frère de Tumpcha, celuy qui avoit occupé la Moldavie «l'année passée, estoit en armes avec sept ou huit mil hommes, sous la faveur, aide et protection de Maximilian, «roy des Romains, pour entrer en ladicte Moldavie et «vanger la mort de son frère . . . »

2. La 23 Ianuariŭ 1565 el scrie érășĭ: «Les Moldaves «se plaignent dudit empereur (Maximilian), disant que le «frère d'un certain Dimitrasco, qui fut l'année passée «executé en ceste ville, est en armes soubz sa faveur «et protection pour assaillir et occuper la Moldavie, et «en déchasser Alexandre, que le Grand-Seigneur y a con«stitué après la fuitte et mort de Tumpcha . . . »

3. O altă scrisóre din 7 Aprile 1565: «Le chaoux qui a apporté les nouvelles de Bude a amené avec soy le frère du Despot qui régnoit en Moldavie, lequel s'est «retiré et fuy de l'armée de Maximilian, et le bassa l'a«yant cogneu luy a faict beaucoup de faveur, en atten«dant qu'il face entendre son affaire au Grand-Seigneur...

4. In fine, scrisórea din 23 Maĭu 1565: «le frère du Despot s'estoit retiré vers le Grand-Seigneur, lequel «Sa Haultesse a envoyé en gardes à Rhodes avec douze «aspres, monnoie de ce pays, de paye par jour, qui sont

«dix ou onze sols de France; où au contraire le pauvre «homme pensoit à son arrivée que le Grand-Seigneur «le deust faire tout d'or, et qui le deust remettre en la «Moldavie et en déchasser Alexandre...»

E vederat că, în câte-șĭ-patru epistolele, Petremol vorbeșce de unul și același personągĭu, deși de'ntâĭu îl numesce frate cu Tomșa, de aci frate cu cnézul Dimitrie Wiszniewiecki, apoĭ frate cu Despota.

Tomșa fu Moldovén, Wiszniewiecki — Polon, Despota — Serb; Tomșa ucisese pe Despota și trimise pe Wiszniewiecki la peire la Constantinopole.... vĕ puteţĭ déră închipui galimatia genealogică în care cade diplomatul frances, făcênd pe un cine-va frate cu treĭ personage atât de diferite!

Cumcă vorba e anume despre Ión-vodă, o probéză:

1. Cronologia, pe basa căriĭ reconstituim următórea armoniósă seriă de evenimente: în 1561 Ión-vodă petrece în Masovia; în 1562 trece în Crim; în 1563 se întórce în Polonia; în 1564 apare în Austria; în 1565 fuge la Constantinopole și se trimite surgun la Rodos.

2. Impregĭurarea esiliuluĭ la Rodos, despre care vorbesce în unire Petremol și Urechĭa, și care, sub aniĭ în cestiune, nu se póte aplica fără numaĭ către Ión-vodă, de vreme ce Turciĭ, din politică, nu surguniaŭ nicĭ o dată doĭ principĭ moldovenĭ, prin urmare rivalĭ, în aceĭașĭ localitate.

3. Despota nu avu nicĭ un frate, precum mărturisesce el-însușĭ în genealogia sa, publicată de Sommer; Wiszniewiecki nu avu nicĭ un frate, precum arétă Niesiecki; Tomșa să fi avut vre-un frate, ar fi fugit de 'mpreună cu el în Polonia de'naintea luĭ Alexandru Lapușnénul, ceea ce nu fu.

E remarcabil, că fiiul cel legitim al luĭ Ión-vodă, Petru, pe care Urechĭa îl pune la anul 1593 sub numele de Petru Cozacul, și despre care Heidenstein ḑice sub același an: «Sub hoc tempus fictum aliquem Palatinum «Valachiae, qui se Ivoniae posteritatem esse praedica«bat, sub patrocinium Cosaci receperant... quem Mariem-

«burgum carceri perpetuo adjudicat Rex», ïar tot așa se esprimă și Ioachim Bielski [6]), amîndoï contimpuranï; e remarcabil, că Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum îl face pe acel Petru fiiŭ al luï Despota, întocmaï precum pe Ión-vodă Petremol îl făcea frate cu Despota: atât de confuse sînt, în genere, noțiunile autorilor asupra genealogieï principilor românï!

IV

Cătră Capitolul I § 12.

Photinos dice: «Istoricul Guagnini la cronologia Po- «lonieï, cartea XXI, spune că el (Ión-vodă e de viță Polonă, și că ar fi fost chïar în serviciul voivoduluï Cracovieï. Cunoscĕtor de maï multe limbï, s'a dus pe «lîngă ambasadorul Polonieï ca Dragoman la Constan- «tinopole. Acolo petrecênd maï mult timp, a intrat cu «încetul în dragostea ómenilor influințï, și a ajuns să se facă mare Dragoman al Porțiï Otomane; dar fiind în- «trigant și amestecându-se în trebile Moldoveï, l'a esi- «lat la insula Rodos . . .» [7])

Tóte aceste sînt un șir de neadevĕrurï:

1. Noï cunóscem tóte scrierile luï Guagnini, și nu numaï n'am descoperit în ele ce-va analog, dar chiar o mărturiă opusă, și anume: «tot ce vorbesc despre Ión- «vodă,—dice Guagnini,—am prescurtat din alte cronice, «căcï eŭ-însumï mĕ aflam atuncï departe dela hotarele Moldoveï, tocmaï la granița Moscovieï, servind în curs «de 18 anï în garnizóna dela Witebsk.» [8])

2. Toțï Dragomaniï ceï marï aï Porțiï Otomane dintre aniï 1560-1572 sînt cunoscuțï din Hammer ; încât des-

---

6) *Dalszy ciag kroniki polskiej* (Warszawa, 1851, în-8 ; p. 146.
7) Trad. luï Sion; t. 3, p. 55.
8) Ap. Paszkowski ; t. 1, p. 189.

pre Ión-vodă, noĭ nu găsim acolo, ĭar aiurea și maĭ puțin, nicĭ cea maĭ mică alusiune.

De unde déră să fie aceste curiosităţĭ d'ale luĭ Photínos ?

Scim numaĭ atâta, cumcă ele nu sînt din Guagnini.

La Cantemir ne întimpină ce-va și maĭ curios: el confundă pe Ión-vodă cu Despota, reproducênd, în loc de a corege, un pasagiŭ din Turco-Graecia luĭ Crusius, precum am arĕtat într'o altă scriere a nóstră [9]).

Nu este nicĭ o îndoélă, cum-că Ión-vodă sciuse maĭ multe limbĭ : crescut între Armenĭ, el vorbĭa turcesce și póte tătăresce; în Polonia învĕţase polonesce și, petrecênd cu aristocraţiĭ ca Firlei, Laski, Ostrogski, de sigur că nu era străin nicĭ limbiĭ latine. . . . . . dar cu tóte astea n'a fost nicĭ-odată nicĭ mare dragoman al Porţiĭ Otomane, precum vrea Photinos, nicĭ elev al luĭ Lascaris, precum pretinde Crusius și Cantemir.

Așa dară, fidelĭ sistemeĭ nóstre, noĭ ne-am ferit de orĭ-ce incertitudine, mulţumindu-ne a invoca numaĭ factul cel maĭ presus de bănuială: cum-că eroul nostru se ocupase în Constantinopole cu neguţitoria petrelor scumpe și deveni mahometan.

Se pré póte să maĭ fi avut și vre-o funcţiune publică; dar nu scim.

V

Un document important.

Intre documentele monastiriĭ Golia din Iașĭ se află în original următorul crisov, care fu reprodus și în *Zapiski Odesskago Obsczestva Istorii i Drevnostei,* dar cu câteva greșelĭ neĭertate, precum de pildă «10 Maĭu» în loc de «10 Martie» etc., și care e cuprins într'o copiă ce-va

9) *Analise literarie esterne* (Bucurescĭ, 1864, în-16).

maĭ esactă în *Condica moldovenéscă Nr. 1015* din Archiva Statuluĭ:

«Milostiiu boziiu Ion voevoda syn Stefana voevodi, «gospodar zemli moldavskoi. Oze tot istinnii nasz viernii «i pocztenii boliarin pan Ion Golia velikii logofet i sluga «nasz viernii Eremiia prakalab i zena ego Tudora, dali «i potvredili esmy im ot nas u naszei zemli moldavskoi «dvie miesta ot pustini, edin na Dnistru gdie sia imenuet «Oxentiia mezdo Molovata i mezdo Moksziia i s miesto «za czetiri mlini ot toe strani Nistra u pototzi ustie «Ichorlikul, gdie upadaet u Nestru, a drugoe miesto na «konetz pesczeram povisze Starago Orchiia gdie upadaet «doroga Starago Orchiia u Revtia u brud povisze Kiszi-«nevie pod stienku po toe strani Revtia ot k Nestru i «s dva mlini u Revtia; iako da usadiat sobi tamo dvie «sela, poczto oni sobi kupili ot samomu gospodstvu-mi, «i dali nam osem koni dobri i czetiristia zlat tatarskych «piniazi gotovich u nasz vistiar; i dadochom im i utver-«dichom s sim naszim znamenitom listom, kako da est «im ot nas urik i otninu i vikuplenie s vsem dochodom, «im i dietem ich i unuczatom i preunuczatom ich i «prasczoriatom i vsemu rodu ich, kto sia im izberet «naibliznii neporuszeno nikolize na vieky; a chotar tiem «viszepisannim dvom miestovom ot pustini na imia O-«xentiia mezdo Molovata i mezdo Moksziia i s miesto «za czetiri mlini ot toe stranu Nestru u ustie Ichorliku «gdie upadaet u Nestru i drugoe miesto na konetz pes-«czeram povisze Starago Orcheia, gdie upadaet doroga «Starago Orcheia u Revtia u brud povisze Kiszinevie pod «stienku po toe strani Revtia, da est k Nestru abi sia «dosiagal chotar obom miestom, i da est eliko mozet «ozivati dvie sela dosit. A na to est viera naszego «gospodstva viszepisanago Ion voevoda syn Stefana voe-«vodi, i viera prevozliublennago syna gospodstva mi «Petra voevodi, i viera vsech boiar naszich mol-«davskich: viera pana Kozmi Murgu, viera pana Lupe «Huru prakalab chotinski, viera pana Toadera prakalab «nemetzki, viera pana Ion Karaghiuze prakalab novo-

«gradskii, viera pana Eremiia portara suczavskago, viera «pana Danczula prakalab orcheiskii, viera pana Malai Petru postelnik, viera pana Gligorie spatar, viera pana Iani vistiarnik, viera pana Buczuma czasznik, viera «pana Bilyi stolnik, viera pana Nekoara komis, i viera «vsech boiar naszich moldavskich velikich i malich; a «po naszem zivotie . . . budet. . . . ot naszego rodu ili pak bud kogo Bog izberet gospodar biti naszei mol«davstiei zemli, tot bi im neporuszil etc. (blăstem ordinar) pisal Kristia Michaileskul u Iasoch v lieto 7082 «miesitza mart 10 den. Ia Ion voevoda i syn nasz Petru».

Acest document, dat deja după declararea resboĭuluĭ și numaĭ cu doĕ sĕptĕmânĭ maĭ 'nainte de începerea primelor ostilitățĭ, limpeḑesce următórele interesante cestiunĭ din istoria luĭ Ión-vodă:

1. Trădătorul părcalab Ieremia, cunoscut pînă acum numaĭ sub porecla locală de Cernăuțénul, era frate maĭ mic al mareluĭ logofĕt Ión Golia, și, prin urmare, cată să-l numim după familia sa propriă Ieremia Golia, ĭar nu Cernăuțénul, după numele districtuluĭ în care se pare că acest ném se conservă pînă astăḑĭ printre moșnenĭ. Acéstă descoperire ne conduce la o altă, și anume, că Ión-vodă fu bine-făcĕtor nu numaĭ pentru Ieremia, ci și pentru fratele acestuĭa, pe care, numindu-l mare-logofĕt, îl înălțâ la prima demnitate a țěriĭ și de către care de asemenea fu trădat maĭ apoĭ în favórea luĭ Petru cel Schĭop.

2. In ajunul lupteĭ cu Turciĭ, téra declarâ pe fiiul luĭ Ión-vodă nu numaĭ erede, ci chĭar putem ḑice colegă al tronuluĭ; «Eŭ Ión-vodă și fiiul nostru Petru», ceea ce nu ne întimpină nicĭ o dată în crisóvele altor domnĭ, și nicĭ chiar în acele anterióre ale luĭ însușĭ Ión-vodă, în carĭ tóte numele fiiuluĭ domnesc figuréză numaĭ între «marturĭ» maĭ sus de nomenclatura boierilor.

3. In fine, acest document ne maĭ arétă composițiunea consiliuluĭ domnesc în momentul decisiv . . .

VI

Portretul luĭ Ión-vodă.

Primul portret cunoscut al luĭ Ión-vodă este acela ce l'am descoperit și cumpĕrat noĭ la 1862 drept 25 fiorinĭ în Lemberg, la buchinistul Igel senior, printre maĭ multe alte cartóne vechĭ; căcĭ imaginea de pe moneta cea de aramă a acestuĭ principe fiind pré ștérsă pe tóte esemplarele publicate pînă acum, se suplenĭa prin pura fantasiă a editorilor, precum probéză chiar diferinţa dintre fac-simile cel esecutat de Seulescu și acel scos de D. Papiŭ, între carĭ amîndoĕ nu esistă nicĭ o asemĕnare.

Portretul luĭ Ión-vodă e colorat *guaccio* pe o fóiă de pergamenă în lungime de 15 și în lăţime de 11 centimetri; hainele și penele cușmeĭ sînt albastre, mantaua roșiă. După opiniunea cunoscutuluĭ nostru pictor D. C. Stancescu, căruĭa i-l supusesem spre esaminare, ar fi o copiă făcută pe la 1800 de pe un original după natură. Cum că e o copiă de pe la 1800, dovédă este că culórea cea albastră a penelor și a haineĭ, precum și culórea cea albă a cacomuluĭ, nu îngălbeniră de loc, ceea ce nu putea să nu se întâmple cu o copiă maĭ vechiă. Cum că e de pe un original după natură, dovédă este caracteristica figureĭ, în care lipsesce orĭ-ce preocupaţiune artistică.

Dar acest portret să fie el óre, în adevĕr, nu al altuĭa, ci anume al luĭ Ión-vodă? Rĕspundem prin următórele argumente: 1) Inscripţiunea: *Io. V.* făcută la marginĭ cu litere de aur, și care se citesce: *Ioannes Vaivoda*; 2) Costumul care e tocmaĭ din acea epocă, fiind în mare parte identic cu al luĭ Alesandru Lăpușnénul pe portretul cel conservat la monastirea Slatina; 3 Pasagele din Gorecki și din Paprocki despre espresiunea fisionomieĭ și maĭ ales a ochilor luĭ Ión-vodă; 4) Tipul armenesc al nasuluĭ și al frunţiĭ ...

Posa principeluĭ, la prima vedere, se pare a fi cam

curiósă, umĕrul drept fiind rădicat pré-sus; dar acéstă acusaţiune va dispare din dată ce, în loc de simplul bust, veţĭ imagina o statură întrégă, făcută *în treĭ cuarturĭ* şi cu *piciorul drept înainte,* adecă în *atitudinea unuĭ om ce scóte sabia pentru a merge la atac.* Ast-fel eŭ unul sînt bine încredinţat, cum că acest portret nu este decât o copiă pînă la brîŭ de pe un original în tótă statura; căcĭ alt-fel nu e chip a înţelege cum portretistul ar fi adoptat pentru un bust o asemenea posă. Tot pe acéstă basă, noĭ cutedarăm a presupune, că Ión-vodă este representat aci tocmaĭ în momentul ultimuluĭ atac din bătălia dela Cahul; de vreme ce în nicĭ una din cele-lalte bătăliĭ ale sale el nu se scie să fi făcut un atac pedestru în persónă.

Unde să fie astădĭ originalul, dacă maĭ este unde-va? de către cine fu esecutat? cu ce ocasiune? nu scim, nu scim, nu scim. Tot ce putem presupune se reduce la împregĭurarea măritişuluĭ vĕduveĭ luĭ Ión-vodă cu Polonul Cristof Strus. Óre nu cum-va din acéstă familiă va fi provenit primitivul portret? Dar némul Strus e stins deja de doĭ secolĭ.

VII

Istoria militară a luĭ Ión-vodă de Paprocki.

Paprocki se născu în 1543, dintr'o familiă polonă nobila din Masovia. Îşĭ făcu studiele în Academia Cracoviană. In 1573 visită Moldova şi cunoscu în persónă pe Ión-vodă. Din numerósele sale scrierĭ, noĭ cunóscem în original următórele: *1. Cuĭbul virtuţiĭ, din care derivă stematele nobiliare ale gloriosuluĭ regat polon*; *2) Stemmate nobiliare polone, împărţite în 5 cărţĭ; 3. Grădina regală, în care se vorbesce de generaţiunea împeraţilor romanĭ, archiducilor austriacĭ, regilor polonĭ, etc.; 4) Hatmanul saŭ despre purtarea resbóĭelor.*

In prima din aceste cărţĭ, publicată în Cracovia numaĭ patru anĭ după mórtea luĭ Ión-vodă, Paprocki ne însciinţéză, cum că scosese deja la lumină un opuscol deosebit, polonesce şi latinesce, asupra resbóĭelor erouluĭ nostru. Ast-fel, vorbind de lupta luĭ Ión-vodă cu Poloniĭ la 1572, el se grăbesce a adăoga: «coc tez y Historia «przedtym napisana polskim y lacinskim iezykiem po- «wiada.» Maĭ departe, menţionând resboĭul luĭ Ión-vodă cu Turciĭ din 1574, ḑice érăşĭ: «iakoz tez Historia krotko «o tym napisana polskim i lacinskim iezykiem opo- «wiada. [10] Unde óre să fie acea preţiósă istorióră militară a luĭ Ión-vodă?

Originalul polon dispăru cu desăvîrşire. Ediţiunea latină, făcută de doĭ nobilĭ polonĭ. Gorecki şi Lasicki, din carĭ primul traduse şi amplificâ cele despre resboĭul turc din 1574, ĭar secundul pe acelea privitóre la invasiunea polonă din 1572, fu publicată pentru prima óră la Frankfort în 1578. Traducţiunea germană, tipărită fără arĕtarea loculuĭ în 1576, cuprinde numaĭ istoria anuluĭ 1574, dar e fórte preţiósă, fiind literală, cea maĭ vechiă, şi, pe lîngă acestea, maĭ lămurindu-ne numaĭ ea singură cum că originalul polon fu publicat la Cracovia anume în 1575. Acéstă rarisimă ediţiune a cunoscut'o cel d'întâiŭ Gebhardi [11]); apoĭ Engel o confruntâ cu acea latină.

Aşa dară, basându-ne pe Gorecki, pe Lasicki, pe menţionata ediţiune germană şi pe cele-lalte patru scrierĭ polone ale luĭ Paprocki, să ne încercâm acum a analisa pe acest autor, pe care predecesoriĭ noştri obicĭnuĭaŭ a-l crede pré orbesce, luând tóte cuvintele şi tóte virgulele sale drept dogme religióse.

Ca introducţiune, să stabilim însă din capul loculuĭ următórele treĭ criterie, carĭ ne vor ajuta la tot pasul în ulterióra critică:

1. Paprocki fu Polon, adică dintr'o naţiune, pe care

---

10 *Gniazdo cnoty* (Krakow, 1578, în-f ; p. 1238-1239.

11) *Allgemeine Weltgeschichte* (Leipzig, 1782, in-8); t. 35, p. 665 nota.

cronicarii noștri, cunoscênd'o de aprópe, o numesc tot-d'a-una «lăudărósă»;

2. Paprocki își vindea péna pe bani: ast-fel, bună-óră, plătit de guvernul austriac, el mușca cu un fel de turbare pe celebrul Ion Zamojski și pe alți magnați poloni câți se păreaŭ a fi contrari Curții dela Viena; ba încă nu se rușina de a se și întitula «Stipendiar cesaro-regal» [12]);

3. Paprocki nu avea nici o ideiă de arta militară, precum demonstră, mai bine decât ori-ce, însuși opul seŭ despre «Hatman», în care el se mărginesce a perifrasa pe Strategicul lui Onosander, fără a pune dela sine măcar o nuanță propriă.

Era Polon, era vîndut. era ne-militar . . . prin aceste trei defecte personale se esplică tóte defectele obiective ale monografiei sale despre Ión-vodă; dintre cari vom specifica aci numai pe cele principale.

Paprocki dice, cum că Ión-vodă, intrând în Moldova contra lui Bogdan, ar fi avut cu sine o óste de 20,000 de Turci. Tot-d'o-dată el nu uită a ne spune, că sultanul se scusa înaintea guvernului polon, cum că nu trimise pe Ión-vodă pentru a cuceri Moldova, ci simplu numai pentru nesce treburi negutitoresci. Intre aceste doĕ asertiuni noi credem a vedé o neiertată contradicere. Escorta unui comerciant, să fi fost el chiar un Fugger, adică un Rothschild din acel secol, putea ea óre a se rădica pînă la numĕr de 20,000 de ómeni armați?

Pentru a descoperi adevĕrul, am puté procede pe calea analogiei. La 1541, trimițênd pe Petru Rareș domn în Moldova, unde domnia atunci Alesandru Cornea, sultanul îi dede, în loc de óste, o escortă de 200 călăreți, Tătari, Greci, Români. . . . [13]) Escorta lui Ión-vodă, a unui negutitor, să fi fost ea óre mai numerósă? Noi am pus cifra de 4000, de 5000. . . pare-se că am cam esagerat'o noi înșine; dar ori-și-cum, dela acéstă esagera-

---

12) **Maciejowski**, *Pismiennictwo polskie* (Warszawa, 1851 in-8.) t. 1. p. 584.

13) *Acta Tomiciana* ap. **Engel**, t. 2, p. 184.

ţiune a nóstră e pré-departe pînă la 20,000 aĭ luĭ Paprocki!

Cu 4 saŭ 5.000 de adunătură, Ión-vodă cuprinde Moldova şi alungă pe Bogdan în Polonia. Fugarul strînge acolo o óste polonă şi se întórce în ţéră pentru a-şĭ redobândi tronul. Ión-vodă trimite după ajutor la sangiacul de Ak-kerman, adună în pripă o óste moldovenéscă şi silesce invasiunea polonă a se retrage cu umiliaţiune. Dacă fuga polonofilului Bogdan nu convenĭa patriotismuluĭ luĭ Paprocki, apoĭ cu cât maĭ vîrtos nu-ĭ venĭa de loc la socotélă ruşinea generaluluĭ Mielecki, căruia autorul nostru îĭ dedica cărţile sale şi dela care, numindu-l maĭ-maĭ un al doilea Alexandru Machedon, primĭa drept recunoscinţă . . . banĭ! Decĭ, pentru a desvinovăţi pe aĭ seĭ, Paprocki recurge şi aci la obicĭnuitul seŭ mijloc ce-l întrebuinţase deja maĭ sus: el mărescc forţele luĭ Ión-vodă pînă la o cifră fabulósă şi micşoréză óstea polona pînă la un minimum comic.

Câţĭ eraŭ Poloniĭ? Paprocki respunde: numaĭ 1300. Câţĭ eraŭ Moldoveniĭ şi ceĭ Turcĭ aĭ sangiaculuĭ de Akkerman? Despre numĕrul Turcilor Paprocki tace, dar despre al Moldovenilor respunde în doĕ scrierĭ în doĕ felurĭ: o dată în proză, cumcă Moldovenĭ era peste 60,000; a duoa óră în versurĭ, că eraŭ peste 100,000!

Iată şi texturile ce le reproducem ca piese justificative:

1. Din *Gniazdo Cnoty*, pag. 1237—38: Ża tegoz Krola slawnego za wola y roskazaniem iego, Mikolay Mielecki Woiewoda ziem Podolskich, Nowomieyski y Grodecki Starosta, syn Janą Woiewody Podolskiego y Marszalka koronnego, czlowiek taki w ktorym to wszytko obaczyc mozem, czego Cicero w wielkim Imperatorze potrzebowal, laborem in negotiis, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, consilium in providendo; tych zacnych sztuk doznala oyczyzna w tym zacnym Senatorze, pokazala sie w nim scientia rei militaris, virtus, autoritas et foelicitas, do czego okazania, iz mu tu placu, krotkosci folguiac nie

dostawa, zaniechac musze na ten czas: ten nie maiac tylko trzynascie seth ludu Rycerskiego, wiachal w ziemie Woloska z Bogdanem z synem Alexandra Woie»wody Woloskiego, ktory bedac po oycu Woiewoda Wo«loskim, byl zegnan od Iwonie przez zdrade Wolochow, z dozwoleniem Cesarza Tureçkiego Zelima. Chcac go znowu wsadzic na mieysce iego, then Woievoda Podolski Roku 1573 (sic), nie spodziewaiac sie tak predkiey gotowosci Iwoniowey, szedl z .onym ludem ku Iasom, trafil na lud wielki, gdzie samych Wolochow bylo 60,000, okrom Turkow, Grekow, Serbow, ktore byl z soba Iwonia przywiodl za pierwszym wesciem na to tam Panstwo, z ktorymi gdy sie trafil u rzeki Pruta, obaczywszy wielkosc ludzi, rozumieiac ze im nie mogl zdolac zwoim pocztem, obrocil sie nazad, nie pokazuiac tego nieprzyiacielowi aby sie mial wrocic, kazal szukac «brodow w oney rzece iakoby do nich przeprawic sie chcial, w tym poczal lud uwodzic nazad przed ona wielkoscia, ktorzy kiedy postrzegli szli za nimi uczy«niwsy postanowienie, co komu za korzysc miala byc z onego obozu, takze z wiezniow Polskich, ale kiedy do thego przyszlo, ze ich chcieli brac wedlug postanowionych mysli swych, iakie szwanki brali a mezny odpor od oney garsci ludzi: o tym ci szerzey Kronika powie, coc tez y Historya przedtym napisana Polskim «y Lacinskim iezykiem powiada, iako wielka szkode w onym ogromnym woysku uçzynil ten zacny a pamieci wieczney godny Hetman, lud swoy w cale uwiodl, y tego ocz sie kusil za ona swa dobra sprawa, iuzby byl dokazal, bo iuz byl Turki y Wolochy barzo potrworzyl, kiedy im wodze znaczne zbito, iuz sie pokuszali po «kilka razów uciekac. Ale ten zacny Senator y Hetman fortunny, baczac niechec Wolochow przeciwko Bogdanowi, ktorzy ieszcze niedoswiadczywszy srogosci Iwoniowey, nie chcieli przyiac Bogdana, on y na to sie ogladaiac, y widzac Turkow nie malo, ogladaiac sie na przymierze ktore z Tureckim Gesarzem krol Polski mial, zrozumiawszy ze tho byla wola iego aby Iwonia

«byl Panem tey tam ziemie, uchodzil do konca obronna reka az do Zamku Chocimia, na ktorym byl Rotmistrz «Polak y maz slawny Marcin Dobrosolowski z Domu «Roza, kthory potym onym spracowanym ludziem z «Zamku dodal wielkiego ratunku. Gdy sie przeprawiali przez Niestr ku Kamiencu, tak sie srogi y ogromny o n «poczet zdal nieprzyiacielowi, iz inaczey nie powiedali przed Basza, iedno ze bylo Polakow 40 tysiecy. Sam potym Iwonia, com w uszy swe slyszal, kiedy Andrzeiowi Taranowskiemu, powiedaiac o tey swey trwodze, powiedal dziesiec tysiecy byc onego pocztu Polskiego, te «trzynascie set, iesli nie ktorych nad mniey, wiecey «nie bylo».

2. Intr'o scriere despre familiile nobile din Podolia și Galiția, pe care o cunóscem numaĭ în estract, Paprocki se adreséză cătră însușĭ Mielecki în următorul mod:

«Gdy sie o cie sto tysiac Wolochow kusilo
«We dnie w noce nad toba zawsze sie wieszaly,
«Ktoryches bez swey szkody zbil poczet nie maly.
«Wiele zuchwalych Turkow glow swych ostradalo,
«Serbow, innych narodow poleglo nie malo.
«Ani on Hektor Grekom, Hannibal Rzymianom
«Nie byl tak nigdy srogi, iako ty poganom.
«Tego sie uszy moye dosyc nasluchaly,
«Oczy ich twarzy smetnych tez sie napatrzaly.
«Iakie ciezkie wzdychania onie s tego mieli,
«Ze od twey trochy ludu ten upad cierpieli.
«Ktory oni na swoy lup, gdy go obaczyli,
«Rozdzielali, naczym sie barzo omylili.
«Umyslili oskoczyc iako w polu ptaki,
«Tak cie zwali z ludem twym zgola nieboraki.
«Alec ono lakomstwo, ona mezna sila,
«Umysl im on hardy pretko odmienila.
«Co tuszyli z obozu twego zostac pany,
«To swoy nazad wrocili bardzo oszarpany» [13].

Să căutâm acum adevĕrul. El se póte deduce din însușĭ Paprocki, care, din norocire pentru noĭ, nu se

13) *Panosza, tho iest wyslawienie panow y paniat ziem Ruskich* (Krakow, 1575, în-4). — Vedĭ **Balinski**, *Studia historyczne* (Wilno, 1856, în-8); p. 334.

feresce de contradicţiunĭ. Urmărind textul naraţiuniĭ sale în traducerea latină a luĭ Lasicki, noĭ nu vedem în ea specificaţĭ, decât numaĭ 6,000 de Moldovenĭ, sub comanda luĭ Dumbravă. Din documente se scie, că Dumbravă, după descapitarea luĭ Ionașcu Zbĭerea, fu făcut mare vornic al ţeriĭ de jos. Se maĭ scie, că judeţul Iașuluĭ, asupra căruĭa veniaŭ Poloniĭ, era o parte din ţéra de jos. Prin urmare, Dumbravă comanda nu un detașament, nu niște avant-posturĭ, ci tótă armata ţeriĭ de jos. Acea armată, comandată de Dumbravă, Paprocki ḑice, o maĭ repetâm, că eraŭ 6.000 de ómenĭ. Noĭ îl credem astă-dată și, creḑêndu-l, cată să încheiâm, cum că numaĭ 6,000 de ómenĭ compunea tótă óstea moldovenéscă, cu care Ión-vodă respinse invasiunea polonă. In adevĕr, peste doĭ anĭ de domniă, în 1574, fiind deja óre cum pregătit, și tot încă Ión-vodă nu putu aduna în pripă contra invasiuniĭ muntene a luĭ Petru cel Schĭop decât numaĭ dela 9 pînă la 10,000 de Moldovenĭ: cum dară să fi putut aduna el maĭ mult de 6,000 la începutul domniriĭ sale, când nu avuse încă timpul nicĭ de a se așeḑa pe tron?

Incât privesce contingentul sangiaculuĭ de Ak-kerman, apoĭ el nu putea avé maĭ mult de 3,000 de ómenĭ, de vreme ce vornicul Dumbravă îl ţinea mereŭ în avantgardă, adecă îĭ dedea rolul uneĭ treimĭ din totalitatea armateĭ.

Decĭ, tótă óstea luĭ Ión-vodă, Moldovenĭ și Turcĭ, eraŭ 9,000. Puneţĭ 10,000 . . . . tot încă pînă la 60,000 în proză și pînă la 100,000 în versurĭ, distanţa e enormă!

Abordâm acum numĕrul armateĭ polone, pe care Paprocki o reduce la 1,300 de ómenĭ. Ne ajunge a spune, că acéstă cifră se părea ridicolă chĭar traducĕtoruluĭ Gorecki, care pune în loc de 1,300: «quator milia equitum plus minus».

Noĭ equilibrarăm aceste doĕ cifre, adoptând numĕrul mediŭ de 3,000. Eraŭ 3,000 de «equiţĭ», adecă nobilĭ; dar în Polonia fie-care nobil ducea cu sine la resboiŭ cel puţin câte o slugă saŭ doĕ, încât armata întrégă, cu

buni cu reĭ, se putea rădica pînă la 6,000, ba și pînă la 10,000. După chiar mărturisirea luĭ Paprocki, în textul polon în proză reprodus maĭ sus, însușĭ Ión-vodă, basat, de sigur, pe raporturile spionilor seĭ, ḑicea că Poloniĭ eraŭ în totul pînă la 10,000. Acesta dară este adevĕrul.

Tot așa de desnaturată în opul luĭ Paprocki este tótă espediţiunea Polonilor în Moldova; o espediţiune cĭudată, despre care Maghĭarul Forgacs, nu numaĭ contimpuran, nu numaĭ om de Stat bine informat, ci încă un istoric de tot imparţial, fiind că nu era nicĭ Polon, nicĭ Moldovén, ḑice atâta: «parva praelia nequiquam tentavere, multis «suorum amissis, praesertim in flumine cum fuga praecipites in undas agerentur.»

Trecem acum la istoria resboĭuluĭ luĭ Ión-vodă cu Turciĭ în 1574. Din inamicĭ Poloniĭ devenind aliaţĭ, Paprocki se apucă a asigura, cum că tóte victoriile Moldovenilor se operară prin vitejia Polonilor.

In bătălia dela Jilisce fură bătuţĭ Munteniĭ. Paprocki ḑice că în fruntea avant-gardeĭ luĭ Ión-vodă, adecă principalul instrument al victorieĭ, fuse Swierczewski. Munteniĭ încredinţéză că ĭ-a bătut vornicul Dumbravă. Cuĭ să credem? Nouĕ ni se pare, că ceĭ bătuţĭ trebuĭaŭ să fi cunoscut maĭ bine decât orĭ-cine pe acela care-ĭ bătuse și pe care apoĭ, prinḑêndu-l, eĭ îl descapitară tocmaĭ din acea causă. In Archiva Statuluĭ, *Condica MSS. dela monastirea Vieroșuluĭ* pag. 102-3, se află înregistrat următorul document din 1575, August 22, emanat dela chĭar domnul muntenesc cel învins la Jilisce. Originalul slavon l'am publicat noĭ în *Archiva istorică a României*, t. I, nr. 53, încât ne mărginim a reproduce aice numaĭ traducţiunea:

«Cu mila luĭ D-ḑeŭ Ión Alexandru, voevod și domn a tótă ţéra ungro-română, fiiul mareluĭ și pré-bunuluĭ Mirce-vodă, nepotul luĭ Mihné-vodă; dă domnia mea acéstă poruncă domnéscă respectabiluluĭ dregĕtor domnesc jupânul Ivașcu vel-vornic și cu fiiĭ seĭ câţĭ îĭ va dăruĭ D-ḑeŭ; ca sa-ĭ fie luĭ grindurile cu tóte siliscile

și cu tóte bălțile și cu tóte hotarele, carĭ grindurĭ fură domnescĭ și le hărăzise reposatul Radu-vodă vistieruluĭ Radu, tatăl respectabiluluĭ dregĕtor domnesc jupân Ivascu vel-vornic, pentru a luĭ credinciósă și dréptă slujbă; éră apoĭ în dilele domnieĭ mele, prilejindu-ni-se resboiŭ și bătăliă cu Moldoveniĭ, carĭ veniră asupra capuluĭ domnieĭ mele cu înșelăciunea și viclenia vorniculuĭ Dumbravă, și fugind apoĭ acest Dumbravă vornicul în țéra unguréscă la Bator Iștfan voevodul Ardéluluĭ, mers'a atuncĭ respectabilul dregĕtor domnesc jupân Ivașcu vel-vornic la Bator Iștfan, și cu multă bătaiă de cap și cheltuiélă a scos pe vornicul Dumbravă de l'a adus la domnia mea legat ca pe un trădător al sultanuluĭ și al domnieĭ mele; în aceeașĭ călătoriă i s'a întâmplat de a da acolo în Transilvania peste Barbu fiiul luĭ Benga, și l'a întors la credința domnieĭ mele, făcêndu-ne să-l grațiâm și să-ĭ înapoim luĭ tóte satele, proprietățile și Țiganiĭ de moștenire; éră după aceea acel Barbu găsi într'un document al némuluĭ seŭ siliscile și grindurile de maĭ sus și le dărui, fără nicĭ o violență, înaintea domnieĭ mele, menționatuluĭ dregĕtor domnesc drept resplată pentru binele ce'l primise dela el când îl scosese din țéră străină; decĭ și noĭ am dat acest crisov menționatuluĭ boĭer respectabiluluĭ dregĕtor domnesc jupân Ivașcu vel-vornic, ca să-ĭ fie luĭ, și fiilor seĭ, și nepoților seĭ, și strănepoților seĭ, acele grindurĭ și siliscĭ cu tóte bălțile și cu tóte hotarele moșiă ohavnică, de nime neatinsă, după decisiunea domnieĭ mele, care am pus și marturĭ: jupân Négoe vel-logofĕt, și jupân Stan vel-spătar, și jupân Mitrea vel-vister, și Brat vel-comis, și Badea vel-stolnic, și Gonțe vel-paharnic, și jupân Stoĭca vel-postelnic; și ispravnic: Négoe vel-logofĕt; și am scris eŭ Négoe mic diacon în minunatul oraș Bucurescĭĭ, luna August 22, dela Adam anul curgĕtor 7083.»

Decĭ, Swierczewski fu o nimica tótă în bătălia dela Jilisce, în care, ca și în resboĭul cu Poloniĭ din 1572, rolul principal îl jucâ vitézul vornic Dumbravă.

Tot favoritului seŭ Swierczewski iĭ atribue Paprocki și victoria de lîngă Lopușna. Neadevĕrul e vederat. Insușĭ autorul, contradicêndu-se necontenit, recunósce că abia în secunda bătăliă dela Bender, adică mult maĭ în urmă după acea de lîngă Lopușna, Ión-vodă se hotărî pentru prima óră a acorda luĭ Swierczewski un comandament superior; ba încă și atuncĭ cu óre-care sfiélă și într'o posițiune ast-fel, încât să fie sub priveghiarea principeluĭ. Maĭ dice Paprocki că în acea bătaliă de lîngă Lopușna, afară de Cozacĭ se maĭ aflaŭ vr'o 8000 de călărașĭ Moldovenĭ, adecă tótă trupa hatmanuluĭ domnesc. Eĭ bine! este óre probabil, ca un hatman național să fi primit fără murmur a se supune unuĭ simplu căpitan venetic? este óre probabil ca însușĭ Ión-vodă, atât de popolar și atât de diplomat, să fi cugetat măcar a manifesta un asemenea despreț pentru generaliĭ moldovenĭ în favórea unor subalternĭ străinĭ? ... Maĭ pe scurt, în bătaia de lîngă Lopușna, ca și în acea dela Jilisce, Swierczewski se ilustrâ numaĭ în ochiĭ luĭ Paprocki.

Pe când Ión-vodă stetea de'naintea Benderuluĭ, se petrecu un eveniment, despre care istoricul nostru vorbesce așa: «Sechshundert Kosaken aus den Fussknechten, «die kuene Wagehalse waren, kamen unter die Tuer-«kische Stad Bialogrod etc.» Lectorul se întrébă cu mirare, de unde provin aceștĭ 600 de Cozacĭ de ceĭ pedestri, de óră-ce ceĭ 1200 venițĭ la începutul resboiuluĭ în ajutorul luĭ Ión-vodă eraŭ toțĭ călărĭ, «Ritter» după propria lămurită mărturisire a luĭ însușĭ Paprocki. De unde? Istoricul polon, atât de limbut în alte ocasiunĭ, lăsâ aci o neĭertată lacună, care trebue completată prin următórele douĕ autorităţĭ: 1. In scrisórea viziruluĭ Mahmed-Socolli, ce am publicat'o din manuscript în Archiva Istorică a Românieĭ, t. I. nr. 47, se dice: «Cum «ille iniquus et reprobus adiungeret se ad proditionem «Iwan nempe Palatinus Moldaviensis, videretque milites «Caesaris esse imparatos, impetum in Tehiniensem «(provinciam) faciens, agricolasque et pastores in campo «trucidans; statim Poloni quoque, viginti quinque cae-

«loces instruentes, et milites imponentes, impetum in Albam-Nester fecerunt, inciderunt et devastaverunt.»

2. O cronică cozacă arétă anume, că în capul aceleĭ marine venite în sprijinul luĭ Ión-vodă, pe când stetea lîngă Bender, era anume Cozacul Pokotilo [14]. Iată ce fel de încurcătură ne întimpină adesea în prolixa naraţiune a pré-lăudatuluĭ Paprocki, care, pentru a merita numele de făntână istorică, trebue maĭ 'nainte distilat picătură câte picătură prin alembicul criticeĭ.

Ce-va maĭ jos, după ce povestise retragerea luĭ Ión-vodă dela Bender la Huşĭ, Paprocki ḑice de ó dată că, voind a merge acum întru întimpinarea Turcilor carĭ trecuseră Dunărea, principele lăsâ la o parte asediul citadeleĭ dela Bender. Dar el nu maĭ era lîngă Bender, de vreme ce maĭ 'nainte de trecerea Turcilor se retrăsese deja la Huşĭ! Ş'apoĭ cum să fi putut el a maĭ asedia o citadelă orĭ-şi-care, de vreme ce însuşĭ Paprocki declară că, ajungênd la Huşĭ, concediase tótă infanteria, ĭar tótă cavaleria o avea trimisă la trecĕtórea Dunăriĭ? Şeḑênd în Huşĭ, fără infanteriă şi fără cavaleriă, Ión-vodă asedia Benderul: ce galimatiă! Cum óre să ne putem orienta pe'ntre asemenea non-sensurĭ? D. Laurian, comentând acest pasagiŭ, crede că, pe când Ión-vodă se odihnĭa în Huşĭ, Cozaciĭ eĭ-singurĭ ar fi remas de'naintea citadeleĭ dela Bender [15]. Dar o miĭă de ómenĭ, milităresce vorbind, nu e chip a asedia o fortăréţă! Aşa dară, unicul mod de a descurca adevĕrul, este de a presupune, că atuncĭ când Ión-vodă şedea în Huşĭ, când infanteria moldovenéscă era concediată, când cavaleria stetea la Dunăre, susţinută—precum arétă cronicele cozace, — de flotila luĭ Pokotilo; tot atuncĭ Cozaciĭ ceĭ călărĭ aĭ luĭ Swierczewski vor fi jefuit prejmetele Benderuluĭ, ceea ce Paprocki iperbolisâ sub pomposul nume de asediul citadeleĭ. Aşa cel puţin am priceput'o noĭ.

---

14) **Maciejowski**, *Pamietniki o dziejach Slowian* (Petersburg, 1839, în-8) t. 1, p. 295.

15) *Istoria Romanilor* (Iaşĭ, 1853, în-8) t. 3, p. 80.

Nu maĭ limpede, ba póte și maĭ confusă e descripțiunea bătălieĭ dela Cahul. Ca și în privința aceleĭ dela Jilisce, Paprocki nu specifică nicĭ măcar numele localitățiĭ, care în ambele casurĭ nĭ-ar remâné necunoscut, de n'am avé recurs la câte-va fericite documente și la cronica luĭ Urechĭa. Bătălia avu loc în fața Isakciĭ — ḑice Paprocki, adecă, neapěrat, pe țermul oriental al laculuĭ Cahul, — deși o spune nu Paprocki, ci numaĭ carta geografică. Armata moldovenéscă, ḑice érăși Paprocki, era împărțită în treĭ corpurĭ deosebite: cavaleriă, infanteriă și Cozacĭ. Dar cine din eĭ ocupa stânga? cine drépta? cine centrul? Paprocki nu rěspunde la aceste întrebărĭ. Să vedem în ce chip s'ar puté completa o lipsă atât de esențială, și — observațĭ bine — s'ar puté completa din însușĭ Paprocki. El ḑice, că Ión-vodă se ținea în persónă cu pedestrimea, însă trecea câte o dată și la Cozacĭ, dar din neîncredere nu se apropia de loc de cavaleriă. Prin urmare, infanteria stetea în centru. Maĭ apoĭ Paprocki maĭ ḑice, că Ión-vodă maĭ 'nainte de începerea bătălieĭ, urcase în doĕ rîndurĭ o înălțime de pe țermul laculuĭ, adecă la drépta oștiĭ. Prin urmare, la drépta se afla Cozaciĭ, iar cavaleria la stânga; căcĭ să fi stătut cavaleria la drépta, Ión-vodă neîncreḑêndu-se în ea, n'ar fi urcat acea înălțime. Iată în ce mod o analisă istorică e în stare de a străbate pînă în obscuritatea cea maĭ profundă. Să cercetâm acum cifra armateĭ moldovene. Paprocki ḑice, că afară de ceĭ 1200 de Cozacĭ, tótă óstea luĭ Ión-vodă era 30,000. Tot el lămuresce, că pedestrime era 20,000. Cum dară póte să ḑică tot el, cumcă cavaleriă să fi fost 13,000 sub comanda părcalabuluĭ Jeremia, și maĭ mulțĭ alțĭ pe carĭ la finitul bătălĭeĭ îĭ împrăștiâ sosirea Tătarilor? Cum așa? De óră ce tótă óstea era 30,000, din care infanteriă 20,000, apoĭ e matematicesce cert, că cavaleriă, peste tot, nu putea fi maĭ mult de 10.000, din carĭ părcălabul Jeremia, ca unul ce comanda numaĭ prima liniă, nu putea avé maĭ mult de 5,000. E de mirare, cum nicĭ unul din istoriciĭ noștri n'a cores o eróre atât de pipăită. Dar lăsând la

o parte cele-lalte inesactităţĭ mărunte din descripţiunea bătăliei dela Cahul, şi pe carĭ le-am îndreptat după putinţă în însuşĭ textul scrieriĭ nóstre, să maĭ notificâm aci numaĭ pasagiul următor: «Auff der andern seiten «wurden sie (die Walachen) auch von Tattern, und dem «gantzen Tuerkischen Hauffen uberfallen, den als sie (die «Tattern) merckten das inen das Geschuetz 'nicht scha- «den mochte, kamen sie alle aus dem Thal herfuer. . .» De unde veniră aceştĭ Tătarĭ? întrebarea este: din faţă saŭ din dos? Sensul literar al naraţiuniĭ luĭ Paprocki îndémnă a crede, că eĭ făceaŭ parte din însăşĭ armata turcă şi, prin urmare, loviră stânga Moldovenilor anume din faţă. Cu tóte astea, noĭ scim din Urechĭa, că, după perderea bătălieĭ, Ión-vodă se retrase la satul Roşcaniĭ, ars cu câte-va momente maĭ 'nainte de către Tătarĭ. A se retrage póte cine-va numaĭ în dĕrît: prin urmare, pentru ca să fi putut arde Roşcaniĭ, Tătariĭ trebuiaŭ să fi sosit deja în cursul bătălieĭ, lovind stânga Moldovenilor anume din dos. . .

Finim. Paprocki este un isvor neapĕrat pentru istoria militară a luĭ Ión-vodă, încât, décă noĭ nu-l reproducem aci întreg, causa este că l'a retipărit deja, de curând, nemţesce şi în ambele traducţiunĭ latine, neobositul nostru biblioman d. Papiŭ. Cu tóte astea, preţiósă pentru un istoric, opera luĭ Paprocki nu póte avé nicĭ o valóre pentru un lector ordinar, care nicĭ o dată nu va fi în stare a descifra adevĕrul într'un nămol monstruos de minciunĭ.

VIII

Ionaşcu Zbierea, Iosif Veveriţă, Lupe Huru.

Grupâm în acéstă notă la un loc câte-va detaliĭ asupra tuturor acestor boĭerĭ, legaţĭ cu istoria luĭ Ión-vodă.

1. Urechĭa ḑice numaĭ atâta, că Ionaşcu Zbierea fu

descapitat în ḑiua Pascilor îndată după încoronarea luĭ Ión-vodă. Dar cine fu acest Ionașcu Zbierea? — cronicarul tace. Din documentele luĭ Bogdan, predecesorul luĭ Ión-vodă, înregistrate în numĕr de treĭ în *Condica Nr. 1015* din Archiva Statuluĭ, ne încredințâm că acest personagiu ocupase cea maĭ înaltă demnitate militară în Moldova, ca «mare vornic al țĕriĭ de jos». Din documentele luĭ Ión-vodă, din aceĭașĭ Condică, ne încredințâm că îndată după descapitarea luĭ Zbierea îĭ succese în demnitate Dumbravă. Se nasce întrebarea: din ce causă să fi destituit și supliciat Ión-vodă pe un aristocrat atât de puternic? Respuns, în parte, îl găsim la Forgacs: «Quibus omnibus patratis, Ioannes Regulus «Turcarum exercitum dimisit, nobiliores autem praecipuae «auctoritatis viros, praesertim Bogdano studiosos, more «quodam gentis omnes trucidavit». Așa dară Zbierea era un afidat al destronatuluĭ Bogdan, încât Ión-vodă, firesce, nu putea să-ĭ lase în mână cel maĭ înalt post al țeriĭ, pentru care se cerea un om devotat noueĭ stărĭ de lucrurĭ, precum era, bună-óră, Dumbravă. Dar destituțiunea nu era óre de ajuns? de ce maĭ trebuia descapitarea? Acéstă extremă mĕsură se esplică prin împregiurarea invasiuniĭ Polonilor în Moldova. Cu câte-va miĭ de ómenĭ, Mielecki ar fi cuteḑat el óre a trece Nistrul, să nu maĭ fi avut alte speranțe? Apoĭ trecênd Nistrul, de ce óre nu merse d'a-dreptul asupra SuceveĬ, ci se pogorâ pe Prut în direcțiunea țeriĭ de jos, în care vornicise Zbierea? E vederat, că generalul polon, nesciind încă nimica de descapitarea acestuĭ boĭer și de înlocuirea luĭ prin credincĭosul Dumbravă, compta pe promisiunĭ ce i le-ar fi dat fostul mare vornic de a uni armata țeriĭ de jos cu óstea de invasiune. . . .

2. Din documente se vede că Iosif Veveriță fusese de'ntru'ntâiŭ mare boĭer la curtea fiilor luĭ Petru Rareș; apoĭ se vîndu luĭ Alexandru Lăpușnénul, apoĭ se vîndu luĭ Despota, apoĭ trădâ și pe acesta în favórea luĭ Stefan Tomșa. Cronica luĭ Urechĭa ḑice că, fugênd cu Tomșa la Leopole, el ar fi fost descapitat acolo. Nu e adevĕ-

rat, saŭ maĭ bine, este o greșélă făcută de copistul cronicei, care vĕḑênd frasa: «Tomșa-vodă a trecut la «ţéra Leșéscă cu sfetnicii seĭ, cu Moţoc vornicul și cu «Spancĭoc Spatar și cu Veveriţă postelnicul», adause numele luĭ Veveriţă și cu câte-va rînduri maĭ jos către frasa: «ĭ-a tăiat capul Tomșeĭ, luĭ Moţoc vornicul și luĭ Spancĭoc spatarul». În adevĕr, din acte oficiale se scie positiv, că descapitaţĭ fură numaĭ Tomșa, Moţoc și Spancĭoc [16]): ĭar următorul document dela regele Sigismund-August, înregistrat în *Acta Castrensia Leopolensia*, MS. în Archivul din mănăstirea Bernardinilor în Leopole, t. 334, p. 179-80, probéză că Veveriţă, scăpând din Moldova în Polonia, retăcĭa acolo în fruntea a nisce hoţĭ în curs de maĭ mulţĭ anĭ:

«Oblata mandati occasione Valachorum actum în C. «inf. L. feria tertia ante festum S. Bartholomej Apostoli «proxima Anno Domini M. D. LXX.

«Zygmunth Augusth z Boziy laski Krol Polski etc. «Wszytkim w obecz y kazdemu z osobna thak duchownego iako y swieczkiego stanu przelozonim Woevodom Casthellanom Stharosthom Podstarostom Burgrabiom «Woytom Bormistrzom Raicom Kniaziom vatamanom y «wszytkiego przelozentsva liudziem, takze tez y inem «wszytkiem poddanim naszym pod panowaniem y rozka«zaniem naszym bendacym wdziecznie y wiernie nam «milym laske nasze Krolewska. Wdziecznie y wiernie nam «mili. Oznaymuie nam Woiewoda Woloski przez pisanie «y posla swego, ze poddani iego zbiegowie z Woloch mia«nowicie Malczy, Weweriza y Haran, ktory ieszcze za oyca «iego zdradi pod panem swym czynili, iako y terasz wa«lesaiac sie po granicach węgierskich y naszych ziem «ukrainnych zamyslaia cos przeciwko panu woiewodzie y «zas nieiaki rozruch y niepokoy ziemi iego uczynia, to «on wiedzac uczickl sie do nas z prozbami swemi abysmy «go od takiego niebezpieczenstwa ochronili, a te zbiegi «precz z ziemie naszey wypedzili a niedopuszczali swa-

16) **Barancz**, ***Pamietnik dziejow polskih*** **(Lwow, 1855, în-8); p. 25.**

«wolenstwa y zdrady ym przywodzic przeciw panu swe-
«mu przezeczonemu woewodzie woloskiemu, czo my
«widzac byc powinnoscia nasza wedlia przemierza ktory
«mamy z panem woiewoda y z ziemia iego woloska, roz-
«kazuiemy w. waszym iako poddanim naszym aby w. wasze
pilna a bendliwa piecza o tech zbiegach mieli a wywy-
«dziawszy o nich z ziemie naszey wypedzic rozkazali, y
«tak . . . iakoby pan woiwoda od nich tez ziem naszych
«zadnego niebezpieczenstwa y trudnosci niemial. A inak
«pod laska nasza aby niebylo. Roku panskiego . . .
«panowania naszego XXXX.»

Alungat din Polonia, Veveriță se întórse în Moldova și scăpâ de disgrația luĭ Bogdan-vodă, făcêndu-se călugăr.

3. Epistola viziruluĭ Mehmed-Sokolli, vorbind despre Moldoveniĭ ceĭ fugițĭ peste Nistru în urma peiriĭ luĭ Ión-vodă, ḑice: «quam primum autem Ivanum esse cap-
«tum decollatumque Polonis innotuit, mox ducentis mi-
«litibus missis, socerum Ivani provissorem Choczimen-
«sem, coniugem, thesaurum, bonaque universa, necnon
coniuges septem boierorum, viginti septem curribus
«imponentes, in Poloniam abstulistis.» Decĭ, socrul luĭ Ión-vodă fu părcălabul de Hotin, carele scăpâ apoĭ în Polonia. Din documente se vede că, din ceĭ doĭ părcalabĭ de Hotin la 1574, Ieremia Golia însoțise pe Ión-vodă în rĕsboĭu și peri în bătălia dela Cahul, încât numaĭ cel-lalt părcalab, anume Lupea Huru, rĕmas în Hotin, putea fi socru al principeluĭ și a fugi peste Nistru.

IX

Cronicarul Urechĭa.

Din vederea d-luĭ Cogălnicénu, și a tuturor cățĭ aŭ scris pînă acum mult-puțin asupra istorieĭ literatureĭ nóstre, scăpâ următorul pasagiŭ din Cronicul Vlacho-Moldo-Ro-

mânesc al luĭ Cantemir, t. 1, p. 103: «Urechĭa aŭ trăit «șĭ aŭ scris pe vremile luĭ Aron-vodă Tiranul, într'a că-«ruia domniă și sfîrșitul istorieĭ sale face.» Cine óre putea să scie acésta maĭ bine decât Cantemir, destul de apropiat prin timp de epoca luĭ însușĭ Urechĭa, dela care nu trecuse atuncĭ nicĭ un secol, șĭ ca Domn a-vênd la disposițiune manuscriptele cele maĭ corecte ale croniceĭ?

Așa dară autorul croniceĭ fu anume Nistor Urechĭa, mare logofĕt sub Aron-vodă, redevenit numaĭ mare-vornic sub domniĭ succesivĭ din familia Movilescilor, precum vedĭ documentul ce l'am publicat în Archiva istorică a Românieĭ, t. 1, nr. 28.

E sigur însă, că el nu avuse timp de a-șĭ redacta definitiv opera, lăsând numaĭ nesce estracte și notițe împrăștiate, pe carĭ un altul, maĭ probabil însușĭ fiiu-seŭ Grigorie Urechĭa, le va fi redus maĭ în urmă într'o ordine sistematică. Dovéda cea maĭ bună de redacțiunea croniceĭ deja după mórtea luĭ Nistor, este următórea. Sub domnia luĭ Stefan cel Mare se narézâ invasiunea de peste Nistru a hatmanilor cozăcescĭ Loboda și Nalivaĭco. Cozaciĭ nu esistaŭ încă de loc pe când trăia Stefan cel Mare; dar cu tóte astea, precum se scie din Heidenstein, Bielski, Paprocki, din toțĭ istoriciĭ polonĭ și din tóte cronicele cozace, Nalıvaĭco și Lobodă, doĭ hatmanĭ cozăcescĭ, făcură în adevĕr o invasiune în Moldova. . . în anul 1596. E vederat că redactorul cel posterior, găsînd o notiță fără dată despre acest eveniment, îl atribui pe ghicite timpuluĭ luĭ Stefan cel Mare.

Cumcă Nistor Urechĭa fusese în juniă uricar la Curtea luĭ Ión-vodă, am probat'o prin documentul publicat în Archiva istorică a Românieĭ t. 1, nr. 164. Acéstă împregĭurare dă un preț special aceluĭ capitol din cronică, unde se povestesce domnia erouluĭ nostru. Să observâm însă, că aice, ca și în tótă opera, textul nu e de mâna luĭ Nistor, ci completat și adăugat de către redactorul cel posterior, pe basa croniceĭ polone a luĭ Paszkowski. Decĭ, o adevĕrată valóre pot avé pentru noĭ numaĭ acele

pasage ce nu le găsim în Paszkowski și carĭ, prin urmare, sînt originale ale luĭ Urechĭa, precum anume despre insula Rodos, despre Ionașcu Zbierea, despre satul Roșcaniĭ, etc.

X

Vintilă-vodă.

Peste câte-va ḑile după peirea luĭ Ión-vodă un celebru diplomat, Frances de origine și petrecĕtor în misiune politică la Viena, scriea către un Engles următórea epistolă, necunoscută predecesorilor noștri și din care se vede, între altele, cât de mult se interesa atuncĭ tótă Europa de ceea ce se petrecea pe țermiĭ nordicĭ aĭ Dunăriĭ:

«Quoniam vestri multa scribunt de tumultibus nuper «excitatis în Moldavia, quorum pleraque sunt falsa, volo «tibi indicare, quid de ea re hic habeamus. Credo te an«tea audivisse quendam Ioannem Armenium fretum auxi«liis Turcicis ante biennium occupasse Moldaviam, pulso «Vaivoda, qui in ea regnabat. Alexander Vaivoda Tran«salpinae (quae est altera pars Valachiae) egit Constan«tinopoli, ut hic Armenius Moldavia pelleretur, et frater «ejus Petrus in ipsius locum sufficeretur: quod ubi au«divit Armenius, Alexandrum repente invasit, ac profli«gavit, et Bocurestum ejus regiam occupavit, ibique Vai«vodam constituit quemdam Ventilam Petraschk. Verùm «Turcae collectis postea copiis, controversiam hanc dirimerunt, et miserum Armenium desertum a suis, Constantinopolim captivum abduxerunt, Moldaviae autem «praefecerunt Alexandrum quendam, hominem plane senem, qui ante multos annos ibi regnaverat: jamdudum autem a Turco asservabatur in turri, quae imminet faucibus Ponti Euxini, quam nominant turrim maris «Nigri. Dicunt multas naves Germanicas ex ea classe,

«quam Hispani apud Cantabros instruunt, sive sua vo-
«luntate, sive disjectas tempestate appulisse in Angliam,
«ubi statim fuerunt ita infectae illo vestro aëre haeretico
«et Hispanis infesto, ut inde in Zelandiam ad Geusios
«navigaverint. Bene vale et amicos saluta. Viennae dec.
«die Julii 1574.» [17])

Acest document cuprinde d'întâiŭ doĕ detaliĭ pré-interesante și de tot necunoscute de aïurea: 1) că Turciĭ ascundeaŭ oribila peire a luĭ Ión-vodă, ocursă contra cuprinsuluĭ capitulaţiuniĭ, prin care i se asigurase retragerea la Constantinopole; 2) că Pórta Otomană, pricepênd din esperiință necapacitatea luĭ Petru cel Schĭop, cât p'aci era să trimită în Moldova alt domn, un bĕtrân numit Alexandru, netrecut în cronicele ţeriĭ, dar carele domnise în adevĕr prin revoltă vr'o câte-va ḑile în Moldova tocmaĭ în timpul luĭ Ștefan cel Tînĕr, părinteluĭ luĭ Ión-vodă, precum arétă limpede un document dela Alexandru Lăpușnénul, din 1560, Martie 21, în Condica Nr. 1015 din Archiva Statuluĭ, pag. 122.

Dar partea fără îndoïală cea maĭ importantă din scrisórea luĭ Languet, este menţiunea luăriĭ Bucurescĭuluĭ și a instalăriĭ luĭ Vintilă-vodă pe tronul Ţĕriĭ-Românescĭ; doĕ facte de tot omise în Paprocki, Isthuanfi, cronica turcă, Gorecki, și în toţĭ ceĭ-lalţĭ, dar înregistrate—lucru fórte semnificativ—în înseșĭ analele muntene în următorul mod: «Când a fost al patrulea an din domnia luĭ Ale-
«xandru-vodă, luând frate-seŭ Petru domnia la Moldova,
fost-a poruncit la Dumbravă Vornicul și la tótă boe-
«rimea Moldoveĭ, ca să vină înainte la Focșanĭ. Atuncea
«Alexandru vodă încă a eșit la întimpinarea luĭ Petru-
vodă frăţine-seŭ de a făcut ospĕţ la sat la Săpăţenĭ;
«ĭar Dumbravă Vornicul cu tótă curtea Moldoveĭ eĭ aŭ
«venit la Petru-vodă să se închine, ĭar dacă s'aŭ apro-
«piat, eĭ fără veste aŭ lovit pe Petru-vodă și pe frate-
«seŭ Alexandru, gonind pe Petru-vodă pînă la Brăila, ĭar

---

17 **Languet**, ***Epistolae politicae et historicae ad Ph. Sidnaeum, equitem Anglum*** Lugd. Batavorum, 1646, în-16 p. 160—161.

«Alexandru vodă a fugit la oraș la Flocĭ; Moldoveniĭ «încă făcênd acéstă isbândă s'aŭ întors la margine la «Ionașcŭ-vodă. D'aci atuncĭ Ionașcu-vodă a trimis pe «Vintilă-vodă cu mulțĭ lotri, ca să fie Domn în Țéra-Ro-«mânéscă; și a intrat (Ionașcu-vodă) în cetatea din Bu-«curescĭ, ședênd acolo 4 dile. Alexandru-vodă încă a «trimis pe o sémă de boïerĭ aĭ luĭ cu óste, anume Dra-«gomir vornicul și Mitrea comisul și Bratul paharnicul «și Ion Paharnicul, de aŭ lovit pe Vintilă-vodă și pe «aceĭ lotri fără de veste, și atuncea aŭ perit Vintilă-vodă «și aceĭ lotri toțĭ; și ïar a venit Alexandru-vodă în scaun în Bucurescĭ și a adus în țéră un bir ce ĭ-au dis óiă sécă . . » (Vedĭ Magaz. istoriç; t. 4, p. 275).

Epistola luĭ Languet completéză acéstă narațiune într'un punt esențial: ea arétă, șĭ o arétă numaĭ ea singură, că Vintilă-vodă fu fiul luĭ Petrașcu cel Bun și, prin urmare, frate cu Petru Cercel și cu Mihaiu cel Vitéz.

XI

O istoriă necunoscută a luĭ Ión-vodă.

Istoricul polon Starowolski, în *Sarmatiae Bellatores*, § LXXI, dice: « . . Magnanimo Ivoniae, Valachiae Palatino, cuius res gestas, în vita Sigismundi primi, libro «quarto, sufficienter descripsimus.» Așa dară, el scrisese o biografiă a luĭ Ión-vodă, pe care a alăturâ, ca apendicè, la opul seŭ despre regele Sigismund I. In adevĕr, esistă de nume o scriere a luĭ Starowolski întitulată: De Rebus Sigismundi Primi Poloniarum Regis Invictissimi virtute et auspicio, gestis, libri quatuor, publicată la Cracovia în 1616 în-4; așa o citéză Wiszniewski, t. 8, p. 152; dar însășĭ cartea e atât de rară, încât eŭ unul n'am putut'o găsi nicĭ într'una din bibliotecele cele marĭ

din Polonia. Noĕ ni se pare, că Fredro se baséză anume pe Starowolski în acele pasage, în carĭ diferesce de modul de esposițiune a luĭ Paprocki.

XII

Strămutarea capitaleĭ din Sucéva la Iașĭ

Heidenstein și Strykowski afirmă, cumcă tronul fu strămutat din Sucéva la Iașĭ de către Alexandru Lăpușnénul în 1564, pentru că vechea capitală aducea aminte sumbruluĭ principe usurpațiunea luĭ Despota. Heidenstein și Strykowski fură reŭ informațĭ. Aprópe tóte crisóvele Lăpușnénuluĭ, după 1564 și pînă la 1568, anul morțiĭ sale, sînt datate din Sucéva. Cumcă însușĭ Iónvodă găsi capitala acolo, o mărturisesc lamurit Isthuanfi și Forgacs. Dar lăsând la o parte tóte cele-lalte, doĕ documente păstrate în original în Archiva Statuluĭ ne permit a defini chiar luna strămutăriĭ capitaleĭ din Sucéva la Iașĭ. Iată-le:

1. «Ioan voevoda etc. oze dadoch i vratich gospodstvo mi sviatomu naszemu monastiru taslovskomu selo svoe na imia Tatesczii na Solonom Taslovia, czto toe selo «pravoe kuplenie bilo Petru voevodi i danie viszerecze-«noe molbi i nepravedno poruszeno bilo nekako, a gos-«podstvo mi izobriasztu-mi po istinie, paky pomilovach sviatago chrama v udrezenie vieczno, kako da est s vsem dochodom reporuszeno etc. pis u Soczavi vlato 7080 avg 8. † Gospodin recze. † Berhiacz logofet uczil. «Iscălitura uricaruluĭ:) † Urekia.»

2. «Ioan voevoda etc. dali esmi semu Tziganinu na imia Nicola tretaa czast selo ot Boloteszczi, i brod za «mlin u Putna, czto on sobi kupil za 120 zlat tatarskich «escze pri dni Alexandra voevodi ot Toma i sestra ego «Stana i nepot ich Dumitru, koli zaplatil Toma sebie

«glav, i da est emu i s vsem dochodom, in da sia ne «umiszaet pred sim listom naszim, pis u Ias v liato 7081 ok 5. † Sam gospodin. † Golia velikii log. uczil. «† Popa pis.»

Se scie, că anul, numerat dela zidirea lumiĭ, se începea dela Septembre. Din cele doĕ documente de maĭ sus vedem capitala încă în Sucéva în luna luĭ August anul 7080 și deja strămutată la Iașĭ în Octobre anul 7081: prin urmare, translațiunea se operâ în luna luĭ Septembre, pentru a inaugura începutul anuluĭ în nouă reședință. In Septembre 1572 Iașul devenise capitala Moldoveĭ.

FINEA NOTELOR

POST-SCRIPTUM

LA A 2-a EDIŢIUNE

In «Istoria Românilor», t. 3 p. 122—123, d. Alexandru Xenopol ḑice, că a utilisat pe al meŭ «Ión-vodă cel Cumplit , culegênd din el «grăunţiĭ de aur ce trebue «să'ĭ spelĭ îndelung din năsipul rîurilor».

Am cuvintele mele pentru a nu primi o asemenea «spĕlătorésă», căcĭ găsesc pe socotéla'ĭ următórele:

La 1885 d. Xenopol presintând la premiŭ cartea sa «Teoria luĭ Rösler , Academia Română mĕ însărcinase pe mine cu examinarea aceleĭ lucrărĭ, despre care eŭ m'am şi rostit atuncĭ în următorul mod:

«Teoria luĭ Rösler este o negaţiune pînă la probă «contrariă. Dacă nu-mĭ demonstraţĭ continuitatea elementuluĭ românesc în Dacia luĭ Traian—ḑice Rösler— eŭ neg acéstă continuitate.

Bună saŭ rea, negaţiunea se susţine pe cât timp nu vine cine-va s'o dărîme printr'o sistemă de doveḑĭ. «Acéstă sistemă trebue să cuprinḑă cel puţin una din doĕ:

1. saŭ noue fântâne istorice, descoperite în urma luĭ Rösler;

2. saŭ studjul comparativ al limbeĭ române, în care «se cuprinde întréga neîntreruptă istoria a naţionalităţiĭ nóstre, începênd dela colonisare şi pînă astăḑĭ.

«Eĭ bine, pe de o parte d. Xenopol n'a descoperit «contra luĭ Rösler nicĭ o nouă fântână istorică, ci numaĭ «sucesce pe cele de-mult cunoscute, ba încă maĭ adesea «le întrebuințéză după citațiunile altora, fără a le fi «supus uneĭ proprie critice directe; pe de altă parte «Domnia-sa nu e nicĭ o fărîmă de linguist, și chiar fuge «de linguistică, iar când cutéză a se apropia de ea—co- «mite erorĭ ne maĭ pomenite.

«Iată de ce, resumându-mĕ în doĕ cuvinte, cartea «d-luĭ Xenopol are puțină valóre sciințifică; iar dacă o vom privi numaĭ ca operă literară — e scrisă așa și «așa».

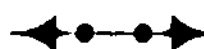
(Vedĭ *Analele Academieĭ Române,* seria II, tom. 7, secțiunea I, pag. 182).

Peste câțĭ-va anĭ, la 1893, d. Xenopol concuréză din noŭ, ba încă de astă-dată la premiul cel maĭ mare, presintând Academieĭ o *Istoriă a Românilor* în șése tomurĭ. Raportor nu eram eŭ, ci d. Vincențiŭ Babeș, care — competinte cum este în materia istorică și literară — propunea cu căldură încununarea celor șése tacâmurĭ de păpară tachigrafică. Luând parte la desbaterea raportuluĭ d-luĭ Babeș, eŭ am ținut atuncĭ o lungă cuvîntare, din care *Analele Academieĭ* (Seria II, tom 15, pag. 249, 250 aŭ publicat un fel de scurt resumat, și în care am arĕtat că:

1. «cartea d-luĭ Xenopol este de o extremă superficialitate»;
2. «iĭ lipsesce fondul, cunoscința isvórelor și critica ;
3. însușĭ stilul e fórte negles, chiar agramat .

Față cu aprobarea d-luĭ Vincențiŭ Babeș șĭ cu desaprobarea mea, a urmat o cădere la 1893 ca și la 1885.

De aci resultă că pentru «Ión-vodă cel Cumplit» se cere o spĕlătorésă ce-va maĭ vrednică decât d. Xenopol.

INDICE

Ión-vodă cel Cumplit

Note

Gravure

OPERELE D-LUI B. PETRICEICU-HASDEU

---

1. **Viéța și scrierile luĭ Luca Stroicĭ**; Bucurescĭ, 1864, în-16.
2. **Filosofia portretuluĭ luĭ Țepeș**; Bucurescĭ, 1864, în-16.
3. **Analise literare externe: Wolf, Raicevich, Eutropius, Palauzow** etc. Bucurescĭ, 1864, în-16.
4. **Micuța**, o nuvelă satirică; Bucurescĭ, 1864, în-16.
5. **Ión-vodă cel Cumplit**; cu un portret și 10 gravure; Bucurescĭ, 1865, în-8.
6. **Shylock, Gobseck și Moise**; studiŭ literar; Bucurescĭ, 1866 în-8.
7. **Talmud**; studiu filosofic; Bucurescĭ, 1866, în-8.
8. **Industria națională față cu principiul concurențeĭ**; studiŭ politico-economic; Bucurescĭ, 1866, în-8.
9. **Răsvan-vodă**; dramă istorică în 5 acte în versurĭ; Bucurescĭ, 1869, în-8. Edițiunea III.
10. **Istoria toleranțeĭ religióse în România: Protestanțĭ, Catolicĭ, Mahometanĭ, Lipovenĭ și Jidanĭ**; edițiunea 2, Bucurescĭ, 1865, în-8.
11. **Satirul**; diar umoristic; Bucurescĭ, 1866, în-fol.
12. **Archiva istorică a Românieĭ**; Bucurescĭ, 1865 — 1867, în-4, 4 tomurĭ marĭ.
13. **Poesiĭ**; Bucurescĭ, 1873, în-8.
14. **Istoria critică a Românilor**; tomul I-iŭ, a 2-a edițiune. In-4 mare în 2 colóne fără linie.
15. **Principie de filologia comparativă.** Curs ținut la facultatea de litere din Bucurescĭ. Aŭ eșit numaĭ patru lecțiunĭ.
16. **Fragmente pentru istoria limbeĭ Române. Elemente dacice I. Ghĭuj.**—Bucurescĭ, 1876, în-8.
17. **Fragmente pentru istoria limbeĭ Române. Elemente dacice II. Ghĭob.**—Bucurescĭ, 1876, în-8.

18. **Boudouin de Cuartenay și dialectul Slavo-turanic din Italia. — Cum s'aŭ introdus slavismele în limba Română?** — Notița linguistică — Bucurescĭ, 1876, în-8.
19. **Ḑîna Filma. Goții și Gepiḑiĭ în Dacia.** — Studiŭ istorico-linguistic, Bucurescĭ, 1877, în-8.
20. **Columna luĭ Traian.** Revistă mensuala pentru istoriă, linguistică și psicologia poporană. 5 tomurĭ.
21. **Treĭ craĭ dela resărit;** comediă în 2 acte, Bucurescĭ, 1879, în-16.
22. **Originile Craioveĭ** 1230—1400. Bucurescĭ, 1878, în-8.
23. **Cuvente den bătrânĭ.** Tom 1. Limba română vorbită între 1550—1600. Studiŭ paleografico-linguistic; 448 pag. în-8 maj.
24. **Cuvente den bătrânĭ.** Tom 2. Cărțile poporane ale Românilor în secolul XVI. Studiu de filologiă comparativă. Pagine XLVI și 768 în-8 maj.
25. **Cuvente den bătrânĭ.** Suplement la tomul 1. Controverse.
26. **Oltenescele.** Craiova, 1884.
27. **Revista Nouă,** sub direcțiunea luĭ *B. P. Hasdeŭ,* 6 tom. în-4.
28. **Sic Cogito. Ce e viața? Ce e mórtea? Ce e omul?** Studiŭ de filosofiă spiritistă. Bucurescĭ, 1892.
29. **Etymologicum magnum Romaniæ;** 3 tomurĭ marĭ în-8 în 2 colóne.
30. **Psaltirea luĭ Coresi. — Zilot Românul,** etc.

Tip. GUTENBERG, Joseph Göbl, Str. Dómneĭ 23-25.—Bucurescĭ.